

HAGIOGRAFIJA I HISTORIOGRAFIJA*

Josip Bratuli

O ranokršćanskim i srednjovjekovnim životima svetaca, njihovu mučeništvu i djelovanju te o njihovim posmrtnim čudesima i tekstovima koji o tome svjedoče na području splitske nadbiskupije i metropolije, koja je stoljeća imala bila i sjelo primasa Dalmacije i cjelokupne Hrvatske, govore i sutra i preksutra na skupu o hagiografiji splitske metropolije uvaženi stručnjaci, znanstvenici iz Hrvatske i svijeta. Ja sam, za današnji dan, odabrao nešto prizemniju temu: hrvatski udio u hagiografiji od našeg prvoga susreta s kršćanstvom do danas, tj. govore o tragovima žive hagiografije na prostoru na koji smo došli i na kojem obitavamo trinaest stoljeća, o svecima, blaženima i slugama Božjim, o dobrim ljudima, kako su ih opisali suvremenici, ili kasniji autori, doma i u stranim. Znanstvenici se govore trijezno i pomalo hladno na temelju starih sačuvanih tekstova, kao i o tome kako je naš svijet upoznao i prihvaćao svece, koji su na bolje mijenjali sebe, ali i ljude oko sebe, te poticali svoje suvremenike na dobro, jer to je najprepoznatljivija odlika svetaca. Sveci su nesumnjivi pokretači i inicijatori dobra na crkvenom, političkom i društvenom polju, jednako u Hrvatskoj kao i u svijetu.

Životni put znamenitih ljudi, posebice onih koji su zadužili druge ljude ili zajednice, a među takve zasigurno idu i sveci, oduvijek je privlačio pozornost pisaca i govornika. Od antičke književnosti, preko srednjega vijeka, do naših dana. Hrvatska pisana kultura i književnost nisu u tome izuzetak.

O spomenu na mučenike brinule su se kršćanske zajednice, posebice u Rimu, te su se nad njihovim grobovima okupljali prijatelji i znanci koji su pjevali pjesme i psalme, slavili liturgiju i potvrđivali zajedništvo. Mučenici su bili *martyres* – svjedoci vjere u Krista. O njima su napisane *pasije* – opisi njihovih mučenja i njihove hrabrosti i odlučnosti da se ne odreknu Krista. Sveci iz vremena vjerskih sloboda, koji nisu mučenici, prozvani su ispovjednicima, jer su svojim životom i djelovanjem ispovijedali, tj. svjedočili svojom vjeru.

* Uvodni esej na Knjizi Mediterana, Zavod HAZU u Splitu, 25. rujna 2011.

O njima su napisane *hagiografje* (od grčkih riječi *hagios* – svet, *grafô* – pišem). Ti su se tekstovi italijanski naveer, uoči godišnjice muke i smrti, ili blažene smrti, kao spomendani, kasnije kao »službe«. Kasnije, kad se završetak i početak dana prenio na ponoć, službe su se italijanski na spomendan smrti. Kršćanska je mašta dala maha opisu muke, ali i čudesu koja su se događala za vrijeme mučenja, a posebice nakon hrabro podnesene muke i smrti. Sveci i mučenici pomažu onima koji se njima utječu za pomoć i zaštitu. O tome svjedoči i tekst Vjerovanja: Vjerujem u općinstvo svetih. Takva su svjedočanstva, hagiografje i legende, skupljena u *pasionalima* na Zapadu a *menologijima* (grčki *menológion* – mjesecoslov) na Istoku, katalogu svetaca po danima u mjesecu kad se spominju u bogoslužju ili liturgiji. Među pravoslavnim Slavenima sastavljen je *ita i minej* s hagiografjama i homilijama. Neki su tekstovi u našu književnost došli i iz tih rukopisa. Slavonska, pa tako i hrvatskoglagoljska crkva imala je vrlo rano, uz *Otačke knjige*, i *Pasional*. Isto na crkva *Menologij*.

Na Zapadu je raznovrsne tekstove sabrao u opsežan zbornik *Legenda Aurea – Zlatna legenda* Jakov iz Varazze (de Voragine), dominikanac, propovjednik i biskup Genove (+1298.). Pojedini životopisi svetaca prerastaju u male romane, s raznovrsnim zapletima, gubljenjem i nakon mnogo godina nalaženjem razdvojenih članova obitelji, kakva je legenda o sv. Klementu papi ili o vojskovođi sv. Eustahiju – Placidu. *Legenda aurea* sačinjavana je u brojnim prijepisima, a doživjela je brojna tiskana izdanja i prijevode na narodne jezike. Važan je talijanski prijevod Dominika Cavalca (D. Cavalca, + 1342.), iz kojega su kod nas prevodili pojedine legende od XV. st. dalje. Popularni su bili legendariji koje su sastavili isusovac Petar Ribadeneyra i Alfonso de Villegas na španjolskom jeziku, pod naslovom *Flos sanctorum* – Cvijet svetaca. Njihove su knjige bile prevođene na brojne europske jezike, a tekstovi obilno korišteni u propovijedima i kompilacijama svetaca života – u hagiografjama i legendama. Kad je isusovac J. Bolland počeo prikupljati građu za zbornik kritičkih hagiografija *Acta Sanctorum* (prvi svezak 1643.) iz hagiografija je mnogo bajkovitoga i za udužno odbaceno kao fantastično i nevjerodostojno.

Iz pasionala legendarni su tekstovi preuzimani u brevijare kao čitanja (*lekcije*) odnosno službe (*ofcije*), kako se čitaju kroz godinu. Drugi dio brevijara sa svetaca čitanjima zove se *De sanctis*, u kojemu su, prema crkvenoj godini poredani, spomendani svetaci s njihovim legendama. Tekstovi o svecima skriveni su za čitanja (lekcije), jer su u brevijarima svoje mjesto tražili i homilije, himni, psalmi i različitije molitve.

Hrvati su se, dolaskom u današnju postojbinu, susreli s drevnom civilizacijom koja je štivala svoje mrtve, posebice one koji su se svjedočenjem (martyres) istaknuli i zadužili svoju kršćansku zajednicu. Crkve u gradskom tkivu, i one na grobljima, bile su vidljivi spomenici njihova štovanja. Te svima vidljive spomenike tumačili su tekstovi, hagiografje – životi svetaca. U okviru Novoga zavjeta jedna je knjiga pripovjedne tematike posvećena *djelovanju apostola*, napose sv. Pavla i njegovih suradnika. Hagiografska književnost, u razdoblju kad poganstvo ustupa pred životnijim kršćanstvom, idealizirane su, i ideologizirane, prije, *legende* o mučenicima i prikaz njihova svjedočenja za istinu zbog koje su podnijeli mučeništvo te se ugradili u novo društvo, kršćansku zajednicu. Tekstovi zadbivaju književne odlike i oblike, a mašta gradi tkivo *legende*, štiva koje treba, valja čitati,

da bi se pro itano upamtilo, zapam eno nasljeđovalo. Mu enici i ispovjednici su primjeri koje valja nasljeđovati, kao i Krista, u itelja, Spasitelja svijeta, za etnika novoga društva. Biblijski narativni tekstovi u tom ranom razdoblju bili su manje popularni od hagiografskih tekstova koji su se snažno ukorijenili u nove, žive doma e zajednice. Legende nisu imale strogi okvir kao što ga ima Biblija, koju nije dopušteno ni proširivati niti nešto iz nje izostaviti. Nije nevažno spomenuti da je prvi popis krš anskih mu enika sastavio sv. Jeronim kojega tradicija naziva Dalmatincem.

Hagiograf je su novi književni žanr, koji nije postojao u anti koj književnosti. Narativna potka bila je i tada, i kasnije, veoma poticajna i za pu ku, usmenu tradiciju: legende i pjesme lako su se prenosile usmenim putem, najprije nakon slušanja »službe«, a kasnije kao pri e, primjeri – egzempli u propovijedima.

Sveci, mu enici i ispovjednici, uvijek su i stalno, po uvjerenju vjernika, bili zaštitnici gradova, naselja, sela, ali i država i naroda, jer je njihova sveta dužnost bila štititi gradove i njihove stanovnike. Opisi udesnih obrana, ili udesnih dolazaka njihovih svetih ostataka (»svete mo i«) u gradove, esto su najstarija pisana svjedo anstva o povijesti gradova, te su takvi tekstovi dragocjeni kao historiografska vrela za crkvenu i svjetovnu povijest.

Hrvati su hagiografske tekstove prihva ali i s Istoka i sa Zapada, o emu svjedo e i latinski i staroslavenski tekstovi u zbornicima i brevijarima.

Podsjetio bih uvaženu publiku da je me u knjigama Splitskoga književnoga kruga 1977. izašla dragocjena knjiga *Legende i kronike*, s hrvatskim i latinskim tekstovima legendi i ofcija: sv. Dujma, sv. Ivana Trogirskoga, sv. Arnira. Knjigu su, uz suradnju više prire iva a, uredili Vedran Gligo i Hrvoje Morovi .¹ Dvadeset godina nakon toga, u sunakladništvu s ogrankom Matice hrvatske u Trogiru, isti je nakladnik izdao *Život sv. Ivana Trogirskog*, latinski tekst (upravo preslik) iz znamenitog djela *Illyricum sacrum Daniela Farlatija* i hrvatski prijevod toga teksta iz pera Kažimira Lu ina, uz druge važne napomene.²

HAGIOTOPONIMIJA – HAGIOTOPOGRAFIJA

U kulturnoj povijesti svakoga naroda posebno mjesto pripada hagiotopografji. Njoj se do sada posve ivala manja pozornost, iako je naš prostor premrežen crkvicama koje nose sveta ka imena, a tradicija im neprekinuto te e od ranoga krš anstva do danas. I kad je objekta – bazilike, crkve, krstionice – nestalo, ostalo je ime ili bar njegova nazna-

¹ *Legende i kronike*, zbornik, Splitski književni krug, Split, 1977.

² *Život sv. Ivana Trogirskog* (Po izdanju Daniela Farlatija), preveo i bilješkama popratio Kažimir Lu in, Trogir-Split, 1998. O izdanju sve eva života Ivana Lu i a – Luciusa (Rim, 1657.) opširno je pisao Miroslav Kurelac, »*Vita b. Ioannis confessoris episcopi traguriensis et eius miracula*« u izdanju *Ivana Lu i a-Luciusa i njegove »Notae historiae ad Vitam«*, *Croatica christiana periodica* XII, br. 21, Zagreb, 1988., str. 1-48.

ka: Crkvine, Gradina, Mirine, Manastirine. A u kasnijim vremenima, kad je krš anstvo uhvatilo vrst korijen, hagiopografija je slijedila društveni gospodarski i politički život pojedinoga prostora, pokrajine, biskupije, grada ili župe. Tim se složenim pitanjem kod nas vrlo uspješno bavi fra Anđelko Badurina te je objavio nekoliko rasprava i prikaza.³

Hagioponimija svjedoči ne samo o ukorijenjenosti svetih kultova na našem području nego su to i dragocjena jezična svjedočanstva o hrvatskom ranom prihvaćanju kršanstva i o suživotu sa zatečenim kršćanskim stanovništvom romanskih gradova. U hrvatskoj toponimiji golem je broj mjesta sa svetim oznakama. O brojnosti hagioponima i o njihovoj gustoći mreži u Hrvatskoj svjedoči brojnost naziva mjesta po imenima svetaca: u *Velikom atlasu Hrvatske*⁴ toponimi sa svetim imenima u indeksu, popisu mjesta, zauzimaju sedam stupaca, u stupcu je oko 100 jedinica – dakle oko 700 hagioponima, a ako ubrojimo i imena s do etkom *su* ili *sut* (od latinskoga *sanctus* – Supetar, Sutivanac, Sutvara – sveta Barbara), onda broj još više raste. Samo toponima s imenom sv. Petar – me u njima je i moje rodno mjesto – ima oko tridesetak. Slijede po prisutnosti na terenu: sv. Juraj, Jure, Jururo, Jururd 37, sv. Anton, opat i od Padove 23, sv. Martin 23, sv. Nikola 17, sv. Mihovil 15, sv. Ilija 8, Bogorodica Marija-Gospa preko 20. Zanimljivo: sv. Jeronim samo 6. Starije oblike tek rijetki prepoznaju i oditavaju u smislu hagiopografije: Sutvara, Sutikva, Stomorica, Sveta Marija Svetomore. Dokle ide kult sv. Martina, s crkvama i kapelama, dotle ide i kultura vina: nakon toga limesa uzgaja se šljiva i pešera se šljivovica.⁵ U Istri toponim Salamunišće nije nastao od imena biblijskoga kralja i mudraca Salamona, nego prema marmarskom kralju koji je bio zbačen s prijestolja, te je kao pustinjač živio u Istri. Mjesto Margečan – prema svetoj Margareti. Jurjevo – prema sv. Jurju.

Pojedina poganska božanstva smo pokrtili: Sventovid je postao Sveti Vid, od Istre do Neretve. Takvih je toponima desetak. Ostavili smo ipak imena mjesta i svojemu glavnom poganskom bogu – Perunu: do danas su sačuvana imena istaknutih brdskih vrhova: Perun, Perunkovac, Perunišće – 5 je takvih imena. Mnogo su brojnija imena mjesta gdje su se prinobile žrtve – trêbe: Trbiž, Trebišće, Traba, Trebižat, Trviž – takvih je toponima tridesetak.⁶

Svetim kultovima, s bizantskoga Istoka i s rimskoga Zapada na našem se prostoru ispreplili u od ranih stoljeća našega prisustva, preko irilometodske baštine, do renesanse i baroka. Sveta kćerka imena: Ivan, Juraj, Josip, Jakov pa i ime Isus, primili smo u bizantsko

³ Badurina, Anđelko, *Hagiopografija Istre*, Histria historica, Pula, IV, sv. 1, 1981. *Hagiopografija kao izvor za povijest Poreštine*, Vjesnik istarskog arhiva, XXXII, sv. 1, Pazin, 1991. *Hagioponimija Hrvatske*, CD-ROM, Zagreb, 2006.

⁴ *Veliki atlas Hrvatske*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2002. O imenima i prezimenima i o njihovom kršćanskom korijenu vidi: Petar Šimunović, *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Zagreb, te kratki osvrt na imena svetaca i sudbinu toponima s njihovim imenima: Nives Opačić, *Sveci i svetece i nakon Svih svetih*, »Vijenac« XVIII, br 435, od 4. XI. 2010.

⁵ Muslimanima Kur'an zabranjuje uživanje vina kao težak grijeh, ali ništa ne piše o alkoholu, ni – naravno, o šljivovici; upavo su arapski alkemičari i kemičari po eliji destilirati voćni i praviti alkohol – to je arapska riječ, kao što je rakija turska riječ. Naša je bila žgano vino, ili žganica.

⁶ O problematici staroslavenskog, pretkršćanskog naslijeđa pisali su, uz akademika Radoslava Katičića, Vitomir Belaj i Tomo Zrinšćak. Temeljito, na osnovi toponimije i ostataka starih pjesama i mitova, tri je temeljne knjige napisao akademik Katičić: *Božanski boj*, *Zeleni lug*, *Gasdarica na vratima*, znanstvena trilogija *Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, Zagreb, 2008. – 2011.

-gr kom obliku kao i brojna druga sveta ka imena ranoga krš anstva. A sam naziv za *sanctus* povezan s imenom sveca pohrvatili smo u ranom razdoblju slavensko-romanske simbioze: Sumrata, Supetar, Sumartin, Stomorica, Marija Sveto More (u Istri) i sli no.

Hagiograf ja kao najvidljivije svjedo anstvo našega postojanja i identiteta, u gra anskoj i krš anskoj zajednici zapo inje krštenjem: do prije par desetlje a djeca su na krštenju dobivala ime jednoga sveca, koji ga je trebao u životu štititi. U našem ranom srednjovjekovlju uz doma e ime vezalo se i ime sveca: Petar Krešimir, Dimitrije Zvonimir. Do Tridentskoga koncila uobi ajeno je bilo doma e ime, nakon njega naj eš e samo latinski op i lik sve eva imena. Kod nas u Istri bilo je uobi ajeno da ljudi nose dva ravnopravna osobna imena: službeno-hrvatski, doma e prema sve evu imenu: Pravdoslav, doma e Jušte, Vazmoslav, doma e Paškval, Paško, Slobodan u službenim dokumentima, a uobi ajeno u obitelji Liberat, Sre ko službeno, obi no Filice, Feli e. U ranijim stolje ima ime je izabirano prema svecu koji je najbliži ro enju djeteta. Neko se imendan slavio jednako kao i ro endan, a nositelji sveta kog imena znali su o kojem je svecu rije : Ivan Apostol, Ivan Krstitelj, Marija »Velika«, Marija »Mala«, Sniježna. Popis hrvatskih imena – s uspo redbom za latinski odnosno talijanski, upravo krš anski izvor, dao je u svom *Rje niku hrvatsko-talijanskom* Dragutin A. Par i .⁷ Mnogo kasnije su postala uobi ajena imena prema vo u: Dunja, Višnja, zatim po likovima iz romana Marije Juri Zagorke: Gordana, Siniša, a najposlije likovi estrade, iz popularnih flmova, doma i i strani glumci i pjeva i. Doma i se lako prilagode našem jezi nom ustroju; iz me unarodne, strane elite u stranom jezi nom liku koji nije prilago en hrvatskom jeziku, nastaju poteško e u sklonidbi. Strano nam je ostalo ime Lems (po etna slova: Lenjin, Engels, Marks, Staljin). Na vrijeme je otpalo ono s: Lem.

Sre om – ostala su prezimena kao trajno svjedo anstvo naših krš anskih korijena, svi alo se to nekome ili ne svi alo!⁸ Od osobnog imena nastala su u davnini obiteljska imena, tj. prezimena: Ivan, *Ivanov*, *Ivan i* , *Ivanovi* , *Iv i* . Tako i s drugim imenima: Petar, *Petrov*, *Petrovi* . Složenije je s nekim drugim imenima: Marko, *Markov*, *Markovi* , *Marak*, *Marakovi* , *Mrakov i* , pa do prezimena *Mrak*. S imena Matej još je stvar složenija: *Mate*, *Mati* , *Mateti* , *Mateša*, *Mateši* , *Matkovi* , *Matika*, *Motika*, druga grana *Matan*, *Matani* , *Matanovi* i sli no, Juraj, *Jurjevi* , Juro, *Jurko*, *Jurkovi* , Jure, *Jureti* , uro, ur , Jorjo i pripadaju a prezimena...

Prvi susret našega ovjeka, i na selu i u gradu, kroz dugi niz stolje a, sa zavodljivim svijetom slike, ikonografjom – prikazom ovje jega lika na slici, fresci ili na drugim materijalima, u skulpturi ili plaketi, u kamenu ili drvu, bio je susret s likovima svetaca i svetica u našim crkvama: na freskama, na oltarnim palama, kipovima na pro elju crkava i u velikoj sveta koj obitelji u crkvi, na jednom ili na više oltara. A i kasnije: svete su slike ukrašavale naše domove. Svete su sli ice, donesene s raznih hodo aš a ili svetišta, bile u ku i prisutan i drag ukras, više od toga – sveci su postali kao netko doma i, kao lanovi

⁷ Dragutin A. Par i , *Rje niku hrvatsko talijanskom*, Zadar, 1901., str. 1203-1215.

⁸ O imenima i prezimenima nekoliko je knjiga objavio akademik Petar Šimunovi : *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*.

obitelji. Tek mnogo kasnije su došle povijesne slike, fotografije glavara obitelji, uokvireni vojevodstva i naroda, predsjednici država. U crkvama su bili prikazani likovi svetaca s oznakama njihove podnesene muke ili posebnosti u hijerahiji: sv. Petar s ključevima, sveti Pavao s mačem, sv. Lucija s oštricom na pladnju, sv. Ivan Krstitelj, po zakonima stare istočne ikonografije, s glavom na ramenu i na pladnju; na Zapadu običnije: u igri s jaganjcem i križem s natpisom »Ecce agnus Dei«, sv. Apolonija s kliještima kojima su joj istrkali zube, i slično. Svi su ti »sveti od zdravlja« bili doma i prijatelji, i obitelji i pojedinaца koje su mu imale bolesti, za liječenje kojih su bili zaduženi sveti. Sveti Kuzma i Damijan za sve bolesti, jer su bili »sveti vraćci«, i na Zapadu i na Istoku.

SVECI – ZAŠTITNICI GRADOVA

Pojedini gradovi u Istri i Dalmaciji od najranijeg vremena imaju pisane latinske, a neki i hrvatske legende o zaštitnicima gradova: Poreč sv. Mavra, Rovinj sv. Eufemiju, Zadar sv. Anastaziju, Stošiju, Trogir sv. Ivana biskupa, Split sv. Dujma, Dubrovnik sv. Vlaha, tj. sv. Blaža. Među posebice omiljenim svecima bili su sv. Juraj, sv. Nikola, sv. Marija Magdalena, sv. Katarina, sv. Dimitrije, a posebice sv. Jeronim koji se kod nas slavio i kao doma i svetac, »Hrvatini«, i kao tvorac slavenskoga pisma, glagoljice i kao prevoditelj Sv. pisma na hrvatski (što je bila samo bezazlena zabluda koju su glagoljaši podržavali da bi spasili svoju baštinu u pismu i u bogoslužnju). U našoj književnosti veći je broj legendi o sv. Jeronimu, na glagoljici i na latinici, u rukopisu i izdanih tiskom. Starinom se odlikuje i legendarni životopis sv. Pavla, prvoga pustinjaka. Redovnici pavlini prisutni su među Hrvatima od XIII. st.

Sveti Vlaho, Blaž, biskup i mučenik iz Sebaste, dubrovački zaštitnik – parac – prisutan je u hrvatskoj književnosti u Dubrovniku brojnim sastavcima, i na hrvatskom, i na latinskom, i na talijanskom jeziku.⁹ Posebnu, opsežnu monografiju o njemu i o njegovoj pomoći Dubrovniku sastavio je i objavio Stijepo Skurla, kanonik dubrovački, ljubitelj starina i domaće povijesti. Knjigu je naslovio *Sveti Vlaho, biskup i mučenik od Sebaste, dubrovački obranitelj* (Dubrovnik, 1871.). U prvom dijelu opisuje život sveca, prema izvorima, primjerice prema životopisu Petra Bašića (1803.), ali i prema djelu Niccolaija, *Memorie storiche di san Biagio*, a drugi dio, opsežniji, posvećen je svjedočanstvima o životu sveca i objavljenim dokumentima iz kojih se vidi kako je, kada i na koji način svetac branio i obranio svoj Grad. Baltazar Adam Krčić (1715. – 1778.), kanonik Zagrebačkog kaptola, povjesničar hrvatske crkvene i svjetovne povjesnice, prvo je svoje tiskano djelo, napisano kajkavskim jezikom, ne navodeći svoje ime (»po nekojem nevrednom ove biskupije mešniku«), napisao o blaženom Augustinu Kažotiću te ga posvetio zagrebačkom

⁹ Vidi o tome knjigu *Sveti Vlaho, dubrovački parac u hrvatskoj književnosti*. Antologija. Sastavili i uredili Luko Paljetak, Dunja Fališevac i Miljenko Foretić, Dubrovnik, 2001.

biskupu Jurju Branjugu. Piredio ga je prema životopisu koji je objavio Ivan Tomko Mrnavi. Iako u posveti uspoređuje biskupa Branjuga s biskupom Kažotićem »tak da koj želel bi Gazottija na zemlji videti, ako spodobno u njegovem, kreposti premisli Tvoje, Tebe vu Augustinu, i Augustina vu tebe videti hoće« – ipak je sudbina bila neumoljiva – te je, zbog svojih reformističkih i prosvjetiteljskih pogleda Krležini, po svojoj sudbini bio bliži Kažotiću. Andrija Kažotić u svom glavnom djelu *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* velik je dio knjige posvetio svecima s našega prostora.

Na dan pojedinog sveca, koji se posebno poštivao i slavio, u crkvama na njegov spomendan propovjednik, ili župnik, govorio je o životnom putu, ali još više: o čudesima koja su se događala na njegov zagovor. U Gašparotijevoj enciklopediji svetaca, *Cvet sveteh*, već u naslovu piše da su u njoj opisani životi svetaca koji se »vu Horvatskom iliti Slovenskom orsagu z većšim pobožnostjum i z prodekum ... poštuju se«, tj. na poseban se način slave, uključujući i uvijek propovijed o svecu na njegov dan.¹⁰ Neki su sveci u našem narodu, kao i u Europi, bili posebice važni: sv. Antun iz Padove, kao otkrivač, u naše pomodarsko vrijeme – sveta Marija Magdalena. U davniini npr. sveti Sebastijan imao je oltare u crkvama koje su bile na granici područja, gdje su se često odvijali okršaji i bitke, te su kao žrtve mogli biti nastrijeljeni oni koji nisu bili vojnici: muškarci, žene i djeca.

Životi svetaca bili su poticajni primjeri vjernikom: od Marije, apostola, mučenika-svjedoka istine, do reformatora europskoga društva, utemeljitelja velikih redova, pa sve do suvremenika koji su se iskazali duhovnom jakošću, svjedočili i dobro u suvremenom svijetu. Životi svetaca bili su popularna književnost: Glavni dio knjiga *Cvit svetih* doživjela je tri izdanja, Gašparotijeva je enciklopedija svetaca, u četiri goleme sveske, tiskana ne samo među kmetovima, ili u župama kojima su upravljali pavlini, nego po njegovu priznanju, na cijelom hrvatskom prostoru: »Videl sem tulikaj da rečene knjižice vse na frižkom prešle su, kotere i bližnji Horvatskoj zemlji ljudi, kakti Bošnjaki, Primorci i Štajerci jako želili jesu; kotereh želju i ja berže to berže zpuniti tersil se jesem – vufaju i se da i ove knjižice njim povoljne budu«.¹¹

Zbirka svetaca kroz godinu Franje Ivekovića doživjela je dva izdanja. Autor je u predgovoru istaknuo da je i njemu stalo do toga da ljudi čitaju živote svetaca i da ih nasljeđuju: jer je »priznata istina da primjer više može nego riječ sama. Zato se opisuju življenja svetih ljudi, da ugledaju i se u njih, idu i slijedom njihovim, nasljeđuju i ih, hotniji budemo živjeti kršćanski, kreposno«.

Slična na Ivekovićevom zborniku svetaca životopisa je knjiga *Koledar svih svetaca i svetica Božjih ili Životi svetaca*, koja je izlazila u Splitu od 1899. do 1910. Knjiga je izlazila u svešćima, te su sačuvani rijetki primjerci uvezane knjige. Ime autora ili priređivača nije označeno, ni na svešćima, ali ni na naslovnici iz 1910. kad je djelo dovršeno. Tekstovi o svecima napisani su na štokavskoj ikavici, te i po tome to djelo pripada pučkoj književnosti, kao i Kažotićev *Razgovor ugodni*, kao i neka djela koja su ranije tiskana u

¹⁰ Hilarion Gašparotić, *Cvet sveteh*, I-IV, Graz-Beč, 1752. – 1761.

¹¹ Hilarion Gašparotić, *Cvet sveteh*, IV, Beč, 1761., predgovor *K pobožnomu tvcu*, 5.

Dalmaciji. U Splitu i Zadru su i nakon 1840. tiskane knjige s crkvenim službama za Veliki tjedan, u ikavskom izgovoru, a neke i u starom slovopisu.

Sveci, njihovi životopisi (hagiografije), »svete moći« i posebice opisi udesa, velikih i manjih – sve to otkriva živote nesretnih ljudi, bolesnih, ugroženih, ali i naših gradova i naselja u nevoljama od kužnih bolesti, požara, neprijatelja – od kasne antike do reformacije, negdje i do prosvjetiteljstva. Tekstovi najstarijih hagiografija, napose udesa svetaca zaštitnika, pouzdana su vrela za povijest gradova, društvenih i nacionalnih zajednica. U ranom srednjem vijeku crkva sv. Antuna opata, u srednjem vijeku crkva sv. Roka na prilazu u grad, što drugo zna i nego dužnost i obavezu sveca da uva selo, grad ili naselje od kuge, glada i rata, od razbojnika i hajduka; ali ponajviše ljude – eljad i životinje – blago od svih nedaća koje živa stvorenja mogu zadesiti.

Naši biograf i u renesansi, kad pišu o svojim umrlim suvremenicima – pišu na našin hagiografije; takvu je Maruličevu biografiju napisao Franjo Božićević -Natalis, slika je biografija Antuna Vrančića, a i naši vojskovođe – kao Nikola Šubić Zrinski od Sigeta – prije odluka boja zaklinju se kao ranokršćanski mučenici koji svoj život žrtvuju za Boga-vjeru i Domovinu-slobodu. Slika je biografiju-hagiografiju o Augustinu Kažotiću, biskupu zagrebačkom i lučerskom, napisao Ivan Tomko Mrnavić, kao i kasnije Augustin Kažotić mladi. Ovu je tiskao Andrija Ciccarelli, povjesničar Bračana i Dalmacije.

HAGIOGRAFIJA – VRELO KNJIŽEVNIH NADAHNU NA

U hrvatskoj dopreporodnoj književnosti mnogo je vrhunskih djela posvećeno svecima i sveticama. Velik broj apokrifa sačuvan je, najčešće u fragmentima, u našoj glagoljaškoj književnosti. Da je postojao pasionalniji prije nego su tekstovi ušli u glagoljske brevijare, pokazuju bijedni ostaci nekog velikoga i uglednoga zbornika – Pazinski fragmenti iz početka XIV. st.

Marko Marulić, nazvan i ocem hrvatske književnosti, svojim je hrvatskim djelima – tiskanom *Juditom*, i *Suzanom*, koja je ostala u rukopisu do XIX. st., postavio temelje autorskoj, renesansnoj književnosti. To su, doduše, likovi iz Starog zavjeta, ali su u kršćanskoj tradiciji postali i kršćanski sveci. Da je njegova *Davidijada*, napisana u latinskim heksametrima, bila tiskana u godinama kad je bila dovršena, sigurno bi i slika hrvatske i svjetske latinističke književnosti bila drugačija. Ne manje značajne imaju i djela Mavra Vetranovića avstrijskoga s biblijskom i hagiografskom tematikom: *Posvetilište Abrahamovo* i *Prikazanje našin od komedije Kako bratja prodaše Jozefa*, i dramatisacija *Suzane*.

Pojedine su legendarne osobe bile opjevane u razdoblju baroka u poemama: Ivan Bunićević opjevao je Mariju Magdalenu (*Mandalijena pokornica*, više izdanja) kao i Ignjat Đurđević u poemi *Uzdasi Mandalijene pokornice* (1728.). On je napisao i prozni životopis svetoga Benedikta, utemeljitelja reda kojemu je jedno vrijeme pripadao. Antun Marulić opjevao je život grešnice i zatim svete Marije Egipatske. Isusovačka školska drama

esto koristi tematku legendi i hagiografija za sve ane predstave prigodom završetka školske godine. Kasni odjek takvoga proslavljanja svetica u poemama je epska pjesma Antuna Kanižli a *Sveta Rožalija*. U XIX. st. legendu o sv. Aleksiju, Božjem ovjeku, obradio je u drami Tito Brezova ki. Tek je u XIX. st. izdan tiskom ep Petra Kanavelovi a *Sveti Ivan, biskup trogirski i kralj Koloman* (1858.).

Za brojne je ženske samostane trebalo sastaviti tekstove legendi za obredno itanje (ofcij), a od neko brojne literature ostalo je malo tekstova, kakav je npr. *Legenda o sv. Katarini*, iz XIV. st. Isto tako, trebalo je sastaviti mnogo životopisa svetica i svetaca koji su se itali za vrijeme zajedni kih objeda. Trebalo je sastaviti, na hrvatskom jeziku, i tekstove za bratimske sastanke koje su bratimi itali na sve ev dan. Kakvi su mogli biti rukopisni zbornici u XV. i XVI. st. pokazuje drugi dio rukopisnog zbornika koji je izdao Josip Karásek pod naslovom *Dubrova ke legende*¹² s legendama o sv. Abramovu, o sv. Eufrozini, sv. Pelagiji i Mariji Egipatskoj. Prvi, mla i dio zbornika sadrži znamenitu pri u o Barlaamu i Jozafatu.

U razli itim rukopisnim zbornicima, glagolji kim i latini kim, sa uvane su neko veoma popularne legende kao npr. legenda o Svetom Ivanu Zlatoustom (to nije poznati gr ki crkveni nau itelj) koji moli Boga da ga o uva od malih grijeha jer se od velikih i sam zna uvati. Bog ga, preko avola, kuša, da procijeni koji je grijeh manji: opiti se, silovati ili ubiti. Pustinjač se prevario i izabrao je pijanstvo, ali kad se jednom opio, po inio je i ostala dva grijeha, koja je morao okajati žive i kao šumska zvijer. Ta je legenda sa uvana i u stihovima. Nije sa uvana pjesma Ivana Bilostinca o sv. Pavlu, prvom pustinjaku, koja je bila tiskana.

U razdoblju katoli ke obnove napisan je i tiskan ve i broj posebnih zbornika legendi na hrvatskom jeziku, u prozi, za itanje redovnicama u brojnim samostanima. Bazilije Gradi napisao je i dubrova kim dumnama posvetio knjigu *Libarce od djevstva i djevi koga bitja* (1567.). Faust Vran i izdao je u Rimu *Život nekoliko izabranih divic* (1616.), nakon što se knjiga širila u rukopisima. Bartol Kaši izdao je za redovnice, ali i za pobožne žene, knjigu *Perivoj od djevstva* koja je u kratkom vremenu doživjela dva izdanja (1625., 1628.). Zatim i druge njegove knjige s hagiografskom tematikom: *Život sv. Ignacija*, *Život sv. Fran eska Saverija*, a jedan je životopis prenio i na pozornicu: to je *Sveta Venefrida*.

Ivan Tomko Mrnavi (1580. – 1637.), povjesni ar, biskup bosanski, pisac je brojnih djela na hrvatskom, latinskom i talijanskom. Prvo njegovo hagiografsko djelo *Život Margarite divice* ostalo je u rukopisu, te je kasnije izgubljeno. Bolju je sudbinu imao epilij u dvanaestercima *Život Magdalene od knezov Zirova, plemena Budriši a, tretoga reda sv. Franciska zastavnice redovnica i mostira sv. Antuna u Rabu*, koja je doživjela dva izdanja (1625., 1635.). To je djelo, prozom, izdao i na talijanskom jeziku.¹³

¹² Josip Karasek, *Dubrova ke legende*, Prag, 1913., pretisak, Zagreb, 1996., priredio Josip Bratuli .

¹³ Posljednji put je *Život Magdalene od knezov Zirova, plemena Budriši a* objavljeno u Zadru 1863. Knjigu je priredio i napisao predgovor o pjesmi, pjesniku i Rabu Anton Br i .

Mali nabožni ep po inje stihovima:

Hrvatske divice u zemlji hrva skoj,
 Mlade udovice u ku i doma skoj,
 A u strani rabskoj Bogu posve ene,
 Družbi malobratskoj, život spivam žene ...

Manje je imala uspjeha hagiografija *Život Margarite, blažene divice, k eri Bele kralja ugarskoga i harvatskoga, sestrenice reda sv. Dominika*, prijevod, upravo preradba talijanskoga teksta (1612.). Održao je govor na sprovodu svoga prijatelja Fausta Vran i a, te je iz toga nastala pri a da je pod svojim imenom objavio životopis Petra Berislavi a (*Vita Petri Berislavi*, 1620.). Mrnavi je na latinskom jeziku izdao životopis blaženoga Augustina Kažoti a *Vita beati Augustini, ordinis praedicatorum, ex Zagradiensi et Lucerini episcopi Život blaženoga Augutina, bivšeg zagreba kog i lu erskog biskupa* (Be , 1637.) kao dodatak djelu o povijesti dominikanskoga reda u Ugarskoj S. Ferrarija. U njemu je pokazao crkvene, društvene i politi ke prilike u Hrvatskoj u XIII. stolje u. Prije toga u Rimu je objavio *Život sv. Save episkopa (Vita s. Sabbae episcopi)*, utemeljitelja Srpske pravoslavne crkve, za koga kaže da ga slavi i Katoli ka crkva (1630.). Taj je njegov tekst izdao kasnije i poznati enciklopedist iz Makarske Ivan Pavlovi Lu i (Venecija, 1789.), a u XIX. st. izašao je tiskom i kod Bolandista.

U osamnaestom stolje u u Slavoniji, koja se dugo oporavljala od turskoga ropstva, procvalo je i hagiografsko pjesništvo, na tragu ve utrnutе tradicije iz Dalmacije. Antun Kanižli u svojim molitvenicama donosi pjesme o svecima svoga reda – sv. Alojziju, te pripovijest o mladi u Urbanu, a nakon smrti izašla je njegova *Sveta Rožalija* (1700.) najljepše djelo hrvatskoga književnog baroka u Slavoniji. Josip Antun Kneževi (+1764.) napisao je i tiskom izdao ak tri hagiografska spjeva: *Život sv. Ivana od Nepomuka*, *Život svete Olive* i *Život svete Genuveve*. O sv. Eustarhiju, u stihovima, epsku pjesmu je objavio Antun Josip Turkovi , župnik »Gornje osi ke varoši Retfale«: *Život svetoga Eustakije s naukom krstjanskim vire svete apostolske katoli anske Rimske Crkve u sli nori je složen i ispivan* (Osijek, 1795.) i zatim još *Život svetoga Eustakije potlam primitoga krštenja*, i napokon *Pridavak knjigi od života svetoga Eustakije s naukom krstjanskim sli nori jom složenj*. Zatim još i latinsku knjigu sli noga naslova. Knjige su ilustrirane velikim drvorezima.

Devetnaeto stolje e u hrvatskoj kulturnoj i nacionalnoj povijesti obilježeno je nacionalnom integracijom Hrvata, združivanjem Kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, a zatim Istre i Dubrovnika u jednom imenu – hrvatskom, ali i Hrvata u Bosni i Hercegovini zajedni kim pravopisom i jezikom štokavske stilizacije, kao i nastojanjem hrvatskih političara i rodoljuba da hrvatski prostor bude i politički i upravno ujedinjen. U XIX. st. književnost, u službi nacionalnih i društvenih zadataka, ali i zbog slobode stvaralaštva, zapušta hagiografsku tematiku. Jedna je iznimka – posljednji kajkavski kulturni djelatnik i pisac, Ignac Kristijanovi , ostao je u matici kajkavskoga jezi noknjiževnoga izri aja: objavio je nekoliko knjiga koje su vezane za prethodna razdoblja književnosti, jezika i duhovnosti: *Žitek sveteh mladencev i d vic* (1847.), *Kratki žitek vseh sveteh apoštolov* (1847.) i kona no *Žitek sveteh mu enikov* u dva sveska (1859. i 1871.). Ta tematika –

posebice u prvoj polovici XX. stoljeća – ponovno oživljava u okviru pučke književnosti. Isto se tekstovi takve književnosti ostvaruju kao zrela književna djela, jednako u stihu kao i u prozi, u romanima i pripovijestima. Ta je književnost zadovoljavala interese pučke književnosti i estetska načela umjetnički oblikovanih tekstova.¹⁴

HISTORIOGRAFIJA I HAGIOGRAFIJA KAO ISTINA

Naše današnje poimanje o povijesti – historiografiji drugačije je nego je bilo u naših pisaca od XVI. st. dalje. Za Marka Marulića je istorija istinita kao Biblija. Naslov njegove najpoznatije knjige glasi: *Libar Marka Marulića u kom se udri istorija svete udovice Judit*, a u posveti svome kumu, don Dujmu Balistriliću piše: »privračuju i ja pisma Staroga testamenta namirih se na *historiju* one potene i svete udovice Judit«. Prvi put piše istorija, drugi put historija.

Petar Hektorović u pismu Mikšiću Pelegrinoviću tvrdi: »Latini drže (pravo i dostojno) *historiju* za ričistinu, jere joj stavljeno jest ime od one riči, koja se zove hister«. Ričehister tumači se kao histor, povjesnik.

Pišu i o sv. Eugeniji u svom zborniku o dvanaest djevoja, Faust Vrančić za nju piše: »Ona ne samo u pisnih, u razumnju govorenju i *historijah*, da u flozofiji bi dobro naučena, da sa varhu toga nastojaše razumno živiti kako knjiga učini«. Na jednom mjestu u *Zarcalu duhovnom* Mavro Orbini odbija neku pripovijest jer »da je prilini fabulam ili pričam nego istinoj *istoriji*«. Historija – povijest bila je u naših pisaca u visokoj cijeni, posebice ako je govorila o svecima ili crkvenim ljudima.

»Ne pišem predike nego samo *historiju svetih*«, isti je na jednom mjestu Franjo Glavinčić u svojem zborniku svetakih životopisa, koji je nazvao *Cviti svetih*. U svojem zborniku o životima svetih i Hilarion Gašparović piše da je on povjesničar, a ne propovjednik, prodektor. Nakon što je na više načina šibao grijeh bludnosti, i posljedice toga grijeha, on prelazi na svoje polje, povijest svetaca: »Ali kajti ovdinešem prodektor, nego hištorije pisec, zato na dalje šetujem«. ¹⁵ Propovijedi je dodavao na kraju svojih knjiga.

HISTORIJA KAO IDEOLOGIJA

U prijelomnom razdoblju europske društvene, političke i crkvene povijesti kršćanska je crkva doživjela težak udarac, rascjep – najveći nakon velikog raskola između Zapadne Katoličke i Istočne Pravoslavne crkve. Martin Luther i njegovi nasljednici krenuli su na put

¹⁴ Bratuli, Josip, *Hagiografske teme u hrvatskoj književnosti u XIX. i XX. stoljeću*, Slovo 60 (2010.), posvećeno Ivanki Petrović, str. 119-131.

¹⁵ Hilarion Gašparović, *Cvete sveteh*, III., 625

koji je vodio u racionalizam, zatim u prosvjetiteljstvo, a potom u liberalizam. Odstranili su iz crkava slike i kipove, iz crkvenih knjiga hagiografije, ostali su u svojoj tradiciji i bez posebne pobožnosti prema Bogorodici. Sveci su ostali bez aureole i bez svoga mjesta u crkvama, i u svijesti kršćana kao zajednici živih i mrtvih, tj. u općinstvu svetih, kako se moli u vjerovanju. Po njihovu vjerovanju Krist u euharistiji nije živ i prisutan, pod prilikama kruha i vina, nego je to spomen na posljednju večeru. Unatoč tome, kad je trebalo sastaviti temeljni spis, povijest Kristove crkve, Matija Vlačić Ilirik (1520. – 1575.) po eo je skupljati i izdavati pisanu građu u putu Kristove crkve kroz povijest. Zajedno sa suradnicima objavio je golemu građu u zbirci *Ecclesiastica historia*, koja je poznatija kao *Magdeburške Centurije*. Tom zbirkom započela je kritička povijest i Crkve i Europe, građa na kojoj je trebalo otkriti uzroke i posljedice političkih, društvenih i crkvenih kretanja kroz povijest, od Isusa i apostola do XVI. st. Ta je serija potakla Katoliku crkvu i kardinala Cezara Baroniusa, oratorijanca, povijesni znanstvenik i crkvenog pisca, voditelja Vatikanske knjižnice, da pisanim dokumentima na sljedben način pokaže taj put kršćanstva kroz povijest. On je, od 1588. do svoje smrti 1607., izdavao veliku seriju izvora *Crkveni ljetopisi od Kristova rođenja do godine 1198. (Annales ecclesiastici a Christo nato ad annum 1189)*. Djelo su nastavili suradnici i nasljednici djela. I u jednom i u drugom djelu brojne su hagiografije – životi svetaca, po kojima pratimo povijesni put kršćanske zajednice.

U isto vrijeme dok je skupljao sa svojim suradnicima građu za veliku crkvenu povijest, Matija Vlačić Ilirik napisao je sažetak te povijesti, svojevrsnu antihagiografiju *Katalog svjedoka istine*, s objašnjenjem o svjedocima na naslovnoj stranici, a to su oni koji su se prije našega vremena opirali rimskom papi i zabludama papinstva te pismeno iznosili borbene misli (*Catalogus testium veritatis qui ante nostram aetatem pontifici Romano et papismi erroribus reclamationibusque sententiis scripserunt*). U njemu je popisao sve one koji su se, po njegovu mišljenju, protivili primatu rimskoga biskupa, pape i kroz stoljeća ratovali za kršćansku istinu. Među izvorima koji su u toj knjizi objavljeni prvi put jest i znameniti spis o obraćenju Bavaraca, prva pisana polemika protiv Svete braće, Iringa i Metoda: *Conversio Bagoariorum et Caranthonum* (u knjizi *Bavarorum*). I najveći znanstvenici, kad su zaslijepljeni strašću, ne prepoznaju jednostavnost i vjeru u istost istine. Vlačić je u svojim »istraživanjima« ipak išao predaleko: nije poštedio ni sv. Petra, apostola, koji je – prema njemu – bio »niskog roda i položaja i neobrazovan«. Tvrdi »da ga je mučilo astohleplje i žudnja za vlašću; optužuje ga »da nije shvatio misterij Kristove muke i dobroinstvo«. Ide dotle te još spominje da Isus Petra »naziva sotonom i neće da s njime dalje razgovara«, a to sve je, zatim kroz povijest urodilo tragičnim činjenicom da se pape izabiru ponajviše iz kruga »najgoreg ološa, pomoću opakih spletki«... te su ti izabranici »bili potpuno neuki magarci«¹⁶. U XVI. st. izašla su tri izdanja njegove knjige, u XVII. stoljeću. U izdanju iz 1666. nepoznati je redaktor među te svjedoke ubrojio i Marka Marulića i riječkog biskupa Šimuna Kožića i Benju.

¹⁶ Matija Vlačić Ilirik, *Katalog svjedoka istine*, Hrvatski latinisti 5, JAZU 1960., str. 13 i 14.

Vidi o tome: Josip Bratuli, *Matija Vlačić Ilirik i njegov Katalog svjedoka istine*, u zborniku *Matija Vlačić Ilirik*, Labin, 2004., str. 27-36.

Od toga vremena povijest je stegnuta u neudoban okvir ideologije, nekad vjerske, nekad političke. Povijest nije više samo događajnica, opis događanja u vremenu i prostoru, nego njihova interpretacija, s pobjedničkoga balkona. A željelo se više: da povijest ne bude interpretacija moćnih pobjednika s pobjedničkoga balkona, nego oštra analiza uzroka i posljedica zala koja ljudi bez vjere uzrokuju drugim ljudima, svojoj braći i drugarici njihovih pogleda, koji iz blata poraza i krvlju natopljene zemlje vane ne samo za Božjom pravdom nego i za istinom, osobnom i povijesnom. Tako do danas. Hagiograf su ipak opisivali događaje, a propovjednici su ga tumačili; miješali su brašna svjedoka nastava u kruh svojih želja.

Mislim da je od tih vremena tvrdnja o povijesti kao u temeljici života izgubila mnogo od svoje uvjerljivosti. Ponekad mi se učini da je Povijest bezobzirna garderobijerka u svjetskom kazalištu zbivanja, koja za svoje predstave oblači ne samo svoje izabranike, nego i nas skromne, bezimene, u najrazličitiju odjeću i opravu da igramo uglavnom komične i tragikomične predstave, a nakon predstave ogoljuje i znamenite i nedodirljive, i njihove suradnike, ali i nas obične, do tragične neprepoznatljivosti.

ŽIVOTI I UDESA SVETACA KAO POVIJESNI IZVOR

Hagiografje prate najčešće i udeša, te su i opisana kao posebna književna vrsta. Hrvatski hagiograf, stariji i noviji, istraživali su život i djelovanje ranokršćanskih i srednjovjekovnih svetaca i blaženika (Mauro, Eleuterije, Dujam, Feliks, Stošija – Anastazija, tvorica okrunjenih, Dimitrije za rano kršćanstvo, Nikola Tavelić i Augustin Kažotić za srednjovjekovlje, Marko Križevčanin za razdoblje vjerskih sukoba u reformaciji, Leopold Bogdan Mandić, Alojzije Stepinac, Ante Antić za najnovije razdoblje), ali onaj dio njihova posmrtnoga života – udeša, bilo ozdravljenje osoba, udesna izbavljenja od ropstva, posebice pak obrana gradova od neprijatelja, gusara, razbojnika ili razbojnikih hordi, koje su zaštitnici gradova, sveci, odbili, a to je nekako bilo manje zanimljivo hagiografima, jer su ta udeša na granici apokrifa, bajke i zbilje. Bez dokazanih udeša ne može se proglasiti pobožnoga izvjeka, nakon njegove smrti, ni blaženim ni svetim. U klasičnoj hagiografiji sveta ka su udeša nama danas esto nevjerojatna, gotovo apokrifna književnost, dok povijesni arhiv društva i kulture otkriva u tim tekstovima autentične podatke o ratovima i obranama gradova, kretanjima putnika, sukobima suprotstavljenih snaga – crkvenih i svjetovnih, o procesima integracije ali i dezintegracije nekoga crkveno-političkog prostora.

udesu Dimitrija Solunskoga sastavljena su u VII. stoljeću, a napisao ih je mitropolit solunski Ivan. To su zapravo homilije – 13 ih je na broju – u kojima se prepričavaju »stare priče«, dok se u ostalima govori o vremenu u kojem je autor živio i u zbivanjima sudjelovao. Dok su neki zabilježeni događaji bez veće značajnosti za grad Solun, drugi imaju veliko značenje za poznavanje povijesnih zbivanja u VII. st., npr. napad 5000 Slavena na grad 984. (12. homilija), a zatim i sedmodnevna opsada grada, u kojoj su se udružili Slaveni i Avari – to je bilo 586. Zatim o gradanskom ratu i gladi koja je pogodila opkoljeni Solun za vladanja cara Foke (602. god). U drugoj zbirci, koju je sastavio nepoznati pisac, 6 je

udesu, a opisuje se razdoblje bizantske povijesti od cara Heraklija (610. – 641.), a zatim i vladavina cara Konstantina IV. Pogonata (650. – 685.).¹⁷

Treguan, arhiakon trogirskog kaptola, a zatim i trogirski biskup, živio je u vrijeme majstora Radovana, te napisao kroniku zbivanja, u kojoj je glavnina posvećena životopisu sv. Ivana Trogirskog, biskupa, povijesno i književno djelo, odlično vrelo za poznavanje crkvenog, političkog i društvenog života Trogira i cijele Dalmacije.

U udesima sv. Kristofora, zaštitnika grada Raba, koji je sastavio biskup Juraj 1308., autor u predgovoru piše: »zamoljen od velikog broja građana da povijesno opišem i stavim na papir udesne događaje što ih je preko preslavnoga svoga mučenika Kristofora ugradio u ovaj Bog u ovome gradu (...) kao što sam čitao u starim povijesnim djelima i čuo od starijih građana« te nakon tih uvodnih riječi prelazi na opis udesa, koji su odličan izvor za povijest Raba, Dalmacije i Hrvatske.¹⁸

Ivan Luci – Lucius – utemeljitelj hrvatske kritičke povijesti – izdao je latinski tekst života sv. Ivana, biskupa trogirskoga, i njegovih udesa. *Vita B. Joannis confessoris, Episcopi Traguriensis, et eius miracula*. Rim, 1657. Po tom je izvoru Petar Kanaveli ispjevao ep *Sveti Ivan, biskup Trogirski i kralj Koloman*.¹⁹ Velopisna pak *Bogatstvo i ubožstvo Jerolima Kavanjina*, izmeću ostaloga, katalog je domaćih svetaca i dragocjenih svetih moštiju koje se čuvaju u pojedinim gradovima Dalmacije, ali i Istre i Hrvatske. Juraj Ratkaj Velikotaborski (1612. – 1666.), pustolov, vojnik, kanonik »stavac« – lektor, pred smrt župnik zagrebačke župe sv. Ivana, izdao je knjigu *Memoria Regum et Banorum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, inchoata ab Origine sua et usque ad praesentem annum MDCLII. deducta – O kraljevima i banovima kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od osnutka njihova pa sve do ove godine 1632.*, kojom je stekao malo prijatelja a mnogo protivnika. Krasan bakropis uz naslovnu stranicu donosi u medaljonima, uz lik sv. Pavla apostola, koji je stupio u Ilirik, osam svetaca s »našeg« prostora: sv. Jeronima, sv. Kaja, sv. Konstantina Kirila, sv. Kvirina, sv. (!) Augustina (Kažotića), i još k tome: sv. Budimira, sv. Ivana Gostomila, sv. Godeskalkusa. Preveo je s latinskoga djelo isusovca Wilhelma Germaina Lanormaina *Kriposti Ferdinanda II. Rimskoga cesara, kraljevstvih nimškoga, ugarskoga, češkoga, dalmatinskoga, hrvatskoga i slovinskoga, kralja, na kajkavski, s primjesama štokavske ikavice i čakavštine*, u tradiciji ozaljskoga književnojezičnoga kruga. Knjigu je izdao u Beču, 1700., želeći i istaknuti zasluge cara Ferdinanda u borbi protiv protestanata – luterana.

udesu sv. Ivana Kapistrana kao vrelo povijesnih podataka obradio je Stanko Andrić.²⁰

¹⁷ Franjo Barišić, *Života Dimitrija Solunskog kao istorijski izvori*, Posebna izdanja SAN, Beograd, 1953.

¹⁸ Lujo Margetić, *O napadaču ima iz Prvog udesa legende o sv. Krištoforu*, u knjizi *Istra i Kvarner*. Izbor studija, Rijeka, 1996., str. 175.

¹⁹ *Sveti Ivan, biskup Trogirski i kralj Koloman*, priredio Janko Jurković i posvetio akova kom biskupu J. J. Strossmayeru. Većina naslovnoj stranici dvije su pogreške: ime autora napisano Ivan, a ne Petar, vlastelina hvarskoga, umjesto vlastelina korčulanskoga. Knjiga je tiskana u Osijeku, 1858. Vidi i bilješku 2.

²⁰ Stanko Andrić, *Udesa svetog Ivana Kapistrana: Povijesna i tekstualna analiza*, Osijek, 1999.

ŽIVOTI SVETACA I NACIONALNA POVIJEST

Za srednjovjekovnu europsku i hrvatsku kulturnu i političku povijest od najveće je važnosti značajna Žitja Konstantina i Cirila i Žitje Metodija. Bez tih vrele rane kulturna povijest Slavena, napose Hrvata, bila bi posve tamna i nepouzdana, ili uopće nepoznata. Žitja su u svojoj osnovici hagiografije – cilj im je prikazati svetu Braću kao iznimne osobe, svete navjestitelje Evanđelja, a Metoda i kao mučenika. Vjerojatno je izvor, danas izgubljen, bio pisan na grčkom jeziku, da ga Rimski patrijarh prihvati kao svjedokanstvo za kanonizaciju obojice braće. Političke prilike su se nakon progona Metodovih mučenika 885., bitno izmijenile, ali u glagoljaškim kalendarijima, misalima i brevijarima, ime obojice Braće figurira u krugu svetaca, Cirilovo 14. veljače, Metodovo tek u kasnijim spomenicima. Žitja su rano, već u Moravskoj, prevedena na staroslavenski, možda istovremeno kad je nastala grčka redakcija, a dijelovi Žitja Cirilova ušla su u neke glagoljske brevijare, rukopisne i tiskane. Da je Život sv. Konstantina i Cirila i Metoda rano postojao na našem prostoru, svjedoči Hrvatska kronika, tj. hrvatska redakcija Kronike popa Dukljanina.²¹

U ranom razdoblju zajedničke cirilometodske baštine nastao je i poseban tip hagiografije – kneževska žitja. Takav je život sv. Venceslava (Vaclava), češkoga kneza, koga je ubio brat Boleslav, a majka Dragomira, bojeći se iste sudbine, »bježi u Hrvati«, u blizinu grada Praga. U ruskoj književnosti to su životi svetih Borisa i Gljeba, a na našem prostoru život sv. Vladimira Dukljanskog i život nekoga hrvatskoga kralja koji je u žitju poistovjeren s kraljem Zvonimirom i koji je, kao i spomenuti slavenski knezovi, podnio mučeničku smrt pokoravajući se danom obećanju papi (Zvonimir) ili pokoravajući se svojoj savjesti, ali on nije stekao status sveca.²²

Ivan Tomko Mrnavić objavio je opsežan hagiografski zbornik sa životima domaćih svetaca *Regiae Sanctitatis Illyricanae Foecunditas – Sabor svetaca i svetica ilirske kraljevske krvi*, u kojem su 22 hagiografije. Napisao je i raspravu o splitskom biskupu i mučeniku, dokazujući da je rođen kao Splitsanin, a ne Talijan: *S. Felix, episcopus et martyr, Spalatensi urbi Dalmaticae Croaticae, metropoli primitivae et veritati vindicatus* (1634.).

Pavao Ritter Vitezović smatrao je da ne može biti suverenosti i samostalnosti Ilirika, tj. Hrvatske ako ne bude uspostavljen nacionalni martirologij, tj. ako domaći sveci i blaženici ne budu imali spomendane u misalima i službe u brevijarima. Zato je objavio legendu o sv. Vladimiru Dukljanskom, preradivši latinski tekst iz Kronike popa Dukljanina. Objavio je i raspravicu o mjestu rođenja svetoga Ladislava, ugarskoga kralja, dokazujući da je i on podrijetlom iz hrvatske vladarske obitelji. Cjelovit je martirologij *Indigetes Illyricani, sive vitae sanctorum Illyrici*. Skupio je u tom popisu 121 sveca ili blaženika.

²¹ Josip Bratuli, *Žitja Konstantina i Cirila i Metodija i druga vrela*, Zagreb, 1985.

²² Josip Bratuli, *Legenda o kralju Zvonimiru*, Zvonimir kralj hrvatski, zbornik radova, Zagreb, 1997.

Josip Bedekovi Komorski u djelu *Natale solum magnae Ecclesiae doctoris sancti Hieronymi in ruderibus Stridonis occultatum*²³ donio je, kao prilog raspravi da se sv. Jeronim rodio u Štrigovi, katalog doma ih svetaca, kojim se obilno koristio i Andrija Ka i Mioši : *Sveti od kolina Dioklecijanova, Od svetoga Kaja, pape i mu enika*, od 296. godine pa sve do svetog Save. Nakon toga donio je katalog blaženih naroda slovinskoga, a zatim velik broj slugu Božjih, u desetercima prepjevana je Legenda o sv. Vladimiru Dukljanskom koja spada među najljepše njegove pjesme. Ka i je opjevao i život svete Jelene Križarice i njezinoga sina cara Konstantina, te je smatrao da je ro ena u našim krajevima. Uostalom, i njezin sin, Konstantin Veliki, ro en je u Nišu.

Zbornici sa životopisima svetaca op e Crkve postali su popularni u razdoblju katoli ke obnove. Napisani su, i tiskani, za širok krug itateljstva, te su doživjeli više izdanja. Takav je zbornik napisao franjevac iz Istre, Franjo Glavini i izdao pod naslovom *Cvit svetih, to jest život svetih od kih Rimski crkva ini spominak* (1628., 1657., 1702.). On je smatrao da pišu i živote svetaca piše historiografsko djelo, u kojem prati rast krš anske katoli ke crkve, ali i povijesni put svoga hrvatskoga naroda. Zato se u predgovoru *Onomu ki bude štati poklon i pozdravljenje obra a itateljima znamenitim sažetkom svjetske povijesti* u kojem su svoje mjesto našli i Hrvati, koji su potekli od Noeva sina Jafeta, kojemu je otac razdijelivši strane svijeta i službe rekao: »Ti Jafet, vladaj i brani, jer bramba jest po zakonu od nature svim umerlim op inska, Božjom voljom i lovi anskom odlukom potvrjena, svitom za eta i s njim zveršit se«. Da još ja e potvrdi dužnost i narav hrvatskoga naroda, on donosi i tzv. Privilegij Aleksandra Makedonskog za vjernu službu: »zašto nam bihote u veri stalni, u oružju sar eni i naši pomo niki hrabreni«, te im zato daje i daruje zemlje u »vike vas del zemlje od Akvilona dari do najzadnjih krajin, proti poldnevu od latinske zemlje, tim na inom, da ni jedan drugi narod smiti bude ondi stati, pribivati, ili uzdaržat se, nego vaši...« Nakon toga slijedi kratka napomena *Od imena naroda slovinskoga*, tj. o slavenskom imenu, za koji misli da potje e od rijeke Save, ali ih drugi narodi zovu Sklavoni ili Šavoni, »a oni ine se zvati Slavni, radi starine ku uzderžahu, viteštva ka u inihu, veru katoli ansku ku prijahu, zavetno uzderžahu i vernos vazda ku svojoj gospodi ukazahu. Pa e i pristoji se«. Zatim nabraja i razloge zbog ega piše ovu knjigu o životima svetaca: to su »slava Božja«, »poštenje ko svetim odlagamo«, »koristi vernih«, »prošnja bratje moje duhovne«, »potrošenje vrimenta u dobru«. I zatim se obra a neposredno itaocu: »Dakle hodi i ti, i hode i pomnjivo štiti, štu i razmišljaj, i razmišljaju i upu uj se, a gdi ne bi znal ne budi te sram u iti se, zašto ni jedan nau en ne porodi se, a u nauku kripost dostigne se, ka dušu krasoti našu po koj slavna nare et se. Nju tada primi, i Boga hvali, za me budi, ter zdrav budi!«

Da bude uvjerljiv kao pisac-povjesni ar, Glavini , pišu i o udesnom dolasku rake s tijelom sv. Eufemije u Rovinj – ne e zaboraviti napisati da je i sam bio u Rovinju, kad 16. rujna iz cijele Istre narod hodo asti da bi proslavio sveticu. Opisavši njezin život i pretrpljeno mu eništvo, nastavlja da zbog opasnosti od pogana i zaborava krš ana, sama

²³ Josip Bedekovi Komorski, *Natale solum magnae Ecclesiae doctoris sancti Hieronymi in ruderibus Stridonis occultatum*, Be ko Novo Mjesto, 1772.

se rakva po moru otputila u novu postojbinu: »More napuhnu se, i napuhnuto školji pokri on, i pokrivši ga, rakvu od kamika uzdignu onu, u dom i strahom svih gledaju i, i po moru, na priliku tankoga driva plavaju i, dojde u Istriju, i pod mesto Rovinj, blizu kraja. Ku stvar grajani vide i za udihu se da kamik tako velik i težak, med valovi stoji morskimi, ki okol njega igraju i, zlamenije niko podavahu da svetinja nika uzdarži se ondi«. Neka je udovica, na udesan na in, pomakla kamenu raku i s dvije kravice, »dvi drobne živinice ke još e ne bihu plodile«, izvukla veliki krug (kamen), sve do vrha brda rovinjskoga školja. A zatim nastavlja: »Slišaju i to od sve Istrije narodi, tecihu od svih stran a najbarže mogahu, udo viditi ono (i današnji dan, od vnoгих gradov Istrije, s križi dohode u niko doba lita) a stari Rovinjci, na re enom bardu jednu spodobnu po eh u joj zidati crikvu (vidiš kako su stari ljudi bogaboje i) gdi i današnji dan s poštenjem uzdarži se, i ja z mojjimi vidih ju o ima, i na oltaru nje nekoliko krat svet u služih misu. Molimo ju dakle neka polag Boga bude nam pomo nica. Amen.« (189). Pri a – legenda o udesnoj la i s rakom, sarkofagom, o brodu bez mornara, s mo ima sveca, bila je tako zavodljiva da su Pore ani redigirali staru legendu o doma em svecu, svetom Mavru i dolasku la e pred Pore , kako stoji u njegovom glagoljskom brevijarskom i zborni kom tekstu.²⁴

Velik zbornik životopisa svetaca, tj. legenda, rapore enih po mjesecima i danima kroz godinu, u etiri sveska, objavio je pavlin Hilarion Gašparoti, pod naslovom »*Cvet sveteh, ali življenje i ini svetcev kateri vu našem horvatskom iliti Slovenskem orsagu z vekšum pobožnostjum, i z prodeštvom poštuju se. Skupa i drugeh svetcev osebuješega i svtešega žitka, nam na udo i nasleduvanje iz vnogeh verovanja vredneh i potver eneh piscev zebriani, vsakoja kem vre jezikum, kakti španjolskem, latinskem, francuskem, nemškem svojem orsagom od vnogeh naprvo postavljeni, vezda pak po darežljivosti zmisli, nego iz druge knjižice..... simo skupa zebriani i postavil jesem*«. ²⁵

Zašto se prihvatio izazovnoga posla da, kao povjesni ar i kao hagiograf, napiše na hrvatskom jeziku etiri goleme knjige, on objašnjava itaocima: »Videl sem da vnoge akoprem kruto male knjižice z našem horvatskem jezikom popisane, jako povoljne jesu bile obodvojega spola ljudem, nje na dobro gibale su, z velikem napredkom njihovem i veseljem pisca. Kotere knjižice popoldan na svetkeh, ali po ve erah dan delatni ten od male divoj ice ali de arica šteti znaju ega, i od priproste okolu i hiže postavlenih, se de eh, predu eh, šivaju eh, kljekaju eh, morbit i kokoruzu ružde eh, pismo ne znaju eh, posluhnene, dosta puti suze iz o iju zbog žalosti zverhu grehov van zvbale jesu. Ako je tomu tak da kerš anskoga navuka knjižice tuliko hasnovale jesu, kako vno go bolje tulikeh svetcov peld, podobnem na inom preštene, tebe na pokoru gibale i na dobro vlekli budu.«²⁶

Na prigovor da njegove knjige ne trebaju našem narodu, jer da ih ima na latinskom, »dija kom«, za one koji ih trebaju, on odgovara: »Ako li pako gdo meni vu delu ovom suprotiven (kaj ne štiram) najde se, spametno opominaju : Vendar vnoge dija ke knjige jesu popisane, kotere naprvo postalaju življenje svetcev; zakaj ada potrebno je z horvat-

²⁴ Ivanka Petrovi , *Sv. Mavro Pore ki u latinskoj i hrvatskoj hagiografskoj tradiciji*. Croatica 42/43/44. Hercigonjin zbornik, Zagreb, 1996.

²⁵ Hilarion Gašparoti, *Cvet sveteh*, I, 7.

²⁶ Hilarion Gašparoti, *Cvet sveteh*, IV, *Predgovor k pobožnomu tavcu*, str. 5

skem jezikom ova napervo postavljati? Ter prodekatorom sponašati prode tva poufa se? (Kak od vnogeh ul jesem govoriti, koteri suprotivni videl su se v P. Patru Štefanu [Zagrebcu] kapucinu, da slovenskim jezikom našem kruto hasnovita prodeštva svoja na svetlo je postavil. Ali takovomu ponizno velim: da nisem za Zoiluše ova skup spravitl (akoprem morebiti i oni kaj pomo i se mogli budu). Drugo takovem naprotiv bi postaviti mogel odgovaraju i: Né li Francuzi, Latini, Španjoli, Nemci imali su z dija kem jezikom popisane ine svetcev? Zakaj su ada na svoj priro eni jezik obra ali iz dija koga? Niti ovi babicam i drugem priprostem suprotivni nésu, ako marljivo šteju življenje sveteh i nje nasleduju. Zakaj ada tulik duhovni napredeok priprostem pri nas bi se kratil? Ah, ni li jedne babice duša tak vredna i z predragom kervjum Krištuša odkupljena, kak najspametnešega loveka? Dapa e Bog bi dal da bi vse ljudstvo Horvatske zemlje teti znalo z vremenom, kon ema tuliko šupeljakov i priprosteh nahajala se ne bi. Niti tuliko dūš zbog velike neznanosti grešne ne bi pogibalo. Zbog kojeh, ako jednu z trudom ovem mojem od skvarjenja vekive noga oslobodim, zadosta meni bude...»²⁷

Bosanski franjevac Stipan Margiti na bosan ici objavio je knjigu *Fala od svetih*. Na latinici je drugi bosanski franjevac, Filip Lastri , izdao propovijedi o svetima pod naslovom *Svetnjak* (1766.). U knjizi *Pervi otca našega Adama greh* isusovac Juraj Habeli esto navodi primjere svetaca, kao i legende, a legendu o sv. Eustahiju ispri ao je opširno, mali hagiografski roman.

DALMATINSKI ODAZIV

Splitski trgovac – rodom iz Sinja – Petar Macukat (1686. – 1754.), zapovjednik bosanskih pla enika u službi Venecije, apostolski sindik za bosanske franjevce, lan Ilirske iliti Slovinske akademije u Splitu, izdao je u Veneciji *Život svetoga Jozafata* (1707. i 1708.), spajaju i tako najstrarije razdoblje naše književnosti s novim vremenima. ini se, naime, da je prevodio i barokne propovijedi Pavla Segnerija, ali se rukopis zagubio.

Njegov suvremenik, pop Petar Vuleti , iz Kaštela, izdao je epilij u etiri pjevanja *Josip pravedni, tj. Skazanje kako sinovi Jakova patrijarke prodaše Josipa brata svojega Izmaelitom*; prvo izdanje u Mlecima 1706., a zatim još u XIX. stolje u jedno izdanje u Dubrovniku, jedno u Splitu, a ušao je i u 3. izdanje *Babuše*, tj. u knjigu *Cvit razlika mirisa duhovnoga* franjevca Tome Babi a. Vuleti ev je tekst na štokavski preveo fra Grga Marti i izdao u akovu 1886. posvetivši knjigu biskupu akova kom, Josipu Jurju Strossmayeru. Kanonik Splitske crkve, »poglavitie i prvostolne Dalmacije i sve Kroacije« don Matej uli dao je tiskati *Pisne duhovne razli ne*, a na taj je korak bio ponukan zato, kako piše u predgovoru, koji je naslovio *Štio e pripoljubljeni*: »Vidio sam da kad dojde koji blagdan priko godine obi aju nike obitili initi štiti pisne onoga dneva, kad ima štiooc, premda su

²⁷ Hilarion Gašparoti, *Cvet sveteh*, IV, *Predgovor k pobožnomu tavcu*, str. 5

j(i) uli pivati u carkvi, za pro i dio one svetkovine u razmišljanju oni otajstva i kripostih, koje u sebi uzdarže«, a kako svi sveci koji se štiju u Dalmaciji nemaju »žu enu pisnu« on je sam iz tiskanih i rukopisnih knjiga skupio u knjizi, koja je tiskana »u Mletcih« 1805.²⁸ U XIX. stolje u, kad je ve zamiralo zanimanje za svece, franjevac Jerolim Lui Vrdoljak izdao je knjigu *Povistnica Jozipa Patriarke*, najprije na latinskom jeziku, a 1863. i na hrvatskom, koji on naziva »slavno-dalmatinski jezik«.²⁹

Pu ki i publicisti ki nekoliko je hrvatskih blaženika, redova i svetišta opisao, u stihu i prozi Petar Grgec u knjizi *Sveta Hrvatska – Povijesna kronika*:³⁰ Nikola Tavili (tako!), Marko Maruli , Katarina Kosi eva – Kosa a, Marko Križev anin, Martin Borkovi , biskup Lang. Kroz život blaženoga kardinala, nadbiskupa zagreba koga, Alojzija Stepinca prelamaju se silnice hrvatske povijesti prve polovice XX. stolje a, u kojima je on bio svjedok, ali i žrtva dvaju totalitarnih sustava. Hrvatske svece, blaženike, sluge Božje u prošlosti i suvremenosti ustrajno istražuje fra Hrvatini Gabriel Juriši .³¹

BOGORODI INA SVETIŠTA – OGLEDALO NARODNOGA ŽIVOTA

Brojni su hrvatski autori napisali knjige i rasprave o životu Djevice Marije. Njezin je zemaljski život – prema apokrifnim tekstovima – bio poticaj slikarima da svoje osje aje i svoju darovitost prikažu na freskama (Sv. Marija na Škrilinah kod Berma), u štafelajnom slikarstvu i u grafkama, a kasnije u brojnim litografjama. Marijina svetišta nisu, doduše, dio **op enite hagiografje, ali podaci o sudbini tih svetišta, o udotvornim kipovima, slikama**, odli an su izvor za poznavanje narodnoga života u prošlim stolje ima: Trsat, Sinj, Ivani , Marija Bistrica, Sv. Marija Koruška kod Križevaca, Jeruzalemska Bogorodica kod Krapine, i brojna druga marijanska svetišta, u Hrvatskoj i izvan nje (Loreto u Italiji, u Austriji Maria Thal), svjedo e za hagiografe duboku pobožnost, za povjesni ara kulture putove susreta ljudi, trgovanja dobrima, za sociologe putove raznovrsnih kulturoloških utjecaja, za sve pak kulturu hodo aš a.

Kad opisuje prijenos svete ku e na Trsat – *Od prinešenja s. Hiže lauretanske iz Nazareta na Tarsat*, o emu je napisao cijelu knjigu na talijanskom jeziku, u *Cvitu svetih*, Franjo Glavini taj doga aj smješta u strogo ome en povijesni okvir: 1284. umro je cesar Gulielmo (Vilhelm), a pretendenti na prijestolje nisu se mogli složiti kome carstvo pripada. Buknuo je sveop i rat u kome sudjeluju »Alemanija, Austrija, Stiria, Carintija, Kranjska i Ugarska zemlja«, a zatim na jednu ili drugu stranu staše »Benet ani i Genuesi, Fiorentini,

²⁸ Matej uli , *Pisne duhovne razli ne*, Mleci 1805. Kod Sebastiana Coletija. Nadimak mu je bio Ševeljevi .

²⁹ Josip Bratuli , *Apokrif o Prekrasnom Josipu u hrvatskoj književnosti*, Radovi Staroslaven-skog instituta, knjiga 7, Zagreb, 1972.

³⁰ Petar Grgec, *Sveta Hrvatska – Povijesna kronika*, Slavonska Požega, 1938.

³¹ Hrvatini Gabriel Juriši , *Naši doma i sveci*, separat Bogoslovske smotre, 1982., 1-2.

Pisani, Francezi i Cicilijani, Argonesi i Napolitani boja bijahu tako da sve karš anstvo smu eno staše (zašto gdi ohol kraljuje, umiljen pogiba)«. Tu je neslogu u krš anstvu iskoristio »Soltan od Egipta«, provalio u Svetu zemlju, pobio krš ane, popalio njihove domove i naselio pogane. »Tada veliki Bog svetu onu hižu od Nazareta, u koj nikada Divica Marija narodi se, porojena odhrani se, odhranjena od an ela bi naviš ena, i po Duhu Svetomu Sina za e Božjega, ne hti da u rukah ostane poganskih, zašto svitlost s tminami pribivati ne more, po rukah dakle angelskih ini ju uzdignuti. A zašto vas svit tada (kako rekosmo) u ratu biše, izvan onoga kraja gdi gospoda Frangepani vladahu, a to biše knežija Senjska, Kar ka i Modruška. Zato on ki jest po etak miru, hoti da hižica ona u mirnomu do vrimenta bude po inuti mistu. Zato leto tisu a dvisto devetdeset i jedno, (u) vrime Nikole etvartoga pape, Rudolfa parvoga cesara, Ladislava drugoga kralja Vugarskoga, Nikolaja Frankopana i d(on) Aleksandra plovana terstskoga, bi položena u knežiju Modrušku, pol milje latinske daleko od mora Andreanskoga, z ovu stran proti istoku, blizu grada i mesta Rike, na jedno berdo u misto imenovano Tarsat«. Zatim nastavlja pohvalom Rijeci i Trsatu:

»Jest Rika sv. Vida, ka u prošasne vike Tarsia zvaše se, od starine slavni grad, i mesto elno od Liburnije, morem i kopnom oboga eno, slatkimi vodami okruženo, tverdimi zidmi opasano, z crkvami i kloštri razli itimi ukrašeno, kripostnimi redovniki odi eno, katoli anskom okripljeno, bogaboje im pukom ustanjeno, obiljem svakim nasi eno, tergovinami naslidovano, putnici proglašeno i principom od Austrije podložno«. Sje aju i se dana provedenih u tom kraju i samostanu, pustio je pobožni uzdah: »Blaženi oni ki od drugoga svita spominjaju se zašto a godir na ovomu nahodi se, ni drugo nego jedan kratak san«. Me u udesima koji su zabilježeni Glavini spominje kugu koja je morila grad 1606., a zatim se na nebu ukazao križ, i kuga je prestala, a na procesiji u zahvalu za tu milost, i udo, bio je i autor: »Bismo i mi tada ondika«!³²

Popisi udesnih ozdravljenja ili zagovora – npr. *Knjige udesa*, Sv. Marije od Ivani a, pokazuju život puka u neprilikama ratova, uzništva u turskim zatvorima i sretnoga osloba anja, teških poplava, namnoženih zmija otrovnica koje – za poplava – postaju opasnost za život stanovništva. Marija je mo na zaštitnica protiv svih tih nepogoda.³³

O današnjem nacionalnom svetištu Bogorodice, Mariji Bistrici, Antun Mihalj napisao je u štokavskim dvanaestercima povijest svetišta, pronalazak kipa, udesa koja se doga aju pobožnim hodo asnicima, a zatim je nadodao molitve i pjesme koje je sam sastavio i predložio napjeve s uputom da se mogu pjevati na tada poznate melodije. Karakteristi an je i naslov knjižice: *Put Marijanski na Bistricu k udnovitomu kipu Marije Bistricke u slavnom kraljestvu Horvackom...* (Varaždin, 1822.).

Svima nam je znana stara poslovice: Povijest je u iteljica života. U vrijednost te mudrosti nismo se mogli uvijek uvjeriti. Ali hagiografija, pouzdano, može biti dobra u iteljica; ona je to bila u krš anskoj europskoj povijesti, jer je ukazivala na iznimne i hrabre primjere života i djelovanja od Boga odabranih, dobrih, svetih ljudi kojima je dobro

³² Franjo Glavini , *Cvit svetih, to jest život svetih od kih Rimska crkva ini spominak*, 3. izdanje, Venecija, 1702., str. 83-86.

³³ Josip Bratuli , *Knjiga udesa BDM Ivane ke*, u knjizi *900 godina Ivani a*, zbornik, Kloštar Ivani -Ivani – Križ, 1994., str.132-141.

zajednice, prvenstveno siromašnih, obespravljenih bilo stalno na srcu. Povijesna znanost esto, pre esto, ide pod ruku s ideologijom pobjednika, te zato ne donosi mir me u ljude, pomirenje me u narode, vjeru u napredak cjelokupnoga ovje anstva, ve zastavu kompromisa s istinom i pravdom, te esto briše iskustvo dobrog, iskrenog i istinskog ljudskoga djelovanja. Na ela i polazišta hagiografije druga ija su nego na ela i polazišta historiografije, iako se jedna i druga uvijek zaklinju na istinu, dokumente, iskustvo istaknutih ljudi iz politike i društva. Dirigirana povijesna znanost kroz stolje a je vladala mišljenjem aka, studenata, politiki kih djelatnika koji su imali mo odlu ivanja, ali su redovito ograni avali slobodu mišljenja, govorenja, pisanja drugima. Hagiografija je, nasuprot, bila otvorena ljudima koji s nadom gledaju u budu nost društva, naroda i svijeta. Povijest je slijepa i gluha na dobro, ona rješava povijesnu križaljku odgovaraju i na pitanja samo vodoravno, u vremenu, a hagiografija rješava kompletnu križaljku života; rješava životna pitanja vodoravno i okomito – u vremenu i prostoru, što je bilo u prošlosti, i što treba izgraditi u sadašnjosti za bolju i sigurniju budu nost. Ipak: teško da e netko prihvatiti istinitu i razložnu poslovicu: Hagiografija je prava u iteljica života. Naravno: Ako ima dobre u enike!

LITERATURA

- Badurina, An elko (urednik), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog krš anstva*, Zagreb, 1979.
- Battelli, Guido, *Le più belle leggende cristiane*, Ulrico Hoepli, IV. izdanje, Milano, 1942.
- Bratuli , Josip, »Cvet sveteh« *Hilariona Gašparotija u okiru Hrvatske hagiografske enciklopedistike*, Radovi Leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1991., br. 11, 95-100.
- Bratuli , Josip, *Matija Vla i Ilirik Matija Vla i Ilirik i njegov Katalog svjedoka istine, Matija Vla i Ilirik*, zbornik radova s me unarodnog znanstvenog skupa »Matija Vla i Ilirik«, 2001., Labin, 2004.
- Bratuli , Josip, *Propovjedna i hagiografska književnost*, Hrvatska i Europa, 3. Prosvjetiteljstvo, Zagreb, 2003.
- Bratuli , Josip, *Sveti Kvirin, biskup i mu enik – u Sisku i u Krku*, Sisak, 2012.
- Bratuli , Josip, *Legende*, Enciklopedija hrvatske književnosti, 2. Gl-Ma, Zagreb, 2009., str. 494-495.
- Cavalca, Domenico, *Vite de' Santi Padri*, a cura di Bartolommeo Sorio, Trieste, 1858.
- Damjanovi , Stjepan, *Hagiografija*, u: Hrvatska književna enciklopedija 2, Gl-Ma, Zagreb, 2010., str. 61-62.
- Delahaye, H., *Les passions des Martyrs et des genres litteraires*, Bruxelles, 1921.
- Gorys, Erhard, *Leksikon svetaca*, posebice u toj knjizi: M. Mirkovi , *Prilozi o hrvatskim svecima*, Zagreb, 2003.
- Grgec, Petar, *Sveta Hrvatska, Povijesna kronika*, Slavonska Požega, 1938.
- Juriši , fra Hrvatini Gabriel, *Naši doma i sveci*, separat Bogoslovske smotre, 1982., 1-2.

- Hagiologija – Kultovi u kontekstu*, zbornik, Leykam International, Zagreb, 2008.
- Karbi , Marija, *Historiografija i sveta ki kultovi u Slavoniji tijekom srednjeg vijeka*, u zborniku *Hagiologija – Kultovi u kontekstu*, str. 219-229.
- Kati i , Radoslav, *Litterarum studia*, Zagreb, 1989., drugo izdanje 2002.
- Kati i , Radoslav, *Božanski boj, Zeleni lug, Gazdarica na vratima*, znanstvena trilogija *Tragovima svetih pjesama naše pretkrš anske starine*, Zagreb, 2008. – 2011.
- Legenda aurea*, izdanje Th. Graesse, Vratislaviae, 1890., pretisak Osnabrück, 1969., i nacionalne preradbe i prijevodi: Jaques de Voragine, *La Légende Dorée*, I-II. Flammarion, Paris, 1967.
- Legende i kronike*, zbornik, Splitski književni krug, Split, 1977.
- Libellus dioecesanus, seu officia propria sanctorum Dioecesis Tergestinae*, Venetiis, 1823.
- Miladinov, Marija, *Reformacijski spisi kao hagiografski izvori: Matija Vla i Ilirik i Petar Pavao Vergerije*, u zborniku *Hagiologija – Kultovi u kontekstu*, str. 59-76.
- Officia propria sanctorum civitatis, dioecesis et totius domini Venetiarum*, Venetis MD-CCLXV., str. I-CCXCVII+1-13, 1-13.
- Petrovi , Ivanka, *Hrvatska i europska hagiografija*, u knjizi *Hrvatska i Europa 2*, Zagreb, 2000.
- Petrovi , Ivanka, *L' hagiographie, latine et vernaculaire, de l' espace, des origins a 1500.*, u *Corpus christianorum, Hagiographies IV.*, Brepols-Turnhout, 2006., str.183-272.
- Petrovi , Ivanka, *Hrvatska i europska hagiografija*, u *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, II. Srednji vijek i renesansa (XIII-XVI. stolje e); Zagreb, 2000., str. 321-347.
- Poljakova, S. V., *Vizantijskie legendy*, Literaturnye pamjatniki, Akademija nauk SSSR, Leningrad, 1972.
- Villegas, Alfonso de *Nuovo leggendario*, prijevod na talijanski Venecija, 17.
- Vran i , Faust, *Život nikoliko izabranih divic*, Rim, 1616., pretisak, Šibenik, 1995. U njemu je moj predgovor *Faust Vran i , književnik i hagiograf*, str. 123-144.

BIJELI LEPTIR

Jerko Ljubeti

Pred vratima je napuštene roditeljske kuće na otoku. Ogojela su nezaštićena, ostarjela. Na zatiljku mu zasjelo sunce, zašlo mu pod kožu, grije je i razgaljuje. U oči mu se uvukla izbljedjela boja koja se ljušti, a njezine požutjele krhotine skupile su se u hrpicu podno ulaznog praga. Njegova sjena zaigra po istrošenoj drvenoj plohi, gotovo je stropu prekrije, ali netom je samo na trenutak spustio kapke, zažmirio, ulazna ga vrata umah nadnarastu, postanu velika, golema. Svjetlost se od njih odbijala. Bliještila je bjelina, zastirala mu vid dok se propinje na prstima nogu, istezao ruku iznad glave i grabio šačicom kvaku, visoku, gotovo nedostižnu. Ali učas prizor iščezne.

Sada se saginjao i uvlačio ključ u bravu. Za uje zahrlo stenjanje, mučno. Teško se i škriputavo pokretala iz dugotrajnog mirovanja i zapuštenosti. Vrata se stara klinka lelujava otvore. Svjetlost iza njegovih leđa ga zaobiće i jurnu nezaustavljivo u blagovaonicu. Hitro pretrči drvene podnice i za tren se rasu po vapnom okrenim i osurjelim zidovima s otokom izrezuckanih obala poispadalih krpa žbuke na pregradnim zidovima. Iza njih su virili skeleti spona od trstike kao gole kosti rebara. Zrake obasjaju nekoliko starih obiteljskih fotografija. Mutno bljesnu po njihovim prašnjavim staklima, liznu policu u kutu s nekoliko napuštenih knjiga, pretrče po golom golcatom starinskom stolu i starim, olinjalim stolicama oko njega.

Zapljusnu ga ustajali mirisi, vonj izgorjele esmine što su ga dugovječno upijali zidovi i stropovi od čega su žutjeli i u kutovima nagorjelo tamnjeli. Obvijuju ga, omame i ponesu u neku zastrtu omaglicom i nejasnu minulost.

Kad je za sobom zatvorio vrata, u kuću se opet uselio mrak i svojim tamnim pledom sve zastro. Obrisi su se smekšano stapali jedni s drugim i tako još veoma raspirivali prigušene ugarke sjećanja koji su, regbi, pod pepelom tinjali.

Osjeti se nekako udno kao da lebdi. Noge su mu se savinule u koljenima, stopala objesila, ali vrhovima prstiju ne dotiče pod niti se rukama oslanja o zid. Bestežinski je lagan, maslačak. Tako raširenih ruku stoji zaustavljen u gluhom i nejasnom prostoru.

Uz to je zavladała tišina, potpuna i, ako bi se tako moglo reći, sveopća pa čak i zaglušujuća. činilo se da je sve stalo, zamrlo. Ne dopire do njega ni izvanjski cvrkut ptica, ni šum vjetra u krošnji bajame u dvorištu, ni potmulo svrdlanje crva što nagrizala nutrinu starog pokućstva. Nije mu do ušiju dopirao ni lavež pasa, niti pjev pijetla što daleko dopire. Nije se dovaljala do njega ni zvonjava zvona, niti njihov brecaj, ni otkucaji sata sa zvonika. Ništa. Nikakva zvuka, kao da je sve obamrlo.

Nekad bi se zatekao kako u osamljenosti osluškuje udaranja bila u ušnim školjkama, jednoližna, ali neprestani huk zraka što struji tunelom, neprekidan šum bogatog slapa što se strovaljuje u bezdan. Sve bi mu to ispunjavalo samotnost i stvaralo ipak kakvu-takvu zvučnu kulisu. A sada ni toga. Nije se pojavilo ni ono čudno, potmulo i prigušeno brujanje koje bi ga svega povremeno prožimalo. Osjetio bi podrhtavanje ritavog tijela i tla pod stopalima kao da se nalazi na nekakvoj vibrirajućoj platformi i njezino drhtanje bi se uselilo u njega i podmuklo šumjelo iznutra kao da radi tu negdje blizu nekakav prigušeni stroj ili je on čak u njemu samome. Sada, eto, ni toga nije bilo. Nije bilo nikakva zvuka kao da je zašao u prostor u kojem ništa ne odjekuje ili u duboku mraku u špilju obloženu mekanim jastucima od perja koji sve upijaju. Izdvojili su ga od svega, nabili mu pamuk u slušne kanale, prekrili mu oči i mrenom, lišili ga vremena i prostora i pustili da tako pluta i lebdi poput perca ispalog iz perine.

Ipak mu se oči malo po malo počnu privikavati na tamu koja je polako blijedjela. Postajala je prozirnija pa je mogao nazirati obrise predmeta u kući. Maloprije ih je svjetlost obilno natopila i sada s njih isijava.

Uz prvi korak-dva, zatapka. I eh, eh! Konačno! Kakve li radosti! Zaškripe podnice pod njegovim nogama. Da, čuo ih je, dobro ih je čuo, ne vara se. I ta mu se drvena škripitavost u čini gotovo ljudskim govorom, prisnim šapatom, glasovima zatomljenog razgovora, malone tepanjem. Nakašlja se glasno, možda malo i preglasno. Ah, kakve li blagodati! Čuje se, čuje! Eto, ti ga zvuci vraćaju k njemu samome, dragaju ga daju i mu znake života u tome malenom skrovištu u koje je zakročio gonjen svojom voljom ili nekim čemu se nije mogao oduprijeti.

Gotovo se obazreo. Je li to još netko s njime? Možda u mraku nije dobro razaznao sve ono što ga okružuje. Nije li se netko, njemu drago bi čuo, ušurilo u nekom tamnom kutku i iz prikrajka ga gleda i raduje se njegovom iznenadnom dolasku? Ne, nije, naravno da nije! Sam je. Svejedno, gnijezdio se u njemu neki neodređeni osjećaj da ipak nije usamljen.

Koljenom udari u rub stolice od čega ona lagano zatreperi. Osjeti sitnu bol i duboko uzdane. Više je to bila želja da čuje svoj glas nego li izraz nekakve boli. Dohvati naslon i osjeti pod dlanom hrapavost oguljenog drveta. Sjeti se kako bi stolicu kao mališan bacao naznak na pod, uvaljivao se u obrušice u njezinih nogu i odbijaju i se petama o podnice jurcao po tinelu. Otuda ta hrapavost na luku naslona.

Neobičan pogled odozdo ga je privlačio. Sve bi postalo drugačije. Tetkina šepavost tako gledana s poda bila je još uočljivija, duga suknja pokrivala je potpuno onu njezinu kračnu nogu pa se katkada činilo je da je uopće nema i da gazi samo jednim stopalom, a majčine nabubrele žile u koljenima gotovo su prskale dok je sjedila za pijuckavom singericom. Sve je bilo drugačije. Tako bi se čvrst i pouzdan oči u prvi korak pod stolom

prelomio kao da su ga napustile noge, postale držala motike i maškлина ukoso odložena na zid.

Otac bi za stolom uobičajeno posezao za knjigom s police. Utonuo bi u njezine stranice pa onda kad bi podigao pogled, on bi mu bio mekan i blag. Rasuo bi ga uokolo po svima maze i nas nježnošću u i toplinom, rasipao bi se na sve strane. Je li moguće da ga drugi nisu zamjerali? Prolazili bi pored njega gledajući i pred sobom, kao da ga nema, uvijek zaneseni nekim svojim poslovima ili sami sobom. Otac bi lagano ispružio ruke željne oslonca na ramena na kojima bi izlio svoju toplinu. Ostale bi mu neko doba u zraku kao u praznom zagrljaju, a onda bi klonule i beživotno pale na bedra. Pogled bi mu trnuo kao usijano željezo na hladno i. Vrao ga sebi, uvlačio u se i tamo nastojao zakrpati izgubljeno. Jest, zapamtio je taj ozaren izraz njegovih svijetlih očiju i još žali za njegovim raskriljenim rukama.

Onda je sve bilo drugačije, sve se drukčije dojmilo pogotovu dolje s poda.¹

Je li moguće da je sve to nestalo, otišlo nekamo, zauvijek! Pojavimo se, prođemo i odemo. To tako biva, kažemo snuđeno, sve odlazi, iščezava. A možda ipak ostavlja u nečemu drugome, drugačijem, izmijenjenom svoje znake. Postaje li nevidljivo pa nas tako i dalje okružuje i živi s nama, pored nas? Pretvara li se u prah?

Osjeti odjednom svu težinu svoga tijela. Umor ga je savladao i skršio. U kukovima mu je bol nemilosrdno zasvrdlala, a miši i stegna i potkoljenice jedva su ga držali uspravno. Nešto ga silno zasijelo u leđima kao da mu se zarinuo vrh marama u kralježnicu. Probušiti je, presjeko u tili mas. Sjedne, zapravo klone na stolicu i ona ga bez prigovora primi ponudivši udoban naslon za leđa. Odahne pa onda lakat zabode u ploču stola i na rastvoreni dlan podignute ruke pusti obraz.

Prije nego što je na tren priljubio vjese, opazio je snop svjetla koji se kao oštro sjevero probijalo kroz zijev zatvorenih prozorskih kapaka na suprotnom zidu, onom okrenutom prema moru. Poput snažno izoštrjenih zraka iz džepne svjetiljke rezalo je polumrak tinela. Razdijelilo ga je na dvije polutke pa se spustilo i razasulo po stolu pored njegove ruke. Dohvatio mu je pregibe rukava i rastrlo se u sitne, nemirne zvjezdice. Obrne se i zagleda se u putanju staklastih zrnaca. Irtavim letom vrtložile su se iskričave plosnate estice. Je li ih to svjetlo podiglo ili su se one, omamljene njegovim blistavim zracima, same pokrenule i poele ga bezumno slijediti? Vitlaju se u srebrnom kovitlacu uokrug izlažući i sad jednu, sad drugu stranu svoga prklog lica. Primijeti i to kako se ta tuba prašnih bubica podiže s poda i penje u vis neprestance u gustom i beskrajnom nizu jedna za drugom kao da ih je

¹ A, eto, njemu je možda ostala navika zagledavanja u drugu, na prvi pogled nevidljivu stranu. Zapravo, ne bismo nikad kako-tako razabrali put kojim hodamo, da na njemu ne zapažamo zasjenjenja koja mu isti u neravnine, zar ne? Zagazili bismo esto u prazno i strovalili se niz stubište da okomiti dio iz mraka ne stvara oštar, osvjetljeni brid plohe po kojoj gazimo. I na koncu konca, kako bi on sam silazio niz kamene stepenice koje su vodile u dvor?

zahvatila morska pijavica pa ih uskovitlane uzdiže i uzdiže. Svjetlosni trak joj je obrubio me e. Sve izvan njih je bilo nepokretno, nevidljivo, nepostoje e i izgubljeno, ali su se isto tako iz mraka priklju ivale nove i nove pahuljice i poput prašnjaka oživljeno zaigrale i unutar prozirne svjetlosne cijevi stalno se i nezaustavljivo rotirale i lebdjele.

Vidi, svijetle i prah zahva a i njega. Najprije mu se rasuo po nogavici one obamrle noge, pa onda se peo po boku, razlio se po prsima, zaplesao mu ispred o iju, zavrtložio mu se u pogledu, Eto, ini mu, da se s tim iskri avim peludom diže. Ovako, pomalo izgubljenoga, sklup anoga i savinutog kao u mijehu, mogao bi ga ponijeti sa sobom i pretvoriti u jednu od svojih sitnih estica, onu koja se nikako ne snalazi u vrtlogu, krivuda i luta amo-tamo, strmoglavce pada pa se odjednom uspinje. Penje se sve više i više prema stropu. Prelazi ga kroz mrlju otpale žbuke i izbije u sobu na gornjem katu...

Vru e je ljetno popodne. U to doba svakog dana, još kao sitno dijete, morao je prile i. San mu nije zatvarao o i. Izazivao bi ga trokut blistavog plavetnila što se provla io kroz pritivorene prozorske kapke. Lovio bi po stropu odraze zaljuljanih grana bajame u dvorištu. I on bi se s užitkom ustr ao po njemu da je smio. Ostalo mu je samo gledati treperenje i, onako sitan, pokriven komadi kom bijelog laganog platna poput prozirne opne, vrpolti se po krevetu paze i da rukom ili nogom ne dohvati majku koja se pored njega ispružila. Uznemireno se preokretala nekoliko puta. Spao je s nje pokriva , sva se razgalila i teškom mukom utonula u san. Zapahne mu nosnice sladunjavi miris mlijeka. Naporno je disala i ponekad bi u snu istisnula nerazgovjetne rije i, zastenjala i ubrzano hvatala zrak. Svratio bi u sobu i otac. Gledao bi ga nepomi an kroz spuštene trepavice kako pomnjivo i tiho poput duha otvara vrata i obazrivo ulazi, a za njim se vukao svijetli trag iz pritivorenih vrata. Dolibio bi se do one strane postelje na kojoj je majka spavala. Pogledao bi i njega, nasmiješio bi mu se (valjda daju i mu mig kako zna da nije usnuo, ali neka ga, neka ga), onda bi se sagnuo, digao s poda plahtu koju je majka odbacila i nježno bi pokrio njezinu obnaženost. Ona bi u snu negodovala, nešto ljutito mrmrljala i trzala se pod pokriva em pokušavaju i ga odbaciti pa bi se smirila. Otac bi opet ne ujno otišao. Zatvorio vrata i tada bi se utrnula ona svjetlost za njime.

Kad su ga pokapali, morali su skinuti nadgrobnu plo u s rake u kojoj je djed bio sahranjen. Netom su je digli, na pocrnjenoj i sagnjiljoj dasci pojavio se djed, onakav kakvog je pamtio. Malen, nabit, elav, brkat, isturenog nosa, sada smiren i prekrizjenih ruku na podignutom stomaku. I ta je slika trajala samo tren, asak, mig i onda se u cik raspadne, nestane u prah i pepeo. U prah i pepeo, u prah i pepeo. *Mir prahu njegovom, za uo je kako je netko za njime tiho izustio.*

– Mir prahu njegovom – sada u sebi promrmlja.

Kovitlac osvijetljene prašine ozra io mu je i sudlanicu ra ji položenu na stolu. Gleda je kao da nije njegova i kao da je prvi put vidi. Koliko se sje a, nikad prije nije promatrao svoje ruke, a zašto i bi? Obi ne šake, prsti bez prstenja da bi ih vrtio, igrao se s njima, namještao. One su jednostavno bile njegova produžena misao, slijepo slijedile ono što je htio uraditi, izvršavale njegov naum. Doduše, katkada bi se šepRTLjavo zapetljale, ali ih

nikad nije gledao što rade. One su bile – on. Kako li je samo hitro upijao njihove podražaje po glatkoj ženskoj puti i njezinim oblinama. Prožimali bi ga i da nije otvarao oči, sav bi se umah od dragosti topio, nestajao u blaženoj omaglici...

A sada, eto, tu u osami osvijetljena šaka prahastim snopom svjetla, privukla mu oko. Namreškano kožu, ispod koje su izbile nabreknute žile kao borovo korijenje, prekrilo nekoliko neprijatnih smeđih pjega, a izmeću palca i kažiprsta izrasla mala bljedolika gljiva kao uz sagnjilo deblo poslije kiše. Gleda svoje nadlanice naborane kano školjke žbirca. Jesu li one sada – on?

Skrene pogled. Ispred njegovih ispruženih prstiju po hrapavoj plohi stola opazi kukca kako plazi, polako i obazrivo. Idućno neko stvorenje. Izduženo mu tijelo nije bilo deblje od prave pravcote borove iglice, usko i tanko. Iz njega su izbijale mnogobrojne, krakate nožice s puno zglobova i stršile iznad vretenastog trupa. Na njegovom vrhu nasadila se ova glava i da nije bilo duga kih ticala koja su se lagano, ali stalno micala lijevo i desno i polaganog i opreznog migoljenja, mogao bi mirne duše zaključiti da se tu na stolu, tko zna kako, našao uvenuio i odbačen borov iglasti list. Je li moguće da se u tom krhkom tjelešcu, u toj iglici nalaze svi organi? I mozak, oči, crijeva, mišići, srce, nervi, pluća, jajnici? Baš pravo savršenstvo minucioznosti! I rasplojuje se, dakako. I traje i biva, opstoji. I neosporno ostvaruje svoj život kao sve i svatko na ovome svijetu. Živi, umire prirodnom smrću, od bolesti i starosti ili pogiba. Bukte li i među njima, tako sitnim stvorenjima, mržnja i ratovi do istrebljenja kakve mi poznajemo? To što njih, kao i štošta drugo, uobičajeno ne zapažamo brinući i samo za sebe, to ne nije njihovo postojanje i pravo da dijele s nama isti prostor.

Stvorenje se sigurno kretalo po stolu. Pa da! Ovdje ne ulaze ptice da ga šepaju i zacijelo nema ni šišmiša u nekoj zabitnoj rupi, ali njih baš i ne zanimaju takva sitna, gotovo beskrvna bića.

Polako ispruži kažiprst prema tom sitnom stvoru. Vrškom prsta mu dodirne vrlo obazrivo vršak kraka. Životinjica se trgne, zavrti glavom, uzbude joj se ticala pa ubrza svoj hod. Kamo li to smjera? Kamo? Do ruba stola, valjda? Je li to za nju kraj svijeta, mjesto gdje se pada i strmoglavljuje u ambis ili zacijelo ima drugu vjerodostojniju spoznaju?

A on? Kakva je njegova spoznaja?

Je li baš siguran da je ovdje u polumraku u napuštenoj obiteljskoj kući i kao u neakvoj špilji, punoj minulih artefakata? Ili se nalazi negdje drugdje? Možda mu se samo pričinja da je ovdje, a da je zapravo ostavio sebe, recimo, na klupi u prozračnom parku punom života. Ili se to on razdvojio od sebe samoga? I tko je zapravo i gdje pravi on? Ovaj ovdje na otoku, na hridi okruženoj morem u napuštenim dvorima optoženim širokim jarkom ispunjenim boćatnom vodom? Ili je on onaj koji u miru oslanja svoje umorno tijelo na sjedištu s vrstnim naslonom i gleda život i živahnost oko sebe u perivoju?

Eto, jesen je. Žuti listovi jedan za drugim vrte se zrakom i neujno se slažu na zemlju u hrpice koje vjetar raznosi amo-tamo ili ih guraju u stranu noge prolaznika. U padu lišće se vrti i kano da rupičem maše na odlasku opraštaju i se od zelenih borova i čempresa koji ih, uspravni i dostojanstveni, ispraju. Tuguju li to oni za odlaskom svojih susjeda?

Bor se zaljubljuška, zacvili kao za kostolomne južine, uzdrhta. Ipak, proveli su skupa itavu sezonu, dugu, itav život odlaze eg liš a. Gledali su ih zimzeleni kako se ra aju, pupaju i odrastaju poprimaju i divne oblike. Neprestano su se družili i danju i no u za itavog života liš a. Dodirivali su se i mazili isturenim gran icama zanjihanim povjetarcem, a ptice su im cvrkutom prenosile nježne šapate. A sada odlaze, zauvijek. Tko zna ho e li tako stari, onemo ali i istrošeni do ekati novo razdoblje i dolazak novih listova na svijet jer ve im duboko u deblu nešto škripi, izjedeno i oslobodibože ve eg naleta gnjile južine, one koja se pred samo prolje e ubi ajeno javlja, može ih lako kao od šale skršiti, oboriti na zemlju pa da vje no na smetlištu trunu.

Kako li se samo spasonosno do epao te pomalo sladunjave slike iz parka! Njena lepršavost bila mu je sada potrebna. I onda, recite pravo, je li mu išta drugo preostalo doli zadržati prizor, proširivati ga i stvarati nove sadržaje kako bi sprije io da ga zasko i ono gorkasto raspoloženje koje ga je svojom kiseloš u svega izjedalo.

Rekli smo: jesen je, doba kada sve pomalo odlazi ili se na to priprema, rasplamtjela žarkost jenjava i sve se smiruje i, štono je rije , dolazi na svoje mjesto. Ipak unato tome pred njegovim pogledom u parku je tekao veseo i razigran život. Sve je bilo puno pokreta, uskomešano i uzvitlano, krcato prolaznika i šeta a. Koracale su djevojke izazovnog hoda i nabubrenog života, žene stisnutog struka i bokova, starice i starci istrošeni i umorni vuku i uko ene noge. Mladi muškarci su glumili nemarnost i nehaj, pocupkivali su, prsili se, kosili kao brodice love i jedrima vjetar.

Bilo je tu mnogo djece, me u njima one malene, sitne koja su pravila tek prve korake u životu. Tr karala su uokolo i bježala na sve strane. Svojim pogledom sve su upijala. Zagledavala bi se katkada bez stida i straha u njega na klupi velikih i otvorenih o iju iz kojih je izbijala znatiželja. Veselo i umilno bi mu se nasmiješila i nastavljala svoj put. Istrgla bi ru icu iz stiska šaka svojih pratilaca i odrješito kretala nekamo dalje svojim putem. Pokazivala su vrsto uvjerenje kako znaju što ho e i kamo smjeraju. Tada su ih stariji lovili, vukli k sebi, a ona bi se odupirala ekaju i prvu zgodu da krenu opet u svoje avanture. Sve je u tim malim stvorenjima, ini se, savršeno funkcioniralo, baš poput onog kukca na stolu.

Bože, pomisli, koliko života, srdaca, plu a, krvnih žila, organa za oplodnju, hranjenje i probavu koji tone melju, vare kao u stroju za meso i izbacuju iz sebe! Koliko misli, želja i žudnja, koliko sudbina, radosti, strahova i osje aja mržnje. Koliko želja za onim bitnim i za onim bez ega se može! Koliko potreba za pokrivanjem nagog tijela, za donjim rubljem, ga icama, grudnjacima, onim prozirnim ipkastima i onim s debljom postavom, majicama... Sa vješalica i polica robnih ku a sišle su hla e, veste, suknje, šarolike tenisice, cipele, šminke i puder. Oslobodili se savijenosti ambalaža, ponijeli sa sobom mirise pakovanja i u kretanju ga raznose i tako teku pred njegovim o ima.

I borbe za opstankom, isticanjem i prestižem. O i u neprestanom traženju. I rastvoreni ženski pogled u izazovu, u ispitivanju i odabiru, u prihva anju ponu enog i, ako je potrebno, zanemarivanja onoga što im je ve na prvi pogled zasmetalo.

Sve to mušjaci promatraju, ko opere se, dižu se na prste noga. Raskrilatit e se, gugutnuti, spustiti jedno krilo, ukoso ga vu i po zemlji, a strast i ežnja ih razapinju, izbezumljuju i istiskuju iz njih svaku kap obazrivosti. Zamu uje im se pogled, obnevide.

Bilo je tu i onih drugih koji ve po držanju žele pokazati da znaju znanje, da sve drže u šaci. Obla ili su krpice poznatih etiketa i mislili da se time isti u i podižu svoju cijenu. – Napuni ti kesu, brale moj – govorili su u svom društvu. – Napuni je i sve si riješio. Pozovi te manekenkice na pi e. Neka naru e što žele pa i ono najskuplje. Nemoj škrtariti. Vidjet eš, isplatit e ti se. Zovneš barmena: »Platiti«, kažeš i to onako da svi uju. Staviš ruku u džep. Zagrabi punom šakom šuštavi papir nov anica. Izvuci je, digni uvis, a neka ti lova izviruje izme u prstiju. Smješčaj se, smješčaj. Baci novac nehajno pomalo s visoka na šank. Zacaklit e se o i i onom momku za pultom. Kakodane! I ne zaboravi mu dati dobru napojnicu. Sve to ide skupa. Brzo e pokupiti novac i spremi da ga suzdržan uzdah ženskica oko tebe ne otpuhne, iako su rastvorenim dlanom pokrile razjapljena usta, dok im balotice o iju nisu zamalo ispale iz dupalja. Vidjet eš, brale moj, kako kasnije sve lakše ide, kao podmazano. S njih e, pa gdje god ih izvu eš, padati kao liš e u jeseni komad po komad tih njihovih modnih brandova. I smiješit e se, izvijati, i širiti pred tobom. To ti je to. Imaš situaciju u svojim rukama i zapovijedaš. Tako je to s time. Kažeš: To ho u i kvit! A ne nekakvo baljenje, kolutanje o ima i cmizdrenje, zanosno skidanje zvijezda s neba. I uzdasi: ah, oh i tome sli no. Vjerujte mi, to je i njima smiješno. Sastat e se s prijateljicama i ismijavat e te. Rugat e se tvojim rije ima, tvome zanosu, tvojim uzdasima. »Baš je smiješan«, govorit e njima. »Sav se zanese i samo brblja. Odakle mu, bogomoj, sve te rije i, odakle ih je pokupio? I kad te dodiruje, kao da su mu prsti od perja. Svu me ježuri pro u. Ne od neke topline i dragosti. Prostruje mi tijelom hladni trnci.« – Nema ništa od trla-brla, kažem vam ja. Valja nasrnuti jer ina e, zapamti ovo dobro, dok joj ti skinješ tanguice, pro i e oho-ho vremena. Skrušeno e se, nevino i stidljivo izmotavati, »Ah, nemoj«, govorit e. »Svima je vama muškima samo to na pameti kao mome bivšem momku.« – A ja vam kažem, prijatelji moji, prije e je netko drugi opaliti, vjerujte mi, nego vi. Recimo, ha, ha, ha, ja! Šta si se zablenuo?

Odmetne od sebe to hvastanje, a išao mu je i na živce falset koji je osjetio u mlad evom vodnjikavom glasu. Podigne pogled s prolaznika pa stade promatrati ulicu koja je perivoj dijelila od niza višekatnica u pozadini. Nizali su se redovi sivog betona i redovi raskriljenih prozorskih kapaka. Stakla su bila zatvorena pa se blještavilo neba titravo odražavalo s njihovih ploha, vitraja sa slikom komadi ka neba, pjenastih oblaka i odraza ve razrije enih krošanja u parku i pokojeg vitkog empresa u svome kutku. Prozori su odavali mirno u ku nog života: blagovaonica, fotelja, televizor, daljinski upravlja . Samo bi katkada tupi zvuk sa stropa upozoravao da je netko gore, iznad njih, na gornjem katu. Promrmljali bi nešto odrješito i brzo odagnali pomisao da netko drugi postoji i hoda iznad njihovih glava.

Na kraju ulice nalazila se ugra ena kapelica s malim vratima od debelog stakla okovanog eli nim okvirom po ijoj sredini je stajao krupni mjedeni lokot. Iz njezine nutrine obasjane suncem izbijalo je nekakvo elgrekovsko plavetnilo.

Po plo niku je gazio visoki, suhonjavi ovjek ponešto savijenih le a. U ruci je držao zgužvanu papirnatu kesicu. Valjda je pojeo preostali slatkiš osjetivši slabost pa se uputio praznu kesu baciti u koš. I upravo tada zatetura. Je li osjetio kako ga noga ne služi, a stopalo mu utrnulo i odrvenjelo, ili je vrškom cipele zapeo za neravninu na betonu, prelomio se u koljenu i po eo padati. U zadnji as je isturio ruke. Do ekao se na šake i onda se ispružio po plo niku koliko je dug i širok. Neko je vrijeme nepomi no ležao kad mu pri e mladi . Uhvati ga za struk rastvorivši mu sako. Tako ga je podizao. Suhonjavi se uspravi, osovi se dosta klimatavo na nesigurnim nogama, kimanjem glavom zahvaljivao je mladi u i po eo šakama tresti prašinu sa svog odijela. Kroz to vrijeme momak je brzim korakom odlazio. Naglo je zakoraknuo na ulicu, izvijao se izme u blistavih automobila dok su osupnuti voza i nervozno pritiskali sirene. Mladi vješto sko i na suprotni plo nik i krene prema kraju ku a. Pro e pored kapelice i uzdigne ruku da se prekrsti. U šaci je držao crni etvrtasti predmet. Njemu je iz te daljine nalikovao na nov anik. Mladi pogleda predmet u svojoj šaci i brže-bolje ga tutne u unutrašnji džep svoje vindjakne pa u tren oka nestade iza ugla.

I njemu je tijelo odrvenjelo na sjedalici u pustoj ku i na otoku. Primijeti kako ga sve više okružuje polumrak. Digne se sa stola i krene prema prozoru na suprotnoj strani ku e, onom koji je gledao prema moru. Podnice opet zaškripe, ali ne onako glasno i jecavo kao kad je ušao ve blago i prijatno kanda ih je omekšala toplina njegova tijela. Dohvati ru ku i širom rastvori oba prozorska krila. I tada osjeti kako nešto zalepeta iza njega i prostruji mu pored uha. I za as mu se ispred o iju ukaže leptir velikih bijelih krila. Bože, pomisli, je li se to onaj kukac sa stola preobrazio? O kako li je samo žurno izletio iz ku e! Otrësao se sputanosti zatvorenog prostora, privukla ga je svjetlost i nagonski joj pohrli u zagrljaj. inisi se da je bio obveseljen i razigran arima prhanja. Sav se razmahao poput one dje ice u parku. Oh, kakvi su to zamasi krila bili! Malone je njima grabio nebo. Tako ustreptao neko je vrijeme lepršao u velikom luku pa je onda po eo letjeti naglo mijenjaju i smjer. – Tako, tako, dobro ti ide – govorio mu je on u sebi. – A uz to treba krivudati, vrludati da te oni što vrebaju ne š epaju, sad malo gore, pa dolje, onda malo lijevo pa zatim desno. Tako, tako.

Neko je vrijeme o ima slijedio leptirov razveseljen let, ali kad je krenuo prema svjetlostima mora i neba, izgubio mu se iz vida, spojio se s dijelom bjelkastih oblaka u visini koji su zasjeli na obzorju.

A oni ispod njih, oni olovnosivi, kre u li oni kamo ili su naprosto prekrili nebo i zastrli mu plavetnilo? Na njihovom donjem sloju zalijepile se pepeljaste krpice s odrazom rumenog sjaja sunca na zapadu. Oni gornji, najviši poput šlaga su se kitnjasto šepurili, oholo i bahato, ali ne zadugo, jer su se ubrzo namrgodili i rastepli. Naduveni i balotasti zakrili su mu potpuno gornji rub prozora pa kad se nagnuo i isturio glavu kroz njegov okvir, ni tada nije mogao nazrijeti plavetnilo. Natmureni oblaci se izdužili, jedva se mi u i gotovo ne mijenjaju svoj oblik. I onaj veliki, tako er. Onaj koji je imao zaobljeni oblik. Nali io je avionu jako savinutih krila, bez repa i trupa. Na prvi pogled podsje ao ga je na bumerang, ali mu se ne sviđje ta prispodoba. Dozivala je nekakve druge prizvuke koje mu se nisu inili odgovaraju ima, a ipak možda je imala smisla jer mu ne bi bez ikakva povoda, iznebuha pala na pamet. Ako emo pravo, taj izgled oblaka više je nali io na neku

mjese evu mijenu nego na onaj opadaju i srpasti oblik. Vidi da se i on skupa s ostalima ipak polako mi e, ali se u tome ne spaja, na zgušnjava nego se nekako rastresa, postaje rje i. Rastapa mu se i tkivo poput raš ešljane vune, kao krhke niti pau ine koja se rasula po itavom prostranstvu, gusto ga ispremrežila i tako razgranata zaustavila probijanje prozra ne svjetlosti pa je itavi nebeski svod prekrilo olovno sivilo.

A more se na sve to mrgodilo i zastrtost neba, regbi, šutke je podnosilo. Prelilo se zagasitim bojama, mreškalo se i tek tu i tamo po vrhovima valova zatrepale bi srebrne plohe, zaiskriale poput svjetala s kristala svjetionika. Prsnuli bi nakratko i onda gasnuli.

inilo se da nešto zastrašuju e kipti duboko u morskoj utrobi kao da sluti na neveru.

No, za sada ono je bilo dosta smireno, pružaju i uobi ajene draži svojih boja, razlijevaju i na sve strane svoje preljeve neprestance plijene i pogled.

Je li to on tamo po sredini kanala ugledao jedrilicu ili je to bio pri in, odnekud nametnuta slika? Možda mu se to u vidnom polju pojavio onaj njegov leptir velikih bijelih krila? Izme u vretenastog tijela-jarbola raširio prednje i stražnje krilo-jedro. Jedrilica je mirno plovila punih jedara. Malo se nagnula pod naletima bo nog vjetra. Zacijelo su zabrboljili vali i pod njezinom oštrom provom, pra akali se po njenim nadutim bokovima i odlazili za njom spojivši se u bijelu crtu. Te vali e, koje je ostavljala brodica za sobom u svome plovu, brzo je sjekao visoki bijeli gliser. Lovio je jedrilicu i sve joj se ve ma bližio. I u jednom trenutku popeo se na nju, potopio je i nastavio svoj plov. Pratio ga je pogledom kako postaje bijela to ka na obzorju i nestaje. Tamo gdje se nalazila jedrilica ni ega nije bilo. Ne oglasi se neki vapaj ili bat zvona. Jedino se crvenjela mrlja. Valjda je to bio odraz sun eva rumenila na zapadu.

Sav protrne. Ipak je najvjerojatnije to bila samo varka, privid, odnekud dolutala slika i ništa drugo. Pokuša se otestiti tog prizora, odagnati ga od sebe, zaboraviti. Požuri zatvoriti prozorske kapke i zakriliti pogled na nebo i more.

Kad je krenuo natrag prema stolici, mrak mu se u ini guš im. Opet sjedne za stol. Na njegovoj plohi više nije bilo kukca. Prije e dlanom po drvenoj površini kao da ga pipcima prstiju traži, ali ga ne na e.

Brzo e se smrknuti, pomisli.

Doma je svojim rekao da e po svoj prilici preno iti na otoku. Nije znao jesu li ga uli. Ništa nisu rekli. Prolazili su pored njega i nešto mrmljali sebi u bradu. Jesu li ga uli? Dabogme da jesu. uli su ga. Mogao je o ekivati uobi ajeno rogoborenje: Što si navalio? Što eš tamo initi, sam u toj pustoši? Nema onamo više tvojih prijatelja, nikoga. A što ako u ini nevera i digne se fortuneal pa se ne budeš mogao vratiti i nešto ti se dogodi, a? – No, neka druga im je misao zauzlala jezik: Pa dobro kad je zapeo, neka ide. Na miru emo ku i o istiti, isprati, namazati, izglancati da se sve sjaji i blista. Bit e kao zrcalo.

Na izlasku iz ku e svrati u novotvorenu samoposlugu. Kupit e nešto za jelo, ako ga uhvati glad na putu.

I tada se dogodi nešto što ga još uvijek kopka i iznutra izjeda, ne daje mu mira i spokoja i malone mu se itav dosadašnji život uzdrmao. Zaljuljao se i rastresao, eto, da

se poslužimo dosta uobičajenom usporedbom, kao kula od karata i tako izbjegnemo reći i da se pretvorio u prah i pepeo.

Na blagajni je bila mala i vreckava cura, kratko očišane kose i otvorenog osmijeha. Reče joj kako je prošli put ostao dužan nekoliko novčića. Ona se otvoreno nasmijala bijelim zubima, odmahnula rukom. »Ma ništa, ništa« – reče ljubazno i sva se pretvorila u osmijeh. Dade mu uzvatak i račun. On se udalji, pogleda vraćen novčić i brzo ga na dlanu okom prebroji. Ipak uzela je ono nekoliko sitniša duga. I čemu onda sva ta predstava prenemaganja, ljubaznosti, darežljivosti i velikodušnost zbog tih nekoliko novčića koje mu je navodno poklonila iako bi zapravo bio zadovoljniji da to nije uradila! – mislio je krećući prema izlazu iz trgovine. Sva sreća što ga nije dublje ponio zanos o ljepoti ljudskog ophoćenja, o dražesnosti međusobnih odnosa i ugodaj zadovoljstva življenja u takvom okruženju – jer bi ga spoznaja da se radi samo o vanjskom obliku suodnosa bez ikakve iskrenosti duboko razočarala.

Izišao je iz dućana i iza ugla je pogledao još jednom na mirućun, prebrojio novčić na dlanu i zapanji se. Nešto ga je duboko žicnulo u prsima kao da ga je vršak oštrog noža zasjekao. Blagajnica ipak nije uzela ono nekoliko novčića koje joj je ponudio kao nadoknadu duga! Nije. Nije se, dakle, prenemagala, pretvarala i igrala nekakve ljubaznosti, kao što je on to u prvom mah, brzopleto pomislio. Njezino držanje je bilo iskreno. A on je sve to drugačije protumačio i izopatio. Stvorio netočnu sliku. I bio u nju uvjeren.

Ako je to u ovom slučaju tako, a po svemu sudeći jest, progonila ga je misao, onda što je s ostalim njegovim projekcijama, odgonetanjima za koje je gotovo uvijek bio uvjeren da su to ni. Je li moguće da je sve to od čega je bio sazdan njegov život, njegovi postupci, je li moguće da je sve bivalo na krhkim nogama i da je sve bio puki promašaj? A onda one njegove zanesenosti i predanosti u emotivnim vezama, možda i one nisu imale pravog povoda nego ih on naopako shvatio, izmislio i krivo predstavio pretvarajući ih u nešto što zapravo i nije postojalo ili je bilo suprotno od onoga što se njemu činilo da jest. Zgrozila ga je ta pomisao. Presjekla u koljenima. Ukopao se na mjestu. Stajao je dosta dugo nepomično, zagledan u svoj dlan kao da s njega čita svoju prošlost. Je li moguće da su njegovi pipci presječili, iščupani korijenima i veze i da se obrće u nekom gluhom i bezizlaznom prostoru kao da je sićušna pahuljica u bezglavom letu?

Ipak, polako se vraćao sebi i pokušavao spasiti što se spasiti dade. – Ne možeš sve baciti do vraga – tješio se. – Sjeti se samo koliko si puta bio u pravu, odgonetnuo mnoga druga zakrabiljena znakovlja. I bio sasvim zadovoljan svojim zaključcima. Pokazali su se točnima. – Unatoč tome, crv mrzovolje nije ga napustio. Osjećao se skrhanom i mučnom. Snuždenost mu se uvukla pod kožu, potekla žilama i svega ga obuzela. A ni od kud nema žubora mekanog glasa koji bi ga oblio toplinom. Kako bi mu sada dobrodošle one ruke što traže plećka na koja će unijeti mir, snagu i stamenost!

Kad je otvorio oči, u kući se nataložio još veći mrak. Mora da je malo zaspao i drijemež ga je ponešto osvježilo i udaljio od dogajajućeg dana. I mrak u staroj i napuštenoj kući mu je govorio da je i vrijeme odmaklo. Odgurne na kraj stola papirnatu kesicu s onom malo suhe hrane što je kupio u samoposluzi. Sada mu se nije jelo. Poslije svega nije ni osjećao glad. Ostavit će to za sutra ako ga uhvati želja da nešto prezalogaži.

Tama je izbijala iz uglova, spuštala se sa stropa i sve se više taložila na njemu za stolom. Valjalo bi mu potražiti svijeću, pomisli. Sjeća se da su uobičajeno držali svijeću njak na polici u uglu. Eno, eno ga, još je tamo, pored knjiga, prašnjavih korica. Nagnule su se poput sklopljenih šaka dugih ispruženih prstiju vrsto priljubljenih dlanova na koje se ukoso naslanjalo lice, zaklopljenih oči u kamašnu figuru na nadgrobnoj ploči.

Hvata svijeću njak i stavlja ga pored sebe. Na njemu je krnjatak svijeće na kojoj se u otjecanju skrutio vosak kao zamrznute suze. Izvucem upaljač iz džepa i nagne voštanicu. Fitalj je bio krut i dugo je trebalo da prihvati plam. Onda zasvijetli. Žar svijeće odgurne sjene prema uglovima. Tamo se zbiju i šuš u ure u iščekivanju. Padnu pod pluhom stola koja se obasja žutim sjajem. Kukca zaista više nije bilo.

Bio je on tu sam i potišten.

I noć koja je nadolazila.

I svijeća koja je treperila.

Njezina svjetlost bi potrajala kratko vrijeme, plamen bi se uvlačio u sebe i načas bi se ugasilo da se nestati, zamrijeti. U tom trenutku sve bi se obavilo u crno, postalo mračno, bezizlazno. Nije bilo ni obrisa prozora niti vrata i ne bi znao kamo bi krenuo. Postajao je neizmerno izgubljen, nevidljiva crna estica. Kao da je sve zapahnuo dah umiranja. Padaju mu na pamet pisma dvojice prijatelja u kojima očajnik govore o tim mračnim trenucima, spominju smrt, prestanak života, samoubojstvo...

He, he, kao da je tako jednostavno i lako nestati poput plamika na svijeći. Nestati bez velikih kretnji, ceremonijala, uvida i komešanja i teških znakovlja odlaska; jednostavno proći kroz nevidljiva vrata kad bi ona postojala i otići, ispariti bez traga. Eto, kano svjetlost svijeće koja zatrepta i gasne. Kamo njezin ugasli plamen odlazi? Pred trenutak je plamtio ovdje, zažaren, ustreptao i gibljiv. I više ga nema. Postao je nevidljiv poput duha.

A kad se plamen na svijeći razgori, živahne, sve rasvijetli, zatrepere i tamni zidovi, živnu i slike na njima. Bljesak svijeće zaigra i po stropu. Sve se uini živahnijim, prihvatljivijim i podnošljivijim. Pa kad se ta titravost nastavi, doduše, škrti i krnjava, nedostatna za nekakav siguran hod, što onda? Slegnuti ramenima, je li? I malo glavinjati, hvatati zrake škilje i kroz školjicu i zamišljati osvijetljene staze, opstojati usprkos svemu? Jer, na koncu konca, i život ima svoj konac, skončava. Pa stoga klicati: Život je lijep! Život je dar! A darovi se ne odbacuju nego konzumiraju, zar ne? Strgneš s njih krišvu ambalažu pa mljac, mljac. Slistiš ih do kraja, do kostiju. I kosti. Sve samelješ u prah.

A možda bi se moglo frknuti sebi: Ne dolazimo na svijet svojom voljom, je li tako? Dakle, ne možemo svojom voljom s njega otići, je li? E, to mogu za nasiniti neki drugi. Bacati nas na lomaču, napuniti nas olovom, tlačiti, izgladnjivati dok ne postanemo kost i koža...

Vidi, svijeća se rasplamsala i izgara. Jedući samu sebe, pretvara se u svjetlost. Sada je pri kraju. Neće dugo. Išupao joj se fitalj iz dna i zapliva u rastopljenom vosku. Valjalo je iskoristiti te posljednje svjetlosne izdisaje i krenuti na počinak. A i umoran je. Trebao bi usnuti i spavati, spavati. Uzme svijeću njak u ruku i krene u sobu. Slijedila ga je njegova sjena, izduživala se i vukla po podu, lomila po zidovima, krupnjela, grbila se, a ona opuštena ruka s blago savinutom šakom oteglala mu se ispod koljena, gotovo do poda.

Položi svijeću njak na noćni ormarić, skine odjeću, ispruži se po mekanom madracu, navuče na sebe dečicu i šareni pokrivač od krpica. Ispruži se na desni bok, stavi sklopljene

dlanove pod lice kao na onoj kamenoj figuri, zatim sklupa ruke na prsima. Svjetlost svijeta utrne kad je on sklopio oči. Dugo je tako stajao nepomičan i toplina ga polako ne prožimati.

Znao je da će mu se svaki tren pred očima nizati slike. Uobičajeno su se javljala lica nestalih prijatelja. Sjedili bi na klupi u portu za sutona i gledali kamene kule osvjetljene posebnom svjetlošću u odlazećeg sunca i zarumenjeno more. Raspravljali bi o kaladi, o pulentacu, o široku, o gregu levantu, o mnogo drugome, prošlome, zaboravljenom i samo njima zaostalom u kutku sjećanja...

A sada su pred njegovim sklopljenim očima šutjeli. Lica su im bila nasmijana, jagodice podignute, a oči bistre. Hvatali su se za zaklon kape, malo je podigli na pozdrav i odlazili. I on im nije ništa govorio. Uzvraća im smiješkom i zacijelo mu je lice spuštenih kapaka položeno na jastuku bilo ozareno. Sutradan će se prošetati rivom, baciti pogled na more, kamene kule i na njihov odraz i sjesti na osamljenu i praznu klupu. A možda je upravo zbog tog porta i odraza kula na moru dolazio na otok, pomisli.

Ali ove večeri pred očima mu se pojavi sasvim novi prizor. Bližilo mu se žensko lice. Gledale su ga oči, otvorene i bez treptaja, pune radosti, razdragane. Sad je shvatio što to zna i kad se kaže da se oči smiješe. I to je bio privlačan osmijeh koji je zračio s lukova njezinih šarenica. Vidio je sebe, svoje lice, svoje tijelo u njima. Prvi put u životu bude zadovoljan svojim izgledom. Nešto je tiho i nježno govorila uzdižući dlanove prema njegovom licu, a on joj je tada zapazio i smiješak na usnama, usadio se u njihovim ugovima i svu je prekrilo neobičnom privlačnošću u koja ga je plijenila i upijala. Tiho su nešto šapotali, a riječi su postajale opijajuće i zadasi koji mu obavijaju čitavo tijelo. Topio se od zanesenosti i topline u ugrijanoj postelji. Ipak nije zamijetio da mu se uvlači ispod sklopljenih ruku na prsima i da se jeguljasto probija do njegova uzglavlja, da se stapaju i zaneseno nestaju... Večeri je bio utonuo u san.

U jutro je brzo ustao i odjenuo se. Dan je već bio ušao kroz procjepe prozora i vrata. Baci pogled na sve strane. Ništa nije osjetio, ništa. Ni jedna ga misao nije zaokupila. Zapravo ni na što nije mislio niti je bilo ikakva prisjećanja i zamisli. Bio je potpuno prazan. Balon, okrugla lopta, lagano se u svemiru obrće bez zvuka i šuma, tiho i usamljeno. Nekamo odlazi, nastavlja svoj put iako se čini da stoji u nekakvoj prozirnoj mrkomodrini. Štoviše, ništa mu nije privlačilo pozornost. Sve ono što ga je do jučer zanimalo, sada je prema svemu tome bio ravnodušan.

Na balaturi ga dočeka dan. Zatvori vrata, a ključ mu klizne niz šaku i padne na kamene ploče. Uoči ga je kako je ciknuo. Sagne se, ali mu se tada sve obrne pred očima, zamagli i da se nije oslonio na ogradni zid, bio bi pao. Pogleda pred sobom. Sve bijelo. I sa strane doklegod je pogled dopirao. Bjelina pokrila stepenice pa nije znao gdje bi stavio nogu. U prazno? U grotlo bjeline? Srušiti će se. A bez ključa nije mogao natrag, u kuću. Tada primijeti da ga okružuje oblak maslačkog kovog praha, gust, zbijen. Vrti se u krugu. Besciljno gonjen vjetrom, pa kad on promijeni smjer i puhne s druge strane, prah se u oblaku najprije zbudjeno sukobi pa se onda nastavi vrtjeti. U jednom trenutku u čini mu se da je iznad oblaka maslačka vidio onog leptira velikih bijelih krila kako se skupa s njima vrti.

ANA KRAUS

Miroslav Pelikan

I

Albert Novak, antikvar, omedavna se zatekao u ovome mirnom gradu, utonulom u povijesni san ispod zelene, nevisoke gore, koja ga je vješto branila u proteklim vremenima od raznolikih nasrtaja ljudi i vjetrova.

Otkupio je po povoljnoj cijeni lokal u Prilaznoj ulici broj 2 od tako er antikvara Careka, koji zapravo nije znao što bi s tim prostorom u prizemlju i, istina, suhim i dobrim podrumom ispod njega.

Naime, Prilazna ulica bila je na samome rubu staroga dijela grada i kroz nju se rijetko prolazilo jer je vodila tek do ostataka obrambenih zidina koje ovdašnjim stanovnicima nisu bile gotovo nikada važne osim u onim trenucima u davnini, kada se na njih valjalo popeti i oduprijeti se napasti.

Novak je bio zadovoljan kupljenim prostorom. Centralna prostorija protezala se na nekih šezdesetak etvornih metara uz malu ostavu s lijeve strane bez prozora. S desne strane nazirale su se stepenice koje su se svijale u podrum, od nekih etrdesetak kvadrata.

Ulaznu plohu inila su vrata, te s obje strane, veliki, duboki izlozi.

Da, da, mljackao je Novak, ovo je doista dobar prostor.

Osvrtao se po prostoriji, premjeravao je zamišljaju i police, razmišljao je grozni avo vrijedi li izloge napuniti mnoštvom sitnica ili istaknuti samo neke, krupnije i vrednije antikvitete.

Vjerovao je u svoj dobar osje aj, znaju i kako se u ovom snenom gradu krije mnoštvo stvari, esto i zna ajne vrijednosti, koje su ekale samo njega da ih on prezentira na pravi na in u svome antikvarijatu u Prilaznoj ulici broj dva.

Nije mu bilo nepoznato kako se nekoliko obitelji antikvara na glasu sve manje bave ovim poslom, stjerane u kut, pritisnute raznoraznim nevoljama.

Njemu se prigoda široko otvorila, pa i Carek mu je rekao kako ovaj grad pruža izvrsne mogu nosti svima koji se kako valja razumiju u svoj posao.

Naravno, mrmlja Novak, nije Carek glup, odmah je prepoznao profesionalca. Novak je već i dan objavio oglas u dnevnim novinama, nudeći pristojan otkup za sve iole vrijedno.

Već u prvome tjednu, Novak je gotovo do polovice napunio antikvarijat, većinom porculanom, kristalom, svjetiljkama, s nekoliko slika i komadima rjeđeg namještaja.

U prvih petnaestak dana imao je i nekoliko kupaca, novac se vraćao.

Po ustaljenom običaju, odlučio se za prvog, muškog kupca.

Gospodin se uljudno predstavio.

Miler, Arnold Miler, pekar.

Svidjela mu se metalna svjetiljka koju je Novak netom otkupio i postavio na vidno mjesto.

Miler nije pitao za cijenu. Molio je dostavu na adresu i preporučio se, njega osobito zanimaju metalne svjetiljke, neka ga Novak slobodno nazove, ali bude imao što god zanimljivo.

Naravno, uzvрати sa širokim osmijehom Novak, spremajući u džep novac, naravno, bez brige.

No, s drugima nije bilo tako lako i jednostavno.

Tvorničar Lemaus dugo je opsesivno tragao za djelima tajnovita umjetnika I. Ž. Bulića. Posjedovao je gotovo sve Bulićeve slike koje su se mogle naći na tržištu. Molio je Novaka neka mu pomogne u potrazi, bit će mu dobro plaćeno, no Lemaus niti nakon dva sata prebiranja nije kupio ni sitnicu. Otišao je, iznenada, s kratkim pozdravom.

Krajem prvoga mjeseca, antikvarijat je posjetio gradonačelnik Maras, koji se nakon kratkotrajnog razgledanja odlučio za porculansku figuricu balerine, a zatim i ostali iz pratnje, kupuju i sliče.

Novak nije bio oduševljen ovakvim posjetom, malo ili gotovo ništa nije zaradio, no dobro, bit će i bolje, valjda, uvjeravao se nekako nevjешto.

U međuvremenu je antikvar vrijedno radio te lijepo ispunio prizemlje odabranom ponudom, te ostavu i podrum robom za koju još nije bilo mjesta u glavnom prostoru, a koja je ukupno obećavala ipak mogući interes kupaca i kakvu-takvu prodaju.

Bilo je sve više posjetitelja, zanimalo su ih razne stvari, od istaknutih cijena pa do realne vrijednosti izložaka.

Sve u svemu, Novak je bio zadovoljan preseljenjem i posebice otvaranjem antikvarijata u Prilaznoj ulici.

Prije nekoliko dana, krojač Havelka otvorio je svoj obrt u Prilaznoj broj sedam, a dan nakon njega, postolar Janković uselio se i započeo s radom na adresi Prilazna broj šest.

Čak su i novine zabilježile kako se Prilazna ulica budi, zahvaljujući i ponajprije antikvaru Novaku.

No, Novak je duboko u svojoj fragilnoj nutrini osjećao kako sve ovo što se događalo nije posve uobičajeno.

Naime, sve je išlo prebrzo, sve se tako lako odvijalo.

Što ne valja, razmišljao je Novak, nudeći i se snopu novca u lisnici.

Dobro se sjeo i instinktivno brisao nepostojeći hladni znoj koji mu se priljepio oko vrata i ne može ga obrisati, koliko je puta na raznim mjestima, na odličnim pozicijama, pokušavao, trudio se, da bi sve na kraju završilo fujaskom i on bi tada hitro pakirao kofere i odlazio dalje, uopće ne razmišljajući i kamo ide i kamo ga noge nose.

Što se ovdje događalo?

Prošlo je kao je ponešto i o povijesti Prilazne ulice. O zgradi gdje se nalazi antikvarijat. Zapravo ništa.

Ulica bez osobita značenja. Građevina stara stotinjak godina s nizom bezimernih stanara.

Prije dvadesetak godina Carek je otkupio stanove u prizemlju i uredio lokal, no, prostor je ostao svih dvadeset godina prazan.

Zašto?

Zašto je ostao prazan?

Pitao je prvom prigodom Careka.

Izenadio ga je upit.

– Gledajte, tada mi se činilo da ovaj lokal ima budućnost. No, prevario sam se. Nikada nikoga, osim vas, ovaj prostor nije zanimao. Eto. Vi ste napravili ulicu, gospodine Novak, pravo ulicu.

Poslije je Novak saznao kako je sadašnja Prilazna ulica bila uski kolski put koji je vodio do zidina. S vremenom su izgrađene kuće. Ništa osobito.

Nižu se mjeseci, jedan bolji, drugi lošiji, sve skupa Novak je mogao bez ustezanja trljati ruke.

Antikvarijat je bio veći i pomalo zagušen mnoštvom antikviteta, mjesta niti za iglu jer koliko je prodavao, još je više Novak otkupljivao.

Prvih šest mjeseci, otkako je stigao u ovaj grad, Novak je stanovao u iznajmljenom stanu, skromno namještenom, u Strmoj ulici. Srećom, ulice su bile tek jedan blok udaljene pa mu je smještaj odgovarao.

Danas ga je Carek nazvao i predložio mu otkup prvoga kata kuće.

– Evo, gospođo Stanković, povoljno prodaje stan na prvome katu, da, odmah iznad vas. Vi možete dobiti kredit sa solidnim uvjetima, siguran sam.

Istinu govoreći, Novak nikada nije vidio gospođu Stanković, u stanu su bili stanari, tihi i nevidljivi.

Carek je organizirao sve potrebno oko kupovine stana gospođe Stanković.

Za nekoliko dana stan na prvome katu bio je prazan.

Carek je prikupio i ekipu koja je derutni stan dotjerala i preuredila po vrlo prihvatljivoj cijeni za Novaka.

Naravno, Novak je prazni stan lako ispunio nizom najljepših komada namještaja, svjetiljkama, porculanom, kristalom, slikama.

Baš lijepo, baš lijepo, pjevnuo je Novak, razmišljajući i o svom iznenadnom vlasništvu.

Za svoje četrdeset i četiri godine života postigao je mnogo, prije ili samo nedavno, ovakvo nešto nije mogao ni zamisliti.

Istina je i to, sve što je imao i mukotrpno zaradio, uložio je u antikvarijat i stan. Zapravo, sada je bio bez prebijene pare, a stiska ga i nemali dug u banci.

No, dobro, kako je krenulo, uskoro će mu lisnica biti opet, ne puna, ve prepuna.

Prošetao je kroz sobe i sjeo u dnevnom boravku. Ugodno mjesto, lijepo će biti ovdje živjeti.

Samo, kako se to sve tako posložilo?

Prije godinu dana došao sam u ovaj grad s dva kofera i nešto ušteđena novca. Pogledaj se sada, Novak, imaš antikvarijat pun robe i namješteni stan! Cijela kuća u Prilaznoj je tvoja.

Osjećao se uistinu loše posljednjih dana, umor ga je pritikao.

Mora uzeti povjerljiva pomoćnika. On će se tada moći prepustiti prodaji i otkupu, pomoćnik neka radi ostalo, neka se bavi onim silnim radozalcima, njega boli vilica od tolike prijetnje, ali posao je posao i bez dobrog razgovora nema niti pune blagajne.

Kada se neoprezno odao pred Carekom, ovaj nije bez razmišljanja progovorio, razmišljao je nekoliko trenutaka.

Poslije kraćeg stanke tiho je rekao.

– Mislim da bi vam ženska ruka najbolje odgovarala. To mora biti i osoba koja se razumije u naš posao. Vi ste u najboljim godinama, dakle, bilo bi u redu da je mlađa od vas.

– Ali, gospodine Carek, ja ne tražim suprugu.

– Znam, znam, krivo ste me razumjeli. Ako je mlađa, može više raditi, izdržljivija je a možda bi se mogla brinuti na svoj ženski način i o Vašem kućanstvu.

– Znete li koga? – brzo će Novak.

– Pa možda. Poznajem udovicu Anu Kraus, ona je onedavna udovica. Bila je kratko u braku s jednim asnikom, poginuo je negdje daleko, ni tijelo mu nisu pronašli, nema djece, a iz obitelji je Kraus, oni su svi rođeni antikvari. Koliko se sjećam radila je neko vrijeme u njihovom antikvarijatu. A i ono nevažno, ima samo trideset i tri godine i nije ružna, naprotiv, gospodine Novak.

U idućem tjednu Carek je doveo Anu Kraus u antikvarijat u Prilaznoj ulici.

Novak je bio zatečen. Udovica Ana Kraus vezala je kosu u konjski rep, izravno ga je gledala, vitkog tijela.

Svjetlina njezinih plavih očiju bila je dovoljan razlog da se Novak niti trenutka nije dvoumio.

– Ostavljam vas – ozbiljno će Carek. – Ja sam gospođi Kraus ukratko ispričao tko ste, što imate, što radite i što trebate.

– Hvala, gospodine Carek – sa smiješkom odgovori Novak.

Ana Kraus vrlo se brzo uklopila u svakodnevni život antikvarijata. Imala je dosta iskustva s raznolikošću u ponudi antikvarijata, vrtjela se lako i spretno u lokalu s lijepim osmijehom, razgovaraju i vješto i uvjerljivo s potencijalnim kupcima.

Sve što je Novak saznao o njoj, bilo je da stanuje u obiteljskoj kućici, u stanu zapravo, u Kratkoj ulici, da živi sama poslije pogibije svoga supruga za kim plaće svaki dan i da je posljednja od loze Krausa.

Novak je odmah zapazio kako Ani nije baš nikakav problem provesti cijeli dan u antikvarijatu, iako su bili dogovorili samo jednu smjenu, onu poslijepodnevnu kada je i bilo više kupaca.

Ana Kraus je samoinicijativno zapoela dolaziti i ujutro, a on se nije bunio.

Zapravo, sve mu je više odgovarala njezina blizina, vrckavi komentari, smijeh, a on se tada pitao što je s tugom za izgubljenim mužem.

Ponekad bi se dodirnuli u prolazu, on bi se traljavo ispriao i produžio za svojim poslom dok bi se ona samo osmjehnula gledajući ga netremice.

Tada je on osjećao naviranje uzbuđenosti, smetenosti, zbunjenosti, bio je ogoljen pred njom, njezin pogled ga je posve razotkrivao, osjećao nemoćnim da se odupre.

Carek mu je jednom rekao:

– Vidim da lijepo surađujete. Ana mi je rekla kako je vrlo zadovoljna plaćom, a još više poslom. Baš lijepo, gospodine Novak, baš lijepo za raditi.

Te srijede, nevjeme se srušilo na grad. Potoci vode tekli su kroz Prilaznu ulicu. Gromovi su bubnjali.

Nešto prije dvadeset sati Novak se stidljivo obratio Ani koja je pravila dnevni obračun na blagajni.

– Gospođo Ana, gospođo Ana!

Ona podigne glavu i zagleda se šutke u njega.

– Gospođo Ana.

– Molim, gospodine Novak.

– Vrijeme je stvarno grozno. Nema smisla da po takvom vremenu idete kući, pa čak ni taksijem.

– Da?

– Ja imam stan, gore na prvome katu. Možete prespavati gore. Imam dovoljno soba.

– Ne znam je li to u redu, gospodine Novak?

– Po ovakvom vremenu svakako je u redu. Bez brige. Ništa vam se neće dogoditi.

– Dobro, ne znam, malo mi je neugodno.

– Sve je u redu. Zaključajte lokal, evo, iza ovih vrata su stepenice što vode u stan.

– Znam, u redu.

– Vidimo se gore.

Novak je u jednom hipu protrčao kroz zavojiti hodnik s nizom stepenica i ušao u stan.

Tek sada je opazio koliko je stan neprovjetren, s debelim slojem prašine.

– Baš je imam kamo pozvati. Ovo je muzejski depo a ne stan – mrmljao je Novak, pomiče stolce s lijeva na desno i skupljaju ih komade odjeke.

Za desetak minuta Novak je zauzeo tiho kucanje. Otvorio je vrata i najprije zamijetio njezine plave oči.

– Izvolite, izvolite, smjestite se. Jeste li gladni? Naravno da ste gladni, cijeli dan radite. Sada u ja. Izvolite.

Odjurio je u kuhinju i umalo prevrnuo postament s bronanim Davidom koji se nekako nepotrebno preprizao.

Okrenuo se i kriomice promatrao Anu kako razgledava bogato opremljeni stan i, dok je nervozno prekapao po hladnjaku, nije ni primijetio kada je ona ušla u kuhinju.

– Pustite meni, gospodine Novak, pustite meni. Ja u nešto spremi, ako smijem, za nas dvoje.

– Da, da, naravno,

Sav zadihan, odahne Novak i napusti kuhinju. Sjedne u duboku zelenu fotelju u dnevnom boravku i zagleda se u ulja na zidovima. Nema što, vrijedna zbirka, pomno odabrana.

– Jeste li za popiti nešto? – dovikne, ude i se svome glasu Novak.

– Ah ne, ne pijem, ali mogu ašu vina zbog vas, za ve erom.

– Dobro, bijelo, crno?

– Može crveno, gospodine Novak.

– Crveno, u redu.

Unato vinu i ukusnoj ve eri, razgovor je tekao otegnuto, s mnogo pauza, bez i jednog njezinog izravnog pogleda.

Otpratio ju je do sobe.

– Klju je, koliko znam, s druge strane. Laku no .

– Laku no .

Cijelu se dugu no Novak prevrtao u krevetu ne žele i sebi priznati kako se poput dje aka zaljubio u neopisivu ljepotu plavih o iju Ane Kraus.

Pred samo jutro nedvojbeno je zaključio kako je Ana logi ni dio cjeline antikvarijata, stana i njega osobno.

– Dobro jutro, kava? Jeste li dobro spavali? – smiješi se Ana.

– Dobro, dobro, idemo otvoriti, kasnimo.

Popio je samo gutljaj kave i brzo se spustio stepenicama u antikvarijat.

Prodaja je polako ali kontinuirano jenjavala, nije opadala drasti no, no prodaja je tonula, pa ni otkup nije bio tko zna što.

Ipak, protekli dobri mjeseci osiguravali su Novaku bezbrižan život.

A zapravo, kao da se njihov odnos nakon te burne, kišovite no i, nekako ohladio.

On je snažno sputavao svoje emocije zbog nekog udnog stida koji je osje ao pred Anom, a ona kao da je sada bila pred njim neka sasvim druga osoba, iako i dalje nasmijana, uvijek raspoložena. Novak je jasno osje ao promjenu i sa zebnjom se pitao što se dogodilo.

Ona je u posljednje vrijeme radila samo u svojoj posljednjoj smjeni i odmah nave er odlazila uz kratki pozdrav.

Možda je tako najbolje, razmišljao je utu eni Novak, možda najbolje za sve.

A ni vrijeme nije bilo na njegovoj strani, niti jednog nevremena oko osam sati nave er, kako bi iznova uputio poziv Ani.

Sada je ve bilo sasvim razvidno kako antikvarijat stagnira, bio je blizu ruba gubitaka, dok su troškovi rasli.

Pažljivo je otkupljivao, pla ao što je mogu e manje, ponešto je prodao i ispod prihvatljive cijene samo da bi došao do gotovine, no blagajna je bila svakim danom sve praznija.

No, Alberta su mu ile druge brige.

Ana se žuri svake ve eri jer se s nekim nalazi, naravno, ona je mlada žena, pred njom je cijeli život.

Ti si svoju prigodu protratio, Novak, ako si je uop e i imao, govorio bi ljutito sam sebi.

Jednom je diskretno upitao Careka koji mu je suho odgovorio:

– Sve se može saznati.

Nakon tri dana, Carek mu je rekao.

– Ne, nema nikoga. Ne sastaje se ni s kim. Pouzdano.

Novak je odahnuo. Sada je trenutak, sad ili nikad.

Oko dva sata, kada je završio teški posao s Lemausom, kojemu je ipak uspio prodati nekakve sitnice, stao je ispred Ane.

– Ana, gospo o Kraus!

– Molim?

– Oprostite, neugodno mi je.

– Nešto sam krivo u inila – pocrveni Ana.

– Ne, ne, nipošto, radi se o ne em drugom.

Ona ga gleda netremice i smiješi se.

– Znam, vama e zvu ati glupo, ali ja, ja vas volim.

Ona malo otvori usta, ukažu se zubi, osmijeh.

– Zbunjujete me. Oduvijek sam mislila kako me niti ne primje ujete.

– Ma ne, Ana.

Zagrli je isprva nježno, zatim snažnije, poljubi je.

Ana se posve prepustila njegovom zagrljaju, a za Novaka je vrijeme stalo.

Novak je doista cijelim svojim bi em uživao u ljubavi s Anom. Cijeli je svijet izgledao druga ije, a tek antikvarijat i stan!

Svejedno ju je teško nagovorio da se preseli u stan iznad antikvarijata. Opravdavala se, mogu biti sretni iako ona i dalje stanuje u Kratkoj ulici.

Napokon je pristala.

Novak je, za u en sobom, razmišljao kako bi mogao imati svoje djece. Anino mlado tijelo budilo je u njemu impulse koji su ga istodobno zbunjivali i uznemiravali.

Nije mogao razumjeti njezino odbijanje da se vjen aju.

Najprije o tome nije htjela ni uti, a onda kako je rano, trebali bi razmisliti oboje prije nego li se odlu e.

– Ali Ana, ja sam odlu io. Nema uzmake. ekam samo tvoj pristanak.

U svim tim danima ispunjenim turbulentnim emocijama Novak jednostavno nije opazio kako je antikvarijat propao, kako kupaca gotovo i nema. Uz to je u inio, posve neoprezan, slu ene glave, i nekoliko kardinalnih pogrešaka, investiraju i znatan novac u projekte koji su ubrzo iznjedrili samo gubitke. Zadužio se tada dodatno.

Te ve eri mu je rekla.

– Alberte, mjesecima antikvarijat ništa ne zara uje, baš ništa. Od ega emo živjeti? Da pokriješ sve svoje dugove, morat eš prodati i antikvarijat i stan. Od ega emo živjeti?

Branio se.

– Ali ja se ne bojim, možemo po eti iz po etka.

– Ne, Alberte, zamolila sam Careka da mi na e novi posao. Oprosti, odlazim radi tvoga dobra.

Za manje od mjesec dana Albert Novak je otplatio sve dugove i s dva kofera napustio grad. Otišao je na sjever.

Od onoga razgovora nije vidio Anu.

Jedino se pitao što se doista dogodilo u Prilaznoj ulici.

Tko se s njim tako poigrao?

II

Prišlo se javno kako je antikvar Albert Novak netragom nestao sa svoja dva kofera s kojima je uostalom i došao u grad, nakon što je izravnao sve račune, otplatio dugove, prodavši antikvarijat koji je jedno vrijeme bio na glasu i stan u kome je kratko stanovao.

Rijetko je tko spominjao udovicu Anu Kraus, Novakovu pomoćnicu, a neki su tvrdili i ljubavnicu, naime, jedni su vidjeli u njoj uzrok propasti Alberta Novaka.

Muž joj je ubijen, a drugi, budući, utopio se u vlastitim dugovima i nestao, kažu, otišao je na sjever tražiti svoju sreću.

Uz pomoć Careka, Ana Kraus se zaposlila u malenoj trgovini svaštari u Dugoj ulici, radeći i dvokratno za malu plaću i dalje s osmijehom i konjskim repom koji je zagonetno lepršao prateći pokrete njezine lijepe glave.

A Carek, već dovoljno star da bude umoran od svega, preselio se sa suprugom na more gdje mu je odsječen glava u nikada odgonetnoj tajni.

Za Alberta Novaka u ovome se gradu više nije uložio.

Tek je Miron, stanovnik ovoga grada i stalno u pokretu, jednom opazio Alberta Novaka u Parizu kako nešto žestoko raspravlja s bukinistima.

Nije razgovarao s njim, ali posve je jasno da se Novak bavi starim knjigama u Francuskoj.

– Nosio je fno odijelo. Dobro je izgledao. O čemu, nije mu loše. Ma on je, isti on, Albert Novak osobno.

Tko zna kako je Ana Kraus naučila tu priču o fnom odijelu Alberta Novaka u Parizu i spoznala jednostavno i odlučno kako bi ga možda negdje mogla pronaći prije nego li skapala u ovoj trgovinici.

Nema ni Careka da joj iznova pomogne, a ni drugi nisu bili skloni razotkrivanju njezina zagonetna osmijeha i duga izravna pogleda.

Na sjeveru države nalazio se samo jedan grad u kojem se mogao otvoriti antikvarijat. Ubrzo je dala otkaz i zaputila se u barokni V. Nije bilo nikakvih problema saznati kako je Novak kratko boravio ovdje i jedno vrijeme držao antikvarijat, a onda je odjednom otišao, znaju svi, s dva kofera s kojima je i došao u V.

No, kamo je otišao? Dalje na sjever? Ili se vratio u mjesto odakle je i krenuo u svijet, Ana nije saznala.

No sjetila se, kako je Albert jednom pričao, kako posjeduje staru kuću u mjestu D., stotinjak kilometara zapadno od grada u kome su se upoznali. Riječ je bila o obiteljskoj,

oronuloj ku i, koju je on na udan na in naslijedio i vrlo je rijetko obilazio. Albert je bio ro en u tome mjestu, no zapravo ništa drugo i nije ga povezivalo s njime, osim krsnog lista.

Zamislila se, Albert je napunio pedeset godina. Prije šest godina je ušao u njezin život, ona ima za koji dan trideset i devet.

Idu e jutro otputovala je iz V. u mjesto D.

Mjesto koje je do ju er bilo tek dugo, uz cestu poslagano selo, a sada ve pomalo sli i na gradi s lijepom crkvom i malim trgom.

Naravno, za desetak minuta – jer svi su znali kako se od prije nekog vremena Albert Novak vratio u mjesto ro enja i sada živi u staroj ku i – stajala je Ana ispred drvene ograde na broju sedamdeset i tri.

Ušla je u prostrano dvorište i pokucala na vrata ku e.

– Ti – iznena eno je prozborio Albert, ugledavši je na pragu.

– Zar me ne eš pustiti unutra? – odvrati mu staloženo Ana.

– Oprosti, izvoli.

Ana u e u veliku prostoriju, isred nje veliki prozor, ovalni stol u sredini sa etiri stolca, police i ormari sa strane, vrata.

– Izvoli – ponovno e Albert.

Ana se okrene prema Albertu.

– Tko bi rekao da ovdje živiš. Niti jedne sitnice koja bi govorila o tebi.

– Ah, imam nešto od toga i ovdje, u drugoj su sobi. U ovoj pokrajnjoj – pokaza rukom.

– Sjedni. Gladna, žedna?

– Ne, samo mi je nekako udno da se nalazimo u ovakvom ambijentu.

– Meni je sasvim dobro ovdje.

– Oprosti, nisam te željela uvrijediti.

– U redu je.

– ime se baviš – upita ga tiho Ana.

– Hm, pokatkada pronam neku staru knjigu za velike igra e. Oni plate troškove traženja i meni je dovoljno. esto putujem vani, naj eš e u Francusku.

– Nije ti loše – nasmije se Ana.

– Ne, a ti, kako si ti?

– Ha, radila sam u maloj trgovini nakon tvoga odlaska. Jedva sam preživjela. Jesi li uo da je Carek mrtav?

– Da, u Parizu sam uo. Netko mu je odrubio glavu. Užasno. No, oprosti, emu imam zahvaliti za tvoj posjet? – upitno je pogleda.

– Iskreno, na ovome svijetu poznajem samo tebe.

– Ha, ha, ha, otrcano zvu i.

– Doista, u gradu je užasno. Došli su neki novi, nepoznati. Ljudi su nesretni, nezadovoljni. Rekla sam sama sebi, nema ništa loše u tome ako pronaeš Alberta.

– Da, samo to više nisu ona vremena i ja nisam onaj stari Albert Novak. Ja živim skromno i tiho, ponekad dodirnem bron anog Davida, tu je u onoj sobi i kažem, sigurno si zaboravio kako je nekada bilo, a on samo šuti.

– Da, bio je ono lijep život, Alberte.

– Da, bio je, bio je lijep život.

Ana ustane i pruži mu ruku.

– Pozdravljam te, Alberte Novak – i uputi mu onaj dugi pogled s blago rastvorenim usnama.

U tom se trenu u Albertu nešto teško prelomi, on zadržti, prihvati njezinu ruku i privu e je k sebi. Ana se nije opirala. Šutjeli su zagrljeni neko vrijeme, sve dok on ne prozbori.

– Što emo sada, Ana?

– Ne znam – tiho e ona – ne znam.

On se odmakne, svejedno je drže i za ruke i gledaju i u duboku plavet njezinih o iju.

– I ovdje se može živjeti. I iz ovoga mjesta se može sti i bilo gdje.

Nitko se u D. nije udio što s Albertom Novakom živi Ana Kraus. Govorilo se, ona je njegova odavna nevjen ana supruga i što koga briga što formalno nisu u braku.

Ani se nije bilo lako prilagoditi životu u trošnoj ku i s malo komfora. No, trudila se svakodnevno.

Albert je ponekad putovao, ostajao dan, dva ili cijeli tjedan i na povratku joj ponosno pokazivao smotuljak novca.

– Sada smo mirni skoro mjesec, možda mjesec i pol ako ne budemo rastrošni.

Ana je i dalje bezuspješno pokušavala dovesti staru ku u u red, onako kako je ona zamislila. Ku a se opirala i Ana bi odustajala.

Ni vrt joj nije išao od ruke, digla je ruke i od njega. Zabavljala se poslom u ku i a ponekad i dalje, kada bi Albert ostao duže na putu.

Albertu su prišapnuli ro aci kako se Ana ne ponaša doli no.

On se nije ljutio. Kao da ga takvo njezino ponašanje nije iznena ivalo, nekima se inilo kao da je jedva do ekao te rije i. udno se smijuljio i šutio.

Ana nije probudila u njemu nikakvu iskru, a kamo li vatru, kao nekada. esto bi se samo pružio pored nje, hine i kako ga san odmah svladava, razmišljaju i o bron anom Davidu.

Negdje u jesen, Albert je otputovao u Pariz s dva velika kofera, govore i joj kako nosi tražene knjige, znaju i koliko joj je gadjliva i sama pomisao na stare i smrdljive sveske.

– Samo ih nosi što dalje od mene – govori Ana, koketno zamahuju i repom.

Iznenadilo ju je kucanje na vratima.

– Dobro je što ste još ovdje, mislim, netko od bivših vlasnika – kaza joj ovjek.

– Kako bivših vlasnika?

– Gospodin Novak je prije dva tjedna prodao ovu ku u i oku nicu obitelji Horak. Ja sam njihov odvjetnik, evo papira. Oni se danas po dogovoru useljavaju. udi me da se vi još niste iselili.

Ana je zbunjeno gledala u odvjetnika. Prisjeti se tada dva velika kofera.

– Naravno – rekla je – otišao si.

Popodne je Ana otputovala iz D. s nešto svojih osobnih stvari, ne znaju i što joj je initi. No možda ga u Parizu prona e, a do tada, osmijehne se, a rep poleti za njom, vijore i se.

III

Iskreno govore i, Albert Novak se uvijek sjajno osje ao u Parizu, taj je grad bio njegov istinski dom. S bukinistima se odli no slagao, s prekupcima umjetnina nastojao je prona i gotovo uvijek zajedni ki jezik, mada se to teško postizalo, jedna je strana morala po sili zakona biti na dobitku a to nije bio on. No nije se žalio, život u Parizu bio je uzbudljiv i u njegovoj glavi, ali i u tijelu, ponekad palio kratkotrajne plami ke koji su ga održavali na životu u sumornim danima.

Pio je kavu u središtu metropole i bio je sretan što se napokon riješio one nevolje zvane Ana Kraus. Da ga nije potjerala, možda bi još u miru živio u D. No dobro, ni ovako nije loše. Iznova je u pravoj igri, doduše, radi za druge, ali živjeti se mora.

Tja, da je sve bilo kako treba, Ana bi danas bila glavna u antikvarijatu dok bi on pio kavu na terasi s uglednim kupcima. Sigurno bi imali djecu, barem jednu djevoj icu koja bi sli ila njoj, zacijelo.

– Oprostite, gospodine, slobodno?

Iznenadi ga jezik i pogleda ovjeka koji je stajao ispred njega.

– Da, naravno, izvolite.

– Vi se mene ne sje ate, gospodine Novak.

– Kako da ne, gradona elni e!

Ustane i pruži ruku ovjeku u zgužvanom odijelu.

– Vi ste ovdje službeno.

– Ne – turobno e Maras. – Odselio sam se iz države.

– Zašto?

– Ah, zašto – odmahne Maras. Namjestili mi aferu, što u, pobjegao sam.

– Ne bojite se ovdje, zna i.

– Ja sam bio sitna riba u toj igri, na vrijeme sam se sklonio. Nadam se da su zaboravili na mene.

Dok su pili kavu, Maras je ispri ao novosti iz domovine. Nakon dosadne ispovijedi, Novak ga upita.

– Recite mi, što je s Anom Kraus?

– Mislite, što je s vašom Anom Kraus. Da, ona se prije nekog vremena vratila gola i bosa iz onog vašeg mjesta D. Našli smo joj neke poslove, no niti jedan joj nije odgovarao. Nisam znao da je ona tako profnjenja žena, prava milostiva. Na kraju je završila kao sprema ica u no noj smjeni u Zapadnoj bolnici. esto sam slušao od svoje tajnice kako je ona, Ana Kraus, silno nesretna žena, osoba bez sre e. Pa, evo i što joj se dogodilo s vama, ako dopustite.

– Da, možda nisam bio korektan prema njoj, ali takve su bile prilike. Svi se mi borimo kako bi preživjeli. Znaš, bili ste moj kupac, uzmite ovo, neka vam se na e. Možda se još koji puta sretnemo.

– Hvala, gospodine Novak.

Još dok je razgovarao s Marasom, Novak je sve isplanirao. Ionako mora poslom u domovinu, možda ne bi bilo loše da prona e Anu i da joj kaže, barem dobar dan.

– Baš trivijalno, Novak – promumlja sebi u bradu.

Za etiri dana sjedio je za okruglim stolom u Restoranu F, nasuprot Ani Kraus.

– Da, prije jedanaest godina, Alberte, mi smo se upoznali i svašta proživjeli zajedno.

Doista, tih jedanaest godina ostavilo je duboki trag na Aninim svijetlim o ima s mnoštvom borica oko njih, jedino je konjski rep podsje ao na onu davnu Anu.

– Što ti radiš – glasno ga upita.

– Trgujem, knjige, umjetnine, pomalo.

– I stalno se seliš s ona dva kofera?

– Ah ne, nedavno sam ih bacio. Sada koristim samo jedan, manji puno, crni. Sasvim dosta. A ti, Ana?

– Ja sam još uvijek u onom stanu, u obiteljskoj ku i Kraus. Znaš, udno je, sada ja imam etrdeset i etiri godine, koliko i ti kada si onda došao u grad.

– Da, samo ja sad imam punih pedeset i pet godina i imam samo jedan kofer i nije mi loše. Slobodan sam, neovisan, imam novca koliko mi treba.

– Zbog ega si došao? Da me vidiš? Nemoj lagati. Želiš vidjeti moje umorno lice bez osmijeha.

– Došao sam vidjeti tvoj dugi izravni pogled, tek malo otvorene usne. Došao sam vidjeti kako zamahuješ svojim repom. Eto.

– Ne znam koliko si vidio. Odavno se ne smijem. Ostao mi je samo konjski rep. On me podsje a na sve što sam prošla.

– Da, da sam možda bio pametniji i hrabriji, danas bi zajedno vodili onaj antikvarijat, živjeli u stanu na prvom katu sa svojom djecom.

– Ne pri aj gluposti Alberte. Da si to htio, dogodilo bi se. Ali, ti to nisi želio. Po i sa mnom, pokazati u ti nešto. esto tamo pro em i iznova se za udim.

Odmah je znao kamo ga vodi.

Prilazna ulica, pusta, prašnjava.

Zastali su ispred zgrade s praznim lokalom u prizemlju.

– Sve je prazno, Alberte, zapušteno, tužno.

Albert se zagleda u oronulu ku u, staru i izdanu.

– Cijela je ulica ovakva, bez života. Posve sli i nama. Pogledaj, naziremo se na staklu. Izgledamo kao ova ku a, prazni i ostavljeni.

Dok mu je govorila, dodirne mu ruku, on se otrgne i otr i niz ulicu.

Iste je ve eri Albert Novak otputovao iz grada neobavljena posla, a kamo je otišao zanimalo je samo Anu Kraus, kada bi se nakon naporne no ne smjene sjetila antikvarijata i Alberta iz Prilazne ulice.

IV

Ju er je Albert Novak napunio šezdeset i prvu godinu. Dobro se osje a. Malo ga mu e zubi, ali se on ne obazire na njih. Pa nije on maneken s blistavim redom zuba, on je umorni trgovac, propali antikvar, osamljenik što putuje svijetom s jednim manjim, crnim koferom.

Da, sjetio se i nje. I ona e u šestom mjesecu napuniti okruglo pedeset godina. Tko zna kako danas izgleda Ana Kraus? Sjeti li se ona ponekad davnih dana u antikvarijatu u Prilaznoj ulici? Sjeti li se njega s fguricom u ruci kako nagovara neodlu ne kupce i pogledava kriomice prema njoj ne bi li uhvatio na brzinu njezin raskošni osmijeh i dražesno zamahivanje repom?

– Ako te se sjeti, Alberte, onda to nije po dobru. Budi siguran u to, gubitni e!

Malo mu je raspoloženje popravio današnji honorar od gotovo etiri tisu e eura, koliko mu je usluge traženja i pronalaženja isplatio škrti biskup. Malo su se natezali, no, sve enik je održao rije . Tko e, ako ne emo mi, misli Albert.

No, svejedno, osje a se loše u ovom malom, iznajmljenom rimskom stanu, užasno je vru e unutra, ve je sve isplanirao za duži boravak u Parizu.

Tamo mu je uvijek bilo dobro, uostalom ima i njihovu putovnicu, iako mu francuski nije ja a strana.

No, mora sa ekati još nekoliko dana, biskup mu je nazna io kako bi mogao imati izvjesne zahtjeve pa bi bilo dobro da mu se javi krajem tjedna.

Što e, mora, biskup mu je najbolja stranka u Italiji.

Mogao bi preko stare domovine do Pariza, baš bi volio vidjeti kako sada izgleda Prilazna ulica.

udno je to, želiš oti i i vidjeti pustoš te ulice, znaju i koliko ti bola nanosi.

Svejedno, prošetat u i onuda, možda i sretnem nekog poznatog, možda.

Krajem tjedna biskup je dao posla Novaku za nekih šest mjeseci, uglavnom Europa.

Ne odvajaju i se od crnog kofera, Novak je doputovao u grad ispod nevisoke zelene gore.

Prije sedamnaest godina, s istim smiješkom, uz dva velika kofera, Novak je kro io u susret svojoj sudbini s ovoga istog kolodvora.

Uzeo je sobu u hotelu u središtu, rekavši recepcionaru:

– Ne znam, dan ili dva, možda duže, ne znam.

Najprije je odšetao do Prilazne ulice, no nije se zgrozio, ulica je odavala ponešto života, uo je povike djece.

Zgrada u kojoj je bio antikvarijat bila je i dalje prazna. Na lokalu su bila razbijena oba velika stakla na izlozima, u unutrašnjosti se naziralo sme e, osje ao je miris truleži.

Vra ao se istim putem, misle i samo jedno.

– Zar je toliko vremena proteklo?

Ne znaju i kako, odjednom je opazio kako kora a prema Kratkog ulici.

Da, podsvijest ga vodi prema njoj, ako je još tamo.

Kratka je izgledala kao i prije, bez ikakvih promjena.

Da, ovo je ku a Krausa.

Promatrao je staru, lijepo oli enu ku u i pomislio, da ti možeš pri ati, svašta bi uli. I tada se jedan prozor otvorio na prvome katu.

Pogledao je i na njemu ugledao ženu kako vezuje kosu u rep i promatra ga. Napregnuo se da prepozna lice, koje je u idu em trenutku odao onaj tako prepoznatljivi osmijeh.

Žena se naslonila na lakte, zamahnula tek malo s repom, i dalje netremice gledaju i u njega na drugoj strani ulice.

Albert je, uko en, nepomi no stajao, šutke uzvra aju i pogled.

Ana.

Tek je tada shvatio koliko ona ima lijepo lice.

Tek sada je osjetio, ne srame i se svojih probu enih emocija, koliko mu ta žena zna i, zaustio je viknuti i pozvati je, bolno svjestan glasa iz nutrine ku e kako je zove.

Ona je polagano zatvorila prozor i nestala.

Još je neko vrijeme Albert stajao okamenjen na plo niku, stalno se nadaju i kako e se Ana pojaviti ili na prozoru ili na ulaznim vratima ku e.

Tama ga je razbudila i prodrmla. Jedva je nekako zakora io i spustio se niz ulicu, sje aju i se jasno zvuka zatvaranja prozora.

Otputovao je iste ve eri u Pariz, razmišljaju i koliko može zaraditi u poslu s biskupom, dok mu je u glavi neprestano odjekivao zvuk zatvaranja prozora.

V

Dobro si se nosio sa svim poznatim i nepoznatim bolestima, brunda sebi u bradu Albert Novak, izlaze i iz privatne pariške klinike. Rekao mu je bez uvijanja, lije nik Thiery, pa vi imate sedamdeset i etiri godine, uistinu ste u dobroj kondiciji, nalazi su vam korektni, ostalo je zamor materijala. Malo više pripazite i to je sve. Idite na more, bilo gdje, uživajte!

Uzeo je svoju jedinu imovinu, manji crni kofer, spremio nešto bolje odje e, preostalo je bacio u sme e, zamotao bron anog Davida, provjerio stanje na nekoliko štednih knjižica i odlu io se vratiti kao strani državljanin u svoju bivšu domovinu s odavno nevaže om putovnicom zemlje u kojoj je ro en.

Ve prije je odabrao bolji pansion za umirovljenike na Jadranu. Živjet e u garsonijeri i ne mora se brinuti ni za što.

Takvo što mu je odgovalo.

Napokon e malo predahnuti.

Ljubazno osoblje smjestilo ga je u njegov stan i , upoznaju i ga s redosljedom objeda i društvenog života.

Odmah mu se osobito svidjela velika terasa ispred pansiona s izvrsnim pogledom na more.

– Ne e ti loše biti ovdje, Novak – uvjeravao je sam sebe dok je raspremao stvari.

Odložio je crni kofer na ormar, potapšao ga i promrsio.

– A kada bi ti mogao govoriti, to bi bilo udo.

Pažljivo je obrisao bronanu figuru Davida i stavio je na ormari pored kreveta.

– Neka te tu, budi mi blizu, jedini si mi ti preostao.

U iduim je danima upoznao cjelokupno osoblje pa i poneke stanare. Većinom su to bili korisnici stariji od njega i lošijeg zdravstvenog stanja.

Odabrao je od početka uvijek isto mjesto pored ograde na terasi, namještao suncobran i samo zurio u more, gledajuigru valova i vjetra.

Nakon ručka požurio je na svoje mjesto na terasi i umalo se sudario sa ženom koja je gurala kolica s pacijentom.

– Oprostite, oprostite, baš sam nespretan.

– Ništa, oprostite.

Samo je prošao pored žene i uvijek u kolicima, hitaju i kako bi što prije mogao uživati u igri valova.

Tek se namjestio, kada ga iznenadi glas.

– Isprizam se, oprostite, vi ste gospodin Novak.

– Da – jedva je on, ne okreću i glavu od morskog prizora.

– Oprostite, mi smo se nekada poznavali.

– A vi ste? – i dalje je Novak, ne okreću i glavu.

– Ja sam Ana Kraus.

Okrene se prema ženi, ne opazi konjski rep i zagleda se iznova u more.

– Ne. Ana se prepoznaje po konjskom repu.

– Ovako?

Novak se okrene i vidi kako žena vješto vezuje kosu u rep.

– Ovako?

Tada opazi ženine svijetle oči, blago rastvorene usne.

Ana.

Ustane.

– Ana.

– Alberte.

Stajali su nepomično na udaljenosti većoj od metra, predaleko da bi si pružili ruke i predaleko za zagrljaj.

– Odmah sam te prepoznala – nastavi vedro Ana. – Što radiš ovdje?

– Došao sam se napokon odmoriti, a ako mi se posreći, i umrijeti na miru. A ti?

– Ovdje je moj suprug.

– Tvoj suprug?

– Nakon svega što sam proživjela s tobom, on mi je jedini pružio ruku i prihvatio me kakva jesam. Na žalost, on ima osamdeset i pet godina, teški je bolesnik, nepokretan, ali svjestan. On je sam izabrao ovo mjesto.

– Da, da. A ti, što radiš ti?

– U mirovini sam nekoliko godina. Živim i dalje u svom stanu u Kratkoj ulici. Još je života preda mnom. Zar si zaboravio koliko imam godina?

– Nisam. Šezdeset i tri, nisam zaboravio. No reci mi, je li barem bogataš?

– Ne, ne. Raunovo a u mirovini.

- Bio ti je zacijelo dobar?
- Da, i ja mu samo vraćam dobrotu koju mi je darovao kada mi je bilo najpotrebnije.
- Da, da. Lijepo izgledaš Ana.
- Za svoje godine ni ti ne izgledaš loše. Nije li prerano za tvoj boravak ovdje?
- Ne. Baš sam na vrijeme dospio na ovo mjesto.
- Dobro, dobro. Ne ljuti se. Nadam se da ćemo se vidjeti idući put kada dođemo.
- Svakako.
- Ona mu priđe i pruži mu ruku, on je prihvati i brzo je povuče.
- Vidimo se, Ana.
- Vidimo se, Albert.

Iste večeri Albert je pokupio svoje stvari, rekao direktorici pansiona kako mu se ne sviđa ovo mjesto, posebno ona ogavna terasa i da ide na bolji pansion.

Svi su ga u gradu gledali dok je odlazio.

Doista, neobičan starac.

– Što misliš kamo nam valja, brončani, na sjever ili jug?

Iako nije uoči, Albert je znao što govori David. Kamo ti hoćeš, Alberte Novak.

VI

Kada je za dva tjedna iznova doputovala u pansion na obali, Ana je već bila izmučena stalnim i grešivim razmišljanjem o susretu s Albertom i mislima o novom vijenju. Posve je hladno primila vijest o vrlo lošem stanju svoga nepokretnog supruga, ali se nemalo iznenadila kada je saznala da je Albert jednostavno otišao, nestao.

Nije je čak ni zabrinula dopuna vijesti kako joj je suprug na samome kraju snaga i pitanje je trenutka kada će mu crni anđeo zaklopiti oči.

Vjerovala je kako mu je uzvratila svu dobrotu koju joj je on nesebično davao u onim gadnim danima i njihovi su računici u dobroti posve izravnati.

Ali, što je s Albertom?

Iste večeri tijelo njezina supruga posve je utihnulo. Osoblje pansiona obavilo je cjelokupnu organizaciju dok je ona nervozno pušila na terasi, razmišljajući i kamo je mogao otići Albert.

Idućeg dana vratila u grad, čekajući i lijes i sprovod.

Činjenica je pokop obavljen, krenula je u potragu.

Duboko u sebi, znala je kako se Albert nalazi negdje tu, pored nje, nedaleko. On je svakako u gradu.

I tada se dosjeti.

Naravno, može biti samo ondje.

Taksi je brzo doveze do po etka Prilazne ulice. Gotovo je dotr ala do stare zgrade, ušla je kroz razbijeni izlog u zjape i prostor bivšeg antikvarijata, osvrtala se nervozno i nestrpljivo oko sebe, nastoje i otkriti skriva li se netko ispod nakupina sme a u tami.

Pri e vratima što vode na kat, sre om nisu bila zaklju ana. Polako, s noge na nogu, uspinjala se na prvi kat dok joj je srce snažno tuklo.

Otvori vrata od stana na prvome katu, u e, obazre se.

Prazno, sve je prazno.

U e u kuhinju i iznenadi se ugledavši pogrbljenu fguru kako onemo alo sjedi na stolcu, jedinom komadu namještaja u cijelom stanu.

– Alberte, Alberte!

Tijelo se donekle uspravi i ona se susretne sa zamu enim pogledom starca.

– Alberte.

– Ana.

– Alberte, Alberte.

Pri e mu i osjeti kako mu je tijelo klonulo.

– Ana.

Samo je spuznuo na tlo, pored njezinih ruku i savio se u gr u.

– Alberte?

Još je osje ala napor njegove ruke da dohvati bron anu fguru Davida u kutu.

VII

Bron ani David

Bron ana skulptura Davida s opuštenim rukama i pra kom, visoka trideset i dva centimetra, pripisivana je austrijskom kiparu Wrexleru. Pretpostavljalo se da je fgura nastala, negdje krajem devetnaestog stolje a u Be u. Njezin posljednji vlasnik bio je nedavno preminuli antikvar Albert Novak. Dapa e, pri alo se kako je Davida Novak nosio sa sobom posvuda po svijetu i osim nešto novca, bio je jedina imovina koju je antikvar oporu no ostavio Ani Kraus.

Ani se nikada nije dopadao drski pogled statue i rado bi je se riješila iako je znala koliko je Albert volio taj mali komad metala.

Na prvoj aukciji David nije prodan, pa niti na drugoj, niti na tre oj u tijeku te godine. Tek etvrti pokušaj, i to gotovo na samome kraju, fguru je po gotovo simboli noj cijeni otkupio sin pekara Arnolda Milera, Arnold mla i.

Njemu se tako er bronca nije svi ala, ali bila je veoma draga njegovoj bliskoj prijateljici Lori Mayer i nije mogao drugo nego otkupiti Davida.

Arnold mla i ve je neko vrijeme živio u sretnom braku s Margaretom Horvat, sada još i Miler, k eri ugledna hotelijera Josipa Horvata.

Nekako im nije pošlo za rukom da se u proteklih nekoliko godina u Krušnoj palači, kako je puk nazivao impozantnu građevinu, začuje glas djece, pa je tako otac, Miler stariji, dopustio svome sinu, Arnoldu mladm, da obračuna teren i izvan braka jer takvo bogatstvo nužno treba nasljednika, pa makar i sa strane, izvan kuće.

Tako je i Arnold mladi, govorilo se, posve slučajno upoznao crnokosu djevojku, izrazito crnih očiju, nevelikih grudi, Lori Mayer, na nekom stranačkom skupu jer Mileri su, naravno, zdušno podržavali stranku na vlasti.

Lori Mayer pomagala je u organizaciji skupa unatoč nedostatku vremena i građevite želje da što prije okonča studij na Glazbenoj akademiji.

Lori Mayer rođena je prije dvadeset i četiri godine u gradu na obali u skromnoj obitelji, koja joj je valjda već rođenjem usadila želju za probitkom, uspjehom, materijalnim.

Naravno, Lori Mayer je odmah po dolasku u veliki grad zaključila kako se u krugu Glazbene akademije ne nalazi baš nitko tko bi joj mogao omogućiti ostvarenje njezinog sna, napuštanje zauvijek jedne klase i stupanje u otmjeni građanski sloj.

U nekoliko godina vrijednog studiranja Lori je upoznala niz osoba koje je većinom iskoristila za svoje svakodnevne potrebe dok se s drugima poigravala, vrteći ih oko maloga prsta, uživajući u njihovom bijesu, nemoći, ljubomori.

Zapravo, Lori nije ni zamijetila Arnolda mladeg na skupu. Istinu govoreći, on se nije posebno ni isticao niti svojim glasom niti svojim stasom, već saznanjem o odebljoj lisnici. Od ranih dana lice mu je ukrašavala tamna brada s već prošaranim sjedinama.

Uglavnom, Arnoldu je za oko odmah zapala atraktivna crnka i nije proteklo mnogo vremena, a Lori je dobivši potrebne upute i instrukcije, išetala sa skupom u društvu Arnolda mladeg, dok je na drugoj strani grada njegova supruga Margareta Horvat Miler dijelila pakete s hranom sirotinji, široko im se osmjehujući, pozorno promatrajući i okupljene, ne bi li ugledala nekog mladića snažna tijela i užagrenih očiju, koga valja prvo dobro oribati a onda se milovati s njim ispod svilenih plahti u ladanjskoj kući na obali rijeke, dvadesetak kilometara zapadno od grada.

Savršeno je dobro znala što po nupucima svoga oca radi Arnold mladi i nije joj smetalo. Prema Arnoldu doista nikada nije ništa osjećala pa ni onda kada se on žestoko, znojno, propinjao iznad njezinog tijela. Sve je bilo uzalud, niti potomstva, niti ljubavi.

Margareta je, naravno posve javno, dovodila u ladanjsku kuću u raznoliko društvo, organizirajući i mnoge dobrotvorne akcije, da bi se mogla neometano u tajnosti prepustiti zagrljajima mladih muških tijela. Ni tada nije osjećala ništa, tek malo zadovoljstva. Ta su je nepoznata tijela jedino pošteno izmučila, no barem je poslije dobro spavala.

Arnold mladi se zadržao u otmjenoj Gradskoj kavani, duže no što je predvidio.

Promatrao je netremice Lori koja se povremeno nasmijala, rekla nešto zgodno i pobrala pljesak prisutnih.

Arnold mladi jedva se susprezao. Želio je što prije ostati nasamo s crnokosom djevojkom i što je moguće duže, to mu je bilo posve jasno.

Svakako, vrlo brzo, u idućim danima Lori Mayer je postala ljubavnica Arnolda mladeg.

Preselila se u njegov stan na drugome katu u dobro sa uvanom zgradi u Visokoj ulici broj dvadeset i jedan.

Arnold mlađi se zaljubio, po prvi puta u svome životu, teško, neopisivo, u Lori.

Lori je odmah ušla kako s Arnoldom ne može biti ni malo lako. Ispunjavao joj je sve želje, ali samo uz jedan stalno važeći uvjet, ona je samo njegova, pripada samo njemu.

Nekako se uspjela naviknuti na taj grozni osjećaj kako je Arnold drži za jednu od svojih stvari, kako je doživljava samo kao dio svoje osobne i vrijedne imovine.

Neprestano joj je kupovao darove, za koje ona uglavnom nije marila, pa tako i figuru bronanog Davida, koja je njemu bila iznimno ružna, rekao je više puta glasno, negledljiva, ali David se sviđao Lori i tu se nije moglo ništa.

Nastojao je ne primjetiti sjajnu broncu na postamentu u bogato opremljenom dnevnom boravku.

Naime, Lori je znala reći i kako sve u ovome stanu, pa i ona, pripada Arnoldu, dok je David samo njezin.

Arnold se kiselo smiješio i šutio, promatrajući njezin vitki vrat i nježna ramena u koja bi sada tako strasno zabio svoje zube.

Grad se znao potihom smijati kada bi zabrulyale priče o tome kako su se susrele gospođa, Margareta Horvat Miler i Lori Mayer, negdje na podnevnom suncu, na glavnom gradskom trgu te prošle jedna pored druge visoko podignuta nosa.

Samo jednom je Margareta rekla potihom Arnoldu mlađem u tijeku obiteljske večere dok je Arnold stariji već spavao pored stola.

– Nadam se da nećeš ostati diskretan. Što je javno, javno je. Što je tajno, tajno je.

– Da, draga, svakako – šaptom je uzvratio.

No, uskoro se Arnold stariji pojavio kao ozbiljni problem.

Pozvao je sina i rekao mu kao prvoškolcu.

– Nema koristi od tvoga posla. Koliko znam, ni ovdje, a ni vani.

– Pa ti dobro znaš da ja s Margaretom nemam ništa, osim onih formalnih, nikakvih kontakata.

– U redu, ne ljuti se. No volio bih prije smrti vidjeti Arnolda trećeg. Kome će sve ostati, sine?

– Trudim se.

– Ma daj. Za sutra sam te naručio u Glavnoj bolnici kod moga dobrog znanca, doktora Pospišila. Možda tvoj stroj ne valja.

– Tata.

– Da, daj. Samo otiđi sutra pa ćemo onda vidjeti. Ne mogu razumjeti da nisi u stanju niti jednoj ženi napraviti dijete.

Vidno izmučen razgovor s ocem, povukao se u svoju sobu.

Iznenadi ga navečer kucanje na vratima.

– Da?

Na vratima je stajala Margareta ogrnuta svilenim haljetkom.

Možda je samo u tom strelovito brzom trenutku shvatio koliko je Margareta lijepa i poželjna.

No te ve eri i no i Arnoldovo tijelo je mislilo samo na tanku Lori i nije za ulozu zamamni zov Margaretine požude.

– Ne možeš reći da se nisam trudila, Arnoldo.

Arnold je jedva došao da Margareta napokon izađe iz njegove sobe.

Koja glupa gnjavaža, mrmljao je Arnold mlađi.

Toga je popodneva bio vrlo grub prema Lori. Zadovoljio se i divljački izbacio svoju nutrinu u njezinu utrobu, teško i isprekidano dišući.

Doktor Pospišil nije pronašao nikakvih anomalija kod Arnolda mlađeg.

– Sve je u redu. Vašem ocu biti jako drago. No, znate, valja naći i onu pravu.

Nakon saznanja rezultata pregleda, Arnold stariji se odlučio za radikalni potez.

Privatni tajnik Arnolda starijeg, gospodin Martens, pronašao je nekoliko privlačnih, slobodnih mladih žena, koje su potpisale vrlo obećavajuće ugovore u vezi s rađanjem djeteta. Dogovor je bio, koja žena prva ostane u drugom stanju, mora roditi dijete koje će Arnold mlađi priznati dokle druge biti obilno obeštećene.

Ali, te su se žene Arnoldu gadile, osjećao se najgore kao zec u kavezu, ponekad bi nešto i uspio obaviti, da bi ubrzo posve odustao od te sulude nakane.

Izmučilo ga je toliko tjelesne ljubavi i Lori je primijetila.

– Što se događa s tobom, Arnoldo? Tjednima me nisi dodirnuo.

Odjednom je Arnold mlađi bio bremenito svjestan težine svojih bolnih zaključaka. Tjednima je umjesto Lori promatrao brončanog Davida. Zlurado se smiješio.

Te ga je veeri uzeo i samo rekao Lori:

– Želim ga pokazati doktoru Pospišilu.

Zaustavio je automobil na Dugom mostu, razmotao tkaninu i figuru s osobitim zadovoljstvom zavitlao u tamnu vodu.

– Nikada ne izronila! – zamumljao je.

To je bila noć koju Arnold mlađi nikada nije zaboravio. Noć posve enja njegove neizmjerne ljubavi. Gotovo da se Lori morala braniti od njegovih uzastopnih nasrtaja.

Idućih dani otkrivali su Arnoldovu neugasivu želju.

– Arnoldo, Arnoldo, uopće ne izlazimo iz stana, iz ovoga kreveta, odmori se malo, doživjet ćeš infarkt.

Arnold se samo smijuljio, potpuno iscrpljen.

– I eto, napokon, dragi oče, moja Lori, Lori Mayer nosi naše dijete. Evo nalaza doktora Pospišila.

– Bravo, estitam sine.

Suze kliznu niz obraze Arnoldu starijem.

Arnold mlađi je uviđavno smatrao kako o razvoju događaja mora obavijestiti i svoju suprugu Margaretu.

– Znam, znam, Arnoldo, već sam čula. Ipak, hvala ti – kaza mu Margareta, mirno i pribrano.

Kako se ta nesreća zaista dogodila, nije se rasvijetlilo.

Naime, Arnold mlađi povezao je Lori u visokoj trudnoći, zapravo, porod se otkrivao svaki dan.

Što se dogodilo da je skupocjeni automobil skliznuo sa suhe ceste? Arnold mlađi poginuo je u prevrtanju vozila. Lori je preminula nešto kasnije u bolnici, no beba je bila spašena.

Arnold stariji nije mogao izdržati teret tragedije, preminuo je za nekoliko dana od srčanog udara.

Margareta je podigla djevojčicu iz bolnice. Nazvala ju je Leni.

Upisala je u službene knjige ime oca, Arnold mlađi i Miler i ime majke, Margareta Miler Horvat.

Jučer je razdragana svjetina mogla na putu kojim svečanosti pozdraviti petogodišnju djevojčicu Leni Miler Horvat, jedinu nasljednicu carstva Miler Horvat.

– Gospođo Margareta, milostiva – obrati joj se veseli trgovac umjetninama sa svoga štanda.

– Milostiva, imam nešto zgodno za vas i Leni.

Margareta zastane, Leni je htjela otići do vrtuljka.

– Sada ćemo, Leni, idemo, trenutak.

Praćen budnim pogledima tjelohranitelja i osobnog vozača i pratitelja, Margareta se s Leni približi štandu.

– Evo, milostiva, baš lijepi poklon za vašu crnokosu, crnokoku djevojčicu. Evo, izvolite pogledajte, predivni bronani kip Davida. Čini se da je u pitanju Wrexler.

Margareta pogleda na tren bronanog figuru, nešto je bocne kod srca, osjeti nemir i odmakne se.

– Hvala, danas ne bih. Idemo, Leni!

– Da, mama, trčim.

VIII

Bronani David II

Veseli trgovac umjetninama Tomo Petak jedva je preživljavao, tegobno je prehranjivao svoju malobrojnu obitelj, suprugu Danicu i sina Petra.

Živjeli su na periferiji u skromnoj kući. No Tomo bi rekao, dostojanstveno. Sin je krenuo u srednju školu i ponešto naučio, ali bez osobita zanimanja za bilo što, a ponajmanje su ga privlačile te smrdljive i ružne umjetnine s kojima se toliko dugo i tako bezuspješno bavio njegov otac.

Tomo Petak je naslijedio putujućeg štand od svoga oca, a sa štandom i zanimanje. Nekada je bilo bolje, nekada lošije, a ponekad i doslovno užasno, kada tjednima nije uspijevaio prodati niti jednu sitnicu pa bi mu tada uvari sajmovi opraštali plaćanje najma prostora koji je zauzimao štand jer svi smo mi ljudi i nikada se ne zna kada će tko kome trebati.

Katkada je Tomo, u boljim vremenima, znao otkupiti za male pare stvari koje su stanovnici s obale izvukli iz rijeke.

Malo bi takve stvari oprao, o istio i pokušavao prodati na svom štandu u gotovo svim gradovima ove države u vrijeme sajмова, kada su i ljudi bolje volje jer zbog sveca pojedju i popiju pa postanu mekši i lakše ih je nagovoriti.

No rijetko se događalo da rijeka ili utroba nečijeg zaboravljenog podruma izbaci na svjetlo dana nešto vrednije.

Tomo se pomirio s takvom lošom srećom, te nastavio i dalje obilaziti sajmove, trgujući i svim i sva im, ponosan nekih stvari kada je supruzi Danici davao novac s ozbiljnim izrazom lica.

Kada mu je nedavno skupina djevojaka ponudila tešku, blatom zamazanu figuru mladića, nije se previše dvoumio.

Dao im je nešto sitnija i figuru samo strpao u kovčeg.

Taj mu je dan donio nekoliko kupaca, osjetio je stanovito zadovoljstvo, ide mu, nije loše.

Navečer je pažljivo oprao figuru.

Teška brončana, sva sreća neoštećena skulptura.

Prepoznao je Davida po pramku.

Odvagivao je i klimao glavom, mrmrljajući, teška, teška.

Sutradan je pokazao profesoru Gordanu, povjesničaru umjetnosti, starom znancu i suradniku.

Naime, kada god Tomo nije znao što drži u rukama, upitao bi Gordana, a ovaj mu je u hipu pronalazio odgovor i ponekad pretpostavljao koliko vrijedi.

– To ti je Wrexler, Tomo. Austrija, devetnaesto stoljeće. Koliko vrijedi? Vjerojatno više nego ono sve prije. No, vidjet ćeš koliko možeš dobiti. Ponudi nekom bogatijem, oni vole takve stvari.

– Idemo, Gordane, na litru i vodu, zaslužio si.

Prvi pokušaj s uvaženom milostivom Margaretom nije uspio.

Tomo je u njezinim očima u jednom trenutku ugledao strah, silni strah. Zato je i otišla. Strah je otjerao. Zar se takva žena može bojati? A možda figura i nije na njezinoj visokoj razini? Oni, oni imaju sve najskuplje i najbolje, naravno.

Ponudio je Davida nekolicini galerista koji su najprije tražili certifikat.

– Ovo je, izvučeno je iz rijeke, odakle mi vražji papir.

– Žao mi je, Tomo. Mada mi se čini da bi to mogao biti Wrexler ili netko iz njegove radionice, ali znaš kako je, kupci traže potvrde.

– Znam, znam.

Tako je bilo gotovo isto na svim mjestima.

Nema dokaza bez pravoga papira da je to Wrexler.

Zatim ga je nudio svima na sajmovima. Uistinu, nikoga brončani kip nije zanimao.

A onda se došjetio.

Odnijet će ga u ljevaonicu umjetnina. Možda ga njima uspije prodati.

Ljevaonicu je vodio gospodin Murn.

– U redu, Tomo, daj mi dan, dva, pa u ti javiti. Bez brige budi, ja uvijek na em kupca, vjeruj mi, biti eš zadovoljan.

Tomo je navratio za nekoliko dana u ljevaonicu umjetnina i susreo se sa smrknutim Murnom.

– Oprosti, Tomo, dogodilo se nešto neobi no. Moji su neoprezni radnici rastalili tvoju broncu. Eno je tamo.

– I što sada? – zgranuto e Tomo.

– Izvoli, ovo je nadoknada, ali molim te, šuti, ne bih volio da se ovaj incident pro uje.

– Naravno, gospodine Murn – mrmlja Tomo i broji nov anice i pomalo se smijulji. Uop e nije loše, dobar si posao napravio, Tomo.

Tomo je zaboravio na glupu sudbinu bron ane f gure jer je imao pune ruke posla sa sinom Petrom. Naime, dje ak se nije mogao skrasiti niti u jednoj srednjoj školi, stalne pritužbe i preseljenja.

A i supruga Danica po ela je pobolijevati. U tom svakodnevnom životnom vrtlogu Tomo nije niti uo kako je u potpunosti izgorjela ljevaonica umjetnina, do temelja, sre om nitko nije stradao, osim Murna koji je izgubio cjelokupnu imovinu.

Veselio se današnjem sajmu u gradu ispod nevisoke zelene gore, on je oduvijek donosio najbolju zaradu.

Ve ujutro, iznenadila ga je posjeta milostive Margarete Miler Horvat i njezine udesno lijepe crnokose i crnooke k eri Leni s brojnom svitom.

– Imate li što za mene, gospodine Tomo?

On se najprije naklonio, a onda pokazao etiri sjajna, glatka oblutka, koje su mu danas dje aci s rijeke prodali za pravu sitnicu.

Obluci su bili jednake veli ine i idealne obline, prošarani tamnim žilicama.

– Evo, milostiva, etiri sjajna okrugla kamena kao etiri strane svijeta. Nema ništa ljepše od onoga što priroda stvori.

– Divni su, mama – za uje se djevoj ica i spretno uzme sva etiri kamena.

– Baš su lijepi, mama, i moji su, samo moji.

Tomo se smiješio, svita se smiješila i Margareta se smiješila, tko e ako ne e ona ugoditi svojoj k eri.

– Izvolite, gospodine Tomo – i pruži mu smotak novca.

– Ali, ali milostiva, molim vas, ja to ne mogu primiti.

– Tomo, vidimo se idu e godine na sajmu. Potrudite se da opet obradujete moju k er Leni.

– Naravno, gospo o, naravno, moj naklon.

Tomo se vratio ku i nesigurna hoda, nikada nije imao toliko novca.

Supruga Danica do ekala ga je ispred ku e.

Tomi su o i zasuzile.

– Dobro si?

- Bolje sam, Tomo, bolje.
- Za ve erom mu je sin rekao:
- Želim biti kova .
- I budi – kaza mu Tomo i nastavi jesti.

IX

Završno poglavlje o Ani Kraus

Doista, priznala je sama sebi, nerado ali otvoreno, bez ustezanja, nikada uistinu nisam razumjela Alberta, njegov nesvakidašnji ukus, udnu ljubav koju je pokazivao prema trideset i dva centimetra visokoj bron anoj fguri Davida.

Ne, Ana, priznaj, Albert je oduvijek bio i ostao za tebe tajna, neotkrivena enigma, osoba nedoku ivih razmišljanja.

Odahnula je kada je ipak nekako, unato ekonomskoj krizi, preko posrednika uspjela na aukciji prodati broncu po ne baš osobitoj cijeni, ali, svejedno, i toliko novca dobro joj je došlo.

Albert joj je pored Davida oporu no ostavio i nekoliko štednih knjižica, iji je neveliki sadržaj bio dovoljan tek za ukop, grobno mjesto i skromni spomenik.

Ponekad se pitala gdje je novac.

Bilo je vidljivo kako je Albert pred sam kraj svoga života podigao s knjižica pove i iznos, no Ana nije uspjela saznati na što ga je Albert i utrošio.

Još dok je David bio u njezinom vlasništvu, pozorno ga je pregledavala, kuckala po njemu, ak ga je i rendgenski snimila, fgura je bila prazna, šuplja.

Albertove osobne stvari, pa i onaj manji crni kofer, ustupila je Crvenom križu, tek nakon pažljive pretrage.

Odje a, a ni kofer, nisu sakrivali ništa.

Ponekad bi odšetala do Gradskog groblja i tek se kratko zadržala kod posljednjeg Albertovog po ivališta. Stoje i na nekih metar, metar i pol udaljenosti.

Naime, i da se htjela približiti, jednostavno nije mogla. im bi zakora ila preko te zamišljene crte, osjetila bi uznemirenost pa i strah, stoga je uvijek ostajala na sigurnoj udaljenosti.

Ana je bila uvjerena kako zemni ostaci Alberta Novaka, prepušteni zemlji, miruju, no njegova neshva ena duša i dalje luta svijetom, zaviruju i i prekopavaju i po tamnim kutovima u potrazi za skrivenom ili zaboravljenom knjigom ili ošte enom umjetninom.

Posjet je trajao tek nekoliko minuta, cvije e nije donosila jer nije mogla dosegnuti grob.

Na kraju bi mu mahnula, govore i:

– Odmaraj se, Alberte, odmaraj – i odlazila rastere ena. Obavila je još jedan, za nju sve mu nije posjet.

Ana je osje ala svoje šezdeset i tri godine kao stanje koje ne pripada dobrim godinama, ali ni starosti.

Kao da je uhva ena u zamku, negdje usred ni ega, usred potpune praznine, i ne može krenuti niti na jednu stranu.

Rijetko bi se Ana prisje ala vremena provedena u onom nesretnom antikvarijatu, zapravo, nije posjedovala niti jednu sitnicu koja bi je podsje ala na ovjeka koji je unio silni nemir u njezin život, drže i je neprestano na mukama.

Tijekom vremena jednostavno se zatvorila u svoj stan u Strmoj ulici, tek rijetko, u krajnjoj nuždi izlaze i.

Ve inom je sjedila u dnevnom boravku i slušala radio, tek povremeno odlaze i do prozora koji je gledao na ulicu, razgr u i teške zavjese da bi nakratko pogledala na plo nik koji je naj eš e bio posve pust.

Jedina stvarna promjena u tim godinama Anina života bila je odluka da svoju kosu ne vezuje u konjski rep. Nije željela više biti ona tako prepoznatljiva osoba jer taj je rep bio simbol prošlih, svršenih vremena.

Jedino je rado posje ivala i ostajala cijeli dan na godišnjem sajmu, kada bi susretala znance, ponekad i okretala glavu od njih, kako ne bi morala odgovarati na njihova radoznala pitanja, kako je ona sada i što radi. Nije podnosila njihove suosje ajne rije i i geste prepune razumijevanja.

Veselilo ju je promatrati strku i buku, glasove prodava a koji se nadme u u želji da napokon nešto i zarade jer ovaj je sajam bio prava prigoda.

Uvijek bi zastala kod štanda veselog ovjeka zvanog Tomo Petak i ponekad pronašla nekakvu sitnicu, otkrivaju i u njoj tajanstveno zna enje.

Tomo Petak je u me uvremenu vrlo uspješno razvio trgovinu ovalnim kamen i ima iz rijeke.

Sin kova dosjetio se pa mu je jednom sav zacrnjen od posla rekao:

– Vidiš, mogao bi ih prodavati kao kamen i e sre e. Baš su lijepi.

Tomo je prihvatio njegovu ideju i, najprije stidljivo, a onda sve izravnije i glasnije uzvikivao, a njegov je potmul glas grmio oko štanda.

– Idemo, idemo, još je svega nekoliko jedinstvenih kamen i a sre e. Idemo, idemo!

Tako je i Ana zastala, privu ena Tominim glasom.

– Ah, gospo a Kraus. Dobar dan. Izvolite.

– Na ite mi, Tomo, jedan lijepi kamen i sre e, jedan samo za mene.

– Najprije pogledajte, odaberite.

– Vi izaberite, Tomo!

Tomo pro eprka po nakupini bijelih i šarenih okruglina i izvu e jedan, posve crni, sasvim mali.

– Ovaj je stvarno jedinstven. Jedini je ovako crn, kao da je izronio iz srca no i. Lijep je. An i se odmah svidio crni kamen i . Zaiskre joj o i.

– Kolika mu je cijena, gospodine Tomo?

Tomo se zamisli pa tiho kaže:

– Dopustite da vam ga darujem. Ovaj se kamen nekako razlikuje od ostalih, nije kao drugi. Možda nosi veliku sreću, a možda...

– A možda, što, Tomo?

– A možda i skriva nešto drugo, tko zna. No svakako, izvolite, baš je lijep.

Ana zahvali na daru i kao da je iznenada osjetila trzaje mišića na vratu i zatiljku.

Za tren spretno veže svoju sreću u kosu u rep i spremi kamen i sreću u džep.

– Hvala Tomo, hvala.

Kao da se naglo probudila iz dugog sna.

– Hvala još jednom.

Provela je doslovno cijeli dan osluškujući i glasove koji su se množili oko nje, pogledala ponudu i na drugim štandovima, no ništa je više nije ni na koji način privlačilo.

Neprestano je prstima u džepu opipavala glatku površinu kamena, vesele i mu se poput djeteta.

Osjećala se smireno i opušteno, činilo joj se kao da se napokon uspjela odvojiti od ogromne stijene koja joj nije dopuštala ući ni najmanji pokret.

Stijena se raspala u nepovrat, a umjesto nje, na svjetlosti je zasjalo crnilo kamen i sreća.

Ana Kraus nastavila je živjeti svoj mirni, jednolični život, no ljudi su znali govoriti, ude i se, ta žena izgleda sretnija od bilo koga od nas.

Poslije njezine iznenadne smrti, grobari su proširili priču kako im se činilo da čuju lupkanje pada kamena i sreća u škrinji dok su je spuštali u grob.

Njihov je šef odmahnuo rukom i provjerio jesu li pod utjecajem alkohola, no sva etvorica su govorili isto i nisu mirisali na piće.

– Vjerojatno je nekako onaj njezin crni kamen i sreća za sreću, što joj ga je davno darovao Tomo Petak, ispao iz džepa gdje ga je uvijek držala i nije se odvajala od njega.

– A sada bi on možda van – dometne drugi grobar.

– Da, ali je kasno, ostaju dovijeka zajedno – odgovori mu strogi šef i dade im novi posao jer ovdje nema vremena za otkanje.

X

Kova

Između kova Petar Petak, sin trgovca na sitno Tome Petka i majke Danice, kućanice, nije uživao u svome poslu. Otvorio je kovačicu obrtnu na rubu grada i rijetkim mušterijama pružao usluge. Govorilo se kako on nije neki naročito dobar kovač, no ljudi su voljeli navratim u njegovu kovačnicu, gdje bi po običaju vodili duge razgovore o mnogima koji su živjeli u gradu ili u okolici ili su pak samo prolazili po trnovitom putu traženja vlastite sreće.

Kod Petra ste mogli obaviti posao i ne platiti, platilo bi se kada bi se imalo, zato kova i nije stekao vrijednu imovinu, osim te crne barake s vatrom i mjehovima koju su svi nazivali Petrova kova nica.

Petar nije bio oženjen, živio je skromno u roditeljskoj kući s dvoje starih roditelja. Imao je Petar prigoda dobro se oženiti ili zbog ljubavi ili zbog pristojna miraza, no to se ipak na koncu nije dogadalo.

Uvijek bi se na kraju nešto loše, nezgodno, nepotrebno isprijeilo i on je ostajao sam. I tako se i umorio od djevojačkog društva.

Ponekad bi subotom navečer navraćao do Morske zvijezde na drugoj strani grada i strpljivo gasio ne odviše burnu žesvoga tijela jer toliko je novca uvijek mogao odvojiti.

Rasterećen bi se u tim prigodama vraćao pješice polako, kroz noć, u svoju kovanicu, gdje bi doekao jutro, osjeaj i neprikriiveni strah, što e odgovoriti svojoj majci kada ga bude pitala gdje se toliko zadržao. Ona e znati gdje sam bio, stoga ujoj re i da sam morao i po noć i raditi da izvršim obavezu.

U zadnje dvije godine, kada nije bilo posla, a tako je bilo sve eše, od raznih metalnih otpadaka Petar je iz dosade počeo spajati te fragmente u neke zamišljene cjeline, pa je tako najprije napravio mala vrtna vrata, a zatim dvorišna, veća. Uskoro je započeo izradivati i metalne razigrane ograde.

Naravno, ništa na ovome svijetu ne može ostati tajnom pa tako ni njegova nova zanimacija.

I jedna i druga vrata, pa odmah i nekoliko metara ograde, Petar je doista povoljno prodao bogatim trgovcima Milasu i Oblandi.

Za tjedan dana dobio je narudžbu za izradu metalne ograde, visoke metar i etrdeset, dužine dvadeset i etiri metra, za prednju frontu dvorišta uvaženog tvornikara Juliusa.

Neka najprije predloži nacrt, pa ako se gospođi Julius predloženo svidi, kreće odmah na posao.

Kova je unutar okomitih stupi rasuo tek nekoliko malih, crnih noćnih cvjetova, kako ih je on sam nazivao, i pokazao nacrt gospođi Julius.

– Pa vi ste pravi umjetnik! Tako jednostavno, a istodobno i tako ispunjeno. Divno, gospodine Petar, divno!

Petar se mučio tjednima dok sve nije iskovao i oteo vatri, te napokon spojio ogradu. Bio je zadovoljan.

Tvornikar Julius nije štedio na honoraru, isplatio ga je više no što je dogovoreno. Doista, metalna ograda je bila doslovno prozirna s tek nekoliko cvjetova uhvaenih u paukovu mrežu.

Petar je uzeo i nekoliko vještih pomoćnika jer je narudžaba bilo sve više, unato visokoj cijeni izrade, pa su on i pomoćnici jedva stizali ispuniti dogovoreno.

Krajem ljeta stigao mu je poziv i iz carstva Miler Horvat.

Osobno ga je u salonu primila gospođa Margareta, otmjena žena, savane figure.

Petar nikada nije vidio tako lijepu ženu, privlačnu, poželjnu, s tako profnjenim gestama.

Gospo a Margareta je naručila izgradnju metalne konstrukcije paviljona u njihovom prostranom vrtu, koji će zimi biti ostakljen, a ljeti posve otvoren.

Natuknula mu je samo kako zamišlja paviljon.

– U redu, milostiva. U najkraćem roku napraviti nacрте i pokazati vam.

– Zna te, gospodine Petak, sada imam nešto više vremena, naime, moja kćer i Leni nedavno je otišla na školovanje u Francusku.

Margareta je kriomice pogledavala snažno tijelo mladog kovača i u njoj je ciknula iskrica, grijući i njezino već pomalo hladno tijelo pedesetogodišnjakinje.

– Koliko vi imate godina, gospodine Petak, oprostite na indiskreciji?

– Trideset i pet, milostiva.

– Trideset i pet i niste oženjeni, šteta.

Naravno, i Petar je primijetio iznenadnu promjenu u ponašanju milostive, uočivši je njezino nešto brže disanje i nadimanje grudi.

Petar je za vrijeme samoga razgovora s Margaretom u mislima složio izgled paviljona.

Napraviti će piramidu.

Nekoliko je dana doradio osnovnu ideju, a onda je i pokazao, čim je gospo a Miler Horvat bila slobodna.

Bila je nekako hladna i nezainteresirana.

– U redu je, može piramida. Možete započeti s gradnjom.

Za kovanje svih metalnih dijelova Petru su trebala gotovo tri tjedna.

Uređeno je mjesto u vrtu i on je krenuo slagati metalnu konstrukciju. Naručeni su i stakleni dijelovi.

Piramida je polagano rasla, već su se uočavali i oblici.

Isprobana su i ležišta za staklene ploče, bez greške.

U tijeku tih dana Petar nije niti jednom vidio gospo u Margaretu, pa je pomalo i zaboravio na njezine grudi.

Kada je uspješno zgotovio posao, tajnik ga je u cijelosti isplatio i zahvalio mu na trudu, predajući mu i dar od gospo e Margarete, zlatnu dugmad za košulju.

– Zahvalite milostivi.

Nikada nikome Petar nije govorio, no prišlo se kako ga u kasnim noćnim satima posjeću uje stanovita gospo a, ostaju i tek sat ili dva, da bi ubrzo netragom nestala.

Neki su spominjali M. M. H., no, vrlo tiho, toj se obitelji nikako ne valja zamjeriti.

Vrijeme lijeno no strelovito proljeće, Petar se još nije oženio, ima nekoliko kovačnica i kažu da se dobro potkožio, spomenu ga i u priči o Margareti Miler Horvat, njoj nitko ništa ne zamjera, a niti njemu, to je samo njihova stvar.

Grad živi pomalo pospano i turobno, prava dosada, iščekuju i nove događaje s drugim likovima.

I tada je poput stravične eksplozije bombe odjeknula vijest kako Leni Miler Horvat, koja se nedavno vratila sa školovanja iz inozemstva, želi svoju majku Margaretu razbaštiniti, dapače, otjerati je u punom smislu te riječi iz svoga života.

Naime, prigodom svečanog preuzimanja vlasništva u svoje ruke, pred okupljenima je Leni glasno rekla, a to je i u medijima precizno zabilježeno:

– Zahvaljujem svima koji su se brinuli o obitelji. No, želim kazati kako mi je odavno poznato da Margareta nije moja majka. Moja je majka Lori, a otac Arnold mlađi i Miler. Ne mogu Margareti oprostiti prevaru. Poslala me u inozemstvo kako bi prigrabila cjelokupno bogatstvo naše obitelji. Dok se ne snađe, može živjeti u onom krasnom metalnom paviljonu u parku. To je moja definitivna odluka.

U trenu je Margareta iseljena s nešto osobnih stvari u paviljon u vrtu.

Pozivala je Margareta nekoliko puta Petra, no on nije više imao vremena za nju. Upoznao je simpatičnu djevojku Mariju, koja je jednog pomicala, i oženio se.

Tegobno je bilo Margareti živjeti u ostakljenom paviljonu.

Nije se tajilo nikome, gospođi Margareta objesila se jedne noći u paviljonu.

Petar je samo cokučio jezikom i promumljao:

– Dobra konstrukcija sve izdrži.

XI

Leni

Leni nije donijela ništa dobrog u grad. Bila je ohola, arogantna, svadljiva, a takvo što građani nisu mogli shvatiti. Tako lijepa, crnokosa, crnooka djevojka, tako bogata, zar se ona može tako loše ponašati, doista, što je naučila vani u tim skupim školama?

Posluga u palači mijenjala se svaki mjesec, direktori u njezinim brojnim firmama proživljavali su svoje najgore, najlošije dane u životu iako je carstvo Miler Horvat bujalo, raslo i uvelo se danomice, pružaju i svoje pipke na sve strane i prema svakome.

Osobno je u svemu tome Leni uživala, nastojala je iskoristiti svaku prigodu, svakog čovjeka jer ljudi koji su je u gradu okruživali nisu imali za nju nikakvu vrijednost. Oni su samo za trošenje, svakodnevno je nabijala na nos tajniku, jedinom preostalom od svih, naime, on je bio tajnik još kod njezinog djeda Arnolda starijeg.

Naravno, svi su pitali, što se događa s Leni? Zašto se u njoj nakupilo toliko zla koje ravna njezinim ponašanjem?

Oni hrabriji šaptali su kako je to naslijedila, sve ono loše iz prošlih generacija odjednom se objedini u jednom tijelu.

Leni je i dalje divljala, kažnjavala radnike u tvornicama za besmislene sitnice, uskraćivala je pomoć sirotinji kojoj su oni Mileri oduvijek davali i još im je povisivala stanarinu pa su jadnici morali napustiti svoje mizerne domove.

Leni se grozila od same pomisli kako netko uopće može biti sretan. Što je to uopće sreća? Što je to?, vikala je na novoga tajnika jer je stari jednostavno nestao, tvrdilo se da se bacio u rijeku, ne mogavši više izdržati teret svoga života.

– Što je to sreća, molim vas lijepo?

Tajnik je klimao glavom i šutio.

– Kome treba sreća? – urlala je Leni – Kome?

U svom bijesu upustila se posve neoprezno u inozemna, dobro obećavajuća ulaganja, kupovala je i nekretnine i pokretnine na raznim stranama i mjestima svijeta, sijevaju i neprestano svojim crnim oči, ne prihvaćaju i niti jedan dobronamjerni savjet.

Za neko vrijeme, što zbog objektivnih razloga, a što zbog subjektivnih slabosti, carstvo Miler Horvat urušilo se kao kula od karata, izazivajući i dugotrajne krize na burzama.

Na kraju oluje, Leni je ostala vlasnicom tek male pekare, odakle je davno Arnold stariji i krenuo.

Iako bi se očekivalo da će svijet uživati u njezinoj propasti, to se nije dogodilo. Neki su je samo sažalijevali jer mnoge su zadužili Arnold stariji, Arnold mlađi, ali i Margareta.

Pomogli su joj da sama pokrene pekarnicu, našli joj pouzdane pomoćnike.

I Leni, kažu, peče dobar kruh, ali ne kao njezin djed, no ima vremena, a i im ima vremena, ima i nade.

Ona, Leni, ponekad prođe pored Krušne palače u kojoj sada živi novi vlasnik i sjeti se metalnog paviljona. Možda se ona trebala objesiti, a ne Margareta.

XII

Leni II

Doista. Zar je moguće i zamisliti da se jedna takva moć, kao što je bio imperij Miler Horvat, jednostavno uruši i da se pojavi novi vlasnici?

Ljudi, naravno nisu bili oduševljeni novim vladarima svojega grada, no, ta su se gospoda ubrzo pokazala kao dobri i obzirni gospodari. Rijetko su se pojavljivali u javnosti. Njihove su poslove vodili također stranci i svi su se zajednički trudili da ostvare kvalitetni kontakt i s radnicima i s gradom samim.

Zapravo, novi su gazde bili posve nevidljivi i činilo se nekima kao da su zaboravili na novu stećevinu pa je grad iznova utonuo u opušteni, mirni, jednolični san.

Leni se u međuvremenu silno mučila sa svojom pekarnicom. Nikako nije mogla razumjeti, posebice kada bi se pojavio nekontrolirani bijes, kako može tako malo zaraditi, a muka je bila pregolema. Ipak, s vremenom, naučila je cijeniti taj neugledni sitniš.

No, zarivala je tek toliko da je mogla skromno platiti nekoliko djelatnika i unajmiti manji dvosobni stan u Kratkoj ulici.

Uistinu, kruh se mogao kupiti na mnogo mjesta. Kod Leni se on kupovao iz poštovanja, naročito prema Arnoldu starijem, a tijekom vremena poštovatelja je bilo sve manje, naime, sada su se tek neki rijetki sjećali osnivača propalog carstva. Nešto je veći broj pamtio tihog Arnolda mlađeg, oduvijek zaraslog u brađu i, naravno, najveći dio građana još je dobro pamtio raskalašne dane dobre Margarete. Neki od njih sjetili bi se davnih uzbuđenja ispod svilenih pokrivača, sa smiješkom i šutnjom.

Leni je još u inozemstvu uočila kako ima silni problem u komunikaciji s muškarcima, većinom ih je smatrala manje vrijednim bitima i ako se izuzme njihova temeljna biološka karakteristika, doista ne vrijede ništa.

Razumjela je i to kako jednostavno u cijelom svom životu nije susrela muškarca koji bi je podinuo sebi jer od svih koje je upoznala bila je jača.

U proteklim godinama, posebno u vremenima otkada s mukom vodi pekarnicu, radila je sa svojim pomoćnim radnicima po noćima, a ujutro prodavala kruh ili ga osobno razvozila naručiteljima većim količinama.

Poslije ručka bi mrtva umorna lijegala, spavala do večeri, pa opet iznova.

Jednom je našla prirodu o neobičnim kamenitima i sreće koje je ponekad prodavao ili darivao Tomo Petak.

Možda njoj nedostaje osobni kamen i sreće?

Možda on pobudi neka sretnija dešavanja?

Možda.

Leni se nasmije i kako je sve oko tog vjerovanja vrhunska glupost, no pogledala je na kalendaru kada je veliki sajmišni dan u gradu.

Dan sajma osvanuo je krasan, sunčan, bez vjetera.

Već od ranoga jutra radoznali građani okupljali su se oko tek postavljenih štandova i pregledavali ponuđeni asortiman, a zatim se i uljudno cjenkali.

Nepregledna se svjetina, cijeli grad, natiskao između šarenih štandova.

Gotovo se i nije moglo vidjeti nikoga a da nešto nije kupio jer od davnina je bio običaj da se u sastavu na današnji dan kupi barem sitnica.

Leni se bezvoljno šetala, polako se probijaju i između zaprijetanih posjetitelja.

Dobro je pamtila kako je sa svojom lažnom majkom Margaretom ovdje znala boraviti po cijeli dan.

– Ah, evo ga, Tomo Petak! Dobro je što još uvijek radi.

Prije štandu i zagleda se u nasmiješena starca.

– Dobar dan, Tomo.

– Dobar dan, gospođo.

– Sjećate li se vi mene, gospodine Tomo?

Tomo zaškilji i još se više osmjehne.

– Da, da, dobar dan milostiva. Kako se ne bih sjećao. Leni Miler Horvat. Dovodila vas je vaša majka Margareta, oprostite, pokojna gospođa Margareta Miler Horvat.

– Da, da, istina je, gospodine Tomo. No, oprostite, imate li još uvijek u prodaji one udesne kamenite sreće?

– Da, imam, no slabo idu pa ih ne nudim. Ali, čekajte! Gospođa Margareta je davno kupila kod mene četiri oblutka, četiri kamenita, a, poput četiri strane svijeta, sjećate se?

Leni se zamisli. Kako se ne bi sjećala sjajnih okruglih kamenita? Kako im se onda davno veselila dok je držala za ruku onu ženu, svoju lažnu majku, kako bi to zaboravila.

– Stvarno, što se dogodilo s četiri strane svijeta? – upita ona Tomu koji je za nju en gledao u nju.

– Ne znam, milostiva. Dopustite mi, možda nešto pronađem u svojim kutijama.

Sagne se iza štanda, a Leni za uje otvaranje drvenih kutija i zvuk njegove ruke kako nešto prevr e.

Napokon Tomo ustane.

– Evo, milostiva, pogledajte! Imam još jedino ovo.

Leni pogleda i izbroji na njegovom dlanu osam sitnih okruglih kamen i a.

– Ovako, milostiva.

Tomo odvoji sedam kamen i a.

– Evo, oni su vam za sre u.

– A ovaj osmi? – radoznalo upita Leni.

– Eh, on, to ste vi, vi ste osmi kamen i . Neka vaša sre a bude uvijek s vama. Izvolite milostiva.

– Hvala, Tomo. Koliko sam dužna?

– Molim vas lijepo, milostiva, ja sam sa svima vašima dobro radio, molim vas, primite ovaj mali, skromni dar, to je samo osam kamen i a, molim vas.

– Hvala, Tomo.

– Moj naklon.

Leni se tek kasno popodne vratila u stan u Kratkoj ulici, no prije toga obišla je pekarnicu.

Promatrala je te ve eri dugo osam sitnih kamen i a, iskreno se dive i i ude i njihovoj ljepoti.

– Doista su poput dragulja, a što je život nego obi no kamenje?

Pomno ih je poslagala na rub no nog ormari a i zaspala.

Te no i su kroz njezin isprekidani san prolazila mnoga muška lica, otkrivena ili rukom sakrivena, ula je njihove glasove i izjutra se probudila slomljena, umorna, nesposobna za bilo kakav pokret.

Doista, niti jedno od tih lica nije joj vrijedilo, nitko joj nije bio dorastao, bila je ja a od svih, ali i dalje sama, potpuno sama.

Uostalom do etrdeset je još daleko, netko bi rekao, cijeli je život pred tobom, Leni.

Ipak se nekako otrgnula zovu udobna ležaja i otišla žurno u pekarnicu.

Njezini su radnici vrijedno radili i odjednom se Leni dosjeti, propustila je cijelu no nu smjenu, evo je tek sada. San ju je prevario i izmu io.

Ostala je cijeli dan u pekarnici, ali ne peku i kruh niti ga raznose i, nego brižljivo pregledavaju i dokumentaciju pekarnice, od samog, nesretnog po etka.

Priznala je sama sebi, nerado, po inila je i neke greške koje je, sre om, nisu skupo stajale.

Pri kraju ve eri ispisala je listu prioriteta i zadovoljna obavljenim poslom, sa ekala no nu smjenu, davši svima precizne upute te ih pozdravila.

– Vidimo se ujutro!

Oni su se pogledavali jer ih ona nikada nije pozdravljala.

Umorna od množine brojeva, Leni je sjela na rub kreveta i pogledala na red sitnih kamen i a. Stidljivo se nasmiješila.

Krajem te godine, Leni je otvorila drugu pekarnicu. Uskoro se iselila iz tmurne stana u Kratkoljubi i unajmila ve i, na prvome katu lijepe ku e u Zelenoljubi na sjevernoj, otmjenijoljubi strani grada.

Prije nekoliko dana pronašla je u nedalekom antikvarijatu zgodnu metalnu lampu i otkupila je. Neki, nepoznati, misti ni zov privukao ju je tome starom i izgredanom predmetu.

Zapravo, nije mogla niti sama sebi objasniti, nekoliko se puta sastala u uredu s odvjetnikom Bezerom zbog teku ih poslova, pristalim muškarcem, nešto starijim od nje.

Najprije su pretresli teku a pitanja, ponešto rekli o vremenu, da bi je on na kraju vrlo tiho upitao može li je, ako je slobodna i voljna, pozvati na jutarnju nedjeljnu kavu?

Po prvi puta u svom životu Leni je bila pomalo zbunjena.

– Valjda možete. U nedjelju, u koliko sati?

Naravno, gradu nije promakao par u Gradskoj kavani. Doista, Leni je i dalje bila prava ljepotica, bez i jedne sijede vlasi, izrazito crne kose, sjajnih tamnih o iju.

Bezer je pripadao grupi odvjetnika koji su tek ekali svoje velike, krucijalne slu ajeve, no bio je strpljiv, znaju i kako svatko do eka svoju priliku ako joj ide u susret.

Nakon te ugodne nedjelje i fne kave, Leni je prihvatila poziv za ru ak, neka dva ili tri tjedna kasnije.

Grad je glasnije zabrujao pobu en nevjerojatnom radoznaloš u, razmišljaju i kako je zapravo posve prirodno što se njih dvoje nalaze.

Jednom se Leni, promišljaju i o Toniju Bezeru, ima li to sve smisla, zagledala u sjajni red kamen i a i pomislila:

– Vjerojatno sve ima smisla, Leni, pa i ovo s Tonijem.

Nepunu godinu nakon one prve nedjeljne jutarnje kave, Leni se vjen ala s Tonijem Bezerom, na skromnoj ali otmjenoj sve anosti.

Gra ani nisu propustili zabilježiti vjen anje u medijima, ali i u prepri avanjima.

Par Miler Horvat Bezer živi u elegantnom stanu na drugome katu u Dugoljubi ulici.

Dva broja niže, Bezer je otvorio novi ured s dvojicom pomo nika. Ju er je preuzeo prvi veliki slu aj, aferu veleposlanika S. Trljao je ruke od zadovoljstva.

Leni je doku ila kako nema snage za više od dvije pekarnice. Mora se malo posvetiti i Toniju, on je tako drag ovjek, tih, uvijek sve razumije, ali misli i radi svoje. Shvatila je, nema joj druge no prilagoditi se rastu olj karijeri i svim onim nevoljama i brigama što ih odvjetni ki život nosi.

Toni je sretan ovjek, govori se tako po gradu, dobar je i odvjetnik. Šteta što nemaju djece, ona je tako lijepa i pametna žena, a on bi zacijelo bio dobar i brižan otac.

Na te pri e Bezer samo odmahuje rukom, smije se i kaže:

– Ime vremena – i opet se zadubi u zakulisne istine novoga slu aja.

A Leni, ona se ponekad poigra s onih osam kamen i a i pomišlja:

– Doista ste, Tomo, udesan ovjek. Cijeli ste svijet protuma ili sa svojim kamen i ima.

NEKA MI SE SMILUJE RAME TVOJE

Biserka Goleš Glasnovi

VJERNIK

Janje tek ro eno
an eoski isto poput neba
svaka travka u Tvojim dolinici
traži da je se natopi
Tvoje dvije grude
eliksir su duga života
milost Božja
dva krova
moga uto išta
Brodim s Tobom
do Božjih prozora
i vra am se pun
ambre i zlatnoga pijeska
Nau it u Te
kako mi nedostaješ
Jesi li otvorila latice
Harfa si na kojoj
izvodim melodije upu ene Bogu
Vapio sam za šutnjom
Za Tobom
i u Tebi pjesme zriju
uskoro eš ih ubrati
Zlatom u platiti
svaku Tvoju suzu
Na straži sam vje noj

pred odajama Tvojim
A metafore su p ele
od kojih ne mogu pobje i
U našoj crkvi
dva su boga
Ti i ja
Bog i Boginja
dva vjernika
vjerni jedino jedan drugome
Baršunasta moja
tako ti je lijepa
prima a soba
Postala si moja krv
crvena kao biskupska kapa
Priljubljenice moja
stavio sam krila
ako odeš
da mogu s Tobom
Neka mi se smiluje koljeno Tvoje

VJERNICA

Dvosmislice Tvoje
jeđu jedna drugu
nestat eš u atome
budeš li
za svojim rije ima tr ao
Crni moj ždralu
na bijelom snijegu
Bijelo sunce
vijugavih zraka
izlaziš iz tmine
Brodim s Tobom
i dobivam više
no što sam o ekivala
Dvije golubice
sretne su u Tvojim ruci
kao u svome gnijezdu
Jutros je sunce
prvi put izašlo

cvijet se prvi put otvorio
 ti si se probudio iz sna
 Rije i koje za tebe slažem
 znaš prije nego ih izgovorim
 Zar eš mi odrediti
 i vrijeme plakanja
 Ušao si u moju utrobu
 i bubrim pjesmama oplo ena
 Sa uvaj moj vrt
 da mi znatiželjnici
 pjesmu ne odnesu
 Dopusti mi da šutim
 Iz odsanjanih ornamenata
 silaze pisma za Tebe
 Prvo je
 Kišno sunce
 Drugo je
 Kapljica i Kraljevi
 Tre e je
 Sjenica i Kraljevi
 etvrto je
 Na postelji od
 masline i mahovine
 Peto je
 S bakra i hvoje
 Crni moj ždralu
 Sklopila sam krila
 i eto me

Neka mi se smiluje
 rame Tvoje

TIHE KOJA SE NE DVOUMI

Tihe vidi
 krasnog osamljenog muškarca
 mladog
 pametnog potentnog i hladnog
 Iako više ne uje dobro
 (desno uho odgrickalo)

joj je vrijeme)
ostala je mlada i lijepa

I više joj je dosta te poze
u koju su je smjestili majstori reljefa
i bedema
koje umjesto krune nosi na glavi

S medija sa žitom
ispred dojke
pokrivene naborima stole
diže lijevu ruku
lijepu kao ljubav

Jer Tihe zna
da je ovaj krasan muškarac
mnogo mudroslovio
sebe govorio
i ve posijedio

I Tihe se ne dvoumi
ali obnažena desna dojka
joj zadrhti
dok mu
iz roga izobilja
propipa želju
da ne umre
dok ne bude volio

OBLAK KIŠNI

Nije bio ovjek
možda životinjica
ili božanstvo
šesteroprsto
plašljivi zec
što striže ušima
Prejak ili preslab
Duh ili Nagon
Upravo onakav

Upravo takav
da je obujmi oblak
i u blatnjavim cipelama
put neba odnese

PLAVO

Na trgu ptica
kupio sam Ti cvijet
od plave boje
cvijet se u let pretvorio
Na trgu cvije a
kupio sam Ti pticu
od plave boje
ptica se rascvjetala
Nebo sam
za Te sapeto
za Tebe razasuto

POPUT SATI

Kad kona no
na Tvojim usnama
bit u Sati
što spalila se
da se ponovno
kao Tvoja žena rodi

EPIGRAF

Nisi mi htio otkriti tajnu
lomljiva je kažeš
i dugo je bila prekrivena knjigama
iznad Tvoje glave
a donio si je iz Grada
Iz Grada

gdje je psovka tako so na i strasna
da an eli tuguju
što su bespolna bi a
i gdje na terasi gospodske kavane
poslužuje primitivni konobar
putnike ljubavnike
što ekaju pticu
Njezino je gnijezdo
na ulazu u kamenu ku u
iz koje su krenuli u zaborav
Ako je ugledaju
ako ih prepozna
umrijet e zajedno
U Gradu
gdje Sfnga stoji na ulazu u katedralu
a katedrala po iva na hramu nepoznata boga
uvaju i ga od spoznaje

Prema rekonstruiranom natpisu
sa starokrš anskoga sarkofaga iz etvrtog stolje a
pretpostavlja se da su u njemu
bili pohranjeni muškarac i žena

Praeteriens
Miserere animis eorum
Quia nimis amabant

JEDINO NALIK SAM TEBI

Nisi me zavodio tijelom
Zavodio si me
linijom i bojom svoga duha
Dopustila sam Ti da me izmisliš
i ovakva stvarnija od sebe same
izmaštana do kostiju i krvi
jedino nalik sam Tebi
Nisi me zavodio tijelom
tek sam se rodila
a Ti si možda ve umro
ili

naša tijela
moje negdje na sjeveru
tvoje negdje na jugu
beznadno u povratak vjeruju i
uz neka druga idu

AKO BUDE

Napisao si
Ako sunca bude
De Sena
Život koji vi e ne kazuje ništa
a smrt koja zna zaliveno šuti
Nepoznati kova uklesao je
Bože davno ti sam lego
i vele tu mi je ležati
Da
sunca ako bude
u ovu prekrasnu
prekasnu jesen
Ho u li ponovno
uzalud cvijet postati
zakonima zazoran
ljudima za udan
Ako sunca bude
prvim injem obgrljena
i ja u
sretna umrijeti

PREPELICA

Draga
zoveš me
da do em
pripremila si
mirišljavu posteljinu
i japansku šalicu
mamiš me

i rastužuješ
Ne mogu
danas koncert
u službi dekanese
sutra susret sa suradnicima
u službi poetese
a i pogreb
u službi degedese
u nedjelju
misa izlet ili sve ani ru ak
u ponedjeljak
ab ovo
po tko zna koji put
A ona prava
tebi bliska
ptica pastirica
dalekim poljima riže i heljde
putuje
i susre e te
prepelice

CRVENO I ZELENO

I u mome pogledu
upu enom crvenome
si Ti
jer
u zadnji poljubac
užareno sunce se umiješalo
i vratilo te Tebi
na zelenoj ravni
raspolovljena
ekam njegov izlazak

MOŽDA

Kad zavade me
ova vrsta studena ka no

da skinem sve svoje uloge i kostime
zadrhtim pri pomisli
na njegovu odsutnost
(ona ga pokriva a mene otkriva)

Ne molim za pravednost
i ne za rije i
samo za slike
koje ne trebaju vid

Možda me vidi
kao što ja vidim
naran u kamen trstiku i kornja u
strpljivo ekaju i njihovu pjesmu

DOBRA MISAO

Provla e i se šumom u kojoj na granama, u jamicama i na travkama žive
udesna bi a, teško dolazi do nje. Otkrije li je, jednostavna je, ista i lijepa kao
njegova ljubav. Podijeli je s drugima, rasprši se u tisu u kapljica i ponovno
vrati u korito. Ta se misao zove rijeka i iz nje se u njega ulijeva kao slap nje-
gov u nju i ponovno iz njega u nju, iz rijeke u more.

CAMPANA

Njegove su o i faunove, kosa uspravna i vrsta kao na mladena kom autopor-
tretu, lijeva obrva zrelo spuštена, otežala od svetogrđnosti crnokosog an
ela koji je neumorno vodio ljubav s lijepim ženama. Zapletena u njegovu žudnju
grli tijelo umorna an ela i tuguje nad onim što postoji. Oprostit e se od rije i.
To je glazba koja poznaje tugu najdublje sre e.

ADAM

Kao da je morao ostati vjeran svojoj sudbini, a istovremeno ju je neljudskom
ljubavlju ljubio, njene male korake, lice izmoreno od unutarnjeg ognja i tijelo
od njegove životnosti i snage opasno. Nisu živjeli, umirali su jer svaki susret,
svaki dodir, bio je prvi.

MRVICE SRI E

Joško Armanda

MRVICE SRI E

Dok mi ispid prove dupini plovu
i u mojoj se vrši riba mi e
baš kano galeb a gušta u lovu
daniman okidan mrvice sri e.

Ne znan na koga, ma u meni vrije
Nareslin škovacan ne vidi se kraj
Reste jad i nerad ka nigdar prije
sit otima gladnon tanki zalogaj.

Rivolt moju barku kroz pinu nosi
dalje o svega odabiren rutu
Za malo sri e meni se ne prosi.

Vrtin se u krug, ma na svome putu
dok kružin u glavi virajen spiralu
mrvicama sri e u vertikalu.

I R

inin ir povrj mora a me asti
ricaman maglice poza svitanja

i guštan neobrani smokav slasti
a mi ji putejak škoja poklanja.

Ka krv se crjeni zril' rod kupine
vonji od kaduje i murtalice
kordun ipresi i gropi masline
pratu putejak duž sve uzbrdice.

Maeštral šekonda vr ka dok sviri
a galeb pun force lovon se mo i
i bordiža šoto jata kosiri.

Kad nebo udune koltrina no i
a popi pod zvizdan dozivje beskraj
ja kuco zastanen i iru je kraj.

M I S E I N A

Misec je po no i svoj mli razlija
zvizde ozgar tiji spokoj kalaju
Joblaku je bumbak svitlon prošija
povrj jarboli a se gingolaju.

Prid budnon ponistran vrj gluvi krovi
raštrkane lanterne akuladu
jol' se sa rojen zvizda kontreštadu
Rižu i srebro svi ar priši bovi.

Pod granan bori mli kosa opije
zvizde ožajimju poj mu prislaki
Još ec mu šekonda uk šoto strije.

Mise ina priko koltrini laki
budnon komori lipi san darije
misec zapada, zvonik ga sakrije.

U NEMIRU

U nemiru odispod moji vlasi
 iza cakal sobe usrid tišine
 ne batidu ure vrime se gasi
 dok trak sunca lovi zrnca prašine.

Sklanjan se prid valon svoga nemira
 ovod di se u mene muk ulije
 u mandra u sobe u pupku svemira
 istina ne stari, ma se sakrije.

Nima ubodi od igal sveznanja
 jazik života šoto zvuka pri e
 jazik je a se na ri ne oslanja.

U vi nost kroz sada uvodin bi e
 Ne boj se, ka da kroz mene ozvanja
 Ništo u meni ura ne proganja.

Ehee

*Ma vidi, bršljan se uz cakla diže
 pratu ga svitli, puni sunca dani
 bliš idu krovu, kišan režentani
 U me, još jedno promali e stiže.*

*Ka leptir o u vrj' koluri plivat
 dok bava šumpreša modru pu inu
 Valiman svitlosti probu en snivat
 Na kušin salbuna pole tišinu.*

*Ehee... lebdin vrj' ledine maka
 U pinu se joblaka o u zdignit
 vonjiman krcat a lagji o zraka*

*Put kojim bi triba u joblak stinit
 prisika je u nezvano podne sat
 i cesti me kala, kampanela bat.*

NE MOREŠ VRIME VEZAT ZA BOVU

Ne moreš vrime vezat za bovu
 fnijedu bali, trošu se dani
 Šaka nas a se ozivjemo zovu
 didova, besidan starin se rani.

Starega smo kova još ec u motu
 žmarile slike živnu nan u glavi
 Ka jedan, sr emo Onu lipotu
 a je sad pisma prizivje i slavi.

Ne more se vrime vezat za bovu
 grebja zaborava mož ane grebe
 Ma dišpet nan ne da okrenit provu.

Za duh u ri iman, iron kroz sebe
 osvitlimo zaudobjeno vrime
 jerbo smo zanje, stari pisam sime.

GOBLEN

Sto ijad puti jaglicon u platno
 slide i škicu a goblenon vodi
 ruka jon laka kano tio klatno
 ubada nebo da joblak porodi.

Žerava i bal makovi srid žita
 novi sto ijad bit edu još boji
 dok si anjen pojen mladosti skita
 Možda je nova škica zadovolji.

Brime vrimena za koje nij' kriva
 gasi jon osmij i vlase jon sidi
 pasale dane jaglicon priziva.

Sad goblen njezin na šu ftu blidi
 sitni punat fna prašina skrije
 Praj a zaboravon tugu natkrije.

PRAVA MAŠA

Dan mi je pobiga baš na brzinu
škuro je i ve su umukle tice.
Koguma jur gargariza tišinu
vrj svijenih krovi o kaletice.

Komoru grije, nasmišeni Buda
koltrinan vonj i dim sandala nudi
od njega brekulja zunzi ka luda.
Kuco je tiran da te ne probudi.

Moje si svitlo, na kraju tunela
Volin a ne mislimo kano jedan
Ti pod fbron sniješ, lica vesela.

Kalumela san tvoja dok te gledan
utin se bogatiji vengo paša
i guštan jerbo znan, prava smo maša.

Hommage

MOM ILO POPADI
(pjesnik prije svega)

P O P E

Štima si ovika, klape i vino
odizad brade se nisi sakriva
intimu si svoju pismom kaziva
Dan nisi pušta da ute e lino

Dobri moj Rico, smij me tvoj još prati
nek si zna re , da ti je teška ruka
kad bi ko Šunju, tvoga papu, bruka
ma bi se brzo u škvaru povrati

Uvik atento su ono kus borše
oklen si sitno vadi za prosjaka
sam stisnut zubon o života morše

*I sad ut pismu, nije mi laka
u grlo mi se odmar u ini grop
jerbo si za navik, moj prijatej Pop.*

KROVI STAREGA SPLITA

Pusti slikari a i pisnik di koji
pa maške i repci i druge tice
krove poznajedu kako pristoji
s kroviman živedu povrj ulice.

Život pod njiman te e kano rika
ma oni nigdar, doli ne gledadu
Fešte i tuge, dikod zar i skrika
dojdu i projdu, a krovi duradu.

Periman kanalic i lustran o plo
zvizdanov oganj u šuft fermaju
i nestanedu jur kad se kala no .

Neveran i buran roge petaju
škuri jin tubi fumari, ka spuži
i ruzinon gurli, krcatih buži.

AROBNA ZRAKA

Jutros ka da su oživile stvari
svaka me ni in posebnin razbudi
ajnik jema surlu, žica grb stari
Globus vrj' veltrine itu mi nudi.

Poš eru san vidi kolur od joka
i opeka cvit na dno pepejare
Prazni me pitar kudi s visoka
Zunbul mu fali ka u dane stare.

arobna je zraka ovega jutra
proli en dotakla mene i stvari
u trenu di nij' ni ju er ni sutra.

Dok umilan vitri liš e timari
kreden ti asak iz rike vrimenta
da ka živ dura, ne ka uspomena.

TOMA BEBI
(hommage prijatelju)

TOMA

Leut u neveri a more slavi
glason je buža tunele do srca
Za višje je tega bi talent pravi
sva in se bavi, na brode se krca.

Svojin je šumprešon uža šumprešat
istine grada ol' ludilo svita
aforizmon se nij' libi o ešat
Za svoju misal nij' dozvolu pita.

Dobri moj Toma, lipo li je bilo
potirat vrime uz tvoje batude
Nisi šktivava ni kad je bolilo.

Višje ven sebe volija si jude
viru u jubav pismon si mi otkri
ujen te nek' si se crnicon pokri.

RV U JABUKU

rv je uliza u moju jabuku
ma oklen se stvori, svu je kaštiga
zelenu, nezrilu, a ga je briga
Nisan ga ošerva, da san mu ruku.

rv je ti zal, od avjega je soja
ka kankar je jabuki na e sridu
a emo sad jabuko, brigo moja
sad, kad ti i di ica beteg vidu.

Triba ti krunu svu proridit, jako
da tvoje mladice Zvizdan ogrije
Malana si, a znan ne e biti lako.

Vaja se upotit ka nigdar prije
i forcon žeje rva zgazit o pod
pa ka ovik starit uz novi ti rod.

R I I K A O S I N I

*Prez ri i ne bi ovika ni bilo
a vrime je ovo ri umorilo
Pustin je duperanjen istanjilo
da nima force za ulist u tilo.*

*Ri i žmarivene prez zrnca soli
ka nika plisanj oblažedu dane
nima vire u nji, ni kad se moli
poza nji u nan, ništa ne ostane.*

*Osin prez piza, ri i crno bile
Ekrani, foji, slažu ji i mažu
Duh infetaju lažiman od svile.*

*Šušuru dana, pismu kano stražu
podižen u svojon puntarskon glavi
da se nevira u ri zaustavi.*

IZBOR PJESAMA

Charles Kenneth Williams

NOVAC

Kako se novac uspio uvući u dušu, kako su se prizemni dolari i centi uzdigli iz gliba i probili do kupola svijesti, a tamo se sakupili u tijelo?

Želje bez objekta, beskrajne potrebe, kao bakterije koje donose groznicu i studen, virusi glođu u neurone, zarazili su sakupljene i skloništa altruizma i samopoštovanja.

Od duše želimo da bude velika, sveobuhvatna, senzibilna, uviđajna, mudra, ali ne ovo, novac koji ravna bataljunima pluseva i minusa, podiže logore dobiti i gubitka,

radost se pretvara u kalkulaciju, život prebrojava sebe, zbraja se kao džep pun kamenčića: zagnojen, osjeća se kao plakanje, neizlječiva rana, uvreda koja se pod svaku cijenu mora uzvratiti.

Pohlepa, zaraza i pokvarenost, ova bolest, ova kupovina i jadna prodaja, duša protiv duše, kandže otrovnog volframa: *što su nam u inili, što smo mi u inili?*

U TAMI

Onaj stari dokumentarac o štrajku rudara u okrugu Harlan, plaćenik kompanije, siledžija, doveden da uvađa štrajkolomce, a na kraju je razbio glavu jednom rudaru: kako se on, razbojnik, nasilnik, sukobio sa štrajkačima, prijetio s pištoljem u ruci, spreman za ubijanje, sakupio je, krvoproliće, uništavanje, bez premišljanja, drhtaja i straha,

i znaš da zato jer ne poštuje život drugih stvorenja, pa ni svoj vlastiti,
ništa ga ne može omesti u štovanju jedinih vrijednosti, poslušnosti, bogatstva, vlasništva,
mo i;
kako paradira, šepiri se i prezrivo gleda one koje drži inferiornima,
kao što mnogi mo nici sada zauzimaju tu istu pozu bijesnih pravednika.

A kada su se poslije toga štrajka i okupili u pustom, bijednom dvorištu svog mrtvog druga,
u prašini su pronašli blistavu krhotinu, kalotu savršeno bijele ljudske lubanje;
premda je bila pono , na mjese ini su se jedva razabirale kružnice lica,
mogao si vidjeti da je strah probijao kroz njihovu odlu nost, da je njihov o aj
zasjenila strava jer su opet uvidjeli prolaznost našeg kratkog življenja,
dok iza njih vreba i bjesni onaj razbojnik, nasilnik, stisnutih vilica škripi zubima,
njegova glad za neukaljanim redom je neutaživa, zauvijek lišen straha i ežnje za ljubavlju,
a sada, oni, politiki razbojnici, mahniti od mo i, vrebaju i ekaju po etak društvenog
kaosa,
ne zbog milosr a ve zbog pokornosti, ne zbog su uti ve zbog utaživanja beskona ne
pohlepe.

DEMAGOG

Kao što se šalici obrubljenoj zgrušanim medom odjednom pojavi roj stršljena,
zbijeni u bezumnoj, proždrljivoj masi, sa blistavim žalcima prijetnje i bijesa, tako i oni,
pomu eni snažnim, opojnim sjajem njegove kivnje zaboravljaju tko su,
zbijaju se u masi, roje na njegovim usnama, kako bi upili posve eni sirup njegova
ogor enja,

ono što je u njima nekad bila ljubav toliko je iskvareno da kad ih pozove – ratnici, stršljeni
– neka ustima prinesu šalicu duhovnog nasilja i piju, oni je podižu, oni piju.

FRAGMENT

Ovaj put plja kaš nije znao da u kutu skrivena video kamera
snima sve ispred sebe, a možda nije mario, bez rije i uperio je
pištolj u trgovca, vidiš kako zamagljen pada i zatim uješ – neprestano ujem –
uzvik »Bože! Bože!« onim glasom za koji sam se oduvijek bojao da postoji u nama,
glasom koji bez iluzija shva a neopozivost smrti, ne sanja o ranama koje nisu smrtonosne –
»Samo eš zaspali, netko e te spasiti, probudit eš se, pored tebe bit e tvoji najmiliji...«

Ništa od toga: ak i na ošte enoj traci bio je to glas koji je znao da umire, znao je da je – užasno – ubijen, sve što je poznavao i emu je težio u trenutku je nestalo; beznadno, zapanjeno preklinjanje, shrvana, neobuzdana žalost nad vlastitom smr u; bez gnušanja i žestine zbog nepravde, samo jad, jad, jad, dok je osje ao kako pada, ve je u padu znao da je mrtav, dok sam se neprestano molio u sebi da to nikad ne želim spoznati, neprestano se pitao zašto moram vidjeti i najmanje detalje te tjeskobe, te agonije u nestajanju jastva koje jedino želi ostati, ustrajati, a cijelo vrijeme znao sam da u nakon toga uvijek prepoznati taj o ajan, jedinstven glas duše koja zaziva »Bože!« dok opet pada u tamu iz koje je došla, poništena, dokinuta.

MOJA MUHA

za *Ervinga Goffmana*, 1922. – 1982.

Jedna od onih velikih, napadno smaragdnh muha koja uvijek izgleda kao da je upravo stvorena od svježe balege koja naslijepo manevrira kroz naš zra ni prostor te se ini kao da može misliti, stvorila se tik iznad mog stola, zatim je nestala pra ena glasnim, hrapavim zujanjem.

ekao sam zamišljaju i ga, negdje skrivenog, ekao i zatim se sjetio, tko zna zašto, tebe – nemoj se smijati – on je tvoj glasnik ili da si ti (umrijet eš od smijeha), nakon deset godina dopustila da budeš utjelovljena u tom dosadnom anti-an elu.

I sada se on, ili ti, odjednom pojavljuje, u bestežinskom letu spušta se pored moje ruke. Saginjem se i premda je morao osjetiti moju prijete u prisutnost, strpljivo eka, kao da je moje zanimanje za njega postalo dijelom njegovih opažanja – možda si to ti!

Radost! Biti zajedno, makar zakratko! Da, nakrivi svoj trup, okreni ga prema svjetlu, uperi tisu u le a svojih o iju prema meni: nedostaje mi tvoja slojevita pažnja, nesretan sam bez tvog dara i osje aja za umišljenost i moralnu prijetvornost.

Pa, zašto bi se onda vratio? Zar taj drugi sjaj nije dovoljno složen za analizu? Jesi li se zatekao u nekom monotonom stolje u kako lebdiš iznad stvorenja koja smireno ekaju da iznova prožive vje no neizvjesno blaženstvo u materiji i ekstenziji?

Polije eš i slije eš – znam, žuri ti se; interval u svim našim terminalima je prekratak. Jurnuo si prema prozoru i trzaju i se skliznuo niz staklo: otvorim ga, odmaknem se i u završnom trenutku sre e slijedim tvoj blistavi, vrel atom koji krivuda i nestaje.

ŽE

Ovakav je bio moj odnos sa ženom koja je prošle jeseni i zime svakog dana i noć živjela na klupi stanice podzemne željeznice kod Hundred and Third Street, a onda je jednog dana nestala:

uvažavali smo se, međusobno ispitivali: ja sramežljivo, iskosa, u nastojanju da ne budem nametljiv;

ona smjelo, netremice, vrlo vješto, pa i gnjevno, kad joj je boca bila prazna.

Strašila me je, osjećao sam se kao dijete, bojao sam se da će se nešto potisnuto u meni otrgnuti kontroli i da ću zauvijek ostati zarobljen u užasnim isparinama njezinog smrada.

Ne radi se samo o izmetu, ni samo o neopranom licu i naličju, zaudaranju na rum: u tome je bilo volje i namjere, snage i cilja, nekog društvenog, etičkog bijesa i bunta.

... Ali i o tuge i žalosti: pomislio sam da bih je trebao povesti sa sobom kući, okupati je, utješiti, odjenuti: ona to ne bi htjela od mene, pomislio sam.

Stoga sam ušao u svoj vlak: kako je bogat rječnik našeg opraštanja sebi samima, pomislio sam; kako je trajno naše pristojno, kobno uvjerenje da je promišljanje realizirana pravednost.

Ples naših pogleda, sukob; provlačimo jedno drugoga kroz točke naše percepcije; zatim holokaust, holokaust: nepregledno mnoštvo bolesnih, ranjenih, uzaludnih života koji su konzumirani.

Njezino bdijenje negdje i dalje traje, znam: njezina okupacija, njezino apsolutno, vjerno prisustvo; ples naših pogleda: izazov, odustajanje, povlačenje, miomiris naše zatečenosti.

HALJINA

U to vrijeme, vrijeme koje za mene sada postoji samo kao posve neulovljivo sjećanje, kada bi ujutro nešto prvo mogao čuti oluju ili pjevu ptica, zatim tihi štroptop konja koji je vukao mljekarska kola kroz tvoju ulicu

a posljednji zvuk noću zacijelo bi bio tvoj otac koji parkira svoj auto, opet je radio kasno, uvijek kasni, teškim koracima spušta se u podrum, do peći, da istrese pepeo i priguši propuh da bi se zatim popeo na kat i srušio u krevet;

u to davno vrijeme, žene, moja majka, prijateljice moje majke, naše susjede, sve žene koje sam poznavao, ve i dio dana nosile su ono što su zvali »ku ne haljine«, jeftine, s tiskanim uzorkom, naizgled namjerno bezli ne lagane pamu ne halje,

koje se nose preko spava ice, a kad trebaš po i da potražiš dijete, da objesiš rublje ili da otr iš do trgovine na uglu, ispod ogrta a, ispod leprša zgužvani rub spava ice, uvijek preširoke i požutjele.

Više od uvija a koje neke žene kao da su uvijek imale u kosi, pripremaju i se za neki veliki doga aj, bal, pomislio bi, koji nikako da do e, više od izgleda lica ve ine žena koje ne samo da preko dana nisu bile našminkane,

nego su djelovale isprano i izbijeljeno, a zbog po upanih obrva kao jezive maske; više od svega toga zbog tih haljina žene su djelovale nepoznato i zlokobno, upu ene u tajne koje su muškarcima bile nedostupne, a dje acima nepojmljive.

Tek sam kasnije te haljine shvatio kao proklamaciju: u polumraku svoje kuhinje, u praonici rublja, tmurnom betonskom dvorištu, ono što otkrivaš o sebi je izmišljeno; tvoja prava senzualna priroda, skrivena tom aseksualnom odje om, samo je tvoje podru je.

U to vrijeme, puno toga se skrivalo: odrasli muškarci nisu se grlili, samo kad bi netko umro, pa ni onda; rukovao bi se ili, na utakmici, potapšao prijatelja po le ima, a razmjene udaraca bile su šifre za privrženost;

nakon djetinjstva nikad više ne eš doživjeti šok kad si na licu osjetio o evu bradu, sve dok se obi aji nisu kona no promijenili, pa možeš zagrliti drugog muškarca, za trenutak ostati u zagrljaju, ak ga i poljubiti (sada su ekinje tvog oca sijede i krute).

Kakvo je olakšanje kona no donio zagrljaj: premda smo pazili – djelovalo je previše smjelo – koliko je neizrene radosti u toj afrmaciji jednakosti i zajedništva, bez obzira koliko je nesporazuma i bola izme u vas do tada bilo.

U to vrijeme malo smo toga znali, kao i sada, in mi se, o zacjeljivanju takvih rana: ak i žene, u najboljim haljinama, u steznicima prošivenim perlicama i šljokicama, ak i našminkane, raspuštene kose, mogle su samo stajati i kršiti ruke,

preklinju i mir, dok su otac i sin, kao razbojnici, kao lopovi, kao Rimljani, bjesnjeli, siktali i mrzili se, nanose i bol koja e ostati, onu najgoru, u poljupcu i zagrljaju, generacijama krvare i od brata do brata.

U to vrijeme selo je još uvijek bilo blizu grada, farme, žitna polja, krave; nedaleko naše zgrade od mutne cigle, s dugim sjenovitim hodnikom nalazila su se prostranstva s brežuljcima i stablima koja si mogao zamisliti kao planine i prašume.

A mogao si sâm po i do prazne parcele, zauzimala je pola ulice, u žbunje: kao neko šumsko stvorenje š u uren bi vrebao i puzao, jednostavan, divlji, bez ikoga; ve tada pojavila se želja da budeš jednostavniji, želja kad su te dozivali da se nikad ne vratiš.

AVAO

Neki diktator otišao je u izgnanstvo i sada stižu izvještaji o njegovoj vladavini, ustaljeni zlo ini, torture, bezrazložna zato enja, okrutnost i korupcija, a onda jedan detalj: njegovi pobo nici uklanjali su neprijatelje tako da su im zakucavali avle u glavu. Užasavanje, a zatim, što um ini nakon užasa, nakon tog prvog osje aja da više ne eš do i do daha, um zamišlja – kako da te to ne zdrobi? – po etno kuckanje, osje a ga u tetivama dlana, osje aj kao kad *svojim* avlom nešto popravlaš, nešto izra uješ, police, krevet; prvi laki udarac da u vrstiš dasku, a zatim malo ja i udarac kako bi vršak ušao dublje...

Ne, dosta je: to bi se trebalo doga ati u mitu, u kamenu ili na slici, a ne u zbilji, ne ovdje; to bi trebao biti simbol, a ne doga aj, nešto što bi imalo *preneseno zna enje*, a ne realnost koja se dogodila, nešto što ide dalje, širi se u implikacijama iz one nepokretne materije u grudima; kao na slici tjeskobnog lica, tuguje umjesto nas, ne mi kao mi, mi kao u mitu, pou noj pri i, na in da se kaže istina o beskona nosti tuge, na in da nam se kaže da uvijek moramo shvatiti da mi inimo takve stvari, mi koji namještamo dasku, postavljamo avao, podižemo eki i zabijamo avao, zabijamo avao koji je os oko koje se brutalni ljudski svijet vrti nad svijetom.

BIAŁYSTOK, ILI LAVOV

Trošno svratište uz cestu, zaudara po doma oj votki, oštar vonj cigareta od komušine podsje a na tamjan u seoskoj crkvi, ba ve ustajalog, razvodnjenog vina, ali onda tanke trošne stranice molitvenika,

a iznad njih, kao da lebdi u tom teškom zadahu,
iš upano srce mog pradjeda.

Kakofonijsko pijanstvo, jezera bljuvotine
i oceani razvrata; pohotna selja ka lica
prošarana boginjama, grudice njihovog
pokvarenog daha i nasilje, škorpionski brutalno
nasilje jer se ništa ne može uiniti, ništa se nema,
zatim opet molitve, to izmučeno lice,

taj pomućeni pogled, to je sve što imam,
od moje postojbine, otkuda je krv došla i
stvorila moju krv, ali ni ta priča nije moja,
kao sam je od rusko-židovskog pjesnika,
tada se zvao Israeli Bialik i od mog oca, pričao je
o ocu svog oca koji je stradao u bijednoj krmi,

u tu njavi, rekao je moj otac, s mahnitim Kozacima,
ali moj otac izmišlja pa sve to preskače
i uzimam pjesnikove pretke, jer moji su
samo htjeli da zaborave svoju prošlost siromaštva
i pogroma, stoga nisam ništa rekao, ili možda
otkud je netko došao, neko zaboravljeno ime,

ništa više, i na kraju sam imao manje
povijesti od psa, samo pjesnikova oca
i krmu mog pradjeda, taj svinjac,
kako ga je pjesnik nazvao, taj ponor tišine,
rekao bih, i tu dušu, poput snijega, napisao je pjesnik,
s krvavim suzama, dodao bih, za mene i moje.

AUTOPORTRET S REMBRANDTOVIM AUTOPORTRETOM

Prislonio sam lice tik od njegovog
i pogledao ga u oči,
uzvratio je pogled,
ali što god to bilo
daleko s onu stranu patnje
za tim eznom u njegovom pogledu
i zamišljam kako ulazi u moj
izmišljeni.

Prislonio sam lice tik od njegova
 naslikanog gotovo sirovog lica,
 ostrugano do toga što je sada
 porijeput, a ipak je porijeput
 ali što god to bilo
 još uvijek ushiću je porijeput,
 čak i gotovo sirovu, ostruganu porijeput,
 izmiće mi.

Prislonio sam lice tik od njegova
 lica koje se ne mršti
 ne smiješi, ne poprima
 više nikakav izraz
 osim te pozornosti, te pomnije;
 što god to bilo
 što bih mogao zadržati
 izmiće mi.

Prislonio sam lice tik od njegova
 njegovo tik do mog,
 što god to bilo s onu stranu
 smrti i straha od smrti,
 što god to bilo s onu stranu utjehe
 koja je i dalje utjeha
 izmiće mi,
 a ipak mi više ne izmiće.

MARINA

Dok čitam esej od Cvetajeva,
 »Umjetnost u svjetlu savjesti«,
 zapanjuju me – »Umjetnost, niz odgovora
 na koja nema pitanja« –
 neki meni nepoznat sitni kukac
 polako gmiže po mom stolu.
 Ima divna prozirna krila,
 ali zbog njegove vuku se za njim
 dok napreduje po prostranstvu stola
 i nestaje u pukotini.

»Na svaki odgovor prije nego što iš ezne
naše pitanje«: sro eno u Parizu
u teškoj godini izgnanstva.
Ali koje su njezine godine bile lake?
To je barem bilo prije povratka
supruga, špijuna, ubojice,
a zatim i nje, sa svojim sinom,
u sovjetsku ludnicu, natrag...
»Ono što su u galopu prestigli odgovori,
je nadahnu e...« U galopu!

Kukac se ukazao još uvijek vuku i
fligranski vlak: krhak, zbunjen,
nije u stanju i i ravnom putanjom,
ali obišao je cijeli stol.
Zna li da se vratio na mjesto polaska?
Ipak, ustaje, smjelo ide dalje,
centimetar po centimetar...
»Umjetnost... neka vrst fzi kog svijeta
onog duhovnog... Duhovni svijet
fzi kog... gotovo tijelo.«

Jedna k i, umrla u tre oj godini,
od gladi, druga k i,
taj dar kocke še era
u njezinim ustima, natopljena krvlju...
»Pjesnik je odgovor... ne na udarac,
nego na podrhtavanje zraka.«
Godine lutanja,
tegoban povratak, suprug izdan,
uhapšen, k i u logoru...
»Duša je naš kapacitet za bol.«

Kad sam puhnuo prema njoj,
buba se primirila, zadrhtala i kona no odletjela.
Zar nije mogla opet pobje i,
da opet bude u bijegu? Zar nije mogla,
s om om u ruci, izjaviti:
»Ja sam Cvetajeva«, a možda i nije?
Ne, nema vremena za »možda nije«.
Ali »Iznad pjesnika, više od pjesnika...«
ona je to ve rekla, ve je ispjevala:
»Zrak iscrpljen. Sada nebo.«

ZAROBLJENICI

U predgovoru prijevodu nekog njema kog autora,
 pjesnika za kojeg nikad nisam uo, zamijetim re enicu:
 »Bio je ratni zarobljenik u logoru u SAD-u.«

te me preplavi sje anje na jedno jutro
 u drugom ratu kada su me roditelji,
 za posjete gradu u kojem su odrasli,

poveli do njihovog nekad omiljenog parka,
 a sada je to logor ogra en bodljikavom žicom,
 s barakama od neoli ene iverice,

u kojem su muškarci, u sandalama i kratkim hla ama,
 svi plavokosi, koliko se sje am, i opaljeni suncem,
 ljen arili sami ili u manjim skupinama.

Rekli su mi da su njema ki zarobljenici, iako nisam
 ništa znao o ratu, Hitleru i Židovima –
 a zašto bih znao? – sje am se samo njih

kako nas zbunjeno gledaju bez
 znatiželje, bez ikakve emocije
 poput primata u zoološkom vrtu,

moja majka i otac bili su nervozni,
 jer nisu imali ništa za re i, a mene je to
 više uznemirilo od zarobljenika i logora,

moja majka zacijelo je osjetila tu reakciju
 jer me je primila za ruku i odvela –
 u parku je bio vrtuljak, tamo me je odvela.

Postoje li još uvijek vrtuljci
 s nezaboravnom glazbom mehani kih
 orgulja i mjedenim kolutima?

Ako uhvatiš kolut, imaš besplatnu vožnju.
 Nikad nisam uspio, bojao sam se da u pasti;
 više se ne bojim, ali to nije važno.

Stoga se vraćam onim zarobljenicima,
napose jednom koji nije gledao u nas,
zato jer se brijao. Ušao je na stepenici,

nasapunana lica, do nogu galvanizirana zdjelica,
držao je – vidim je, zar je mogla biti tamo? –
dugu ravnu britvu, blistala je i sjekla.

DIMENZIJE

Negdje drugdje postoji svijet koji je nepodnošljiv.
Oni koji žive u njemu bespomoćni su u rukama prirode,
oni su poput krošnje duboko u šumi na vjetru
koja otresa lišće, presijeca srce noćima
i jeca. Oni su kao brodovi, umorno bleje u magli.

Ali ovdje, što god se dogodilo, mi znamo gdje smo.
Više manje znamo što slijedi. Držimo se.
Ponekad nakon sna stresemo se kao mali psi, groznica
ne prestaje i više nismo svoji ili nas ljubav izmožditi,
ali ustrajati ćemo, potvrđujemo i provjeravamo, idemo dalje.

Postoji jedan svijet u kojem se vojnici i udovice koriste
za podove, njihova siročad za gradnju, noge za kaveze.
Na tom mjestu, oni su ublažene i bezazlene poput Božjih,
sve se stapa u prometu njihove tragedije i prolazi kao
narod. A ponekad netko od nas putem se izgubi,
odluta preko granice i ugleda ih kako umiru, smiju se,
oživljeni su. Kad se vratimo kući, na pola smo puta.
Od našeg vriska zacijeli rastrgana tišina. Mi smo ožiljci.

BILJEŠKA O PISCU

Charles Kenneth Williams rođen je 1936. godine u Newarku, u saveznoj državi New Jersey. Vrlo plodan pjesnik, prevoditelj i esejist, objavio je desetak knjiga poezije, zapažene i hvaljene prijevode poezije Francisa Pongea, Adama Zagajevskog i Benjamina Ivryja te drame Euripida i Sofokla. Njegova studija o Waltu Whitmanu, objavljena 2010. godine, smatra se jednim od najboljih tumačenja poezije kanonskog američkog pjesnika. Dobitnik je brojnih istaknutih nagrada i priznanja za poeziju, među kojima su Nagrada Američke akademije za umjetnost i književnost, Nacionalna nagrada književnih kritičara, Pulitzerova nagrada, stipendija Guggenheim, Nagrada Lila Wallace-Reader's Digest, PEN/Voelckerova nagrada za poeziju i Nagrada Pushcart. C. K. Williams je predsjednik Akademije američkih pjesnika, radi kao profesor kreativnog pisanja na Sveučilištu Princeton i živi u Parizu i Princetonu.

Williams je zapažen kao originalan stilist, njegov stih je neuobičajeno dug, te je gotovo kao proza, s izgrađenim likovima i dramskim zapletom. U ranijim radovima dominiraju političke teme, kao što su Vijetnamski rat i društvena nepravda, a u kasnijim pjesmama posvetio se introspekciji i piše deskriptivne pjesme o otuđenju, prijevari i bljeskovima spoznaje u međuprostorima javnih i privatnih života moderne urbane Amerike. Nakon objavljivanja prve knjige pjesama, *Laži (Lies, 1969.)* Anne Sexton je za *Los Angeles Times* izjavila da je Williams »Fellini pisane riječi«, a jedan kritičar je napisao da je u toj zbirci opisana »psihika paraliza usprkos potrebi za uspostavljenjem osobnog kontakta«. Kritika je blagonaklono pisala i o njegovim narednim knjigama poezije, pa tako James Atlas u časopisu *Nation* povodom zbirke *With Ignorance (Neupušteno, 1977.)* piše da su Williamsovi »stihovi toliko dugi da se njegova knjiga morala tiskati u širokom formatu, kao umjetnički katalog«, a to je njegovoj poeziji dalo »jezovito otaravajućemo«.

Edward Hirsh je za *New York Times Book Review* napisao da Williamsova poezija posjeduje određenu »notacijsku, etnografsku kvalitetu« u prikazivanju »jedinstvenih produljenih trenutaka koji su pomno sagledani«. Njegove pjesme ponekad se mogu čitati »kao minijature kratke priče, kao neoklavanska proza, uvijek prikazuje ljude u situacijama u kojima su ranjivi, nezaštićeni, na rubu«. Brian Phillips je u tekstu objavljenom u časopisu *New Republic* afirmirao Williamsovo umijeće promatranja i deskripcije i zaključio da njegovo »djelo odražava Herbertovu moralnu introspekciju, Wordsworthov svakodnevni jezik i težnju za prirodom, osjećaje se zadah staretinarnice srca kasnog Yeatsa«.

Za njegove *Sabrane pjesme*, objavljene 2006. godine u njujorškoj izdavačkoj kući Farrar, Straus i Giroux, iz kojih ovdje donosimo izbor pjesama, Dan Chisason je u *International Herald Tribuneu* napisao da predstavljaju krunsko djelo Williamsove dugotrajne karijere. Pjesnik je u stanju »tako odrediti omjer naklonosti i distanciranosti« pa su stoga njegova »dokumentaristička preciznost i 'umjetnička kičenoš' postigle savršenu ravnotežu«. A Peter Champion je u *Boston Globeu* izjavio da Williams »kao i Yeats i Lowell prije njega piše na granici između privatnog i javnog života« i dodao da je u njegovim pjesmama ostvarena »reprezentativna osviještenost«.

Izbor, prijevod s engleskog i bilješka o piscu: Miloš Tur evi

JOSEPH ADDISON – SVJEDOK SVOGA DOBA

Jagoda Splivalo-Rusan

Teško je danas i zamisliti dnevne novine koje u zaglavlju nekoga lanak imaju moto na latinskom ili grkom, ili uopće ikakav moto. Međutim, imale su ga, i to prije tri stotine godina, na početku 18. stoljeća, u doba koje još nije poznavalo podjelu na sofisticiranu i običnu čitateljsku publiku, u doba kada je znati čitati značilo biti obrazovan, a biti obrazovan značilo je biti klasično obrazovan.

Jedne novine u Engleskoj i dvojica njihovih tvoraca preuzele su na sebe zadaću da svoju čitalačku publiku upoznaju sa svijetom oko sebe, s pojavama vrijednima pažnje s kojima joj se nositi, okolnostima u kojima valja znati se ponašati, te s moralnim dvojabama u kojima se morala opredjeljivati. Pokretnici i listari trsili su se ljudima ukazati kako se ne radi zapravo o novinama, jer premda ih čitatelji mogu svakoga dana kupiti, u njima nema dnevnih vijesti, osvrt na politiku ili stranku, ni općenitih ideja, niti ruganja svećenstvu ili braku, niti kakvih drugih popularnih tema i privatnih skandala ili pak difamiranja osoba, obitelji ili društava; naime oni ne žele takve novine koje bi se nesumnjivo dobro prodavale, već one druge vrste, koje su čitatelji već dobro prihvatili i time potvrdili ispravnost njihovih nakana. Jer, ponad svega, bilo je to i doba u kojemu su protagonisti vjerovali da se ljude može i mora poučiti kako bi postali bolji i društvu korisniji članovi te kako se radi postizanja tog cilja valja svim silama potruditi. A osnovni putovi kojima treba ljude povesti tome cilju jesu književnost, običaji i navike te ponašanje, odnosno moral. Svrha tog prosvjetiteljsko-odgojnog djelovanja nadasve je, stoga, didaktička i prožima gotovo cjelokupno novinarsko-književno djelovanje toga razdoblja.

Dvojac osobito zaslužan za takav razvitak književnog novinarstva i kultiviranje društvene klime općenito te utjecajan i izvan Engleske, bili su književnici, pjesnici i dramatičari, javni intelektualci i političari, danas bismo ih nazvali i novinarima, vigojci Richard Steele (1672 – 1729) i Joseph Addison (1672 – 1719). U engleskoj povijesti književnosti ostali su zapamćeni prije svega svojim novinama *The Tatler* (*Brbljavac*) i *The Spectator* (*Promatra*), kojima su kulturu, civilizirano i uglačano ponašanje, profinjen ukus i *decorum* (doličnost, stil), svojine tada društveno povlaštenih slojeva, nastojali promicati

me u širim itateljstvom koje je obuhvaćalo sve veće u merkantilističku klasu i sve veći broj žena i itatelja izvan metropole. Prirodni cilj njihovih tekstova stoga je bila sve brojnija srednja klasa, novi sloj koji je ispunjavao prostor između aristokracije i ladanjske gospoštije s jedne strane i nadničara s druge: pripadali su joj i sami kao profesionalci, stručnjaci koji žive od svoga rada. Tu je novu klasu valjalo učiniti i društveno prihvatljivom, a ne samo ekonomski korisnom.

Premda su surađivali u nekoliko novina, ovdje nas zanimaju kao pokretač i lista *The Spectator* i utemeljitelj tobožnjeg istoimenog kluba koji figurira kao svojevrsna redakcija, a sastoji se od živopisnih fiktivnih likova koji predstavljaju različite slojeve društva. Te su novine svoje pokretačke proslavile i osigurale im mjesto u engleskoj povijesti književnosti i novinarstva. Osobito je tu slavu ponio Joseph Addison kao autor najvećeg broja tekstova u prvoj seriji, od 1. III. 1711. do 6. XII. 1712., kada je list izlazio svakoga dana osim nedjelje, te u drugoj seriji 1714. koju je obnovio sam Addison, a list izlazio neredovito. Engleska ga književna povijest pamti kao tvorca tzv. novinskog eseja (*periodical essay*) čiji je oblik stilski doveo do savršenstva. Opseg tih eseja kretao se oko 2 500 riječi i zauzimali su jednu stranicu folio formata, a toliko je ukupno obasezao i list, tj. novine, koje se tako mogu zvati samo po sebi i izlaženja, ali ne i po temama koje bismo danas prije otkrivali u časopisu ili pak u tjednim komentarima u ozbiljnim novinama.

Joseph Addison, koji se već za studija u Oxfordu istaknuo svojim latinskim stihovima, jednako je vodio brigu o književnoj i o političkoj karijeri. Osim književnika Johna Drydena, zapazili su ga i vigoški političari, lord Somers i Charles Montagu, grof od Halifaxa, te mu 1699. ishodili stipendiju za putovanje Europom, ondašnji obilježni *grand tour* kao dio dodatne naobrazbe viših slojeva. Vratio se u Englesku potkraj 1703. i godinu dana bio bez posla. Bitka kod Blenheim 1704. u tijeku rata za španjolsko naslijeđe, pružila mu je novu priliku: posvetio joj je pjesmu *Vojna (The Campaign)*, objavljena 1705. koja je pokrenula njegov politički uzlet i uspješnu političku karijeru. Obnašao je više važnih dužnosti: u parlament je ušao kao vigovac 1708. i ondje zadržao svoje mjesto kao zastupnik različitih okruga sve do smrti.

U skladu s neoklasicističkim duhom engleskog augustovskog doba ijoj je poetici svesrdno pripadao, pisao je pjesme i dramska djela, ali bez većeg uspjeha; kratkotrajnu je popularnost doživio tek neoklasicističkom tragedijom *Katon* (1713). No apsolutni autoritet postao je svojim novinskim esejima: procjenjuje se da je svaki broj novina u nakladi od 3 000 primjeraka dnevno pročitao dvadesetak ljudi, što bi iznosilo 50 do 60 tisuća ljudi, odnosno desetak posto od ukupnog stanovništva onodobnog Londona. Bio je uvjeren da su književnost, moral i običaji glavna uporišta ali i sredstva za promicanje civiliziranog, uglađenog ponašanja i profinjelog ukusa među širim itateljstvom. Lijepo ponašanje, dnevna londonska zbivanja, odlasci u crkvu, kupovina, burzovna ulaganja; zanati i trgovina; ženska i muška uloga u društvu i međusobnim odnosima, tipovi ljudi i karaktera, zabava, ukus književni i modni, o svemu je tome pisao Addison, lako, jednostavno, blago ironično, uvjerljivo i privlačno te tako postao uzorom stila u koji će se ugledati generacije engleskih prozaičara.

Unato neskrivenoj didaktičnosti, mnogi njegovi eseji i danas djeluju svježije premda su događaji, teme i osobe koji su ih potaknuli odavno izgubili na važnosti ili zaboravljeni. Kao i njegov veliki uzor Horacije, smatrao je da se sva životna mudrost sastoji u tome da se uvijek zadovolji životom u kojem vladaju jednostavnost i umjerenost.

*

Nijedan Addisonov esej izvorno nije bio naslovljen; ovdje su složeni u tri poglavlja. Zanemarivši kronologiju, izbor ipak počinje onim kojim je počeo *Spectator*, odnosno Promatrač, kako i sebe i svoje novine naziva Addison.

JEDANAEST ESEJA

Joseph Addison

O PISANJU I ESEJU

I.*

*Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem
Cogitat, ut speciosa dehinc miracula promat.*¹

Zamijetio sam da e itatelj rijetko sa zadovoljstvom itati knjigu ako ne zna je li ju napisao pisac crne ili plave kose, mirne ili zapaljive udi, oženjen ili samac te druge sli ne pojedinosti koje uvelike utje u na pravilno razumijevanje autora. Kako bi udovoljio toj nadasve prirodnoj itateljevoj znatiželji, ovaj svoj napis zamislio sam kao uvodnu raspravu u moje budu e pisanje, pa u u njemu ovlaš izvijestiti o nekoliko osoba uklju enih u ovaj posao. A jer e glavna muka oko sastavljanja, mozganja i ispravljanja zapasti mene, mislim da je pravedno da taj posao zapo nem pri om o sebi.

Rodio sam se na malenu nasljednom imanju koje je, prema predaji u selu kraj kojeg se nalazi, ome eno istim živicama i grabama još od doba Vilima Osvaja a², pa se cijelo i u potpunosti prenosilo s oca na sina, a da u tih šest stotina godina niti je izgubljeno, niti kupljeno jedno jedincato polje ili livada. U obitelji kruži pri a da je moja majka, kad me je u truhu nosila oko tri mjeseca, sanjala da su ju doveli u krevet nekom sucu. Je li to proisteklo iz parnice koju je tada obitelj vodila, ili iz toga što je moj otac bio mirovni sudac,

* *The Spectator*, br.1, etvrtak, 1. ožujka 1711.

¹ Lat. *Ne sprema dim iza blijeska, ve svjetlost da iz dima bljesne./kako bi poslije toga udesa ispri ao divna./* Horacije, *Epistule* II, 3. *Pizonima o pjesništvu* 143-4. U: *Satire i epistule*. Prev. Juraj Zgorelec. Matica hrvatska, Zagreb 1958; Nova stvarnost, Zagreb 1998.

Sve su bilješke formulirale prevoditeljice.

² Vilim I. Osvaja (oko 1027–1087), normanski vojvoda od 1035. i engleski kralj od 1066.

ne mogu prosuditi; nisam tako tašt pa da u tome vidim nagovještaj nekog dostojanstva koje će dopasti mene u budućem životu, premda je susjedstvo to upravo tako protumačilo. Ponašao sam se ozbiljno i sam došao na svijet kao i sve vrijeme dok sam sisao, što se čini da je išlo u prilog majčinu snu: često mi je prišla kako sam odbacio zveku kad mi je bilo dva mjeseca te da se nisam dao u svoju ogradicu sve dok s nje nisu poskidali zvonci.

Što se tiče mog djetinjstva, u njemu nije bilo ničeg osobitog, pa i preko njega prije i šutke. Znam da sam kao malodobnik bio na glasu kao veoma mrzovoljan, no uvijek sam bio u čiteljev miljenik, pa je on znao reći da sam solidno nadaren te da ću dobro proći. Na sveučilištu sam se ubrzo istaknuo po nepokolebljivoj šutnji: u svih osam godina, izuzmu li se javni nastupi moga koledža, jedva da sam izgovorio usve stotinu riječi; dapače, ne sjećam se da sam u životu izgovorio tri rečenice zaredom. Dok sam se nalazio u tom uenome tijelu, silno sam se marljivo posvetio učenju, pa je na uenim ili modernim jezicima veoma malo slavni knjiga koje mi nisu poznate.

Nakon o čeve smrti odlučio sam otputovati u inozemstvo pa sam napustio sveučilište kao momak ućudna i neobjašnjiva značaja koji je veoma ućen, ali to ne pokazuje. Neutaživa čeznja za znanjem odvela me u sve europske zemlje gdje se moglo vidjeti što novo ili neobično; dapače, moja je znatiželja toliko porasla te sam, nakon što sam proćitao prijepore nekih slavni ljudi³ u vezi s egipatskim starinama, odlučio otputovati u veliki Kairo eda bih izmjerio jednu piramidu; nakon što sam se glede toga sâm osvjedoćio, vratio sam se u rodnu zemlju veoma zadovoljan.

Sljedeće sam godine provodio u ovome gradu i u njemu su me često vićali na većini javni mjesta, premda me poznaje ne više od pola tuceta izabrani prijatelja, pa i o njima podrobnije izvijestiti kasnije. Nema ni jednog javnog okupljališta na kojem se često ne pojavljujem; vićaju me ponekad kako guram glavu u skupinu političara kod Willya⁴ i veoma pomnjivo slušam što se pripovijeda u tim grupicama. Katkad pušim lulu kod Childa⁵ i, premda se čini da sam sav uronio u *Post-man*⁶, prisluškujem razgovore što se vode za svakim stolom u prostoriji. Nedjeljom uvećer zalazim kod *Sv. Jakova*⁷ gdje se kadšto pridrućim malom političkom odboru u stražnjoj prostoriji kao netko tko onamo

³ Aluzija na opis izmjera piramidâ u djelu *Pyramidographia* (1646) oxfordskog profesora astronomije i stručnjaka za Perziju Johna Greavesa (1602 – 1852), kojemu se 1706. pripisao novootkriveni traktat *The Origine and Antiquity of our English Weights and Measures discovered by their near agreement with such Standards that are now found in one of the Egyptian Pyramids (Podrijetlo i starost naših engleskih mjera za težinu i duljinu koje se gotovo slažu sa standardima koji su pronaćeni u jednoj egipatskoj piramidi)* koji je potaknuo žive rasprave.

⁴ *Will's Coffee House*, kavana nazvana prema vlasniku Willu Urwinu, bila je veoma popularna u Drydenovo vrijeme kao sastajalište književnikâ i političara, no nakon njegove smrti (1700) postupno je iz debata kluba prerastala u kartašnicu.

⁵ *Childova kavana (Child's Coffee House)* nalazila se u blizini katedrale Sv. Pavla, lijećni koga koledža i Kraljevskoga društva; bila je popularno sastajalište svećenikâ, lijećnikâ i flozofâ.

⁶ Tada najbolje dnevne novine koje su donosile tjedni pregled vijesti iz inozemstva.

⁷ *Kavana Sv. Jakova (St. James's' Coffee House)* nalazila se u blizini palaće St. James; zatvorena je oko 1806. Onamo su zalazili vigovski gardijski asnici i mondeni ljudi. U doba kraljice Ane bila je popularno sastajalište vigovskih državnikâ i ćlanova parlamenta.

zalazi da sluša i usavrši se. Moje lice tako er je veoma dobro poznato u *Gr koj kavani*⁸ i kod *Kakaovca*⁹, te u kazalištima u Drury Laneu i u Haymarketu.¹⁰ Ve više od deset godina na burzi me smatraju trgovcem, a kadikad na skupu mešetara kod *Jonathana*¹¹ pro em za Židova. Ukratko, gdje god vidim kakav skup ljudi uvijek se u njega umiješam, premda nigdje ne otvorim usta doli u vlastitom Klubu¹².

Na svijetu tako više živim kao Promatra nego pripadnik ljudske vrste, zbog ega se mogu graditi umnim državnikom, vojnikom, trgovcem i obrtnikom, a da se pritom u životu ne petljam ni sa im što doista valja raditi. Veoma sam dobro teoretski upu en u to kakav treba biti muž ili otac te mogu razaznati pogreške u gospodarstvu, poslovanju i rasonodi drugih mnogo bolje nego oni koji se njima bave, baš kao što u trik-traku¹³ kibici otkrivaju kocke koje igra ima lako znaju promaknuti. Nikad se nisam žestoko vezao ni uz koju stranku i odlu an sam ostati posve neutralan izme u vigovaca i torijevaca sve dok me neprijateljsko držanje ovih ili onih ne prisili da se izjasnim. Ukratko, u svim sam vidovima svoga života djelovao kao gledatelj, što je zna aj koji kanim zadržati u ovom napisu.

itatelj sam rekao dovoljno o svome životu i udi te može zaklju iti da nisam posve nekvalificiran za posao kojeg sam se poduhvatio. Što se pak ti e ostalih pojedinosti iz mog života ili mojih pustolovina, unijet u ih u idu e napise kad za to bude prilike. Me utim, kad razmislim koliko sam toga vidio, pro itao i uo, po injem kriviti vlastitu šutljivost; a kako nemam ni vremena ni sklonosti da govorom izrazim sve što mi je na srcu, odlu io sam to u initi pišu i te sve, ako je mogu e, objaviti prije smrti. esto su mi prijatelji znali re i da je šteta što je toliko korisnih otkri a do kojih sam došao u vlasništvu šutljiva ovjeka. S tog u razloga svakog jutra objaviti list pun misli za dobrobit svojih suvremenika, te uzmognem li na bilo koji na in pridonijeti rasonodi ili poboljšanju zemlje u kojoj živim, kad budem iz nje pozvan napustit u ju s potajnim zadovoljstvom pomisli da nisam živio uzalud.

Postoje tri vrlo važne materijalne stvari o kojima u ovom napisu još nisam govorio i koje u zbog više važnih razloga još neko vrijeme zadržati za sebe: mislim na obavijest

⁸ *Gr ka kavana (Grecian Coffee House)*, nazvana prema vlasniku, Grku Konstantinu, nalazila se u blizini pravni koga u ilišta (The Temple); bila je omiljeno sastajalište pravnikâ kao i u enih profesora i lanova Kraljevskoga društva.

⁹ *Kakaovac (The Cocoa Tree)* bila je kavana gdje se pila okolada; to popularno sastajalište torijevskih politi ara mondenih ljudi; poslije je postalo torijevski klub.

¹⁰ U Drury Laneu postojalo je kazalište još za Shakespeareova doba, a 1663. nazvano je *Drury Lane Theatre*; izgorjelo je 1671–72. te obnovljeno 1674; nakon ponovnog požara obnovljeno je 1809. i na istome se mjestu nalazi i danas. U Addisonovo vrijeme ondje su se uglavnom izvodile dramske predstave. Kazalište u ulici Haymarket sagra eno je na lokaciji prijašnjega kazališta *Her Majesty's*, te 1706. otvoreno kao *Haymarket Theatre*; u Addisonovo vrijeme ondje su se uglavnom izvodile opere.

¹¹ *Jonathanova kavana (Jonathan's Coffee House)* bila je sastajalište burzovnih mešetara i poslovnih ljudi iz Citya, što e re i bogatih i uglednih gra ana.

¹² Misli se na tobožnji *Spectator Club* i njegove fktivne likove koji se spominju u više eseja, kao i lik samoga Promatra a (Spectatora), tj. Addisona (v. pogovor).

¹³ Franc: *tric-trac*, igra s kockama za dva do etiri igra a, izmišljena u Francuskoj oko 1500. U raznim varijantama postoji i danas.

o svom imenu¹⁴, dobi i prebivalištu. Moram priznati da bih udovoljio čitatelju u svemu što je razumno, no što se tih triju pojedinosti tiče, premda sam svjestan da bi one veoma ukrasile moj napis, nisam se još odlučio da ih priopćim javnosti. One bi me doista istjerali iz one nepoznatosti u kojoj sam proboravio mnogo godina i na javnim me mjestima izložile pozdravima i uljudnostima koji mi nikad nisu bili dragi; najveća mi je muka podnijeti da mi se netko obrati i u mene zuri. I s tog razloga kao tajnu čuvam i svoj izgled i odjeću, premda nije nemoguće da ih oboje otkrijem tijekom posla kojeg sam se latio.

Nakon što sam tako podrobno govorio o sebi, kasnije ću izvijestiti o gospodi koja sa mnom sudjeluju u ovom poslu. Jer kao što sam prije priopćio, plan tog posla smišljen je i izvodi se (kao i sve važne stvari) u Klubu. Međutim, kako su me prijatelji zadužili da ih predstavljam, oni koji su mi naumili pisati neka pisma naslove *Spectatoru*, c/o gosp. Buckley, u *Mala Britanija*.¹⁵ Još moram upoznati čitatelja s tim da smo, premda se naš klub sastaje samo utorkom i četvrtkom, imenovali odbor koji zasjeda svake večeri da bi pregledao sve one napise koji bi mogli pridonijeti općem dobru.

II*

*...Si forte necesse est,
Indiciis monstrare recentibus abdita rerum et
Fingere cinctutis non exaudita Cethegis
Continget: dabiturque licentia sumpta pudenter.*¹⁶

Kao što u našem ustroju postoji nekoliko osoba kojima je posao čuvati naše zakone, slobode i trgovinu, isto sam poželio da se određeni ljudi postave za nadzornike našega jezika koji će prije čitati da se ikakve riječi stranoga kova na u me u nama, te osobito zabranjivati da se ikakvi francuski izrazi udome u ovome kraljevstvu dok su oni što nose naš vlastiti biljeg usve jednako vrijedni. Zbog sadašnjeg nam se rata¹⁷ jezik toliko iskvario stranim riječima te ni jedan od naših pradjedova ne bi razabrao što to njegovi potomci čine kad bi o njihovim pothvatima čitao u kojima od ovodobnih novina. Naši su ratnici veoma marni u promicanju francuskoga jezika, a istodobno su se tako proslavili uspješima u svladavanju njihove sile. Vojnici su nam ljudi čije su glave vrsto usmjerene

¹⁴ Eseji nisu bili potpisani; Steele i Addison potpisivali su se raznim inicijalima, kao i njihovi povremeni suradnici, no autorstvo je bilo poznato. Nisu imali naslove; kasnije su naslove dodavali razni urednici, pa su po njima i isto poznati.

* *The Spectator*, br. 165, subota, 8. rujna 1711.

¹⁵ *Spectator* je isprva kao dnevnik tiskan kod Samuela Buckleya u londonskoj četvrti zvanoj Mala Britanija (Little Britain).

¹⁶ Lat. ...*No treba li nečemu skritom/oznaku nadjeti novu, i s uspjehom stvoriti još izraz, što ga još nisu Cetege, prega om opasani, uli, / i riječi takova slobodna bit, kad je uzeta skromno.* Horacije, *Epistule* II, 3. *Pizonima o pjesništvu* 48-51. Op. cit.

¹⁷ Rat za španjolsko naslijeđe.

prema akciji, te izvode takva juna ka djela o kojima se ne umiju izraziti. U vlastitom im jeziku manjkaju rije i kojima bi nam rekli što su to ostvarili, pa nam stoga izvještaje o svojim postignu ima šalju žargonskim izrazima što su ih nau ili me u svojim poraženim neprijateljima. Valjalo bi im pribaviti tajnike i pomo naših ministara vanjskih poslova eda bi im svoju pri u ispri ali na obi nom engleskom i onda nas na našem materinskom jeziku upoznali s tim što rade naši hrabri sunarodnjaci. Francuzi bi doista imali právo vijesti o ovom ratu objavljivati engleskim izrazima i time posti i da im se o bitkama ništa ne može razabrati. Njihov bi si narod mogao laskati kako stvari ne stoje tako loše kao što stvarno stoje kad bi one bile toliko ublažavane stranim nazivima i tonule u sjenu i nejasno u; no Englezi ne mogu dovoljno jasno pripovijedati o tim akcijama koje su njihovoj zemlji pribavile ve u slavu nego ikad ranije i koje bi pobu ivale još ve e divljenje kada bi bile bolje objašnjene.

Što se mene ti e, kad opsada traje dva ili tri dana, ja sam u njoj posve izgubljen i zbunjen i nailazim na toliko neobjašnjivih teško a te jedva znadem koja strana pobje uje sve dok me topovi s Towera ne obavijeste da se mjesto predalo. Za taj dio rata doista nalazim neke isprike, budu i da su forti fkacije strani izum pa zarad toga obiluju stranim nazivima. Ali kad pobje ujemo u bitkama koje se mogu opisati našim jezikom, zašto su nam novine pune tolikih nerazumljivih pothvata, a Francuzi nam moraju posuditi dio svoga jezika eda bismo saznali kako smo ih porazili? Njih bi valjalo smatrati sudionicima u nanošenju vlastite sramote kao što su Britanci neko bili tako umjetni ki izra eni na zastoru rimskoga kazališta te se inilo da ga podižu eda bi gledatelji imali priliku vidjeti kako vlastiti poraz slave na pozornici:

*Purpurea intexti tollunt aulaea Britanni.*¹⁸

Povijest svih naših prijašnjih ratova prenesena nam je našim doma im idiomom, da upotrijebim izraz velikog suvremenog kriti ara.¹⁹ Ni u jednoj od naših kronika ne nalazim da je Eduard Tre i ikada rekonoirirao²⁰ neprijatelja, mada je esto otkrivao položaj Francuzâ i jednako tako esto pobje ivao ih u bitkama. Crni Princ²¹ prešao je preko mnogih rijeka bez pomo i pontonâ²² i jarke jednako uspješno ispunjavao granjem kao što to generali u naše doba ine fašinama.²³ Naši zapovjednici gube pola svoje hvale, a naš narod pola veselja, zbog tih teških rije i i nejasnih izraza kojima toliko obiluju naše novine. Vidio sam ne jednog našeg razboritog gra anina kako se, nakon što u novinama pro ita svaki lanak, kod susjeda raspituje kakve su vijesti stigle poštom.

¹⁸ *Diže se grimizna zavjesa s utkanim Britancima.* Vergilije, *Georgike*, 3.v. 25. Prev. Mirjam Lopina.

¹⁹ Richard Bentley (1662 – 1742).

²⁰ Franc. *reconnoitre*: uhoditi, izvi ati.

²¹ Eduard, Crni princ (1330 – 1376), sin Eduarda III, veliki vojskovo a.

²² Franc. *ponton*; engl. *pontoon*: Addison ovdje zamjera što udoma ena tu ica rabi izvornu grafju.

²³ Engl. *faggot*: granje, prue; franc. *fascine*: fašina, snop granja, prua.

One izvanredne godine kad se naša zemlja oslobodila najve ih strahova i strepnji te uzdigla do najve ih visina radosti koju je ikad osjetila otkako je postala nacijom: mislim na godinu Blenheima²⁴, sje am se da sam iz unutrašnjosti dobio prijepis pisma iz inozemstva što ga je jedan mladi gospodin iz vojske napisao svome ocu, ovjeku velika imanja i jednostavne pameti. Kako je pismo bilo veoma pomodno prošarano modernim vojni kim izrazima, podastrijet u njegov prijepis na uvid itatelj.

Gospodine!

Združene, francuska i bavarska vojska zauzeše položaj iza golema gliba za koji vjerovahu da je neprelazan. Sljede ega dana naš je general poslao konji ki departman²⁵ da ih rekonoirira s male uzvisine na oko etvrt sata jahanja, a koji se neprimije en vrati natrag u logor kroz više deflea: susreviše u jednom od njih francuski departman koji se vra ao iz marodiranja, sve ih zarobiše prema vlastitom naho enju. Dan poslije stigao je u naš logor bubanj s porukom koju ne htjede priop iti nikomu doli generalu. Za njim je stigla truba, za koju rekoše da se ponašala vrlo nestašno, s porukom od bavarskog vojvode. Sutradan naša vojska, podijeljena u dva korpusa, u ini pokret prema neprijatelju. Iz javnog tiska ete doznati što smo s njima u inili, kao i o ostalim zbivanjima toga dana gloriije. Imao sam sre u biti u regimanu koji je potisnuo žandarmeriju. Nekoliko francuskih batajona, za koje neki govore da su bili rezerva, pružilo je nešto otpora, no to je bila samo gaskonada, jer na naše pripreme da zatrpamo nekoliko foseva i krenemo na njih, oni su udarili u šamadu i poslali nam Carte Blanche. Njihov komandant te mnoštvo visokih asnika i bezbrojne postrojbe postadoše ratni zarobljenici i mislim da e vizitirati vas u Engleskoj, budu i da karteliranje još nije dovršeno. Ne sumnjaju i da e Vam ove pojedinosti biti dobrodošle, na njima Vam estitam i ostajem poslušni Vaš sin itd.

Nakon što je otac tog mladog gospodina pro itao pismo, zaklju io je da ono javlja neku veliku vijest, ali on ne umije doku iti koju. Smjesta ga je predao svome župniku; ovoga je najedilo što nije kadar nešto razumjeti pa mu je, sav uzrujan, rekao da mu je sin kapetan napisao pismo bez glave i repa. Nadam se, kaže on, da je kapetan *compos mentis*: te nekakva nestašna truba, te nekakav bubanj koji nosi poruke, a tko je ta Blanche, molim lijepo? Mora da nas ili zadirkuje, ili je skrenuo. Otac, koji je župnika uvijek smatrao u enim ovjekom, po eo se u sebi gristi zbog sinovljeva jezika pa je, pred o ivši mu jedno

²⁴ Bitka kod Blenheima (tj. Blindheima, negdje se navodi i kao Höchstädt), sela u donjoj Bavarskoj, gdje se 13. 8. 1704. vodila jedna od velikih bitaka u ratu za španjolsko naslije e. U njoj je pobijedio vojvoda od Marlborougha (predak Winstona Churchilla), te bio nagra en podizanjem pala e (danas istoimena pala a kraj Oxforda).

²⁵ Prijevod ovoga pisma nastoji prenijeti duh Addisonove poruge, a galicizme i žargonizme iz izvornika tuma i ovdje.

Deflé: uski prolaz; *maradue*: plja ka; *bubanj i truba*: u vojnom žargonu toga doba metonimija za glasnika, osobu za vezu; *gasconne, gasconade*: razmetanje; *fosse*: graba, jark, šanac; *chamade*: znak bubnjem ili trubom da jedna zara ena strana želi pregovarati obustavi vatre; *carte blanche*: ovdje, bezuvjetna predaja; *carte*: ovdje, sporazum o razmjeni ratnih zarobljenika.

njegovo prijašnje pismo, kazao: »Vidite ovo ovdje: kad traži novac, zna posve razgovijetno govoriti; nema ovjeka u Engleskoj koji bi se jasnije izrazio kad želi novu opremu za svog konja.« Ukratko, starca je sve to toliko zbunilo te je strahovao nije li mu sina zadesila kakva nevolja, no nakon tri dana je vidio da su sve novine pune istih takvih riječi i da Charles naprosto piše kao svi drugi.

III*

... *Quod nec Jovis, nec ignis,
Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas.*²⁶

Aristotel nam kaže da je svijet preslika ili prijepis ideja što se nalaze u duhu Prvoga bića, ideje što se nalaze u duhu ovjeka prijepis su svijeta. Tomu bismo mogli dodati da su riječi i prijepis ideja što se nalaze u duhu ovjeka, te da je pisanje ili tiskanje prijepis riječi.

Kao što je Vrhovno biće izrazilo svoje ideje i otisnulo ih u stvaranje svijeta, tako ovjek izražava svoje ideje u knjigama, a one zahvaljujući velikom izumu posljednjih stoljeća mogu trajati koliko Sunce i Mjesec te nestati samo u sveopćoj prirodnoj propasti. Tako Cowley²⁷, u pjesmi o uskrsnu u gdje spominje propast svijeta divno kaže:

*Beskraji svemira nestat će,
Sve zvijezde sjajne mrijet će,
Ni Vergila djelo sveto vječno živjet neće.*²⁸

Nema drugog načina da se sa uvaju misli što nastaju i nestaju u duhu ovjeka i da se prenose do kraja vremena, nikakva drugog načina što bi osigurao trajanje naših ideja i sa uvao znanje bilo koje pojedinačne osobe kad joj se tijelo bude izmiješalo sa svime što je tvarno, a duša povukla u svijet duhova. Knjige su baština koju veliki genij ostavlja ovdje anstvu i koja se prenosi s koljena na koljeno kao dar onima budućima, još neročnim.

Sve druge umjetnosti koje izražavaju naše ideje, ne traju dugo: kipovi mogu trajati tek nekoliko tisuć godina, građevine kraće, a boje još kraće od građevina. Michelangelo, Fontana i Rafael u budućnosti će biti ono što su Fidija, Vitruvije i Apol danas: imena velikih kipara, graditelja i slikara koja su djela izgnana. Tih se nekoliko umjetnosti izražava u

* *The Spectator*, br. 166, ponedjeljak, 10. rujna 1711.

²⁶ Lat. ...*ni srdžba ga Jupiter-boga/Uništiti neće, ni oganj ni gvožđe ni nesito vr'jeme.* Ovidije, *Metamorfoze* XV, 871-2. U: *Metamorfoze*. Prev. Tomo Mareti, 1907. Jutarnji list, Zagreb 1998.

²⁷ Abraham Cowley, engleski književnik (1618 – 1667), svojedobno je najveći u popularnost uživao kao pjesnik, premda je pisao i prozu (eseje, satire) te napisao nekoliko kazališnih komada.

²⁸ Prev. Vladimir Pavlini.

raspadljivim materijalima: priroda pod njima propada te nije u stanju održati ideje što su u njih utisnute.

Okolnost zbog koje su pisci u prednosti pred svim tim velikim majstorima jest ta što oni mogu umnožiti svoja izvorna djela, ili to nije, što mogu na initi toliko primjeraka svojih djela koliko im duša želi, a da budu jednako vrijedna kao i sam izvornik. To velikom piscu kao da vje nost ini izglednom, no istodobno ga lišava drugih prednosti što ih imaju likovni umjetnici. Umjetnik stje e ve i uzvrat u dobiti, a pisac u slavi. Kakvu bi neiskazivu cijenu postigao jedan Vergilije ili jedan Homer, jedan Ciceron ili jedan Aristotel, da su im djela, kao što su to kip, gra evina ili slika, ograni ena samo na jedno mjesto te u vlasništvu samo jedne osobe!

Ako su pisana djela toliko trajna te mogu prelaziti iz stolje a u stolje e sve dok je toka vremena, koliko bi oprezan imao biti pisac kad u tisak daje išta što bi moglo iskvariti budu e naraštaje te duh ljudi zatrovati porokom i greškom? Pisci velika talenta što svoju nadarenost rabe ne bi li promicali nemoral, te duhom i humorom za injaju opake osje aje, imaju se smatrati društvenim šteto inama i neprijateljima ljudskog roda: za sobom ostavljaju knjige (kao što se kaže za one koji umru od bolesti što stvaraju omrazu prema njihovoj vlastitoj vrsti) koje e širiti zarazu i uništavati njihove potomke. Oni tvore kao suprotnost jednome Konfuciju ili jednome Sokratu, pa se ini da su na svijet poslani da ljudsku prirodu izopa e i urone u stanje divljaštva.

Znam da nam neki rimokatoli ki pisci govore kako pokvareni pisci ostaju u istilištu dokle god se njihov utjecaj proteže na budu e naraštaje. Jer istilište, kažu oni, nije ništa drugo doli iš enje od naših grijeha, a za iš enje se ne može re i da je gotovo sve dok naši grijesi i dalje traju i kvare ljudski rod. Pokvaren pisac, kažu oni, griješi i nakon smrti, i dokle god bude griješio, neka o ekuje da e mu tako dugo trajati kazna. Premda je rimokatoli ka predodžba o istilištu doista smiješna, ne može se ne pomisliti da e, ako duša nakon smrti išta znade o onome što se zbiva na svijetu, duša nemoralna pisca mnogo više žaliti zbog osje aja da je kvarila, nego se radovati pri pomisli da je ugodila svojim živu im obožavateljima.

No da se okanim toga strogog razmišljanja, zaklju it u ovaj napis pri om o jednom ateisti kom piscu koji je, kad se ozbiljno razbolio, zatražio pomo kapelana iz susjedstva te mu silno skrušeno priznao da mu na srcu ništa ne leži toliko teško koliko osje aj da je svojim pisanjem zaveo svoje doba i da e se zao utjecaj tih djela vjerojatno nastaviti i nakon njegove smrti. Kapelan je nakon daljnjeg ispitivanja ustanovio da pokajnika neopisivo mu i o aj te mu je, i sâm u en ovjek, rekao da se nada kako njegov slu aj nije onako beznadan kako se on pribojava, jer je ustanovio da je on veoma svjestan svoje greške i zbog nje se tako iskreno kaje. Pokajnik je i dalje ustrajao na zloj nakani svoje knjige da potkopa svu religiju i na slaboj osnovi za nadu u onoga ija e djela i dalje štetiti pošto njegovo tijelo bude položeno u zemlju. Ne nalaze i drugog na ina da ga utješi, kapelan mu je rekao da je dobro što ga toliko poga a zla namjera s kojom je objavio knjigu, ali da on treba biti veoma zahvalan što nema opasnosti da e ona nanijeti ikakvu štetu: stvar za koju se zalaže tako je loša i argumenti tako slabi, te se on, kapelan, ne boji ikakva zla u inka od toga; ukratko, neka bude zadovoljan što mu knjiga nakon smrti ne e izazvati nimalo ve u štetu

nego što je izazvala za njegova života. I dodao je, na još ve e bolesnikovo zadovoljstvo, kako vjeruje da se nitko osim nekolicine njegovih prijatelja i poznanika nije pomu io da ju pro ita, niti e se itko o njoj raspitivati nakon njegove smrti. Samrtnik je još uvijek u sebi imao toliko autorske slabosti da ga takva utjeha ubode u srce, pa je, ne odgovorivši tom dobrom ovjeku, upitao svoje prijatelje oko postelje (s razdražljivoš u prirodnom za bolesnika) gdje su pokupili takva tupana i zar su mislili da je on prava osoba za pomo ovjeku u njegovu stanju. Ustanovivši da pisac nije o ekivao da se s njim postupka kao s pravim i iskrenim pokajnikom, ve kao s pokajnikom od važnosti, kapelan se nakon kratka prijekora povukao ni ne pitaju i ho e li ponovo poslati po njega bude li se bolest pogoršala. Pisac se, me utim, oporavio i otada napisao dvije ili tri rasprave u istome duhu i, na sre u njegove jadne duše, s istim uspjehom.

IV*

...parcit

*Cognatis maculis similis fera...*²⁹

Klub kojeg sam lan sastoji se, nasre u, od osoba koje se u životu bave najrazli itijim poslovima te koje su baš zato birane iz svih najvidnijih društvenih slojeva. Stoga sam dobro opskrbljen razli itim indicijama i gra om, pa mi je poznato sve što se zbiva u svim etvrtima i dijelovima ne samo ovoga velikog grada nego i cijeloga Kraljevstva. Moji e itatelji tako er sa zadovoljstvom ustanoviti da nema toga reda ili staleža koji u Klubu nema svog zastupnika, te da se ondje uvijek nalazi netko tko e povesti ra una o njihovim interesima, to jest, da se ništa ne napiše ili objavi što bi stvaralo predrasude ili kršilo njihova zaslužena prava i povlastice.

Sino sam dokasna sjedio u društvu te odabrane skupine prijateljâ koji su me upoznali s nekoliko svojih, ali i tu ih, primjedaba o ovim mojim razmatranjima, kao i s raznolikim uspjehom koji su ona doživjela me u raznim redovima i staležima itatelja. Will Honeycomb³⁰ mi je na najblaži mogu i na in kazao da se nekoliko gospo a (ali za vašu utjehu, kaže Will, ne onih s najviše duha) uvrijedilo zbog slobode koju sam si uzeo pišu i o operi i lutkarskim predstavama. Nekoliko tih gospo a tako er se veoma iznenadilo što ja mislim da su tako ozbiljne stvari kao odje a te konji i ko ija vrsnih osoba prikladne teme za zadirkivanje.

Njegovo je kazivanje prekinuo sir Andrew Freeport,³¹ kazavši da su napisi na koje smjera gradu donijeli veliko dobro, te da su se sve njihove žene i k eri zahvaljuju i njima popravile. Dodao je još i da mi je cijeli grad zahvalan što sam objavio svoju velikodušnu

* *The Spectator*, br. 34, ponedjeljak, 9. travnja 1711.

²⁹ Lat. *Zvijer šteti poznate pjege sli ne zvijeri*. Juvenal, *Satire* XV, 159. Prev. Mirjam Lopina.

³⁰ Jedan of fktivnih likova iz nepostoje eg kluba *Spectator*.

³¹ Tako er lik iz kluba *Spectator*.

namjeru da šibam porok i ludost što se javljaju u veliku broju, ne spuštaju i se pritom na to da objavljujem pojedine spletke ili bra ne prevare. Ukratko, kaže sir Andrew, ako izbjegnute onu glupu utabanu stazu s koje se obaraju na gradske vijerike i grane i svojim se perom dohvatite taštine i dvorskih raskoši, vaše e novine sigurno biti na op u korist.

Nato je moj prijatelj Student³² kazao sir Andrewu da se udi što uje ovjeka njegove pameti da tako govori, jer grad je oduvijek podru je za satiru pa ljudi od duha za vladavine kralja Karla³³ nisu ni izvrgavali poruzi išta drugo. Potom je na primjerima Horacija, Juvenala, Boileaua³⁴ te ponajboljih pisaca svih razdoblja pokazao da se ludosti pozornice i dvora nikad nisu smatrale toliko svetima, a da se ne bi mogle ismijati, koliko god visoko stajale osobe koje su onamo zalazile. Ali ipak, kaže on, mislim da ste se sa zadirkivanjem odve zaletjeli kad ste napali nekoliko osoba iz pravni koga svijeta, a vjerujem da mi u toj stvari ne možete ukazati ni na jedan presedan koji bi opravdao vaš postupak.

Moj dobri prijatelj sir Roger de Coverley, koji sve to vrijeme nije ništa izustio, zapo eo je svoj govor jednim *pih!* te nam nastavio kazivati kako ga udi što vidi toliko pametnih ljudi tako uozbiljenih nad glupostima. Neka naš dobri prijatelj, kaže on, samo napadne svakoga tko to zaslužuje; gospodine Promatra u, obratio se meni, ja bih samo savjetovao da pripazite kako se bavite ladanjskom gospodom: oni su ukras engleske nacije, ljudi su to dobre glave i zdrava tijela! I tek da vam kažem, neki od njih zamjeraju vam što s tako malo poštovanja spominjete lovce na lisice.

Kapetan Sentry³⁵ tom je prilikom vrlo malo govorio. Samo mi je rekao da preporu a mojoj razboritosti neka se ne dohvati vojske te mi savjetuje neka se u toj temi i dalje držim diskretno. Do tada sam ve ustanovio da mi je svaku temu mojih razmatranja oduzeo ovaj ili onaj lan Kluba, pa sam se po eo zamišljati u položaju onog dobrijana koji se našao u situaciji da se jednoj njegovoj ženi ne svi aju njegove sjedine, a drugoj njegova crna kosa, sve dok svaka nije iš upala ono što joj se ne svi a te mu ostavila glavu elavu i golu.

Dok sam u sebi tako razglabao, za mene se zauzeo moj vrijedni prijatelj Sve enik, koji se na moju sre u te ve eri zatekao u Klubu. Rekao je da se udi što svaki sloj ljudi za sebe misli da je odve važan a da bi primao savjete; da nevinost, a ne odlika, izuzima ovjeka od prijekora; da poroke i ludosti valja napadati gdje god se nalazili, osobito pak kad se na u me u ljudima na visokim i istaknutim položajima. Još je dodao da e moje novine poslužiti samo da otežaju muke siromašnima budu li ponajviše prokazivale one koji su ve potla eni, i zlosre om uvjetâ te okolnosti u kojima žive unekoliko izvrgnuti ruglu. Zatim je ukazao i na to da bi novine mogle uvelike koristiti javnosti kad bi osu ivale poroke koji su odve ništavni za zakonski progon, a za poimanje propovjedaonice odve fantasti ni. Još mi je savjetovao neka vedra duha nastavim sa svojim pothvatom i uvjeravao me da

³² Tako er jedan od likova kluba *Spectator* kojemu se ne navodi ime.

³³ Kralj Karlo (Charles) II. Stuart (1630 – 1685).

³⁴ Nicolas Boileau, francuski pjesnik, dramati ar i kriti ar (1636 – 1711), autor djela *Art poétique*, što ga je na engleski preveo J. Dryden. V. *Pjesni ko umije e*. Prev. Mirko Tomasovi . Prir. Milivoj Solar, Matica hrvatska, Zagreb 1999.

³⁵ Tako er fktivni lik iz kluba *Spectator*.

u, sve ako tkogod i bude mnome nezadovoljan, nai i na odobravanje svih ije pohvale služe na ast osobama kojima bivaju upu ene.

Cijeli Klub s osobitim uvažavanjem prati izlaganje toga gospodina, koji ih jednako privla i onim što kaže te iskrenim i vještim na inom izražavanja, kao i snagom argumenata i razuma kojom se služi. Will Honeycomb smjesta se složio da je to što kaže ispravno, te što se njega ti e ne e ustrajati na popustu koji je tražio za gospo e. Sir Andrew jednako je iskreno odustao od grada. Ni Student se nije želio izdvojiti, a slijedili su ga sir Roger i kapetan Sentry, koji su se svi složili neka slobodno nastavim ratovati u kojem god dijelu mi se ho e, pod uvjetom da se i dalje borim sa zlo incima u cjelini te da napadam porok, a da pritom ne povre ujem osobu.

Ta rasprava što se vodila radi dobrobiti ljudi dala mi je misliti o onoj kojom se neko bavio rimski trijumvirat, a zarad uništenja ljudi. Svaki od njih isprva se vrsto zauzimao za prijatelja sve dok nije ustanovio da e tako proskribirati sebe pa su, žrtvuju i sve svoje poznanike i rodbinu, tako smislili veoma fnu egzekuciju.

Nakon što sam odlu io i dalje odvažno stupati na putu vrline i zdrava razuma te jediti njihove protivnike kojem god redu ili staležu pripadali, oglušit u se na sve prigovore koji mi se s tim u vezi u budu nosti budu stavljali. Ako Punch³⁶ pretjera, vrlo u ga slobodno ukoriti; ako kazalište postane gojilištem ludosti i drskosti, ne u ga se libiti kuditi. Ukratko, kada god u gradu, na dvoru ili u unutrašnjosti budem naišao na ono što ugrožava skromnost ili dobro vladanje, sve u svoje sile upotrijebiti da na to ukažem. Pritom, me utim, molim svaku osobu koja mi ukazuje ast time što ita ove novine, neka nikad ne pomisli kako je ona ili netko od njenih prijatelja ili neprijatelja meta izre enoga. Jer obe avam toj osobi da nikada ne u ocrtati manjkav karakter ako on ne pristaje barem tisu i ljudi, niti u objaviti i jedan napis koji nije pisan dobronamjerno i iz ljubavi prema ljudima.

O VREMENIMA I OBI AJIMA

IV*

*Quid verum atque decens curo et rogo, et omnis in hoc sum.*³⁷

Primio sam jedno pismo koje izražava želju da se veoma satiri no osvrnem na one male mufove što su sada u modi, drugo me obavještava o paru srebrnih podvezica što se

³⁶ Likovi (gosp. Punch i njegova supruga Judy) u popularnim lutkarskim predstavama po etkom 18. stolje a koji su se održali do danas.

* *The Spectator*, br. 16, ponedjeljak, 19. ožujka 1711.

³⁷ Lat. *Sada za istinu marim, za doli nost, za to sad pitam, /u tom sam sav; [...].* Horacije, *Epistule* I, 1. 10-11. Op. cit.

kopaju ispod koljena, nedavno viđenih u kavani *Duga*³⁸ u Fleet Streetu; u trećem se iznosi teška optužba protiv rukavicâ s resama. Ukratko, jedva da u obaju spolova ima ukrasa što ga ovaj ili onaj moj itatelj nije u pismu ogorčeno osudio te preporučio da se na nj osvrnem. Moram, stoga, jednom za svagda obavijestiti svoje itatelje da mi nije namjera dostojanstvo ovih mojih novina uništavati osvrtima na crvene pete ili pundže, nego zalaziti u ljudske sklonosti te ispravljati one iskvarene osjećaje iz kojih potječu sva ona mala pretjerivanja što se prema van pokazuju u odjeći i ponašanju. Gizdavi i muškarci ukrasi tek su pokazatelji poroka i nisu po sebi zločin. Ugasi li se u duhu taština, sve one sitne suvišnosti u dotjerivanju i opremi kojom ih prirodno treba smanjiti. Uništi li se korijen koji ga hrani, cvijet će sâm otpasti.

Zato ja, kao što sam rekao, svoje lijekove primjenjivati na izvorno sjeme i na njela gize dave odjeću, ne spuštajući se pritom na samu odjeću, premda istodobno moram priznati da pomišljam kako bih trebao otvoriti mjesto izvršitelja koji bi se zvao *kritičarom malih stvari* i kojemu bih dao da se jednom tjedno posveti izvršenju tog zadatka. Takav bi izvršitelj mogao djelovati pod mojom odgovornošću u onako kao što djeluje ranarnik u usporedbi s liječnikom: jedan se bavi liječenjem prišteva i tumorâ što izbijaju po tijelu, a drugi se skrbi za krv i boljiti tjelesnog ustroja. Iskreno govoreći, mladi obaju spolova tako su neopisivo skloni juriti s dugačkim mačevima ili u suknjama dugih povlaka, s bujnim pokrivalima za glavu ili u vlasuljama s dugim uvojcima ili s nekim drugim bremenom na odjeći, te ih je nužno veoma često podrezivati eda ih ukrasi ne bi prigrije ili ih pregazila raspojasanost njihovih navika. Veoma me muči dvojba da li bih dao prednost kvekeru koji je podrezan tako pomnjivo te je gotovo zarezan u živo meso, ili kicošu natovarenu tolikim suviškom izraslinâ. Moram stoga zamoliti svoje itatelje neka mi pišu te me obavijeste slažu li se s mojim naumom, kao i o tome misle li da će uvođenje tako sitnih i veće kritike biti javnosti na korist; jer ništa takva ne bih učinio na preporuku i bez savjeta.

Na drugom je mjestu još jedna vrsta pisama itateljâ na koju se moram osvrnuti. Mislim na one koji pišu o privatnim skandalima ili ocrnjuju pojedine osobe ili obitelji. U svijetu je toliko zlih nakana te mi rugalice šalju ljudi koji ne poznaju pravopis, a satire sastavljaju oni koji jedva da umiju pisati. U zadnjoj mi je pošti stigla neizmjenjiva pošiljka skandalâ, a imam i itav svežanj pisama iz ženskih ruku pun ljagâ i klevetâ: kad podno neke škrobotine vidim ime Caelia, Phillis, Pastora i slično, odmah zaključujem da me izvješćuje o kakvoj posrnuloj djevici, nevjernoj supruzi ili zaljubljenoj udovici. One koji mi pišu takva pisma moram obavijestiti da ne kanim objavljivati intrige i brane prijevare, niti sramotne priče što virkaju iz rupâ izvlačeni na svjetlo dana. Kad napadam porok, napadam ih kao cjelinu, te se neću dati izazvati onom ružnom navadom što ju vidim u drugih, da kao primjer zločinca prokažem pojedinu osobu. Riječju, u meni je toliko Drawcansira³⁹ te u zanemariti

³⁸ *Rainbow Coffee-House* kavana je što se nalazila u Fleet Streetu, nedaleko od pravničkih škola. Otvorena je 1656. ili 1657. kao druga po redu kavana u Londonu (prva je navodno otvorena 1652). Otvorio ju je brijač James Farr; u jednom dijelu prostora i dalje je bila brijačnica, a u jednom knjižara koja je ondje bila i prije kavane. U doba *Spectatora* uživala je velik ugled.

³⁹ Drawcansir, u drami *Kazališna proba* (*The Rehearsal*, 1671) Georgea Villiersa lik naprasita, krvoločnog nasilnika koji pobježe ujezbe itave vojske i izjavljuje da ubija i prijatelja i neprijatelja.

jednog jedincatog neprijatelja kako bih napao cijelu vojsku. Ja se ne trudim prokazati ni Laju⁴⁰ ni Silena,⁴¹ nego bludnicu i pijanca, a zlodjelo u razmatrati slijedom pojavâ me u ljudskom vrstom, a ne kad ga po ini pojedinac. Mislim da je upravo Kaligula poželio da svekoliki grad Rim ima samo jedan vrat tako da ga uzmogne obezglaviti jednim udarcem. Zbog ljubavi prema ljudskome rodu u init u ono što bi taj car bio u inio zbog okrutnosti svoje udi, i svaki u udarac usmjeriti na itavu zajednicu prijestupnikâ. Istodobno sam posve svjestan da ništa toliko ne širi novine koliko klevetanje i ocrnjivanje neke osobe, no kako moja razmatranja nisu podvrgnuta toj nuždi, ne zapadaju ni u to iskušenje.

Na sljede em su mjestu moji strana ki itatelji koji me u pismima stalno sukaju neka se osvrnem na postupanje onih drugih. Koliko puta s obiju strana od mene traže da budem nezainteresiran promatra nepodopština što ih izvodi stranka oporbena onoj kojoj pripada pošiljalac pisma. Prije otprilike dva dana ukorili su me jednim starim gr kim zakonom koji svakom ovjeku zabranjuje da pri podjelama u svojoj zemlji ostane neutralan ili ih samo promatra. Me utim, budu i da sam veoma siguran da bi moje novine posve izgubile utjecaj kada bi se upustile u skandale ove ili one stranke, pobrinut u se da se uvam svega što bi tomu moglo voditi. Ako na bilo koji na in mogu ublažiti osobne razdražljivosti ili utišati vrenja u javnosti, svim u silama oko toga uznastojati, ali nikad ne u dopustiti da mi srce predbacuje što sam u inio išta u smjeru pove anja zavada i netrpeljivosti koje iskorjenjuju religiju, nagr uju vlast i narod ine nesretnim.

To što sam rekao u trima prethodnim odjeljcima veoma e, bojim se, smanjiti broj onih koji mi pišu; stoga itatelju obe avam: bude li zapo eo od nekog nagovještaja koji ne umije slijediti, nai e li na neku uzbudljivu pri u koju ne zna ispri ati, otkrije li kakav zarazan porok koji je meni promakao, ili uje za kakvu neobi nu vrlinu što bi ju htio objaviti, ukratko, bude li imao ikakve gra e koja bi mogla priskrbiti bezazlenu razbibrigu, ja u mu pomo i što bolje mogu kako bi ih sro io javnosti za zabavu.

itatelj e ustanoviti da je ovaj napis namijenjen kao odgovor mnogima koji su mi pisali, no nadam se da e mi biti oprošteno budem li izdvojio jednoga koji mi je uputio tako skromnu molbu te ne mogu a da joj ne udovoljim.

Spectatoru

15. ožujka 1711.

Gospodine!

Trenutno sam veoma nesretan jer nemam raditi ništa drugo doli brinuti svoja posla, te Vas stoga molim da mi kod Vas date neko malo zaposlenje. Primijetio sam da ste u Londonu imenovali tiskara i knjižara za primaocce pisama i oglasâ za City, te bih se smatrao veoma po aš enim kada biste mene imenovali za primaoca pisama i oglasâ za Westminster i za vojvodstvo Lancaster. Premda ne mogu tvrditi da za taj posao imam dovoljno

⁴⁰ Starovjeka kurtizana (4. ili 5. st. pr. Kr.).

⁴¹ Silen, u gr koj mitologiji Dioniziov sljedbenik.

spodobnosti, truditi u se da marljivoš u i vjernoš u nadoknadim ono što mi nedostaje u nadarenosti i duhu.

*Vaš, gospodine,
odani sluga,
Charles Lillie*

V*

*...Id arbitror
Adprime in vita esse utile, ne quid nimis.⁴²*

Zbog svoga, kako on to naziva, poznavanja ljudskog roda, koje ga je u mladosti stajalo mnogih nevolja, moj prijatelj Will Honeycomb veoma drži do sebe. Jer Will svaku nesre u što ga je snašla sa ženama i svaku arku koju je imao s muškarcima smatra dijelom svoga školovanja, pa umišlja da nikad ne bi postao ovjekom kakvim jest, da u mladosti nije razbijao prozore, obarao pozornike, uznemiravao estitu eljad pono nim serenadama i obilazio bludni ke etvrti. Upuštanje u tovrnsne pustolovine Will naziva prou avanjem ljudske vrste, a takvo poznavanje grada naziva poznavanjem svijeta. Will iskreno priznaje da ga je pola života svakog jutra boljela glava zato što je no u u io o svijetu, pa se sada tješi, kad ga od vremena do vremena sna u stanovite boljke da bez njih ne bi bio upoznao kavalirske navade svoga doba. Na njih Will gleda kao na nauk džentlemana, te sve druge vrste nauka drži postignu ima onoga kog naziva u enjakom, ovjekom od knjige ili flozofom.

S tih razloga Will zablista u miješanom društvu, gdje je dovoljno diskretan da ne prekora i svoju mjeru, te esto umije svoje stvarno neznanje na neki na in prikazati kao da je prividno. No naš ga Klub esto uhvati kad posrne, i u tim ga prigodama nikad ne šteti. Jer, budu i da nas Will esto uvrijedi svojim poznavanjem grada, mi mu se katkad osvetimo svojim poznavanjem knjiga.

Prošlog nam je tjedna pokazao dva ili tri pisma što ih je u mladosti napisao nekoj koketnoj dami. Zadirkivanje u njima bilo je prirodno i dosta dobro za jednog pukog bonvivana, ali, na veliku nesre u, nekoliko je rije i bilo krivo napisano. Will je nato isprva odmahivao uz smijeh što je bolje znao i umio, no nakon što je ustanovio da su na njega navalili sa svih strana, a osobito Student, kazao nam je, pomalo ljutito, da nikad nije volio sitni avost u pravopisu te da on piše kao džentlemen, a ne kao u enjak. Potom je Will zašao u svoju staru temu prokazivanja uskogrudnosti, oholosti i neznanja sitni avih ljudi i s tim otišao tako daleko te, nakon što sam se povukao u svoj stan, nisam mogao odoljeti a da ne zabilježim misli što su mi o toj temi navrle.

* *The Spectator*, br. 105, subota, 30. lipnja 1711.

⁴² Lat. *...Smatram da je to/U životu osobito korisno: ni ega previše.* Terencije, *Djevojska s Andra*, I. 1. Prev. Mirjam Lopina.

ovjek koji je odrastao me u knjigama i ne može razgovarati ni o em drugom, veoma je nezanimljiv sugovornik i, kako mi to zovemo, sitnoduh. Ja pak mislim da bismo taj naziv trebali proširiti na svakoga tko ne umije razmišljati izvan svoje struke i odre enoga na ina života.

Ima li ve eg sitnoduha no što je puki bonvivan? Uskratite li mu kazalište, popis vladaju ih ljepotica i pri anje o nekoliko pomodnih zlovolja što su ga obuzele, ostat e bez rije i. Koliko li je pristalih džentlemana ije znanje ne seže dalje od rubova dvora! Takav e vam navesti imena glavnih miljenika, ponoviti mudre izreke kakva izvršnika, prišapnuti vam spletku još nerazglašenu i nenapuhanu, ili e, ako mu je obzor zapažanja nešto širi od obi noga, možda za i u sve situacije, poteze i preokrete igre *ombre*⁴³. Kad dotle stigne, pokazao vam je puni krug svojih znanja, nadarenost mu je presušila te nije kadar voditi daljnji razgovor. Što su oni drugo doli uzmožni sitnodusi? A ipak, ti ljudi sebe najviše cijene baš po tome što su izuzeti iz sitni avosti visokih u ilišta.

Ovdje bih mogao spomenuti vojnog sitnoduha koji vazda govori o taborištu te srlja po gradovima, nalazi smještaj i bije bitke od po etka do kraja godine. Sve što govori miriše na barut; oduzmete li mu streljivo, ni rije o sebi ne e mo i izre i. Mogao bih isto tako spomenuti i pravni kog sitnoduha koji vje no pri a o parnicama, ponavlja zbivanja iz Westminster Halla⁴⁴ i s vama se prepire oko najobi njih životnih okolnosti, ne zato što je uvjeren u udaljenost kakva mjesta ili u kakvu tri ariju u razgovoru, nego zatim da bi se prepirao. Državni sitnoduh sav je umotan u vijesti i utonuo u politiku. Ako spomenete kraljeve Španjolske ili Poljske, govorit e veoma zapaženo, no skrenete li s *Gazette*⁴⁵, izgubit e se. Ukratko, puki dvorjanin, puki vojnik, puki u enjak, puki bilošto, obi an je bezukusni i isto toliko smiješni sitnoduh.

Od svih vrsta sitnoduha koje sam spomenuo knjiški je sitnoduh uvelike najpodnošljiviji; u njega je barem izvježbano shva anje i glava mu je puna, mada zbrkana, te ovjek koji s njim razgovara može od njega dobiti mig o stvarima koje vrijedi znati i koje može okrenuti sebi u korist, iako su od male koristi svojem vlasniku. Najgora vrsta sitnoduha me u u enim ljudima oni su kojima je priroda udijelila veoma malu koli inu zdrava razuma te su bez ukusa ili razumijevanja pro itali velik broj knjiga.

Istina je o tome ta: koliko god naobrazba, putovanja te svi drugi na ini usavršavanja pridonose zdravu razumu, toliko ine budalasta ovjeka deset tisu a puta nepodnošljivijim i njegovoj drskosti pridonose raznovrsnu gra u, a njemu pružaju priliku da obiluje glu-postima.

Plitki sitnodusi veli aju jedan drugoga mnogo više negoli ljudi temeljite i korisne u enosti. Kad im vidite nazive, a nazivaju se urednikom ili savjetnikom em rukopisâ, držali

⁴³ Španj. *l'hombre*, doslovno: ovjek. Naziv vrlo složene kartaške igre koja se pojavila krajem 16. stolje a i preplavila Europu potkraj 17. stolje a. U Engleskoj se nazivala *ombre*. Smatrala se prestižnom kartaškom igrom (kao danas bridž). Opširno ju opisuje Alexander Pope u *Otmici uvojka* (*The Rape of the Lock*, 1714).

⁴⁴ Najstariji dio zgrada parlamenta u Londonu; sve do 1882. sjedište sudova.

⁴⁵ *The London Gazette*, službeno glasilo britanske vlade. Prvi put je izišlo 7. 11. 1665. kao *The Oxford Gazette* i smatra se prvim novinama u Britaniji.

biste ga slavnim pripadnikom zajednice pisaca i udom svoga doba, no možda i ete nakon pregleda ustanoviti da je samo ispravio gr ki prijedlog ili u re enicu propisno umetnuo zareze.

Oni su dapa e primorani da se tako izdašno hvale eda bi jedan drugomu sa uvali obraz. Stoga ne udi što velik dio znanja, koje sám nije u stanju ovjeka u initi mudrijim, po prirodi naginje da ga u ini taštım i naprasitim.

VI*

*Tigris agit rabida cum tigride pacem
Perpetuam, saevis inter se convenit ursis.*⁴⁶

Kaže se da je ovjek društvena životinja, pa kao primjer za to pripominjemo da se koristimo svakom prilikom i izlikom eda bismo zašli na one male no ne skupove koji su op e poznati pod imenom »klubovi«. Kad skupina muškaraca ustanovi da se svi slažu u nekoj pojedinosti, ma koliko ništavnoj, utemelje neku vrstu bratstva pa se nalaze jedan ili dva puta tjedno, u ime takve neke maštovite sli nosti. Znam da se u jednom ove em sajmišnom gradu nalazio *Klub debelih*, koji se (kao što biste pretpostavili) nisu sastajali eda bi jedan drugoga zabavljao živahnoš u i duhovitoš u, ve da bi jedan drugoga bodrio. Prostorija u kojoj se taj klub sastajao bila je me u najve ima i imala dva ulaza: na jednome su vrata bila srednje veli ine, a na drugome dvokrilna. Ako je kandidat za taj klub krupnih mogao u i kroz prva vrata, smatralo se da nije zadovoljio; no ako je pri prolasku zapeo i nije se mogao probiti kroz njih, smjesta su mu otvarali dvokrilna vrata i pozdravljali ga kao brata. uo sam da je taj klub, mada se sastojao od usve petnaest osoba, težio više od tri goleme ba ve⁴⁷.

Kao oporba tom društvu pojavilo se drugo, sastavljeno od strašilâ i kosturâ koji su, onako silno mršavi i zavidni, inili sve da pomrse ra une svojoj odebljoj bra i, koju su predstavljali kao eljad opasnih na ela, sve dok ih naposljetku nisu ljudima omrznuli i, posljedı no, istisnuli iz reda gradskih sudaca. Te su frakcije nekoliko godina razdirale gradsko vije e sve dok se napokon nisu sporazumjeli ovako: jedanput godišnje grad e birati svoja dva suca iz tih dvaju klubova, pa zbog toga sada glavni sudski službenici dolaze u paru spojeni kao prevelika letva i premali utor, jedan debeli i jedan mršavi.

Svi su uli za Klub, ili to nije *Savez kraljeva*. Taj je uznositi savez, nastao nedugo nakon povratka kralja Karla Drugog, primao ljude svih odlika i zanimanja pod uvjetom

* *The Spectator*, br. 9, subota, 10. ožujka 1711.

⁴⁶ Lat. *Bijesna tigrica sklapa vje ni mir s tigrom, a divlji se medvjedi udružuju me u sobom.* Juvenal, *Satire*, XV. 163. Prev. Mirjam Lopina.

⁴⁷ Engl. *tun*, golema ba va od 1 156 litara, ija se zapremına rabila kao mjerna jedinica.

da se slažu s naslovom Sire⁴⁸ – za Kralja koja e, zamišljali su, njene nositelje dostatno označiti kao nimalo uprljane republikanskim i antimonarhijskim na elima.

Krsna se imena tako er esto rabe kao oznaka ugleda i povod za klub. *Jurjev klub*, koji se na dan Sv. Jurja okupljao pod cimerom Jurja i zaklinjao se »pred Jurjem«, još je uvijek u živom sje anju.

Sada se u više dijelova ovoga grada nalazi nekoliko klubova koji se zovu *uli ni klubovi*: u njima se svake ve eri glavni stanovnici ulice sastaju radi razgovora. Sje am se da mi je, kad sam tražio stan u Ormond Streetu, kao preporuku za tu gradsku etvrt gazda kazao da se tu nalazi jedan vrlo dobar klub; u nastavku razgovora tako er mi je kazao da su dva-tri bu na seoska vlastelina koji su lani ondje stanovali znatno snizili cijenu stanarine, te da klub (kako bi ubudu e sprije io sli ne neugodnosti) pomišlja da svaku slobodnu ku u uzme u svoje ruke i drži sve dok za nju ne na e stanara druželjubive naravi i dobra u razgovoru.

Klub mu aljivih iji sam neko bio nedostojan lan, okupljao je asnu gospodu mirne naravi koji bi zajedno sjedili, pušili svoje lule i do pono i ne progovorili ni rije . *Klub nijemih* (kako sam obaviješten) ustanova je iste takve naravi i jednako velik neprijatelj buke.

Nakon tih dvaju bezazlenih društava ne mogu a da ne spomenem jedno veoma opako koje je nastalo u vrijeme vladavine kralja Karla Drugoga: mislim na *Klub duelanata*, u koji nisu primali nikoga tko u dvoboju nije ubio protivnika. Govori se da je predsjednik kluba pobio njih pola tuceta u jednoj jedincatoj borbi; a što se ostalih lanova ti e, za stolom su mjesta zauzimali sukladno broju ljudi koje su pobili. Postojao je ondje i pokrajnji stol za one koji su samo prolili krv i pokazali hvalevrijednu ambiciju da iskoriste prvu priliku koja e ih kvalificirati za prvi stol. Taj klub, a sastojao se od samih asnih ljudi, nije potrajao dugo jer mu je ve ina lanova stradala od ma a ili bila obješena nedugo nakon što se osnovao.

Naši moderni proslavljeni klubovi imaju u temeljima jelo i pi e, što su to ke u kojima se ve ina ljudi slaže te gdje svi, u eni i nepismeni, dosadni i duhoviti, flozof i glupani, imaju svoju ulogu. Misli se da sâm *Kit-Cat*⁴⁹ potje e od pite s ov etinom. Klubovi *Gove i odrezak* i *Listopad* tako er nisu neskloni jelu i pi u, ako je suditi prema imenu jednoga i drugoga.

Kad ljude tako blisko povezuje ljubav prema druženju, a ne duh razdora; kada se ne susre u eda bi osu ivali ove ili one ili im dodijavali, nego da bi uživali jedni s drugima; kad se tako sastaju da sami postanu bolji ili za dobrobit drugih, ili barem da se opuste u bezazlenu i vedru razgovoru nakon dnevnoga posla, od tih bi malih institucija i udruuga moglo biti velike koristi.

⁴⁸ Kraljevski naslov, grafjom istovjetan naslovu francuskih kraljeva, a izgovorom razli it od *sir* (plemi ki naslov ili naprosto *gospodin*).

⁴⁹ Klub *Kit-Cat* izvorno je bio glasovita londonska gostionica s pitom od ov etine: vlasnik se zvao Christopher (Kit) Catling (Cat) i po njemu je ta pita nazvana Kit-Cat. Gostionica je prerasla u klub nakon što su se ondje jednom tjedno, na poziv izdava a Jacoba Tonsona, sastajali pisci. Oko 1700. *Kit-Cat* je postao poznato politiko i književno okupljalište.

Ne mogu a da ovaj napis ne zaklju im odredbama na koje sam naišao na zidu jedne pivnice; o tome kako sam se ondje našao, obavijestit u itatelja jednom zgodnijom pri likom. Te je propise postavila skupina zanatlija i radnikâ koja se ondje sastajala svake ve eri; kako nam one mogu dobro oslikati život nižih slojeva, prepisat u ih doslovno.

PRAVILA koja se imaju poštovati u Klubu dva penija, postavljena na ovome mjestu radi uvanja prijateljstva i dobroga susjedstva.

- I. Svaki lan pri svom prvom dolasku mora položiti dva penija.
- II. Svaki lan mora puniti lulu iz vlastite kutije.
- III. Ako neki lan napusti Klub, mora Klubu platiti globu od jednog penija, osim u slu aju bolesti ili utamni enja.
- IV. Ako koji lan psuje ili kune, onaj do njega može ga udariti po cjevanici.
- V. Ako koji lan pri a u Klubu neistinite pri e, za svaku tre u laž platit e globu od pola penija.
- VI. Ako koji lan s nepravom udari drugoga, platit e Klubu njegovu lanarinu.
- VII. Ako koji lan dovede u Klub svoju ženu, morat e platiti sve što ona popije ili popuši.
- VIII. Ako žena kojega lana do e po njega u Klub, mora s njim razgovarati s druge strane vrata.
- IX. Ako koji lan nazove drugoga rogonjom, bit e izba en iz Kluba.
- X. U Klub ne e biti primljen onaj koji radi isti posao kao neki njegov lan.
- XI. Nikome iz Kluba ne e odje u ili obu u praviti ili popravljati nitko drugi doli brat lan.
- XII. Nijedan neprisegnuti⁵⁰ ne može postati lan.

Moralnost toga malog kluba uvaju tako sveobuhvatne odredbe i kazne te ne sumnjam da e itatelj u njima na i jednako zadovoljstvo kao i u *Leges convivales* Bena Jonsona⁵¹, u odredbama starog rimskoga kluba koje citira Lipsius⁵², ili u propisima drevnog gr kog autora⁵³ u *Gozbi*.

⁵⁰ Engl. *non-juror*, osoba koja nije htjela položiti zakletvu podani ke vjernosti. Izvorno, lan Anglikanske Visoke crkve koji se nakon Revolucije 1688. odbio zakleti na vjernost vladarima Vilimu i Mariji. Šire shva ano, neprisegnuti su ostali vjerni dinastiji Stuart, tj. jakobitima, iako nužno nisu aktivno sudjelovali u jakobitskim ustancima.

⁵¹ 24 latinske sentencije urezane u mramor iznad dimnjaka u taverni koja se zvala *Apollo* ili *Old Devil* u pravni koj etvrti; u toj se taverni navodno nalazila soba Jonsonova kluba.

⁵² Justus Lipsius (i Joose Lips ili Josse Lips), nizozemski flolog i humanist (1547 – 1606).

⁵³ Tj. Platona.

VII*

*Sic vita erat: facile omnes perferre ac pati;
Cum quibus erat cunque una, his sese dedere,
Eorum obsequi studiis; advorsus nemini;
Nunquam praeponens se aliis: Ita facillime
Sine invidia invenias laudes.*⁵⁴

ovjek je ve samim svojim postojanjem izvrgnut bezbrojnim bolima i žalostima; a ipak, kao da priroda nije posijala dovoljno zala u životu, stalno dodajemo tugu na tugu i okrutno postupaju i jedni s drugima otežavamo zajedni ki usud. Prirodni teret nevoljâ svakoga ovjeka još težim ini zavist, zloba, izdaja ili nepravda njegova bližnjeg. Dok oluja udara po itavim vrstama, mi istodobno inimo zlo jedni drugima.

Pola bi jada u ljudskome životu iš ezlo kad bi ljudi, uzajamno si iskazuju i suosje anje, dobronamjernost i ovje nost, ublažili op u kletvu pod kojom opstoje. Nema ni eg što bismo trebali više poticati u sebi i u drugima doli taj ustroj duha koji u našem jeziku nazivamo dobrom naravi, a što u odabrati za temu današnjega razmatranja.

Dobra narav u razgovoru je ugodnija nego domišljatost, a ljudskoj vanjštini daje stanovito ozra je koje je umilnije od ljepote. Vrlinu pokazuje u najljepšem svjetlu, mani donekle oduzima nakaznost, te ak glupost i drskost ini podnošljivima.

Nema na svijetu društva ni razgovora koji bi se mogli održati bez dobre naravi ili ne ega što joj mora biti nalik i nju nadomjestiti. S tog je razloga ljudska vrsta bila prisiljena izmisliti neku vrstu umjetne ovje nosti, a to je ono što nazivamo dobrim odgojem. Jer ako temeljito ispitamo pojam koji tako zovemo, otkrit emo da on nije ništa drugo doli oponašanje i prilago avanje dobre naravi ili, drugim rije ima, prijaznost, susretljivost i blaga ud sažeti u umije e.

Ti vanjski iskazi i odrazi ovje nosti ine udesno omiljena i voljena ovjeka kad im je temelj istinska dobra narav, no bez nje su poput licemjerja u religiji ili prazan oblik svetosti koji, kad bude otkriven, ini ovjeka ogavnijim nego da je otvoreno bezbožan.

Dobra narav op enito nam je priro ena: zdravlje, blagostanje i ljubazno postupanje svijeta uvelike joj pripomažu kada na nju nai u; ali ništa ju nije kadro nasilu stvoriti gdje ne postoji sama od sebe. Ona je jedan od blagoslova sretna ustroja: odgoj ju može poboljšati, ali ne i stvoriti.

Ksenofont u životopisu svoga zamišljenog vladara,⁵⁵ kojega opisuje kao uzorak za stvarne vladare, neprestance slavi *flantropiju* ili dobru narav svoga junaka, za koju nam

* *The Spectator*, br. 169, etvrtak, 13. rujna 1711.

⁵⁴ Lat. *Na in života ovakav mu je bio: da lako podnosi i trpi sva iju ud/ da se posveti onima s kojima je bio zajedno/ i da uga a njihovim željama; da nikomu ne proturje i:/ da se nikad ne name e drugima. Tako bi najlakše/ stekao pohvale bez zavisti. Terencije, Djevojka s Andra, I. i. Prev. Mirjam Lopina.*

⁵⁵ Radi se o Ksenofontovu pedagoško-politi kom romanu *Kirupedija* (*Kýru paideia*), o odrastanju i školovanju kralja Kira Velikog.

kaže da ju je taj sa sobom na svijet donio, pa daje mnoge izvanredne primjere iz njegova djetinjstva i iz svega njegova života. Štoviše, opisuje kako mu je na samrtnoj postelji bilo drago što se, dok mu se duša vraća onomu koji ju je stvorio, njegovo tijelo ima sjediniti s velikom majkom svih stvari i tako postati korisno ljudskom rodu. S toga je razloga svojim sinovima izriješkom naložio neka ga ne oblažu zlatom ili srebrom za vječnost, već neka ga, im život iz njega iziđe, polože u zemlju.

Takav primjer preobilne vječnosti, toli bujne ljubavi prema ljudskom rodu, ne bi se mogao pojaviti u mašti pisca čija duša ne bi bila ispunjena velikim idejama i općom dobrohotnošću prema ljudskom rodu.

U onom proslavljenom Salustijevu pasusu⁵⁶ u kojem su tako divno ali oprečno osvijetljeni Cezar i Katon, Cezarov je značaj uglavnom sazdan od dobre naravi kakva se u svim oblicima pokazuje njegovim prijateljima ili neprijateljima, slugama ili podanjenima, okrivljenicima ili nevoljnicima. Što se Katonova značajka tiče, većma je zastrašan nego prijazan. Čini se da pravednost bolje pristaje naravi božanskoj, a samilost naravi vjekovnoj. Biće koje u sebi nema čemu oprostiti, svakog vjekovno nagraditi prema njegovu djelu, no onaj čija i ponajbolja djela valja uzeti s trunkom popustljivosti ne može biti odveć blag, umjeren i opraštanju sklon. S tog razloga većma u svim udovišnim značajkama ljudske naravi nijedna nije toliko odvratna ni, odista, tako neopisivo smiješna koliko je to kruta, stroga i u bezvrijedna vjekovno.

Onaj dio dobre naravi, većma utim, koji se sastoji od praštanja i neobaziranja na mane, mora se pokazivati na djelu samo kad želimo biti pravedni prema samima sebi, a i to u svakidašnjem ophođenju i životnim prilikama; jer u javnom provođenju pravde samilost prema jednomu može biti okrutnost prema drugima.

Većma je postalo gotovo poslovično da ljudi dobre naravi nisu uvijek i ljudi od najvećega duha. Ta primjedba, po mome mišljenju, nema temelja u prirodi. Ljudi od najvećega duha s kojima sam razgovarao, ljudi su koji se isti u svojoj vječnosti. Stoga mislim da je ta primjedba nastala s dvaju razloga. Prvo, zato što zla narav kod obiju njih promatra većma prolazi kao znak vjekovno od duha. Izjava puna prezira utičuje toliko sitnih strasti u onih koji ju slušaju, te općenito biva dobro prihvaćena. Ona izaziva smijeh, a vjekovno koji ju izgovara smatraju pronicavim satiričarom. To je možda i razlog što mnogi ljudi koji su ugodni u društvu djeluju tako iznenađujuće dosadno kad uznastoje biti veseli i u tiskanim radovima: jer kad utvrđuju što je duhovitost, a što zločudnost, javnost je pravednija od privatnih klubova ili sastajališta.

Drugi razlog zbog kojeg se posjedovanje duha u vjekovno dobre naravi može dovesti u pitanje jest možda taj što je on sklon sažaliti se na nevolje ili slabosti kojima većma se netko drugi izrugati pa na taj način stiče glas vjekovno od duha. Vjekovno zle naravi, iako jednake nadarenosti, daje sebi većma polje da ih opširno razradi: otkriva one slabosti ljudske naravi koje većma drugi sakriti, ismijava mane koje većma drugi opravdati ili prikriti, izgovara misli koje drugi priglašuje, jednako se obara i na prijatelje i na neprijatelje, razgoličuje osobu koja ga je zadužila i, kratko, ne preza ni od čega što bi ga utvrdilo kao vjekovno od duha. Stoga

⁵⁶ U Salustijevu djelu *O Katilininoj uroti* (*De Catilinae coniuratione*).

nije udno što u tome uspijeva bolje od onoga koji je ovje an, budu i da osoba koja se služi okolišnim putovima ima više izgleda da se obogati nego onaj tko posluje pošteno.

VIII*

... *Tantaene animis coelestibus irae?*⁵⁷

Nema ni ega u em se ljudi više zavaravaju od onoga što svijet naziva vjerskom revnoš u. Toliko se mnogo strasti krije pod njom, a toliko mnogo nedjelâ iz nje izrasta, te neki idu tako daleko pa kažu da bi na korist ljudskom rodu bilo kad ona ne bi uop e bila ubrojena u katalog vrlinâ. Ako jedanput jest hvalevrijedna i razborita, sigurno je stotinu puta zlo ina ka i pogrešna; a ne može ni biti druga ije uzmemo li u obzir da jednakom silinom djeluje u svim religijama, koliko god bile me usobno razli ite, te osobito u svim podrazdjelima svake pojedine religije.

Neki nam židovski rabini kažu da je prvo ubojstvo nastalo zbog vjerskoga prijepora, a kada bismo uzeli itavu povijest vjerske revnosti od doba Kainova pa do naših dana, vidjeli bismo da je prepuna tolikih prizora pokolja i krvoproli a koji bi mudra ovjeka imali navesti na velik oprez prije no što se prepusti da ga pokre e takvo na elo koje se ti e samo mišljenja i umovanja.

Volio bih da svaki revnosta ovjek temeljito ispita svoje srce i uvjeren sam kako e ustanoviti da je ono što naziva žarom za svojom religijom esto ponos, interes ili zla narav. ovjek koji ima druga ije mišljenje od drugoga, postavlja se po vlastitome sudu iznad njega i u nekoliko se pojedinosti gradi da je od njega mudrija osoba. To je ponosnome ovjeku velik izazov te veoma izoštrava ono što on zove revnoš u. A da se vrlo esto o tome radi, možemo zamijetiti po ponašanju nekih najzažarenijih pravovjernih, koji su esto veliki i bliski prijatelji s pokvarenim, nemoralnim ljudima pod uvjetom da se s njima slažu u pitanjima vjere. Razlog je tomu taj što pokvareni vjernik daje prednost kreposnome ovjeku i dopušta da je dobar krš anin bolja osoba, a istodobno mu sâm ne može biti ravan po odlikama. To je oprimjereno na op e poznatom mjestu koje se navodi u gotovo svakom eti kom sustavu, iako drugim povodom.

...*Video meliora proboque, deteriora sequor...*⁵⁸

Naprotiv, ako je naša revnost prava i iskrena, zacijelo bi nas mnogo više trebao jediti grešnik nego heretik, budu i da postoji nekoliko razloga koji potonjega mogu opravdati pred njegovim velikim sucem, ali nijedan koji može opravdati prvoga.

* *The Spectator*, br. 185, utorak, 2. listopada 1711.

⁵⁷ Lat. ...*zar su toliko bijesna domarâ nebeskih srca?* Vergilije, *Eneida*, I. 11. Prev. Bratoljub Klai , Zora, Matica hrvatska, Zagreb 1970.

⁵⁸ Lat. ...*I vidim bolje i hvalim./ali za gorim idem...* Ovidije, *Metamorfoze*, VII. 20. Op. cit.

Interes je tako er velik potpaljiva koji, pod stijegom revnosti, ovjeka tjera na progon. S toga emo razloga vidjeti da nitko tako zdušno ne promi e istinsko štovanje ognjem i ma em koliko oni koji u tome nalaze svoj trenutni ra un. Ali proširit u rije interes na šire zna enje od onog koje joj se op enito daje, budu i da se ona odnosi jednako na našu duhovnu sigurnost i dobrobit kao i na onu ovozemaljsku. ovjeku je drago pridobiti mnoštvo za se, jer ono mu služi da ga osnaži u vlastitu mišljenju. Svaki novoste eni sljedbenik poput novog je dokaza utemeljenosti njegove vjere. U vrš uje ga u uvjerenju da njegova na ela u sebi nose uvjerljivost i stoga je ve a vjerojatnost da su istinita kad ustanovi da odgovaraju razumu drugih koliko i njegovu vlastitu. A da takvo stanje duha esto obmane ovjeka navode i ga da cijeni svoju revnost, može pokazati uobi ajeno ponašanje ateista koji drži i širi svoje mišljenje s jednakim žarom kao oni koji vjeruju da to ine samo iz strasti prema slavi Božjoj.

Zla narav još je jedan strašan oponašatelj revnosti. Mnogi dobar ovjek možda u srcu nosi uro enu kivnost i zlobu, a religija ih je možda donekle smirila i prigušila. No prona u li one neku izliku da izbiju, a ona se ini sukladnom njegovim krš anskim dužnostima, odbacit e sve stege i razmahati se svom puninom bijesa. Revnost je stoga veliko olakšanje zlonamjernu ovjeku jer ga u vrš uje u uvjerenju da služi Bogu, a on samo zadovoljava iskvareno nagnu e osvetoljubive udi. S tog razloga nalazimo da je ve ina po injenih pokoljâ i pustošenjâ nastala iz bijesa koji hini revnost.

Volim vidjeti ovjeka rena u dobroj stvari, osobito kad se njegova revnost iskazuje u unapre ivanju moralnosti i promicanju ljudske sre e. Ali kad ustanovim da su mu sredstva mu ila i vješala, galije i tamnice; kada ljudska bi a zatvara, oduzima im imovinu, uništava obitelji i spaljuje im tijela da im spasi dušu, ne mogu se suzdržati a da ne kažem da je tomu (što god on mislio o svojoj vjeri i religiji) vjera uzaludna, a religija neisplativa.

Nakon što sam obradio te lažne revnosnike u religiji, ne mogu odoljeti a da ne spomenem jednu udovišnu vrstu ljudi za koju bi se pomislilo da u prirodi ne postoji, kad se ne bi susretala u obi nu razgovoru: mislim na revnosnike u ateizmu. Moglo bi se pomisliti da e ti ljudi, iako u svakom pogledu zaostaju za onima zaokupljenima religijom, ove zasjeniti barem u toj pojedinosti i biti izuzeti od one jedne mane koja kanda izrasta iz nerazborita vjerskog žara. No stvari tako stoje da se i nevjerovanje promi e s jednakom žestinom i silovitoš u, gnjevom i ogor enjem kao da sigurnost ovje anstva ovisi o njemu. Ima ne eg toliko smiješnog i izopa enog u toj vrsti revnosnika te ovjek ne zna pod koje ih je zastave najbolje svrstati. Oni su vrsta kockarâ što su vje no u igri, mada ne igraju za dobit. Oni stalno draže svoje prijatelje da im pri u, mada se istodobno slažu da taj prelazak ne e nikomu ništa donijeti. Ukratko, revnost u širenju ateizma apsurdnija je od samog ateizma, ako je to mogu e.

Budu i da sam spomenuo tu neobjašnjivu revnost u ateistâ i nevjernikâ, još mi je pripomenuti da su i oni na vrlo osobit na in obuzeti duhom zadrnosti. Vezali su se mišljenjima punima proturje nosti i nevjerojatnosti, dok istodobno i najmanja poteško a

u kakvu lanku vjere⁵⁹ biva dovoljnim razlogom da ga odbace. Ideje koje pripadaju općem ljudskom razumu, koje su sukladne osjećajima svakog doba i svakog naroda, da se i ne spominje sklonost promicanju sreće društava ili pojedinaca, pobijaju se kao pogreške i predrasude, a na njihovo se mjesto postavljaju zamisli koje su posve udovite i nerazumne i za koje prihvatanje valja biti krajnje lakovjeran. Uz pretpostavku da se sve velike točke ateizma – prolazno ili vjerno postojanje svijeta, materijalnost misleće stvari, smrtnost duše, akcidentalni ustroj tijela, kretanje i gravitacija materije, te slične pojedinosti – slože zajedno i oblikuju jednu vrstu vjerovanja u skladu s mišljenjima najslavnijih ateista; kažem, kad bi se oblikovala takva vjera i nametnula bilo kojem narodu na svijetu, rado bih upitao nekog od tih zadržanih nevjernika ne bi li ona zahtijevala beskrajno veće u mjeru vjere od bilo kojeg niza lanki koje tako silovito osporavaju. Neka mi stoga bude dopušteno da savjetujem tom naraštaju bukača, za njihovo vlastito i opće dobro, neka djeluju barem dosljedno sebi samima i ne izgaraју od revnosti za bezbožnost i od zadržanosti za besmislenost.

IX*

*Qualis ubi auditio venantium murmure tigris
Horruit in maculas...*⁶⁰

Negdje sredinom prošle zime otišao sam pogledati jednu operu u kazalištu u Haymarketu, gdje nisam mogao ne zapaziti dvije stranke vrlo finih žena koje su se smjestile u nasuprotnim ložama i kao da su se postavile u borbeni položaj jedna protiv druge. Nakon što sam ih kratko promotrio, ustanovio sam da su im umjetni madeži⁶¹ različiti: u jednoj je loži lice imalo mrlju na desnoj strani čela, a u drugoj na lijevoj. Umah sam uočio da si dobacuju neprijateljske poglede te da madeži na različitim mjestima služe kao strana koja signalizira za razlikovanje prijatelja od neprijatelja. U ložama u sredini, između u tih dviju protivničkih formacija, nalazilo se nekoliko gospođa s madežima bilo na ovoj bilo na onoj strani lica i kao da su ondje sjedile ni sa kojom drugom nakanom doli da gledaju operu. Raspitavši se ustanovio sam da je formacija Amazonki meni zdesna vigovska, a ona meni slijeva torijevska, te da one u srednjim ložama, između se lica još nisu izjasnile, pripadaju stranci neutralnih. Te potomje, kako u poslije doznati, svakim se danom osipaju i priklanjaju se jednoj ili drugoj strani, u tolikoj mjeri te sam zamijetio da je nekoliko madeža koji su prije bili podjednako raspršeni, sada listom prešlo na vigovsku ili torijevsku stranu lica. Oni skloni kritiziranju kažu da je muškarac za kojim srcem ona čezne jest razlog što jedan dio

⁵⁹ U Anglikanskoj crkvi, *Thirty-nine Articles* (39 lanki vjere) jedan je od temelja vjerovanja i bogoslužja, uz Bibliju i *Common Prayer Book* (Liturgijski obrednik).

* *The Spectator*, br. 81, subota, 2. lipnja 1711.

⁶⁰ Lat. *Kad se tigrica, za čuši zvuk lovaca, osula u strahu mrljama*. Publike Papinije Stacije, *Tebaida*, II. 128. Prev. Mirjam Lopina.

⁶¹ Svileni kruži i koji su se za ukras lijepili po licu, vratu ili ramenima.

lica biva lišen časti i ostavljen u nekovrsnu sramu dok vlasnica tako ukrašava onaj drugi, te da madež prelazi udesno ili ulijevo ovisno o njezina elima muškarca kojemu je najnaklonjenija. No koji god bili motivi malobrojnih hirovitih koketa koje ne lijepe madeže toliko za općenito dobro koliko za vlastitu privatnu korist, izvjesno je da postoji nekoliko časnih žena koje stavljaju madeže iz principa i koje vode računa o interesu svoje zemlje. Štoviše, saznao sam da su neke od njih toliko čvrsto vezane uz svoju stranku i toliko daleko od toga da bi žar za općenito dobro žrtvovala strasti prema pojedinoj osobi, te se u jednom nedavnom bračnom ugovoru jedna gospođa pogodila sa svojim mužem da će, bez obzira na njegova uvjerenja, ona biti slobodna lijepiti madež na koju god stranu joj se sviđi.

Moram ovdje zamijetiti da Rosalinda, glasovita vigovska revnosnica, ima na nesreću u veoma lijep prirodni madež na torijevskoj strani lica; budući da je vrlo uočen, bivao je uzrokom brojnih zabuna i njenim neprijateljima davao povod da to lice tumače kao da je odstupilo od vigovskih interesa. Ali što god se činilo da taj prirodni madež daje na znanje, dobro je poznato da su njezine ideje o vladi i dalje iste. Taj zlosretni madež, međutim, nekoliko je kicoša doveo u zabludu i, kao da je izvješena lažna zastava, neke od njih naveo da s Rosalindom razgovaraju u duhu za koji su mislili da je duh njene stranke, na što im je ona naglo uzvratila nenadanom vatrom od koje su odmah potonuli. Ako Rosalinda ima nesreću sa svojim madežom, Nigranilla ju ima sa svojom bubuljicom, koja ju prisiljava da, protivno svojim sklonostima, lijepi madež na vigovsku stranu.

Mnogo kreposnih matrona koje su nekobitne naučene vjerovati da je takvo umjetno nanošenje oznaka na lice nedopustivo, sada je, međutim, na to naveo žar da se ostvari zajednički cilj, što briga za vlastitu ljepotu ne bi bila postigla. Taj način međusobne objave rata podsjeća me na onaj izvještaj o tigrici kojoj se, kad je ljuta, na koži pojavi nekoliko mrljâ, ili kao što je gospođa Cowley oponašao stihove koji stoje kao moto ovoga napisa:

*Tigrica sva se napuhne od gnjeva
Mrlje joj buknu i zdesna i slijeva.⁶²*

Onaj put kad sam bio u kazalištu, iz znatiželje sam izbrojio madeže na objema stranama i ustanovio da je torijevskih madeža dvadesetak više nego vigovskih, no da bi se ispravila ta mala nejednakost, sutradan sam ustanovio da je cijela lutkarska predstava puna lica s vigovski nalijepljenim madežima. Jesu li se gospođe ovamo povukle eda bi se pregrupirale, ne bih znao reći, no iduće su večeri došle u Operu u tolikoj velikoj formaciji te su brojem nadmašile neprijatelja.

Ovaj se prikaz o stranačkim madežima uiniti, bojim se, nevjerojatnim onima koji žive daleko od pomodnog svijeta, no kako je to nadasve jedinstvena razlikovna oznaka i možda se nikad neće pojaviti nešto slično, držim da bih iznevjerio dužnost vjernog Promatrača ako to ne bih zabilježio.

⁶² *Davidijada (Davideis, knj. III)*. Prev. Vladimir Pavlini .

U prijašnjim sam se napisima trudio pokazati taj strana ki bijes u žena, koji jedino služi da pogorša mržnju i netrpeljivost koje vladaju među muškarcima i koji u velikoj mjeri lišava ljepši spol onih osobitih žari kojima ga je priroda obdarila.

Kada su zaratili Rimljani i Sabinjani, netom prije nego što se krenulo u bitku, na objema stranama umiješale su se žene te suzama i preklinjanjima spriječile međusobni pokolj koji je prijetio objema stranama i povezale ih vrstnim i trajnim mirom.

Taj plemeniti primjer preporučio bih našim britanskim gospođama u vrijeme kad njihovu zemlju razdiru tolike neprirodne podjele terena, nastave li se, biti prava nesrećna roditi se u njoj. Grci su držali toliko nedoličnim da se žene zanimaju za natjecanja i nadmetanja te su im i zbog toga uz prijetnju smrtnom kaznom zabranili da pribivaju Olimpijskim igrama, unatoč tomu što su one bile javna zabava itave Grčke.

Kako naše engleske žene ljepotom nadmašuju sve druge nacije, morale bi se potruditi da ih zasjene i svim drugim odlikama svoga spola te da se prije istaknu kao nježne majke i vjerne žene, nego kao mahnite stranačke revnosnice. Ženske su vrline kućanske naravi. Obitelj je pravo polje na kojem se povuene žene zasjati. Ako već moraju pokazati svoj žar u javnim poslima, neka mu meta ne budu oni koji su možda iz iste obitelji ili su u najmanju ruku iste vjere ili pripadaju istom narodu, nego oni koji su otvoreni, zaprisegnuti, nesumnjivi neprijatelji njihove vjere, slobode i zemlje. Kad je Rimljane pritisnuo neprijatelj iz tuđine, gospođe su dobrovoljno pridonijele sve svoje prstenje i nakit eda bi u prijekoju javnoj potrebi pripomogle vlastima; taj se postupak u principu tako hvalevrijednim činom u oči ima njihovih sunarodnjaka te je otada bilo zakonom dopušteno na sprovođenju neke žene držati javne govore u slavu pokojnice, što je do toga doba bilo dopušteno samo za muškarce. Budu li naše engleske gospođe, umjesto da si nalijepe madež protiv onih iz svoje vlastite zemlje, pokazale da imaju istinski duh za javno dobro i svaka od njih žrtvovala ogrlicu protiv zajedničkog neprijatelja, koje li sve odredbe ne bi bile donesene njima u korist!

Budu li da se uz ovu temu prisjećam ulomka iz drevnih autora, ne mogu izostaviti rečenicu iz proslavljenog Periklova pogrebnog govora u čast hrabrim Atenjanima ubijenima u bici s Lakedemonjanima⁶³. Nakon što se obratio svekolikim svojim sunarodnjacima i pokazao im kako se imaju ponašati u javnoj stvari, obratio se ženskom dijelu nazočnicima: »A vas što se tiče, savjetovat ću vam s tek nekoliko riječi: težite samo vrlinama koje su svojstvene vašemu spolu, slijedite svoju prirodnu skromnost i smatrajte najvećom svojom hvalom to što niste predmetom glasila.«

⁶³ Tj. sa Spartancima koji su pobijedili Atenjane u dugotrajnom peloponeskome ratu (od 431. do 404. pr. Kr.).

TALIJANSKA OPERA NA ENGLESKOJ POZORNICI

X*

*Spectatum admissi risum teneatis, amici?*⁶⁴

Operi se može dopustiti da se pretjerano razmeće dekoracijama, budući da joj je jedini cilj zadovoljiti osjetila gledateljâ i držati ih u nehajnoj pozornosti. Zdrav razum, međutim, nalaže da u scenografiji i strojevima ne bude ništa što bi se doimalo djetinjastim ili apsurdnim. Kako bi se tek umnici iz doba kralja Karla⁶⁵ smijali kad bi mogli vidjeti kako Nicolini⁶⁶, odjeven u hermelin, u otvorenom amcu plovi olujnim morem od kartona! Koliko bi im se polje za zadirkivanje otvorilo da su ih zabavljali obojeni zmajevi što rigaju plamen, a robne zaprege što ih vuku fandijske kobile⁶⁷ i pravi vodopadi u umjetnim krajobrazima! Nešto malo znanja iz kritike obavijestilo bi nas da se nepravdo i pravo ne bi trebali miješati u istome komadu, te da scenografiju koja ima prikazati prirodu valja ispuniti onim što je prirodi slično, a ne samom prirodom. Ako se želi predotkriti veliko seosko polje puno razne stoke, bilo bi smiješno da se na kulise nacrtaju seoski krajolik, a da se u neke dijelove pozornice naguraju ovce i volovi. To bi značilo da se spojilo ono što nije spojivo, pa dekoracija postaje djelomice zbiljska, a djelomice izmaštana. Ovo što sam ovdje rekao preporučio bih i direktorima naše moderne opere, i njenim obožavateljima.

Kad sam prije etnaestak dana prolazio ulicama, vidio sam momka pučinasa s krletkom punom ptica na ramenu i dok sam se pitao za što će mu poslužiti, nasreću je naišao neki njegov poznanik kojeg je mučila ista znatiželja. Kad ga je taj upitao što mu je to na ramenu, odgovorio mu je da kupuje vrapce za operu. Vrapce za operu, ponovi njegov prijatelj obilazujući ih, zar će ih ispeći? Ne, ne, odvratili drugi, moraju se pojaviti potkraj prvoga čina i proletjeti pozornicom.

Taj mi je neobičan razgovor toliko probudio znatiželju te sam odmah tu operu kupio⁶⁸ i shvatio da vrapci imaju odigrati ulogu ptica pjevičâ u divnome gaju, premda sam nakon pomnjevijeg istraživanja ustanovio da i vrapci pred publikom izvesti isti trik kao i sir Martin Mar-all⁶⁹ pred svojom ljubavnicom: jer iako se vidi da oni lete, glazbu će iza

* *The Spectator*, br. 5, utorak, 6. ožujka 1711.

⁶⁴ Lat. *Zar biste prijateljski na ocjenu prišli bez smijeha?* Horacije, *Epistule* II, 3. *Pisonima o pjesništvu* 5. Op. cit.

⁶⁵ Karlo (Charles) II. Stuart (1630 – 1685), kralj Engleske, Škotske i Irske nakon restauracije monarhije (1660).

⁶⁶ Nicolò Grimaldi, zvan Nicolino ili Nicolini (1673 – 1732), prvi kastrat koji je u Londonu pjevao u talijanskim operama, koje je krug oko Addisona uglavnom ismijavao.

⁶⁷ Vrsta velikih jakih belgijskih konja smeđe dlake koji su se upotrebljavali u ratovima i za vuču. Pogrdni nadimak Ane Stuart (1665 – 1714), engleske kraljice (1702 – 1714), od 1707. nakon unije između Engleske i Škotske, kraljice Velike Britanije i Irske.

⁶⁸ Odnosno, tiskani sadržaj.

⁶⁹ *Sir Martin Mar-all, ili Hinjena nevinost* (*Sir Martin Mar-all, or The Feign'd Innocence*, 1667), komedija Johna Drydena temeljena na prijevodu Molièreova djela (*Vjetrogonja, ili Neprilike*

kulisâ izvoditi skupina blokfautâ i pti jih zviždajki. Baš kad sam to otkrio, u razgovoru s glumcima doznao sam da se kuju planovi za unapređenje opere, pa se predlaže da se dio zida sruši i publika iznenadi sa stotinjak konja, te da štoviše postoji projekt kojim bi se u zgradu opere dovela Nova rijeka⁷⁰ ija bi se voda rabila za vodene mlazove i vodoskoke. No taj se projekt, kako sam uo, odga a za ljetnu sezonu, jer se smatra da e tada svježina fontanâ i slapova biti pogodnija i bolje krijepiti birani svijet. U me uvremenu, eda bi se iznašla prikladnija zabava u zimskoj sezoni, opera *Rinaldo*⁷¹ puna je grmljavine i munjâ, jarkih svjetala i vatrometâ koje publika može gledati a da se ne prehladi, kao što ne postoji ni opasnost da se ope e, jer ondje imaju nekoliko strojeva punih vode koji se u as mogu pokrenuti dogodi li se takva nesre a. Me utim, kako osje am veliko prijateljstvo prema vlasniku toga kazališta, nadam se da je bio dovoljno mudar pa osigurao svoju zgradu prije nego što se u njoj izvela ta opera.

Nikakvo udo što veoma iznena uju prizori koje su zamislila dvojica pjesnika razli itih nacionalnosti, a oživjelo dvoje arobnjaka razli ita spola. Armida je (kako nam se kaže u *Sadržaju*), amazonka arobnica, a jadni *seigneur*⁷² Cassani (što saznajemo iz *Popisa nastupaju ih*) krš anski je arobnjak (*mago christiano*). Moram priznati da me poprili no zbunjuje kako Amazonka može biti upu ena u magiju ili pak kako (dobar) krš anin (u ulozi arobnjaka), može imati veze s vragom.

Nakon arobnjaka pozabavit u se pjesnicima i dati vam da iz prvih redaka uvoda steknete dojam o talijanskom.

Eccoti, benigno Lettore, un Parto di poche Sere, che se ben nato di Notte, non è però aborto di Tenebre, mà si farà conoscere Figlio d'Apollò con qualche Raggio di Parnasso.

*Gledaj, ljubazni štio e, porod nekoliko ve eri koji, mada je edo no i, nije izrod Mraka, ve e se obznaniti poput Apolonova sina pokojom zrakom s Parnasa.*⁷³

Potom naziva Minheer Hendela⁷⁴ Orfejem našega doba, te nam istim uzvišenim stilom priop ava da je on tu operu skladao za etnaest dana. To su ti umnici ijim se ukusima tako revno podre ujemo. Prava je istina da se najbolji pisci me u modernim Talijanima izražavaju tako ki enim rije ima i tako zamornim okolišanjima kakve u našoj zemlji rabe samo cjepidlake, a istodobno im je pisanje ispunjeno tako siromašnom maštom i zamislama

– *L'Étourdi ou Les Contretemps*, 1655). U 5. inu naslovni lik, budalasti sir Martin Mar-all, kako bi zadivio ljubavnicu, hini da svira lutnju i pjeva, a to iza zavjese ini njegov sluga. Prijevera biva otkrivena kad sluga prestane pjevati i svirati, a junak, zatravljen pogledom na ljubavnicu, nastavi otvarati usta i »svirati«.

⁷⁰ The New River, kanal sagra en u Londonu 1613. Dovodio je vodu iz rijeke Lea i još nekih izvora te služio za opskrbu Londona pitkom vodom.

⁷¹ Opera *Rinaldo* G. F. Händela praižvedena je u Londonu 24. velja e 1711. u Kazalištu Haymarket s golemim uspjehom. Ta *opera seria* nastala je po narudžbi, prema predlošku Tassova *Oslobo enog Jeruzalema*; libreto je na talijanskom napisao Giacomo Rossi.

⁷² Addison tal. *signore* (gospodin) piše *seigneur*.

⁷³ Odnosno, on je umjetni ko djelo s Božjim blagoslovom, pobožno djelo (jer je Apolon od Dantea nadalje ujedno i sinonim za Boga).

⁷⁴ Addison tako, prema tadašnjem engleskom izgovoru, piše mein Herr Händel.

te bi ih se naši mladi postidjeli i prije no što završe drugu godinu studija. Netko je možda sklon pomisliti da je razlika u djelima tih dvaju naroda plod razlike duhovnih im zna ajki; no kako bismo pokazali da to ne stoji, pogledajmo pisanje starih Talijana, primjerice Cicerona i Vergilija, i vidjet emo da su engleski pisci na inom mišljenja i izražavanja mnogo sli niji tim autorima nego što se takvima trude biti moderni Talijani. A što se ti e sama pjesnika od kojega su preuzeti snovi u toj operi⁷⁵, moram se u potpunosti složiti s monsieur Boileauom, da jedan Vergilijev stih vrijedi više od sveg *clincanta*⁷⁶ iliti blistavila Tassova.

Nego da se vratim vrapcima: u toj je operi toliko njih letjelo i razbježalo se te postoji bojazan da ih se kazalište nikad ne e riješiti i da bi se u drugim komadima mogli pojaviti u nadasve pogrešnim i neprikladnim prizorima kao kad bi letjeli gospinom ložnicom ili se spustili na kraljevo prijestolje, a da se i ne spominje neugodnost kakvu bi katkad mogle pretrpjeti glave gledateljstva. Posve sam vjerodostojno obaviješten o nedavnu naumu da se u operu preto i pri a o Whittingtonu i njegovoj ma ki⁷⁷: drže i se njezina sadržaja, skupili su veliku koli inu miševa, ali gosp. Rich, vlasnik kazališta, vrlo je razumno zaklju io da ma ka ne e mo i sve njih potamaniti i s toga razloga on ne e dopustiti da se to izvodi u njegovu kazalištu. Doista ga ne mogu kriviti jer, kako je dobro rekao tim povodom, nije mi poznato da i jedan od izvo a â u našoj operi sebe smatra ravnim onom glasovitom frulašu⁷⁸ koji je sve miševe velikoga njema kog grada naveo da idu za njegovom svirkom i na taj na in grad o istio od tih malih šteto ina.

Prije no što okon am ovaj napis moram obavijestiti itatelja kako je na pomolu sporazum s Londonom i Wiseom⁷⁹ (koji e biti imenovani vrtlarima Kazališta Haymarket) da operu o Rinaldu i Armidi ukrase gajem naran i, a kada se sljede i put bude izvodila, pjev pticâ glumit e žive ptice pjevice: poduzetnici su naime odlu ni ne štedjeti ni truda ni novca da zadovolje publiku.

⁷⁵ Radnja se doga a u doba Prvoga križarskog rata i uglavnom se oslanja na ep *Oslobo eni Jeruzalem* Torquata Tassa.

⁷⁶ Franc. *clinquant*: šljokica, lažni sjaj.

⁷⁷ Engleska narodna pri a *Dick Wgittington and His Cat* iz 14. stolje a govori o siromašnom dje aku koji zahvaljuju i svojoj ma ki, izvanrednoj lovcici, postaje najprije bogati trgovac i zatim gradona elnik Londona.

⁷⁸ Pri a *Pied Piper of Hamelin* u engleskoj je književnoj tradiciji poznata prema pjesmi Roberta Browninga, premda se pojavila i ranije (James Howell, *Familiar Letters*, 1645 – 1655). Vjerojatno se radi o njema koj legendi po kojoj je nakon pojave kuge u gradu Hamelnu (Donja Saska) jedan nepoznati frulaš obe ao da e svirkom, za novac, izvesti štakore iz grada. Nakon što mu gra ani uskrate obe anu pla u, frulaš izvede djecu.

⁷⁹ George London (prvi put se spominje navodno 1670) i Henry Wise (1653 – 1738) poznati su engleski vrtlari i tvorcii mnogih poznatih londonskih i kraljevskih parkova i vrtova.

XI.*

*Dic mihi si fas tu leo, qualis eris?*⁸⁰

Ovome gradu ništa posljednjih godina nije priskrbilo ve u zabavu od borbe signiora Nicolinia s lavom u Kazalištu Haymarket⁸¹, koja se esto prikazuje na sveop e zadovoljstvo ve ine plemstva i gospoštije u Kraljevstvu Velike Britanije. Nakon prvih glasina o namjeri da se prikaže ta borba, pouzdano se tvrdilo, a u to još vjeruju na objema galerijama, da e svake ve eri kad se izvodi opera iz Towera dovesti ukro enog lava kojeg ima ubiti Hidasp. Ta vijest, mada posve neosnovana, toliko je preplavila gornje dijelove kazališta te su neki od najvršnjih političara iz tog dijela gledateljstva potihom obznanili kako je taj lav ro eni njema ki brati tigra koji se pojavio na pozornici u vremenu kralja Vilima⁸², te da e kazalište cijele sezone o javnom trošku pribavljati lavove. Mnogi su tako er naga ali o na inu na koji e se ruka signior Nicolinia pozabaviti lavom: neki su mislili da e ga pokoriti u *recitativu*, kao što je u svoje vrijeme Orfej postupao s divljim zvijerima, i zatim ga udariti po glavi; neki su zamišljali da lav ne e krenuti šapama na junaka, jer je vladalo uvjerenje da lav ne bi povrijedio djevca⁸³. Neki koji su hinili da su tu operu gledali u Italiji, obavijestili su svoje prijatelje da e lav odglumiti ulogu na njema kome i dva-tri puta riknuti na šifrirani bas prije no što se sruši Hidaspu pred noge. Kako bih raš istio tu stvar o kojoj se tako razli ito govori, dao sam si u zadatak da istražim je li taj tobožnji lav doista divalj kakav izgleda ili puka krivotvorina.

No prije nego što priop im što sam otkrio, moram obavijestiti itatelja da sam se prošle zime dok sam, zaokupljen nekim drugim mislima, prolazio iza kulisa, slu ajno o ešao o nekakvu strašnu životinju i užasno se uplašio; kad sam ju pobliže pogledao, djelovala mi je kao lav uspravljen na stražnjim nogama. Vidjevši da sam silno iznena en, lav mi je blagim glasom rekao neka mu se slobodno približim ako želim, »jer« (kaže on) »ja ne u nikoga ozlijediti«. Ljubazno sam mu zahvalio i prošao kraj njega; malo poslije vidio sam kako je sko io na pozornicu i odglumio svoju ulogu te dobio velik pljesak. Nekoliko je ljudi pripomenulo da je lav dva ili tri puta mijenjao svoju glumu otkako se prvi put pojavio na pozornici, a što nije udno obavijestim li itatelja da su publici tri puta promijenili lava. Prvi je lav bio gasitelj svije â: ina e momak mrzovoljne, razdražljive naravi, pretjerao je u

* *The Spectator*, br. 13, etvrtak, 15. ožujka 1711.

⁸⁰ Lat. *Kaži mi, kad bi bio lav, kako bi se ponašao?* Marcijal, *Epigrami*, III. 92. Prev. Mirjam Lopina.

⁸¹ Kazalište u Londonu u istoimenoj ulici (v. bilj. 10). Radi se o operi *Idaspe fedele* (Vjerni Hidasp) skladatelja Francesca Mancinia (1672 – 1737) koja je u Engleskoj 1710. izvedena 21 put; bila je me u prvim operama koje su se ondje u cijelosti pjevale na talijanskom jeziku. Hidasp (tuma i ga Nicolcini), ba en lavu da ga pojede, pjeva da ovaj može razdrti njegove grudi, ali ne i njegovo srce.

⁸² Vili III. Oranski (1650 – 1702); namjesnik Ujedinjene Nizozemske od 1672; sa suprugom kraljicom Marijom od 1689. vladar Engleske, Škotske i Irske; vladao sâm nakon njezine smrti 1694. Nakon smrti Ane Stuart (1714), na vlast dolazi Juraj I. (George I.), knez-izbornik Hannovera, osniva hanoveranske loze na engleskome prijestolju. Nije znao engleski, pa je vladanje prepustio vigovskim ministrima.

⁸³ Aluzija na pjeva evu kastriranost.

svojoj ulozi pa nije pristajao da bude ubijen onako kako je trebalo; osim toga, uoeno je da svaki put kad iziše iz lava postaje sve osorniji, a kad je u usputnu razgovoru još pripomenuo da se nije uopće borio kao što inače umije i žrtvovao se da u tu njavi bude bačena na lea jer bez lavlje kože onese s gosp. Nicoliniem hrvati koliko mu drago, zaključeno je da ga se bolje riješiti i još se dandanas vjeruje da bi zasigurno bio počinio neku nepodopštinu da su ga još jednom pustili na pozornicu. Prvom lavu još se zamjerilo i to što se toliko podigao na stražnje šape i hodao tako uspravno te je više sličio kakvu starcu nego lavu. Drugi je lav po zanimanju bio krojač, koji je radio u istom tom kazalištu i u svome zanatu slovio kao uvijek tiha i mirna značajka. Ako je prvi bio odveć žestok, taj je pak bio odveć krotak za svoju ulogu, toliko te bi nakon prvoga kratkog i skromnog prolaza pozornicom pao čim je Hidaspa prvi put dodirnuo, a da se s njim nije pravo ni dohvatio, niti mu dao priliku da pokaže svu raznolikost svojih »talijanskih« vještinâ. Doduše, navodno mu je jedanput rasparao pršnjak boje kože, no samo zato da si pribavi posao u svome privatnom krojačkom zanimanju. Ne smijem ne spomenuti da mi se upravo taj drugi lav onako ljudski onomad obratio iza kulisâ. Kako sam obaviješten, sada je u ulozi lava jedan gospodin iz unutrašnjosti koji to čini zabave radi, ali želi da mu ime ostane skriveno. Kao opravdanje zgodno kaže da ne glumi zarad dobiti, da u tome nalazi bezazleno zadovoljstvo i da je bolje tako provesti večer nego u kockanju ili opijanju, no istodobno kaže, čvrsto se šaleći na svoj račun, kad bi mu se doznalo ime zlobnici bi ga mogli prozvati *magarcem u lavljoj koži*.

Ud toga gospodina sazdana je od tako sretne mješavine umjerenosti i čvrstosti te on nadmašuje oba svoja prethodnika i privlači više publike nego što sjećanje uvijekovo pamti.

Ne smijem zaključiti svoju pripovijest, a da se ne osvrnem na neosnovanu vijest koja se pojavila na štetu toga gospodina, čiji izjavljujem da sam obožavatelj, vijest da su signior Nicolini i lav vidjeli iza kulisâ kako mirno sjede jedan pored drugoga i zajedno puše lulu: njihovi zajednički neprijatelji time zlobno žele dati do znanja da oni na pozornici prikazuju lažnu borbu. No moje je istraživanje pokazalo da, sve ako je do takva odnosa među njima i došlo, on se zbio tek nakon što je borba završila, kada – prema prihvaćenim pravilima drame – lava valja smatrati mrtvim. Osim toga, takvo što je svakodnevna praksa u Westminster Hallu, gdje je posve obično vidjeti kako se dvojica odvjetnika, nakon što su jedan drugoga u sudnici rastrgali na komadiće, grle čvrsto iz nje iziđu.

Ne bih htio da se pomisli kako se u bilo kojem dijelu ove pripovijesti osvrćem na signior Nicolinia koji, glumeći u toj ulozi, tek udovoljava bijednom ukusu svoje publike: on vrlo dobro zna da lav ima više obožavatelja od njega i, kao što kažu za glasovitoga konjanika na pariškom Pont-Neufu, više ljudi dođe onamo vidjeti konja, nego kralja koji na njemu sjedi. Naprotiv, s pravom se gnušam kad vidim osobu koja svojom glumom daje novu veličanstvenost kraljevima, odlučnost junacima i nježnost ljubavnicima kako tako tone iz veličine svoga ponašanja i srozava se u lik londonskog šegrta. Često sam poželio da naši tragičari oponašaju glumu tog velikog majstora. Kad bi se na isti način umjeli služiti rukama i nogama, te licem izraziti isto tako značajne poglede i strasti, kako bi se engleska tragedija proslavila glumom koja umije podariti dostojanstvo silovitim mislima, hladnim domislicama i neprirodnim izražajima kakve talijanske opere! U međuvremenu sam

ispriao o toj borbi s lavom eda bih pokazao koje su trenutno vode e zabave ugljenijega dijela Velike Britanije.

Pisci esto prigovaraju publici zbog sirovosti njena ukusa, ali ovo što nas sada tišti kada nije nastalo zbog pomanjkanja dobra ukusa, nego zbog pomanjkanja zdrava razuma.

Prevele Jagoda Splivalo-Rusan i Giga Gračan

Napomena uredništva: Opsežniji izbor Addisonovih eseja uskoro izlazi u nakladi Matice hrvatske.

JOŠ O PROŽIMANJU STANOVNIŠTVA SPLITA I POLJICA

Mario-Nepo Kuzmani

O NASTANKU PREZIMENA U POLJICIMA

Prije nego što se osvrnem na dijelove teksta Ante Nazora »Prožimanje stanovništva Splita i Poljica« objavljenom u *Mogu nostima* br. 1-3., 2012., ukratko u ovdje iznijeti svoje izlaganje o nastanku prezimena u Poljicima (emitirano na Radio-Dalmaciji početkom godine); u nastavku u dati nadopunu rodoslovlju splitske plemi ke obitelji Papali (de Papalis, de Papalibus, Papali) koje je objavljeno u mojoj knjizi *Splitski plemi i: prezime i etnos* (Književni krug, Split, 1998.).

Govoreći na Radio-Dalmaciji o nastanku prezimena u prošlosti, konstatirao sam da je proces dodatne identifikacije pojedinca, koji počinje oko tisućite godine, a vjerojatno i ranije (nedostaje dokumenata), doveo do početka nastajanja prezimena u Splitu sredinom 14., a u Zadru i Dubrovniku pedesetak godina ranije, početkom 14. stoljeća. Dakako da je prezime najprije nastajalo kod plemi a, pod utjecajem koji je dolazio s druge strane Jadrana. Kako idemo od obale prema istoku, prezime je nastajalo i početkom 14. stoljeća a kasnije.

U skladu s iznesenom konstatacijom, smatram interesantnim analizirati kada je nastajalo prezime u obližnjim Poljicima. Krenut u od pretpostavke da je prezime i kod Poljici ana nastalo najprije kod plemi a, koji se dijele na dide i ugre i e (ili vlasteli i e). Didi i prema predaji potječu od Krešimira, Tješimira i Elema, sinova hrvatskog kralja Miroslava (vladao od 945. – 949.), kojega je prema Kostantinu Porfirogenetu i njegovu djelu *De administrando imperio* ubio moćni ban Pribina. Vlasteli i i odnosno ugre i i potječu od plemi a Jurja Raj i a i Dražoja, koje je hrvatsko-ugarski kralj Ludovik poslao u Poljica poslije 1357., želeći otupiti oštricu poljici ke samosvojnosti, koja se nije uklapala u njegovu apsolutističku vladavinu, široko rasprostranjenu diljem Europe u 14., ali i u kasnijim stoljećima. Vlasteli i i su uživali veliki ugled od didi a, obnašaju i od polovice 16. stoljeća a do 1789. gotovo neprekidno vlast poljici kih knezova. No da su vlasteli i i imali

zna ajno ve i ugled od didi a, potvr uje dokument o dobrovoljnoj predaji Veneciji od 03. 03. 1444. u kojem se spominju Dražojevi potomci, Grgur, Pavao, Mate, Petar Dražojevi , te Radoš Petrovi i Ivan Grgurevi , te potomci Jurja Raj i a, Dujam Ugrinovi s unukom Ivanišom, Ivan Tvtkovi i Ivan Novakovi . Rije je dakle o vlasteli i ima koji ve tada igraju vode u ulogu u Poljcima.

Prije nego što po nem izlagati kako su i kada vlasteli i i, odnosno ugri i i, oblikovali svoja prezimena, re i u da prezime dobiva današnji sadržaj istom kada ga nose dvije ili, još bolje, tri generacije. Ukoliko to nije slu aj, radi se o procesu dodatne identifikacije pojedinca, pri emu prezimenske oznake zauzimaju posebno mjesto. No krenimo od Jurja Raj i a. Premda bi neupu eni rekao da je rije o prezimenu, to nipošto nije tako, jer od njegovih sinova Novaka i Ugrina, samo kod ovog posljednjeg, u jednom dokumentu iz 1391., nalazimo prezimensku oznaku Raj i , dok se kod Jurjevih unuka ona nikad ne pojavljuje. Analiziraju i površno dokument iz 1444., moglo bi se re i da je rije o formiranim prezimenima, ali moram odmah kazati da to nije tako. Naime, kod svih nabrojenih radi se isklju ivo o prezimenskim oznakama. Tako na primjer bra a Grgur, Pavao, Mate i Petar imaju prezimensku oznaku Dražojevi (po ocu Dražoju), dok Grgurov sin Ivan, zapisan kao Ivan Grgurevi , ima prezimensku oznaku po ocu Grguru, a Petrov sin Radoš, zapisan kao Radoš Petrovi , ima prezimensku oznaku po ocu Petru, iz ega je evidentno da o evi i djeca nemaju isto prezime; time dokazujem da je rije o prezimenskoj oznaci u funkciji dodatne identifikacije pojedinca.

Nema nikakve sumnje da su, uz Žarka Dražojevi a, najzna ajnije polji ke obitelji Marjanovi i i Jeli i. Spomenuti Grgur, sin Dražojev, imao je sina Mikloša (Nikolu), a ovaj je imao sinove Gašpara i Augustina. Gašpar je imao sina Marijana, ro enog oko 1495., ije ime e poslužiti za oblikovanje prezimena, te se njegov sin Janko, istaknuti vojni zapovjednik, kao uostalom i svi njegovi potomci, naziva Marijanovi . Janko Marijanovi je njegov unuk, te šukununuk, dok je posljednji u Splitu Jerko-Janko umro 1759. u dobi od 69 godina. Evidentno je da prezime uva spomen na Marijana, šukununuka Dražojevog, ro enog potkraj 15. stolje a. Ina e, Marijanovi i su primljeni u splitsko plemi ko vije e po etkom 18. stolje a, kao obitelj koja je imala izuzetne zasluge u borbi nprotiv Turaka. Njihovu krv do današnjih dana prenosi obitelj Nonveiller, preko Ane Marijanovi , k eri Janka i Kornelije Cindro, koja se 1721. udala za Fedriga Nonveillera. Kao što sam prije kazao, Marijanov otac Gašpar imao je brata Augustina, rodona elnika obitelji Jeli , koja je svoje prezime dobila po Augustinovoj supruzi Jeli . Iz ovog je evidentno da je u patrijarhalnoj zajednici žena ipak imala posebno mjesto, o emu svjedo e polji ke junakinje Mila (to nije Mile) Gojsali , Bare Lekši i Mare Žuljevi . Prezime Jeli pratimo, dakle, od sredine 16. stolje a, uz napomenu da e mnogo kasnije onome Jeli dodati Dražojevi , po Dražoju Augustinovom pradjedu. Samo prezime Jeli preuzet e Augustinovi unuci, dok se njegov sin Ivan po ocu pisao Augustinovi . Vojvoda Žarko Dražojevi (1438. – 1508.), neumorni borac protiv Turaka, ima prezime prema djedu Dražoju, ali o njegovom kontinuitetu ne možemo govoriti, budu i da ni on ni njegova bra a nisu imali muških potomaka.

Što se ti e drugih poznatih obitelji, re i u da od Novaka, sina Jurja Raj i a, ne potje u Novakovi i, ve od njegovog sina Pavla potje u Pavi i. Od Ugrinovog unuka Jakova potje u Sinov i i, dok od Ivaniša, unuka Dujma Ugrinovog, potje e splitska obitelj Giovannizio. Dodat u iznesenom da od Dražojeva unuka Novaka, preko sina Pavla, potje u Novakovi i, a od njegova drugog unuka Bartula, preko sina Mate, potje u Bari i, da spomenem samo najzna ajnije.

Iz iznesenog je vidljivo da se predloži za prezimena, s izuzetkom Žarka Dražojevi a, ne odnose ni na Dražoja niti pak na Novaka i Ugrina, sinove Jurja Raj i a. Predložak za prezime odnosi se na njihove potomke u rasponu od sinova do šukununuka. Na temelju iznesenog mogu e je konstatirati da se proces nastajanja prezimena kod vlasteli i a, evidentno superiornih didi ima, odvijao od kraja 15. do sredine 16. stolje a, te da kasni 150 i više godina za istim procesom kod splitskih plemi a. Dok nas predložak za prezime kod splitskih plemi a naj eš e vodi u 12. i 13. stolje e, kod polji kih vlasteli i a proteže se od kraja 14. do kraja 15. stolje a. Vrijedi zabilježiti da su sva polji ka prezimena patronimici (uvaju spomen na muškarca), uz izuzetak Jeli a, koji je metronimik, te Sinov i a, kod kojih je rije o nadima kom prezimenu.

Analizom nastanka prezimena vlasteli i a (ugri i a), dominantne grupacije u Poljicima koja je dala nemjerljiv doprinos u ratovima s Turcima, ne mogu tvrditi da pojedina prezimena u Poljicima nisu nastala i nešto ranije. Tako se na primjer u starim splitskim spisima ak 1404. godine spominje Ostoja Ozreti iz Poljica, a 1433. godine nalazimo krznara Radoslava Ozreti a. Nedostatak dokumenata nam ne omogu ava da saznamo je li rije o prezimenskoj oznaci ili pak o prezimenu. Ne možemo, nažalost, utvrditi jesu li polji ki Ozreti i, koji su od 1684. godine kontinuirano prisutni u Splitu, potomci Ostoje ili Radoslava Ozreti a. S druge strane, od 1479. do pada Klisa 1537. nalazimo u njemu Liguti e, pri emu je sigurno rije o prezimenu, te možemo utvrditi da prezime na Klisu nastaje u 15. stolje u. Polji ki Liguti i, koje pratimo od 1600. godine, dok su u Splitu kontinuirano prisutni od 1663., najvjerojatnije su potomci kliških, koji su se nakon njegovog pada 1537. preselili u Poljica.

Temeljem iznesenog možemo konstatirati da nastanak prezimena kod vlasteli i a po inje u 16. stolje u, te da su pojedine rijetke obitelji mogle reproducirati prezime i koje desetlje e prije vlasteli i a, apsolutno vode e polji ke grupacije, kako u ratu tako i u miru. Ukupno uzevši, možemo s prili nom sigurnosti re i da u Poljicima prije 1500. godine ne postoji prezime, prave i pritom oštru distinkciju izme u prezimena i prezimenske oznake.

IZVORI I LITERATURA

- Arhiv stare splitske op ine, Državni arhiv u Zadru
 Miroslav Pera, *Polji ki statut*, Književni krug, Split, 1988.
 Ivan Piv evi , *Sabrani radovi o Poljicima*, prir. Ivan Bani , Društvo Polji ana »Sv. Jure«, Priko, 2008.

PREZIME, GENEALOGIJA I PODRIJETLO OBITELJI PAPALI

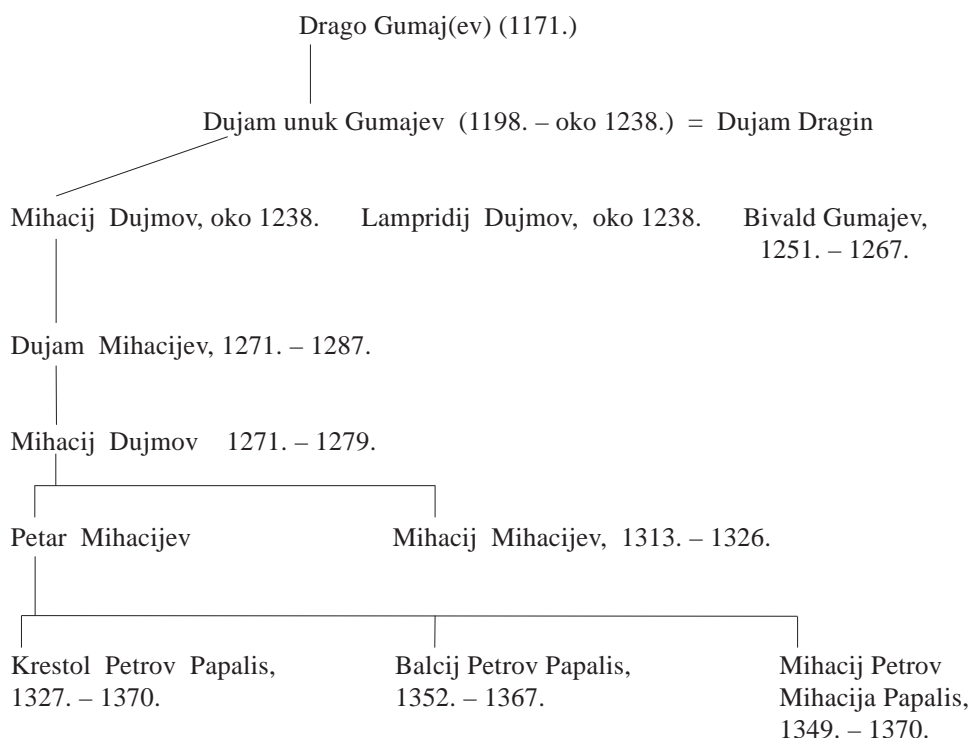
Premda sam u svojoj knjizi *Splitski plemi i: prezime i etnos* dao naslutiti nastanak prezimena Papali, nedostatak podataka zapriječio me da utvrdim kontinuitet do 1198. godine, ali i dublje u povijest. Osim toga, u svojoj sam analizi propustio spomenuti Mihacija Petrova, brata Krestola Petrova i Balcija Petrova. Mihacij Petrov Papalis spominje se 03. 11. 1353. kao nadzornik vaga (*ad belancias*), a do 1359. se spominje još pet puta s napomenom da stanuje u četvrti Sv. Klare (J. Stipišić – M. Šamšalović, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživač kog centra JAZU*, sv. 12, Zagreb, 1982., str. 124, 132, 133, 203, 226, 245), gdje se i danas u Šubićevoj ulici nalazi tzv. mala Papalica. Napomenuti je da u promatranom razdoblju Mihacij Petrov ne obnaša dužnost splitskog suca, što je vjerojatno utjecalo na moj propust u prethodnom radu. Premda Mihacij Petrov nije nositelj kontinuiteta, podatak o njegovoj ženidbi, na koji me ljubazno upozorio gospodin Mladen Andreis, bio je presudan za utvrđivanje kontinuiteta te nastanak prezimena. Naime, u knjizi autorice Irmgard Manken, *Dubrovačka patricijat u XIV vijeku* u tablici br. 4 spominje se splitski plemić Mihacij Petra Mihacija, koji je 1349. oženio Radu, kćerku Mate de Basilija iz Kotora i Dubrovkinje Bielce, kćerke Nikole Sorga. Ovaj podatak nam daje odgovor na pitanje tko je Petrov otac. Riječ je o Mihaciju koji se kao Mihacij Dujmov 1271. javlja kao svjedok zajedno s Vučim Srećom i Vučim Mihacijevim (CD V, str. 583). Gospodinu Mladenu Andreisu dugujem podatak prema kojem se Mihacij Dujmov 1279. oženio u Trogiru s djevojkom iz buduće obitelji Mazzarelli. Za razliku od nositelja kontinuiteta Petra Mihacijeva, koji se ne javlja u dokumentima, njegov brat Mihacij (Mihoj) Mihacijev javlja se kao sudac br. 3 godine 1313. i 1326. (*Bullettino di archeologia e storia Dalmata*, IX, 1886., br. 5, str. 95; CD IX, str. 272). Otac Mihacija Dujmova je Dujam Mihacijev, koji se tri puta javlja kao sudac br. 3, godine 1271. i 1275., te dva puta kao sudac br. 1, godine 1278. i 1287. (CD V, str. 582, 587; CD VI, str. 103, 267, 579). Dujam Mihacijev je zasigurno unuk Dujma, unuka (ili nećaka) Gumajeva, koji je kao laik zajedno s konom Vukasom 1198. bio član poslanstva Splita rimskom papi Inocentu, kojeg su molili da prihvati izbor Bernarda za splitskog nadbiskupa (Toma Arhiakon, *Kronika, čakavski sabor, Split, 1977.*, str. 72). Pokušavajući utvrditi slijed, rekao bih da je poslanik papi Dujam rođen oko 1160., njegov sin Mihacij, kojeg ne nalazimo u dokumentima (bar ne imenovanog) oko 1190., a njegov unuk Dujam Mihacijev, sudac od 1271. – 1287., oko 1220. godine. Nema nikakve sumnje da je sjetanje na posjet papi imalo izuzetno mjesto u obitelji, te ga Krestol Petra Papalis 1344. koristi kao zametak prezimena, koji zna i papski, papinski, a čuva spomen na 1198. godinu, kada je djed Krestolova pradjeda bio u posjetu rimskom papi. Raspon od 146 godina između predloška za prezime i njegova prvog javljanja (makar i u zametku) znatno je manji od onog kod obitelji Maruli (282 godine) ili pak Grisogono (177 godina).

Splitski dokumenti (u prvom redu *Kronika* Tome Arhiakona) pružaju nam mogućnost da s kontinuitetom obitelji prodremo dublje u povijest. Dujam, unuk Gumajev, iz 1198. godine identifikacija je sa starcem Dujmom Draginim (u *Kronici* Dražkinim, u *Povijesti Splita* Dražkinim; usp. Toma Arhiakon, *Kronika*, str. 105-108, Grga Novak, *Povijest Splita, čakavski sabor, Split, 1978.*, sv. I., str. 134-135), koji je poginuo u sukobu sa sinovima

Vitalisovim oko 1238. godine. Njegov sin, koji je poginuo istom prigodom, vjerojatno je Mihacij, drugi je Lampridij, dok bi treći mogao biti Bivald Dujmov, koji se spominje i kao Bivald Gumaj od 1251. – 1267. (CD IV, str. 454, 588; CD V, str. 154, 426). Spomenuto vjenčanje Mihacija Dujmova 1279. u Trogiru o čemu je povezano s progonstvom pristalica Dujma Dragina u Trogir oko 1238. godine. Dujmov otac jest jedan od vodećih splitskih plemića, Drago Gumaj(ev), koji se spominje 1171. godine (CD II, str. 130).

Nakon svega iznesenog logično je zaključiti da je Dujam iz 1198. godine unuk, a ne nećak Gumajev. Isto je tako evidentno da je jedna od dvije sukobljene stranke pripadala budućoj obitelji Papali. Potječe li obitelj Papali od Dujma Dragina iz 1075., Petra Crnog, sina Gumajeva iz 1080., priora Dujma i Drage iz 1097. (CD I, str. 137, 172, 208), na temelju raspoloživih izvora nije moguće ustanoviti. No nema nikakve sumnje da je Dujam Drage Gumaja, poslanik papi, pripadao najstarijoj i najuglednijoj splitskoj plemićkoj obitelji, čiji su pripadnici bili prisutni u Splitu u 11. stoljeću, a vjerojatno i ranije.

Dopunjeno rodoslovlje obitelji Papali (u odnosu na moju knjigu *Splitski plemići: Prezime i etnos*) izgledalo bi ovako:

*

U spomenutom tekstu Ante Nazor navodi obitelj Papali, za koju se drži da je podrijetlom iz Poljica, kao primjer uklapanja Poljana u splitsko društvo. Nadalje navodi mišljenja iz literature da se Papali i javljaju u Poljicima u 12. stoljeću, te da su se u Split uselili krajem 13., ili najkasnije početkom 14. stoljeća; no to je u potpunosti neutemeljeno. Postavlja se pitanje na temelju kojeg dokumenta se u literaturi govori o obitelji Papali u Poljicima u 12. stoljeću, oko trista godina prije pojave prezimena u Poljicima. Ne dovodeći u pitanje postojanje nekakva dokumenta, moram kazati da je njegova autentičnost više nego sumnjiva. Druga je stvar što su Papaliji evidentno prisutni u Splitu od 11. stoljeća, a vjerojatno i ranije, te da za njihovo povezivanje s Poljicima nema valjanih argumenata, jer posjedi u Poljicima to zasigurno nisu.

U tekstu se nadalje govori o staroj predaji koja splitsku obitelj Cindro povezuje s poljskim podrijetlom, pri čemu se navodi da je drugo prezime obitelji Marić u vezi sa ženidbom nekog člana obitelji s djevojkom iz bogate poljske obitelji Marić, za što me utim ne postoji nijedan vrijedan argument. Autor doduše u svom tekstu spominje moju knjigu *Splitski plemići: prezime i etnos*, ali je i na ovom primjeru potpuno jasno da se s njom nije ozbiljnije upoznao. Iz moje knjige kristalno je jasno da prezime Marić (prvi put se javlja 1400.) čuva spomen na Marina Lovrina, člana Malog vijeća 1357., na sličan način kao što na članove Malog vijeća iz iste godine čuvaju spomen prezimena obitelji Geremia, Lucari i Jakovli (Tartaglia). S druge strane, sredinom 14. stoljeća ne postoji u Poljicima nikakva obitelj Marić jer u tom razdoblju prezimena naprosto nije bilo. Odnosi između Splita i Poljica, kao što i sam autor navodi, bili su ispunjeni stalnim sukobima, što nije bilo poticajno za međusobne ženidbe, a posebno ne s vodećim splitskim obiteljima, među koje zasigurno spadaju i članovi obitelji Cindro. Činjenica da splitski plemići, u skladu s ugovorom s Venecijom od 03. 03. 1444., obnašaju vlast poljskih knezova ne može se nipošto dovoditi u vezu s njihovim podrijetlom. Činjenica što su i Cindrovi, i Papalijevi, i Martinijevi i drugi splitski plemići imali posjede u dijelovima Poljica (koji su vrlo često bili predmet međusobnog sporenja), također ne može biti argument za njihovo podrijetlo.

No sklonost da se na temelju posjeda određuje podrijetlo dovodi ponekad do karikaturnih zaključaka. Tako na primjer poneki misle da je obitelj Tartaglia iz Konjskog a obitelj Cambi iz Muća na temelju posjeda koji su dobili od Venecije za izuzetne zasluge u pobjednim ratovima s Turcima.

Na temelju svega iznesenog može se konstatirati da nema nijednog valjanog argumenta za tvrdnju da je bilo koja stara splitska plemićka obitelj (takozvana sudačka) poljskih korijena. Ovim ne želim tvrditi da u dubokoj povijesti (u 11. stoljeću i prije) poneka poljska obitelj nije mogla doseliti u Split, ali je isto tako sigurno da o tome ne postoje nikakvi pisani dokumenti.

*

Kako se u spomenutom tekstu navodi broj stanovnika u Splitu u 14. i 15. stoljeću, a i ranije je bilo napisano prema kojima je Split u Marulovo vrijeme imao 5-6000 stanovnika, smatram potrebnim ispraviti ove netočne kvalifikacije. Grga Novak u *Povijesti Splita* navodi da je 1573. u Splitu živjelo 3073 stanovnika, od kojih 583 u predgrađu. Taj broj dalje raste, tako da 1597. ima 3883, a 1606., pred veliku kugu, dostiže 4223 stanovnika, od čega 1179 u predgrađu. Već iz ovih podataka evidentno je da Split u osvit Novog vijeka nije mogao imati ni pet ni šest tisuća stanovnika. U bogatom Arhivu splitske općine nalazi se popis građana Splita iz 1507., napravljen na zahtjev Grgura Suvice, jednog od najbogatijih splitskih građana. U popisu se navode samo muškarci, i ima ih u starom dijelu (Dioklecijanova palača) 173, a u novom 195. Ne navode se njihove obitelji, plemići, niti stanovnici predgrađa. Među stanovnicima Splita navodi se sedamdesetak vojnika i stranaca bez obitelji. Iz iznesenog slijedi da je u Splitu živjelo 70 građana bez obitelji, oko 2100 u obiteljima, uz oko 200 plemića i 400 stanovnika predgrađa. U Splitu je dakle 1507. godine živjelo oko 2750-2800 stanovnika, odnosno desetak posto manje od spomenutog popisa iz 1573. U ranom srednjem vijeku (X. – XI. stoljeće), dok još nije izašao iz okvira Dioklecijanove palače, Split nije mogao imati više od 1000-1500 stanovnika.

*

Kada je riječ o prožimanju stanovništva Splita i Poljica, moram kazati da je do njega došlo mnogo kasnije nego što piše u spomenutom članku. Ovom konstatacijom ne želim dovesti u pitanje brojne veze između Poljica i Splita što ih navodi Ante Nazor, koje me utim najviše nisu urodile kontinuiranim prisustvom u gradu. Prva poljička obitelj koja je ostvarila kontinuirano prisustvo u Splitu jest Giovannizio, potomci Ivaniša, unuka (nećaka) kneza Grgura Dražojevića koji se spominje u dokumentu od 03. 03. 1444., a koji je svoje izvorno prezime Ivaniševići talijanizirali potkraj 17. stoljeća. Riječ je, dakle, o jedinjoj poljičkoj obitelji kontinuirano prisutnoj u gradu od druge polovice 15. stoljeća. Nakon njih, 1528. useljavaju se Ružići, 1540. Ergovci, 1544. Šilovići, 1574. Tomići, 1581. Katunarići, 1588. Velati, 1596. Duplanići i Šegvići, 1598. Novaci, 1601. Krstulovići, te 1603. Nikolići. Dakle, kroz čitavo 16. stoljeće uselilo se i ostvarilo kontinuitet jedanaest obitelji iz Poljica. Nakon velike kuge 1609., useljavaju se Aljinovići, Bilinići, Jurići, Matošići i Reići, 1610. Markovine, obitelji Poduje i Šparac, 1614. Dorić, Sirotkovići i Škarići, 1615. Radica, 1616. Ivančići i Perišići, 1617. Kuko-Ivaniševići, 1619. Kočići, 1620. Brajević, 1622. Sinovići, Šore i Aržići, 1629. Čotići, 1640. Borovići-Kurir. Od velike kuge 1607. do početka Kandijskog rata 1645. u Split su se doselile 22 poljičke obitelji. Do kraja ratova s Turcima 1718. godine u Split se došlo još 26 poljičkih obitelji, pri čemu je riječ o onima koje su ostvarile kontinuitet (usp. Mario-Nepo Kuzmani, *Splitani* –

obitelji i prezimena, Split, 2008.). Napominjem da sam polji ke obitelji naveo prezimenom koje su oblikovale u Splitu, a koje se naj eš e razlikuje od prezimena kojim su ušle u grad.

Iz iznesenog je evidentno da je zna ajnije useljavanje iz Poljica zapo elo u 16. stolje u, te da e posebno uzeti maha u 17. stolje u. O kvantitativnom prožimanju Polji ana i Spli ana ponajbolje govore podaci koje sam iznio u predavanju o podrijetlu pu anstva Lu ca i Manuša, održanom prigodom 300. godišnjice osnutka župe sv. Petra. Ne upuštaju i se u detaljnija obrazloženja, tu sam utvrdio da su stanovnici Lu ca i Manuša 1882. godine (pobjeda narodnjaka nad autonomašima) imali od 43 do 48 posto polji ke krvi. Možemo s prili nom sigurnosti re i da je s obzirom na teža ke, polji ke korijene i u Varošu i u Dobrome bila približno ista situacija. Nije dakle sporno izuzetno prožimanje Spli ana i Polji ana, uz napomenu da se to dogodilo kasnije nego što to navodi autor.

Ni povezivanje Bilini a iz 1341. – 1344. godine s polji kom obitelji doseljenom u Split 1609. ne može se prihvatiti. Dok je obitelj koja se doselila u Split došla s formiranim prezimenom, kod Bilini a iz sredine 14. stolje a nije uop e rije o prezimenu, nego o prezimenskoj oznaci u funkciji dodatne identifikacije pojedinca.

Isto tako se olako povezuje obitelj Radov i iz Kostanja sa splitskom obitelji Radov i -Gaudenzio. Splitska obitelj je prisutna u gradu od po etka 16. stolje a, a možda i ranije, uz napomenu da ih jednom nalazimo s pridjevkom Clizzan (sa Klisa), dok se eventualno polji ko podrijetlo nikad ne spominje.

U Splitu, 10. 07. 2012.

DUJE BALAVAC I SPLITSKO MEDIJSKO OKRUŽENJE (1908. – 1912.)

I v a n k a K u i

Uvod

U vrijeme kad je prvi put po eo izlaziti, humoristi no satiri ni list *Duje Balavac* bio je jedini takav list na splitskom medijskom obzoru i jedan od malobrojnih humoristi nih listova u Hrvatskoj na po etku 20. st. Dvije godine ranije, u Zagrebu je izašao list *Koprive*, najpoznatiji humoristi ni list toga razdoblja, kao vjesnik »nove slobode« što se osjetila nakon poraza mađžarona i pobjede hrvatsko-srpske koalicije na izborima u svibnju 1906., kako piše Josip Horvat. U kratkom osvrtu na pojavu *Duje Balavca*, zapisao je da je taj list mjestimice u artisti kim dosezima bio superiorniji *Koprivama*.¹ Humor je bio »nov govor u Hrvatskoj« koji je svoj medij našao u listu *Koprive*, a u Splitu ga je uveo *Duje Balavac*. S njegovom su pojavom humoristi ni jezi ni kod i nove žanrovske forme postali sastavnim dijelom medijske sfere. *Duje Balavac* je splitski medijski prostor po etkom 20. stolje a, u kojem je svaka politi ka grupacija imala svoje novine, oslobodio napetosti, a splitsku je stvarnost ogolio i dramatizirao na druk iji, teatarski na in.

Humoristi ki list *Duje Balavac* pojavio se u Splitu u živoj i kreativnoj atmosferi prvog desetlje a 20. st. kao pravi doga aj, kao osobita forma javne komunikacije koja s jedne strane poziva na zajedni ki, javni užitak (smijehom), a s druge upu uje na želju da se na simboli koj razini susretnu svakodnevn i svijet iskustva i predodžbeni svijet suprotan stvarnosti.² Humor kao svakodnevna praksa proizvo enja smiješnog, kao

¹ J. Horvat: *Povijest novinstva Hrvatske*, Zagreb: Stvarnost, 1962., str. 352.

² Uvode i tezu o dosjetki kao socijalnom procesu, proširuju i mogu nosti dosjetke i izvan Freudove teze o dosjetki kao zna enjskom fenomenu, Dieter Flader pokazuje kako dosjetka kao komunikacijski oblik omogu uje otvaranje predodžbenog svijeta, tj. da se u kaziva evoj i slušateljvejoj predodžbi stvara svijet suprotan socijalnoj stvarnosti, a taj protusvijet kaziva evo osobno iskustvo pretvara u fktivno zbivanje. Mogu nost je dosjetke da otvara taj predodžbeni svijet. Primjerice, željeno razobli avanje mo nika kao zajedni ki užitak. Vidi: Flader, D. (2004.), str. 223.

kulturalna djelatnost, kao taktika i strategija izbjegavanja nametnutog, legitimnog » itanja« i manipulacije predodžbama, na stranicama *Duje Balavca* snažno ulazi u tadašnji javni prostor.

Prije *Duje Balavca*, humor je u splitskim medijima bio dijelom politike novinske paradigme i sredstvom obračuna s protivnicima. Ironijom i sarkazmom sporadično se koristio i Antonije Stražišćević u seriji članaka objavljenih u *Našem jedinstvu*. *Duje Balavac* je stvarni medijski događaj koji je značajno odredio umjetnički dosezi i medijskim kontekstom. Primjerak časopisa s potpisom Ante Katunarića našao se u splitskoj Sveučilišnoj knjižnici.

Karikatura i humor: komunikacijska obilježja *Duje Balavca*

Duje Balavac se pojavio u politički, intelektualno i književno napetoj atmosferi u Hrvatskoj u kojoj su društvene suprotnosti, apatija i generacijske podjele potakle bunt, društvenu aktivnost i kreaciju. *Duje Balavac* je prvi put izašao 7. veljače 1908. god. i izlazio je do svibnja 1912. god., a drugi put od svibnja 1921. do 1923. godine. Izlazio je redovito svakoga mjeseca, pa su ukupno tiskana 33 broja u formatu od 33 cm. Svaki je broj imao naslovnu stranicu u boji s karikaturom. U uvodnom članku prvoga broja »Dvi besede da se boje razumimo«, potpisanom sa »Duje Balavac«, stoji: »Pravi sam splitski član iz Splita, u imenu mi je vas program, a rodio sam se u srijetništvu umjetničkog kluba«. Mjesto rođenja je dakle umjetničko društvo »Meduli«, osnovano 1908. u Splitu. Osnivači *Duje Balavca* su stalni suradnici, kako je u uvodniku navedeno: Piperle (Ante Katunarić), Rode (Emanule Vidović), Baf-Baf (Virgil Meneghello-Dinčić), Lepe, Tambuko i Mafalo. Oni su pripadali mlađoj generaciji darovitih umjetnika, stasalih u otporu prema estetici starije generacije, društvenim suprotnostima i političkoj apatiji u Hrvatskoj početka 20. st., a bili su potaknuti potrebom za djelovanjem, ideologijom nacionalnog i kulturnog oslobođenja.³ Društvo »Meduli« je u jesen iste godine organiziralo »Prvu dalmatinsku umjetničku izložbu u Splitu«, na kojoj su, između ostalih, izlagali slikari Emanuel Vidović i Franjo Rački, kipari Ivan Meštrović, Ivan Rendić, Branislav Dešković, Blagoje Bersa i dr. Prigodnu publikaciju »Split i Prva dalmatinska umjetnička izložba 1908« izdao je *Duje Balavac*.

U istom članku *Duje Balavac* izriče svoju estetiku: »Nimam nikakova partija jer ovdje da budem svačiji prijatelj a svakinju se šaliti jer bome i sve nemore prijatej prijateju reći da se ne uvredi: samo nazaduju i pa koje stranke bili, nisu mi dragi.« Reakcija na nepriliku, kao bit komičnog, postaje na čelu »Dujina« djelovanja. »Duje« zna da je i sam smijeh ponekad neprilika, uvredljiv, ali on postaje razlogom njegove relativizirane ozbiljnosti.⁴ Naslov *Duje Balavac* semantički je lokalno određen: »Mekli su mi ime Duje

³ Suprotnosti umjetničke, ideološke i ekonomske naravi bile su razlogom sve jačeg okupljanja mladih umjetnika koji su većinom bili iz Dalmacije. Vidi: Društvo hrvatskih umjetnika »Meduli«: 1908.–1916., Zagreb, Umjetnički paviljon, 1962., str. 5-14.

⁴ Neprimjerenost ljudskog stajališta postaje događaj i osnovni razlog komičnog na svim područjima. Pronalaženje stila koji komični nesklad čini na čelu Seel naziva humorom, smijehom, koji

jer su svi Duji furbasti pa ni ja fala Bogu nisan tukast, mrvni ak san balav, ka spli anin, drago me svakome prišit krpicu i istrest tabar virujte mi bez njanci mrve malicije.« Semantika imena i zagonetni Dujin osmijeh na naslovnoj karikaturi nazna ili su dispoziciju njegova humora: to je praksa koja traži primjerenost, vrlina koja je dio osobe i šireg mentaliteta, to je estetski stav koji ne prihva a kompromise jer nitko nije iznad javnog interesa. Na toj liniji dispozicije njegov je humor kritika društvene stvarnosti, ostvarena komikom rije i, komikom karaktera i komikom situacija,⁵ rije ju (humorom) i gestom (crtežom), što su kao dva snažna simboli ka izraza kroz medij tražili prostor djelovanja. Igra karikaturnog, uprizorenje tijela ostvarenog redukcijom i humor osnovna su uporišta »Dujine« tekstualnosti.⁶

Karikature su u po etku potpisivali splitski umjetnici, ali je Katunari omogu io i dalmatinskim karikaturistima iz drugih gradova da objave svoje radove: tu je prvi put svoje karikature po eo objavljivati Petar Mitrovi ⁷ iz Velog Varoša, Ivan Danilo iz Zadra (Dio, Žalac), Zvonimir Rakamari (Svrdao) iz Šibenika. Naime, s fnim je humorom u lanku »Ivan Danilo« naglašena sveprisutnost karikature i karikaturnog: »Zadnjih godina Dalmacija je plodna – *karikaturom*. I to na svim poljima javnoga života. I privatno! Nije dakle nikakovo udo ako ni u karikaturisti kao gljive iz kiše. Svaki naš talent za crtanje, najprije e se ogledati u karikaturi, jer je umjetnost u prvom redu – neka mi oprostite dvie zagreba ke karikature: Arnold i Kršnjavi – *odraz života*... Svaki ovjek, svaka skupina, svaki grad na i e nekoliko svojih poteza u 'Duji' .«⁸ *Duje* je njegovao portretnu karikaturu; karikature su ve inom oslikavale splitske istaknute političare i intelektualce, ali su sadržaji karikaturne izvedbe bili i pojedini gradski događaji i predjeli. U kontekstu Bergsonove misli o antropologiji smijeha, smijeha koji »kažnjava običaje« i pokazuje smiješnu stranu ljudske prirode, o smijehu kao jednoj vrsti »društvene geste«, geste koja suzbija ekscentričnost i potiče budnost,⁹ *Duje Balavac* je u splitskim okvirima medijska forma koja semantički upućuje na aktivan »odnos umjetnosti prema životu«.

Karikature se u *Duje Balavca* pojavljuju u vrijeme kad je hrvatska karikatura bila na po etku, kad se još nije razumijevala kao umjetnost, nego je esto držana diletantskom ili sredstvom za popunu novinarskog prostora.¹⁰ *Duje Balavac* je radio na uozbiljenju odnosa prema karikaturi kao umjetničkom izrazu i stvaranju uvjeta za razvoj dalmatinske karikature. »Jezgru« *Duje Balavca* ine E. Vidović, V. Meneghello-Dinić, A. Katunari,

i sam zna da je neprimjeren. Vidi: Seel, M. (2004.), str. 248. Temelji antropologije smijeha za Seela su reakcija na iskustva neprilike i to što svladavanju neprilike teži potenciranjem. Isto, str. 250.

⁵ Bergson, H.: *Smijeh: esej o značenju komične noge*, Zagreb, Znanje, 1987., str. 18-20.

⁶ O vezi tijela i smijeha piše Manfred Pfister (2000.), str. 236-249.

⁷ D.B. 4 (1911.), br. 7, str. 5 (travanj)

⁸ D.B. 4 (1911.), br. 6, str. 4 (ožujak)

⁹ Bergson, H.: Isto, str. 18-20.

¹⁰ Ova umjetnost – kad je doista prava umjetnost – pravi je i iskreni odraz istog osjećaja i pravog temperamenta jednog naroda ili društva... Ona je gola istina jedne epohe kulture i civilizacije, istina mana, taština, kao i barometar vrlina i kreposti dotičnog naroda.« Uvodni, A.: 1(1911.), br. 7, str. 217.

koji se ipak više bavio tekstom, a pridružuje im se i An eo Uvodi i ve spomenuti karikaturisti suradnici – to je splitska škola karikature.¹¹

Splitska i dalmatinska itateljska publika dobila je u *Duji Balavcu* angažirana lokalnog kriti ara, kulturnog i historijskog kroni ara nehinjene sveprisutnosti. Bio je u svakom kutku grada: na Ba vicama, na ribarnici, pred crkvom sv. Duje, u kazalištu, u Gabinetu (*Gabinetto di lettura*), u itaonici. Na duhovit, žanrovski raznovrstan na in (dosjetke, kratke humoreske, epigrami), komentirao je vijesti sa splitskih ulica, gradska doga anja, društvene pojave, istaknute pojedince ili tipi ne likove, sve što je karakterno ili društveno bilo neprihvatljivo, sve što je trebalo humorom izvri poruzi. Ismijavao je nesklad izme u javno izgovorenog i govorenog, izme u samopercepcije pojedinaca i njihove javne percepcije, ukazivao na sve pojave koje je trebalo »kazniti« smijehom, naglasiti humorom i ironijom. Temperamentom i emocijom, koji izlaze iz specif nosti lokalnog duha,¹² iz »splitskog mentaliteta«, donosio je pregled gradskih doga anja, humorom posredovao svakodnevicu, a crtežima, poput »Split polipšaje«, ambijent staroga Splita. Njegov je humor bio duboko socijalno angažiran.

Premda su humor, jezik i karikature osoba, iji identitet nazna uju tek duhoviti komentari ispod slike, s obzirom na vremensku, kulturalnu i socijalnu distancu, danas razumljivi i uzbudljivi tek manjem broju istraživa a lokalne kulturalne povijesti, *Duje Balavac* je važna, rekli bismo nezaobilazna, sastavnica lokalnog identiteta uhva enog u sinkroniji jednog vremena.

Duje Balavac i splitski mediji

Pitanje odnosa *Duje Balavca* i splitskih medija dio je njegove medijske recepcije i njegove humoristi ne diskurzivne prakse. Gotovo u svakom broju njegova se humoristi na oštrica dotakla nekog od splitskih listova ili novinara. Ve u drugom broju *Duje Balavac* donosi karikaturu Ante Trumbića kao Napoleona na vrhu neprodanih primjeraka *Velebita*, a urednika *Našeg jedinstva* Antonija Straži i a poga a gotovo redovito svojom oštricom. Pratio je tako er i što o njemu »foji govoru«: »...jednu sam novinu litrata, drugoj san imenova Franka, a tre oj san citira jednu frazu, a je ona u kritičkin momentima štampaje« (...) »Kako san prin reka svak me fali i slavi dok ga ne spomenem, a onda odma postanem pristran vajalo bi da ne izlazim više.«¹³

Odnos drugih novina prema *Duji Balavcu* tranzitira izme u po etnog oduševljenja njegovom pojavom do osude za pristranost kao što i sam piše. Recepcija prvog broja u najvažnijim splitskim medijima pozitivna je i poticajna. I dok je »*Naše jedinstvo*« suzdržano u pohvalama i preporu uje sadržajno širenje lista na Dalmaciju, »*Velebit*« i »*Sloboda*« ne štede pohvale. U lanku »*Duje Balavac*«,¹⁴ »*Sloboda*« piše: »Izašao je prvi broj ovoga šaljivog lista u sjajnoj opremi. Karikature su i po zamisli i po izvedbi

¹¹ Dulibi , F. 46 (2003.), str. 127-144.

¹² Uvodi , A., Navedeno dj., str. 217.

¹³ D. B. 1 (1908.), br. 3 str. 8 (travanj).

¹⁴ Sloboda 4 (1908.), br. 6, str. 5 (8. II.).

pravo umjetni ko djelo. Tekst (u splitskom dijalektu) tako er je vrlo dobar; neke šale su baš izvrsne«. *Sloboda* izražava žaljenje što sve nosi lokalni karakter te isti e da se za sat vremena prodalo 900 primjeraka lista. Posebno hvali list kao list humoristi ne solidarnosti koji itaju svi Spli ani bez obzira na strana ku orijentaciju, pa i gospo e.

Velebit u lanku »Satiri ni list«¹⁵ piše: »Sino je napokon osvanuo toliko o ekivani humoristi no satiri ni list *Duje Balavac*. Obiluje duhovitim sadržajem izvrsnim karikaturama, koje imaju umjetni ku vrijednost. Posve en je cio mjesnim prilikama... Lijepo je što list nigdje ne prekora uje pravu mjeru i za to se još više svidio.« Ocjenjuje kako je list nadmašio o ekivanja ... onih, koji su mislili da takav pothvat ne bi mogao ovdje uspjeti.« Drugi je broj *Velebit* ocijenio kao bolji od prvoga, piše da je nadišao lokalne probleme te da je naišao na dobar prijem i šire od Splita. Njegove su karikature toliko dobre da bi mogle biti i u boljim satiri nim listovima.¹⁶ *Dan*, list katoli ke provenijencije, znakovito štiti o pojavi *Duje Balavca*. O reakciji splitskih novina *Duje* u spomenutom lanku piše: »... »Dan« je bija najfurbastiji on se baranko drža u rišervi i ni me ti pofalit dok ne vidi kako u ga tratat, a svi ostali bravo *Duje*, tako vaja *Duje*, budi nepristran *Duje*, a in se okrenen a oni tvoga *Duju* pras bovanon u kosti.«¹⁷ Spli ani su s o itim oduševljenjem do ekali njegovu pojavu kao medijsko osvježenje tako da i sam D. B. u drugom broju isti e: »Uspjeh, Materijalni uspjeh, *Duje* se popularizira«. Medijska recepcija pokazuje da je »*Duje*« zaista bio svojevrsan medijski i umjetni ki doga aj.

Medijski diskursi u vrijeme pojave *Duje Balavca*

Obilježje je suvremenih društava još iz ranog industrijskog doba diferenciranje javne i privatne komunikacije i nastajanje javnosti. Javna se komunikacija u suvremenim društvima odvija posredstvom javnih medija, proizvodnjom razli itih (tekstualnih i drugih) znakova i zna enja u svrhu oblikovanja javnog mišljenja, »proizvodnje pristanka«, rješavanja socijalnih konfikata, propagande i sl. S porastom kompleksnosti društva sve se više interesa oblikuje kao zajedni ki (grupni ili socijalni) interes unutar javne sfere. U postmodernim društvima, zahvaljuju i medijskim tehnologijama, virtualni prostor omogu uje da se osobni interesi pojedinca izraze kroz djelovanje u virtualnim zajednicama, društvenim mrežama i sl., ali i da na mreži pojedinac sam oblikuje svoj (promjenjivi) identitet. Suvremena umrežena društva, kako tvrdi Manuel Castells, razvijaju novi obrazac društvenosti u središtu kojeg je »umreženi pojedinac«, ali ne kao skupina izoliranih pojedinaca. Pojedinci grade svoje mreže na temelju zajedni kih interesa, vrijednosti i sl.¹⁸ U predmodernim i modernim društvima strukturiranost javne sfere je u skladu s tradicionalnim okvirima društvenih slojeva, klasa, socijalnih grupa, politi kih stranaka,

¹⁵ *Velebit*, 1 (1908.), 7, str. 3 (8. II.).

¹⁶ *Velebit*, 1 (1908.), br. 29. str. 2.

¹⁷ D. B. 1 (1908.), br. 3, str. 8 (travanj).

¹⁸ Castells, M.: *Internet galaksija*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk Hrvatsko sociološko društvo, 2000., str. 140-148.

religijskih, manjinskih, interesnih i profesionalnih grupa i sl. Njihov utjecaj na druge strukture društva ovisi o njihovoj moći i snazi.¹⁹

Polazeći od toga, zanima nas koji se to relevantni interesi, prepoznati putem medija u javnoj sferi, mogu sinkronijski uhvatiti, tj. kako su pojedine domene života oblikovane u javnim medijima, koji su »komunikacijski kolektivi«, tj. onaj dio društvene strukture koji se odlikuje specifičnim idiomom²⁰ i koji su životni interesi postali relevantni²¹ za društvo, prepoznati u procesu javne komunikacije putem medija u vrijeme pojave *Duje Balavca*. Analiza medija i medijskog diskursa na početku 20. stoljeća pokazuje strukturiranje javne sfere komunikacije na načelima koji odgovaraju predmodernim i modernim društvima, prema političkom, socijalnom ili drugom specifičnom diskursu. Uviđamo da početkom 20. st. splitsko društvo postaje društvo diferenciranih diskursa, što pokazuje i medijska scena, i da se nalazi u procesu strukturiranja, odnosa i ulaska u moderno društvo.

Javna se sfera predmodernih i modernih društava prema Škiljanu može racionalno spoznati strukturiranjem. Rekonstruiraju Aristotelovu misao i jezičnu djelatnost (na temelju tekstova) i dijele je na tri domene: retoričku, poetsku i logičku, kao temeljne jezične kontekste, Dubravko Škiljan je, konstruirajući jednu buduću lingvistiku javne komunikacije predložio i prihvatljiv model konstrukcije javnosti primjenjiv i u suvremenim društvima koja su, prema njemu, još uvijek inkompatibilna i moderna.²² To je na činjenicu da se jezik i jezična djelatnost povežu s konkretnim društvom i vremenom. Domene javne komunikacije u svakom su vremenu i prostoru rezultat sinkronijskih elemenata (socijalnih odnosa, poretka statusa i dr.), ali i dijakronijskih čimbenika koji pripadaju kulturnoj i društvenoj tradiciji određene zajednice.²³ To nas uostalom uči i povijest pisma i knjige koji prepoznaju domene pisane komunikacije još od starih Sumerana, omogućujući i da se prepoznaju razlike u kulturi i pismenosti među sudionicima istoga vremena. Primjena ovog modela dakle ima povijesno utemeljenje jer omogućuje da se strukturnim promjenama javne sfere prati opća dijakronija razvoja ljudskog društva. S usložnjavanjem društava domene se diferenciraju u brojne diskurse, lingvističke i semantičke cjeline koje pripadaju jezičnim zajednicama.

Premda mediji pokrivaju više domena, a diskursi koje razvijaju ili podržavaju određeni su i nekim drugim odnosima unutar samih medija (vlasnički, ideološki i sl.), analizu splitske medijske scene u pokušaju da sagledamo ona područja života koja postaju dio javnog prostora, tj. da prepoznamo prevladavajuće diskurse što su ih proizvodili splitski

¹⁹ Škiljan, D.: *Javni jezik*, Zagreb: Antibarbarus, 2000., str. 97-137.

²⁰ Škiljan, D.: Isto, str. 106; 137.

²¹ Škiljan, D.: Da bi izvjesna društvena grupa bila relevantan element javne komunikacije ona mora svojim članovima omogućiti pristup kanalima javnog komuniciranja, drži Škiljan, a ta sposobnost ovisi o distribuciji društvene moći, str. 105.

²² Škiljan, D.: Retorički domeni danas odgovaraju diskurs politike, diskurs administracije i diskurs prava kojima se može dodati diskurs medija kao posrednika u javnoj komunikaciji. U retoričkim domeni osobito je izražena manipulacija jezikom i njegova ideologizacija. U poetskoj se domeni pojavljuje poetski diskurs, a u logičkoj diskurs znanosti i diskurs obrazovanja. Religijski diskurs umeće se između logičke i poetske domene, str. 51-94.

²³ Škiljan, D.: Isto, str. 52.

mediji u vrijeme pojave *Duje Balavca*, možemo temeljiti na predloženom modelu diskursa. Taj model u ovom sluaju treba prihvatiti uvjetno jer je ureenje života jedne zajednice proces koji se sve više uslošnjava, a medije možemo shvatiti kao one informacijske i komunikacijske imbenike koji omoguuju dijalektiku izmjenu znanja i informacija u nekom društvu. Govore i o medijima, govorimo o dijalektici društva.

Danas gotovo da i nije potrebno postavljati pitanje zašto govoriti o medijima jer su mediji nešto što živimo. Od McLuhanove metafore o medijima kao proizvođačima, strategijama »autoamputacije« za dohvaanje stvarnosti, Baudrillardovoj tezi o sveopoj simulaciji, urušavanju stvarnosti u hiperrealizam i »zloduhu slike« i Castellsovog pojma »stvarne virtualnosti« kao naše stvarnosti, shvaamo našu potpunu ukljuenost i zavisnost od medija, ali i našu frustriranost medijima. Novine su ispovjedni medij po prirodi, donose povjerljive priee o zajednici u sudjelovanju i medijudjelovanju složene kao mozaik zajednice prožet razliitim ljudskim interesima rasporeenim na tiskanim stranicama.²⁴ Svaki se medij nalazi u dvostrukoj ulozi: razvija svoje priee kojima sudjeluje u stvarnosti zajednice, a i sam je pripovijest o toj stvarnosti. U tom je smislu i *Duje Balavac* pripovijest o sudjelovanju u zajednici i pripovijest o njezinoj stvarnosti.

Treba napomenuti da je Split prije pojave *Duje Balavca* već cijelo stoljeće poznao proizvodnju knjige. Gutenbergova je galaksija jačela i zakoračila u Split 1813. kad je otvorena prva tiskara. Od tada do Prvoga svjetskog rata otvoreno je nekoliko tiskara, tiskane su brojne knjige, časopisi i novine. Splitani su u drugoj polovici 19. st. poznavali i koristili snagu medija, dapače Splitani su inicirali pojavu »*Narodnog lista*« kao najvažnijeg »glasnika« preporodnih ideja. Splitska je inteligencija razumjela²⁵ i koristila snagu pisanih medija u produkciji političkog diskursa. Rezultati te sposobnosti su pojava časopisa *Annuario Dalmatico*, koji je izlazio u Splitu od 1859. do 1860., iza kojeg stoji grupa stratega narodnog preporoda i medijskog utjecaja *Narodnog lista* (1862.). Prije toga, 1844., Ante Kuzmani, kao prvi preporoditelj i stvaratelj šire čitateljske publike na hrvatskom jeziku, pokrenuo je i uređivao u Zadru *Zoru Dalmatinsku*. Split je u dijakronijskom rasponu pokazao da ima intelektualne potencijale koji mogu biti ne samo medijski stratezi nego i smisljeno tekstualizirati svoje ideje. U Splitu se u drugoj polovici 19. stoljeća vode prepoznatljive medijske igre: s odlaskom jedne političke grupacije, na scenu stupa druga. Tako *L'Avvenire*, prve novine koje su izlazile u Splitu od 1875. do 1882., odlazi nakon poraza Antonija Bajamontija na izborima 1882. godine. Godine 1884. središnje mjesto na medijskoj sceni zauzima *Narod* kojem je »moć krojača programa« namijenila novi zadatak: da šalje medijske slike novoga Splita kao ekonomskog i kulturnog središta Dalmacije: »Pri svemu tome biti će naša osobita zadaća upoznati strance i više i bolje sa našim stvarima... nastojat ćemo da u vanjskom svijetu izbrišemo mnogu predrasudu glede nas... Stoga služit ćemo se i talijanskim jezikom.« Ako je *Narodni list* bio *mainstream* za hrvatsku elitu pristalu uz preporod, brisanje predrasuda i promjena političkih i ekonomskih odnosa

²⁴ McLuhan, M.: *Razumijevanje medija: mediji kao vještaci proizvođači*, Zagreb: Golden marketing, str. 182.

²⁵ Lovro Monti 1861. piše o ulozi dalmatinskih novina u politici i životu Dalmacije. Vidi: *Annuario Dalmatico*, 2 (1861.), str. 3-37.

ine osnovni medijski zadatak novopokrenutih novina. Medijski rast kreće putovima političke paradigme, a medijska se scena počinje »zagrijavati« i zgušnjavati, prožeta brojnim interesima.

Kakvo je bilo medijsko okruženje D. B., tj. kako je nastala i kakva je bila sfera javne komunikacije početkom 20. stoljeća u gradu koji je prema popisu iz 1910. imao 21.246 stanovnika?²⁶ Istražujući i medijsku sferu istražujemo društveni kontekst. Polovicom 19. stoljeća građanski oblici javnosti, definirani Habermasovim pojmovima privatnosti okrenute javnosti, još žive u splitskim kafićima. Ali istodobno u splitskim kafićima tijekom druge polovice stoljeća građanska javnost postupno prerasta u političku javnost, okrenutu pitanju novina i javnoj kritici vlasti. Novine su u Split stizale iz Zagreba, Beča, Trsta, Pariza. Čitali su se tiho, u samoći ili glasno za stolom u splitskim kafićima i gostionicama. Split kasni u tranziciji prema modernom gradu, ali ideje dolaze odasvud. Početkom 20. st. vrijeme je inicijative, kreacije i želje za sudjelovanjem. To se vidi po zamjetnoj kulturnoj i socijalnoj dinamici kojoj je knjiga središnji objekt: ona zauzima važno mjesto u privatnom i društvenom životu što pokazuje činjenica da je tada osnivan veliki broj javnih knjižnica: Gradska biblioteka 1903., Gradska pučka knjižnica 1913, knjižnica Društva »Pavlinovi« 1909., osnovana su brojna društva koja imaju svoje knjižnice. U gradu još djeluju stare kafićnice: »Hrvatska kafićnica« (Narodna slavjanska kafićnica) na izmaku političkih snaga inicira osnivanje »Gradske biblioteke« i poklanja svoje knjige, »Hrvatski napredak«, prva pučka kafićnica, osniva pučku knjižnicu i privlači težačku i radničku intelektualnu publiku. Po splitskim predgrađima Varoš, Lučac, Dobri, osnivane su kafićnice u kojima se čitaju novine i drže predavanja, vrlo je aktivna i bogata knjigama »Biblioteka popolare«, osnovana 1909., u koju su upisani mnogi mladi Splitani i Splitanke. Split tih godina ima oko 300 članova »Matice hrvatske«, veliki broj članova »Kulturnog društva sv. Jeronima«, knjižara Morpurgo nabavlja suvremena izdanja, tiska svoj katalog knjiga i distribuira ga po cijeloj Hrvatskoj. Čitalji iz svih krajeva Hrvatske naravno uđu knjige u knjižari Morpurgo, isto samo navode i broj u katalogu. U Splitu je stvorena nova društvena struktura – intelektualna publika.

U vrijeme izlaska *Duje Balavca političko-ideološki* diskurs je dominantan na splitskoj medijskoj sceni. Svaka stranka imala je svoje novine i trudila se da ih održi. *Naše jedinstvo* (1905.–1918.), kojem je vlasnik i urednik Antonije Stražinić, deklarativno zastupa ideje nekadašnje Narodne stranke; Trumbićev *Velebit* (1908.), dnevnik koji izlazi samo jednu godinu, pokrenut je u obranu politike »novog kursa«; *Sloboda* (1905.) i »*Pučka sloboda*« (1907.) nastupaju s pozicija liberalne demokracije ili to nije s pozicija Hrvatske pučke napredne stranke. Osim navedenih novina, od 1903. izlazi list *Dan* koji s izrazito klerikalnih pozicija pokušava suzbiti širenje liberalnih i socijalističkih ideja. U Splitu od 1910. izlazi i list pravaške orijentacije »*Hrvatska država*«, a rasplamsale jugonacionalističke strasti zastupa od 1913. list *Ujedinjenje* koji oko sebe okuplja radikalnu grupaciju Hrvatsko-srpske napredne omladine koju čine Vladimir Perina, Milostislav Bartulica, Tin Ujević i dr.. Nakon što je treći broj zaplijenjen, 1914. izlazi *Zastava* Oskara Tartaglije koja samo

²⁶ Pučke novine, 1 (1911.), 1, str. 4

prividno djeluje kao nestrana ko, ali je zapravo politički glasilo. Socijal-demokratska stranka u Dalmaciji, osnovana 1897., pokrenula je nekoliko listova u Šibeniku i Splitu: od 1908. izlazi u Šibeniku, a od 1909. do 1910. u Splitu *Glas malog puka*, 1912.–1913. izlazi *Crveni barjak*, a na toj platformi izlazi još nekoliko listova s malim političkim utjecajem. Općenito, ove novine zastupaju interese radničke klase u nastajanju. Splitske novine pokazuju da su sve tadašnje političke opcije bile predstavljene svojim medijima.

Politički je govor uključen i u druge diskurse. S političke pozicije mogu i politički se diskursi esto inkorporirati unutar drugih diskursa i kontrolirati ih svojim sustavima. Tako su izvan političkog diskursa, a ipak pod utjecajem političke politike, glasila koja zastupaju određene **interesne i profesionalne skupine te socijalne slojeve stanovništva**. Te su skupine još u fazi oblikovanja svojih interesa i medijski je snažnije biti zastupljeno izmeću dva rata. Interesno udruživanje postaje nužnost modernog života i pripadnici takvih skupina izlaze u javnost sa svojim zahtjevima: to je prije svega *Općinski glasnik*, koji izlazi već 1895. i zastupa interese općinskih radnika, *Obrtnik*, koji zastupa interese malog obrta u Splitu, izlazi doduše tek od 1909.–1912. godine, ali tradicija je tu.

Vrlo dobar pedagoški časopis *Učitelj* počinje izlaziti u Splitu 1899. Objavljuje pedagoške članke i snažno se zalaže za rješavanje problema teškog socijalnog položaja učitelja u Dalmaciji. Socijalne interese puka, u početku 20. st., zastupaju dva lista: *Puk* koji od 1907. do 1909. uređuje Stipan Dragoni i *Pučke novine*, list za prosvjetu puka koji od 1911. do 1915. uređuje don F. Ivanišević. Djelomično pripadnost političkom diskursu određena je ulogom i statusom njegova urednika u političkoj sferi. Puki su listovi, kao zastupnici prosvjetiteljskih ideja o potrebi obrazovanja puka, u određenoj politici kontekstu u Splitu imali tradiciju: od 1892. do 1922. izlazio je *Pučki list* koji je imao znatan utjecaj na težnju stanovništva u Splitu i u okolici. Pokrenut zbog širenja pučke prosvjete, godinama je bio rado čitano štivo u mnogim kućama. Objavljivao je narodne i pučke pjesme, priče, vijesti, gospodarske i poljoprivredne savjete koji su zanimali puk i tako pripada i poetskom diskursu. Listovi *Zadrugar* (1908.–1933.), Zadrugnog saveza u Splitu i *Dalmatinski težak* (1906.–1907.), glasilo Vinarske udruge, zastupaju također interese seljaštva u kontekstu prosvjetiteljskog i političkog diskursa. Međutim, te listove možemo locirati u najširi **diskurs o obrazovanju**, jer je po Foucaultu cijeli sistem obrazovanja politički način da se zadrži ili promijeni prisvajanje diskursa zajedno sa znanjima i mogućima koje oni sa sobom nose.²⁷

Poetski diskurs, u koji svrstavamo sve oblike javne medijske komunikacije u funkciji umjetničkog izraza, ima tradiciju u *Novom vijeku* (1897.–1899.), časopisu za književnost, znanost i politiku koji je izdavao i uređivao književnik i političar Ante Tresić-Pavić, ali je taj časopis dobrim dijelom bio i političke provenijencije. Tom diskursu pripada i časopis *Jug* koji 1911. pokrene Milan Marjanović, na svojim stranicama čitatelj nalazio književne

²⁷ Michel Foucault drži da je diskurs o obrazovanju najširi diskurs koji podjarmuje govornike drugih diskursa. Obrazovanje je diskurs zahvaljujući kojem svaki pojedinac može imati pristup bilo kojem diskursu u društvima diskursa. Apstraktno govoreći, sistem obrazovanja je ritualizacija govora, prisvajanje diskursa, utvrđivanje uloge govornih subjekata. Foucault, M., *Poređak diskursa i mikrofizika moći* / Znanje i moć, Zagreb: Globus, 1994., str. 129-130.

i znanstveno-popularne članke i koji okuplja najraznovrsniji krug suradnika i čitatelja iz svih krajeva Hrvatske. Osim *Duje Balavca*, u to se vrijeme javlja nekoliko humorističnih letaka Ante Ružića i Bačića koje spominjemo više kao fenomene splitske socijalne scene nego kao reprezentativni uzorak. Godine 1911. u Trstu je tiskan list *Štipavac* koji humorom, satirom i karikaturom progovara o splitskim političkim pitanjima.²⁸ Pojava *Duje Balavca* na splitskom medijskom obzoru u kontekstu ovog prikaza zna i uvođenje umjetničkog diskursa sa snažnim socijalnim i političkim konotacijama, u javnu sferu.

Diskurs **znanosti** u Splitu predvodi ozbiljan pravni časopis *Pravo* (1873.–1883.) koji od 1876. izlazi u Splitu i *Bulletino di archeologia e storia Dalmata* (počeo izlaziti 1878., a od 1922. nosi naslov *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*). Od 1901. pridružuje im se, više kao specifičan fenomen nego kao ozbiljan znanstveni ili popularno-znanstveni časopis, *Znanost*, mjesec na smotra za izume, koji izdaje Josip Buzolić i koji s malim uspjehom nastoji popularizirati i potaknuti interes za znanost. **Religijski** diskurs zastupa *List biskupije Spljetsko-Makarske* (1878.–1944.) i donekle *Dan*, koji smo već prethodno locirali kao list sa snažnim političkim diskursom.

U daljnjem razvoju splitskog društva sve se te domene diferenciraju što pokazuje splitska medijska scena izmeću dva rata. *Duje Balavac* ponovno izlazi od svibnja 1921. do 1923. godine. Split je tada imao oko 25.000 stanovnika i šest tiskara. To je vrijeme ustrojavanja novog, bitno različitog političkog sustava u kojem se medijska scena popunjava velikim brojem novina, ali ne kao dokaz pluralizma i slobodne razmjene diskursa, nego kao pokazatelj nemogućnosti pristupa diskursu govornika koji ne udovoljavaju stanovitim zahtjevima politike, struke, discipline. To pokazuje i podatak da je u periodu od 1918. do 1929. tiskano oko 70 naslova novina različitih provenijencija.

LITERATURA

- Bergson, H., Smijeh: esej o značenju komičnog. Zagreb, Znanje, 1987.
 Chomsky, N., Mediji, propaganda i sistem, Zagreb, Marko Strpić, 2002.
 Društvo hrvatskih umjetnika »Meduli«, Zagreb, Umjetnički paviljon, 1962.
 McLuhan, M., Razumijevanje medija: mediji kao vještaci proizvođači, Zagreb, Golden marketing-Tehnika knjiga, 2008.
 McLuhan, M., Ljubitelji naprava: Narcis kao narkoza, *Europski glasnik*, 10 (2005), str. 153-158.
 Split i Prva dalmatinska umjetnička izložba 1908, Prvi dio, Split, »Duje Balavac«, 1908.
 Škiljan, D., Javni jezik, Zagreb, Antibarbarus, 2000.
 Pfister, M., O komičnoj smijehi / *Kolo*, 10 (2000.), 2, str. 236-249.

²⁸ »Štipavac u kulturnim i socijalnim bojovima nikad stajati na izloženim bedemima i prednjačiti drugima, dapače, ona mjesta koja su, u bijegu pred crnom reakcijom, drugi ispraznili, zaprema.« Uvodni članak »Štipavac«. *Štipavac*, 1 (1911.), 1.

Seel, M., Humor kao porok i kao vrlibna / Tvr a, 2004, 1-2, str. 247-253.

Dulibi , F., Splitski krug karikaturista (1900.-1940.) / Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti, 46 (2003.), str. 127-144.

Foucault, M., Poredak diskursa i mikro fizika mo i / Znanje i mo , Zagreb: Globus: Filozofski fakultet, Humanisti ke i društvene znanosti, Zavod za flozofju, 1994.

Castells, M., Internet galaksija, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk: Hrvatsko sociološko društvo, 2003.

Horvat, J.: Povijest novinstva Hrvatske, Zagreb: Stvarnost, 1962.

Uvodi , A.: karikatura i njeno zna enje / Jug, 1 (1911.), br. 7, str. 213-228.

ZDRAVKO MALI I NJEGOV MAŠAK MURGO I KANARINAC ŠVRLJUGA

Branimir Bošnjak

Prije danas ve mnoge desetke i više godina pročitao sam sasvim slučajno jednu prevedenu pjesmu tada sve poznatijeg američkog proznog pisca *Johna Updikea*, koji su romani **Trči, zeče** i **Parovi** harali i našim čitateljskim okruženjem. Shvatio sam ga kao duhovitog kroničara američke provincije i njezinih moralnih dvojbi, no nisam ga mogao ni zamisliti kao pjesnika! Bila je to potresna pjesma ljubavi i odanosti, tako iskrena i snažna da je i meni, okorjelom mladcu, natjerala suze na oči! Ne sjećam se naslova, a ni stihove ne pamtim, no još mi odjekuje ta pjesma-krik za pregaženom ljubimicom, koja je iz vrta istrčala na cestu i završila pod kotačima automobila. Bila je to mala kokerica (ili pudlica) i njezina je smrt zabilježena u najljepšoj pjesmi ljubavi našeg vremena koju sam pročitao. Uvijek bliski život kao da još uvijek iz nekih dubina bira i doziva glas me usobne odanosti i nježnosti upućen nečemu tako različitom od narcisoidne samoće i kojom nastanjuje svoj zavrtanj i svemir. Ili ga upravo sebiinom ljubavlju zatvara u antropomorfne svjetove u kojima služi uzvišanju ovjeka-gospodara i njegova svijetom i vladanja. Moderni bestijarij, ili prakticiraju i bestijarij modernog ovjeka, kao da je prognao ono najdragocjenije u njemu: strah pred nepoznatim i poniznost pred udima svijeta i njegovoj raznolikosti. Imajmo na umu kako je upravo ta poniznost pred Stvorenim osnova grčke filozofije, koja je u praskozorje moderne misli uvijek nalazila snage diviti se svijetu i ovjekovoj sposobnosti da ga vidi i spozna!

Kako sam nenadano došao do starih Grka, a naum mi bijaše progovoriti o zapisima o kanarincu *Švrljugi* i mačku *Murgu* našeg rusista i polonista **Zdravka Malića**, zapisima koji Malića otkrivaju i kao zanimljiva opažanja psihologije kućnih ljubimaca? Malić se rodio u Ljubiji 1933. godine, završio je studij na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, a potom je u Strasbourgu studirao francuski jezik i književnost, da bi na varšavskom i krakovskom sveučilištu proširio svoja znanja o poljskom jeziku i književnosti, te u Zagrebu doktorirao s disertacijom o književnom djelu *Witolda Gombrowicza*.

Iz poljske je književnosti preveo nekoliko stotina prozних, dramskih i pjesni kih tekstova, a pred smrt dogovaralo se za Dramski program Hrvatskog radija njegove nove prijevode Gombrowiczevih drama. Bio je glavni urednik vrijednog asopisa za svjetsku književnost *Književna smotra*. Poklonici pjesništva znaju kako je Zdravko Mali 1977. godine tiskao knjigu *U drugom nekom gradu*, na neki na in dopunjavaju i svoje znanstveno bavljenje književnoš u neposrednom poetskom praksom. Na kraju knjige tiskana je upozoravaju a bilješka kako knjiga *sadrži nemali broj citata i parafraza citata*, koje nije posebno nazna avao, ali, kako sam kaže, *nisam se osobito trsio ni da ih prikrijem*. Izgledalo bi kako je Mali neka vrsta školovanog, kontemplativnog erudita, pa mu i pjesme nastaju od preta ka književnih istraživanja. U neku je ruku to i to no, no njihov oblik i neposrednost kazivanja stvaraju privid žurnog zapisivanja, pjesmovnog nereda koji poja avaju igre rije ima, iznenadne re eni ne rime, sudaranje zna enja. Pisane su doslovno *razgovornom re enicom*, da parafraziramo Slamnigovu tvrdnju o suvremenoj hrvatskoj pezijii koja svoju praksu temelji na *razgovornom stihu*. Ante Stama oti i e i dalje, motre i organiziranje suvremene pjesme kao niz *stihova-re enica*, pa bismo tako Mali evu pjesmu mogli shvatiti kao prerusenu pjesmu u prozi. Ona svoje stihove razgovornom intonacijom nudi kao re enice, kao niz re enica, koje neprestano krzmaju izme u proznom i poetskog govora. Takvom višestrukom zamjenom Mali postiže usisavanje citatnog smisla, razgovornu lako u i neobaveznost i zna ajno zadobivanje novog pjesmovnog prostora. A to zadobivanje novog prostora pjesme kao da je presudni cilj njegova spisateljskog rada. Tekst koji bi mogao biti i Mali evom poetikom naslovljen je *u tu pjesmu treba u i bez sustezanja*, gdje se ulazak u pjesmu izjedna ava s ulaskom *u sobu*, pa se tu može pogledati *kako je što napravljeno kako je što raspore eno*, da bi na kraju upozorio: *provjeri pogledom da li sve stoji na svome mjestu da li je sve kao što si bio zatekao i izi i i tiho izi i zatvorivši vrata za sobom*. Spomenuo sam ovu Mali evu pjesmu kako bi nam lakše bilo od starih Grka do i do kanarinca Švrljuge: pisac je suo en s novim prostorima koji nastaju magijom pisanja, ak i kad je ona skrivena razgovornom svakodnevnicom, ali isto je tako suo en i s novim svjetovima koji postoje ve i injenicom što je kanarinac u njegovoj radnoj sobi jedan život koji drugom postavlja pitanja. Kanarinac Švrljuga bit e prvo obi ni pernati sustanar, dosadni zvižda i razbojnik, da bi poslije boravka u susjednom peradarniku postao druželjubiva ptica, zadovoljna zbog povratka svojih doma ina. I tu po inje veliki dijalog pisca s kanarincem Švrljugom, gotovo kao razgovor svetog Franje s pticama. No, Mali e duhovito pretresti razlike kanarin eve i svoje percepcije svijeta, zaklju ivši kako je Švrljuga *holist*, kojemu je sve jedno, *gdje je jedno sve a sada uvijek, odnosno gdje ako nije sve nije jedno i ako nije sada nije nikada*, a po tom jedinstvu Švrljugine ontologije vremena *mome je pernatom cimeru bliže Bogu nego meni*, zaklju it e Mali . Još e duhovitija i ozbiljnija biti rasprava o prirodi kanarin eva i spisateljeva straha, koju Mali opet dovodi do krajnjih pitanja: *Dobro, znam, ti se Boga ne bojiš, ti strepiš od onoga što nije Bog. A ja se Boga bojim. Mene ne plaši danas, ja drhtim i zebem pred onim što e biti sutra*. Švrljugina povijest napisana je, bukvalno re eno, nad odrom tog inspirativnog kanarinca. No, nije on bio samo

sugovornik u dijalogu o odsudnim pitanjima, bio je i voljen, onaj Drugi toliko različit od nas da nama samima neprestano postavlja pitanja u kojima je on sam i odgovor.

MA AK, NE SAMO MOJ

Kanarinac Švrljuga poslije smrti doživio je, kako vidimo, i književnu slavu, no život ma ka Murga, kao i život svakoga ma ka, književno je najavljen; već u izazivanju Švrljugina straha, koji je Zdravku Maliću bio tako poticajan u raspravi o razlikama između kanarinca i ovjeka, sudjelovao je i jedan bezimena ma ka koji je nesretno stradao ili jednostavno odlutao, nezadovoljan bezuspješnim pokušajima osvajanja pernatih žrtve. Ma ka Murgu samosvjesna je osobnost, sofisticiranih navika i duga pamćenja: *Vreba na sve što leti. A od ose drži se podalje. Nije ni on lud*, bilježi Malić. I pišev tekst više je podsjetnik na te razlike koje su dio ma kove samosvijesti, upoznavanje s nekim koji je već tu i ne mijenja se, pa se na njega moraš ili naviknuti ili ga bolje upoznati. Takvom gostu moraš pažljivo pržiti srdele za večeru, jer on ne voli prepržene i smiju biti tek zeru posoljene. *Pa hajde sad, ugodi gospodinu!* Ma ka je dio zagonetnog svijeta koji ne otkriva svoju zagonetku: *Kad ja nešto pišem*, bilježi Malić, *on slatko sluša krivudanje pera po papiru. Pismo u tihi šušanj pretvara. Bajalac*. Ili onaj zapis koji otkriva dramu pisca i njegova ma ka: *Sjedi nasred sobe, gleda me u oči i nešto mi dugo tumači. A ja ga, ljudi, ne razumijem*. Pa ipak je sudbina koja ih spaja, ma ku Murgu priskrbiti ne samo posebne bilješke kao što je ova: *Ovog se kišnog i hladnog rujna jedan cvr ak uselio u moju sobu i svaku nam večer priređuje koncert. Moj ma ka nema ništa protiv. Ni ja*. Neki ma ka, možda upravo Murgu, još ranije (dakle, u svojoj dječja dobi!) u ime i u Malićevu pjesmu, ne samo kao sporedan, nego važan aktant. Pjesma je to iz već spomenute zbirke *U drugom nekom gradu*, izašle 1977. godine. Upravo po ovoj bilješci o ma ku, cvr cima i piscu koji sve to zapisuje, raspoznamo koliko je Maliću važna tema tihog povjerenika koji ostvaruje neki samostalan, zaseban život toliko blizu nas, a da nikada nije ugrožena njegova ma ka osobnost. Spomenuta pjesma naslovljena je *Neumorni jantarski cvr ci*, a dijelom evocira rusku zbilju sedamdesetih godina, gdje su pravi cvr ci postali pucketavi šumovi u telefonskoj slušalici koja je prisluškivana: *mao uli uši mao je ma ka hanamanova 20. Inim se nešto sumnjivo možda mištruže u zidu napeto osluškuje prisluškuje premlad je naivan još nije prokužio prednosti te civilizacije još se nije navikao još se nisi navikao kažem*. Prethodnik ma ka Murga, koji književnim zabilješkama postaje i osobnost, ali i model 'ma koliterarnosti', igra dvostruku ulogu: u Malićevim bilješkama dijeli intimnost doma i pjesmu cvr aka sa svojim sobnim sudrugom, a u pjesmi *Neumorni jantarski cvr ci* svjedok je piševe 'opsesije' stalnim prisluškivanjem koje ga prati na putu po lagerskim zemljama. Mao ili Murgu, kao ma ka izoštrena sluha, služi autoru kako bi proširio sumnju i na cvr ke u domovini, dapače, Malić koristi njegovu mladost i navodno neiskustvo, kako bi ga obranio pred nekim koji bi htio

posumnjati u Maovu-Murgovu (autorovu) osjetljivost pred tim ukidanjem privatnosti. Pisac objašnjava kako se, eto, mladi ma ak još nije navikao na prislušne šumove naše civilizacije, ali mlad je on i ste i e potrebne navike, kao što ih spominje i sam autor, da slušaju i pjesmu cvr aka zaboravi na one »civilizacijske« smetnje koji mu rade o glavi. Ma ak je tako Mali u postao oprezni uvar, nepovjerljivi ita zvukovnih znakova svijeta, partner u školi preživljavanja. Samo jedno tako osamostaljeno i samosvjesno bi e, koje je odlu ilo podijeliti život s tim udnim sustanarom piscem, može izdržati opasnost svakodnevnih izazova. Opasnost za njih nije trenutna, ona je stalna. Ujedinjuje ih u simbolu jednog zajedni kog, opreznog i sumnji avog Ma ka i samometafori umorna i oprezna, radoznala Pisca. I jedan i drugi slušaju cvr anje stvarnih i umjetnih cvr aka pod vodopadom suvremenosti.

GOVOR NA PREDSTAVLJANJU KNJIGE:
PLINIJE STARIJI, *POVIJEST ANTI KE UMJETNOSTI*
(KNJIŽEVNI KRUG, SPLIT, 2012)*

Ante Podrug

Ovom prigodom htio bih se i ja prisjetiti svoga dragog profesora grčkog jezika Uroša Pasinija, s kojim sam prevodio ove Plinijeve knjige o likovnoj umjetnosti. Profesor je do zadnjeg trenutka bio vrlo lucidan, vrlo predan obvezi koju je preuzeo u podmakloj životnoj dobi, vrlo samozatajan – nestrpljivo očekuju i dan kad će njegov prijevod dobiti svoj *imprimatur*. No, uvijek snuje, a bog odluči, pa je njegov prijevod evo postao njegov *liber postumus*. Stjecajem okolnosti do mene i prof. Inge Belamari dospio je jedan papirić na kojem je profesor pred samu smrt napisao »*Bene vixit, qui bene latuit*« (»Dobro je živio tko je neopažen živio«), ime je potvrdio ono epikurejsko na elo *Láthe bi sas* (»Proživi skriven«), kojim se profesor u životu rukovodio i po kojemu je svima nama bio poznat. Svoju privatnu biblioteku darovao je I. splitskoj gimnaziji pa ćemo mi unutar naše knjižnice, u kojoj, usput budi rečeno, ima i inkunabula, od fundusa knjiga prof. Pasinija formirati zasebnu biblioteku i nazvati je njegovim imenom.

Svoj ekspozicij o Pliniju i njegovu djelu, s posebnim osvrtom na stil i jezik, započeo bih opaskom jednog Engleza, koji se dugo i intenzivno bavio Plinijem: »If you think you know Latin, try Pliny«. Plinije se sve donedavno prevodio kod nas sporadično, za potrebe historijskih pitanja i nekih zbornika, a tek se odnedavno počeo sustavnije prevoditi. Osim ovih prijevoda, koji se od danas izlažu sudu javnosti, prof. Pasini je preveo Plinijeve knjige o geografiji (III. – VI.), a prof. Inge Belamari upravo objavljuje u nastavcima prijevod Plinijeve IX. knjige o zoologiji, u časopisu *Latina et Graeca*, koji izdaje Institut za klasične jezike i antičku civilizaciju. Prijevod ostalih knjiga ostaje deziderat, jer je *Naturalis historia*, bez obzira na činjenicu što je više *curiositas* nego *scientia*, ipak globalna slika antičkog svijeta o prirodi i društvu. Upustiti se u ovakav grandiozan projekt, kakav nitko

* Knjiga Mediterana, Zavod HAZU u Splitu, 29. rujna 2012.

od Grka i Rimljana nije prije poduzeo, zna iliti se na otvorenu moru, lije obale ne možeš nazreti, zna iliti je osjetiti se, barem na početku, poput onih mitoloških Danajevih kćerki, koje su u podzemlju, za kaznu, punile vodom barmu bez dna. Jedini uvijek u Rimu, prema mojem mišljenju, koji je u tom postaugustovskom vremenu imao predispozicije prihvatiti takav izazov bio je Plinije Stariji: samac, bez žene i djece, uvijek za uvođenje radne energije i gotovo manijakalnih radnih navika. Prije o njegovim radnim navikama nalikuju gotovo anegdotama, ali ipak je riječ o povijesnim činjenicama: poznate su nam iz pera njegova nećaka Plinija Mlađega, koji je u dva pisma upućena povjesničaru Tacitu opisao smrt svog ujaka prilikom erupcije Vezuva 24. kolovoza 79. godine.

Plinije je, na primjer, tražio da ga po gradu nose na nosiljci kako bi mogao ilitati; od svojih je tajnika tražio da zimi nose rukavice kako bi i za hladnog vremena mogli pisati što im on diktira. Jednom zgodom mu je rob nešto ilitao. Tom je ilitanju bio nazočan i Plinijev prijatelj, koji je ilita prekinuo kad je nešto pogrešno pro ilitao. Plinije se na prijatelja okomio pitanjem: »Jesi li ti razumio što je on pro ilitao?«. A kad je prijatelj potvrdno odgovorio, Plinije mu dobaci: »Pa zašto si ga onda prekinuo? Da to nisi učinio, mogao je pro ilitati još desetak redaka!«. Plinije je, dakle, vrijeme u kojem se nije bavio ilitanjem i učenjem, smatrao uzaludno potrošenim. On je u svojih 56 godina napravio više nego što bi tko u nekoliko svojih života. Plinijev radoholizam i bibliofiliju opet je najbolje ilustrirao njegov nećak rekavši jednom: »Obično se smijem kad me neki ljudi nazivaju marljivim učenjakom, jer kad se usporedim s ujakom, ja sam najviše i besposlićar«.

Sažeti sve znanje, koje je Plinije akumulirao bilo ilitanjem bilo autopsijom, u neku vrstu enciklopedijskog kompendija bio je pionirski posao, pothvat nezabilježen do njegova vremena. Istini za volju, takvu didaktičku prozu enciklopedijskog formata nalazimo i kod antičkih polihistora, Aristotela, M. Terencija Varona, a poslije i kod Aula Kornelija Celza, ali ne ovako usustavljenu i komponiranu. Taj golemi depozitorij antičkog znanja o prirodi sastoji se, prema Plinijevim riječima, od 20.000 podataka iz 2000 volumena. Plinije kao svoje informatore spominje nešto više od 100 pisaca; ali on je nesumnjivo mislio samo na one iz kojih je izravno ekscerpirao, pa preuzimao i ilitave tematske blokove. No broj onih od kojih je preuzimao podatke iz druge ruke kudikamo je veći. Što se sve u tom njegovom *Prirodoslovlju* nije našlo: astronomija, geografija, antropologija i fiziologija, zoologija, botanika, poljodjelstvo, farmakopeja, mineralogija, metalurgija, likovna umjetnost. Zanimljivo je da antički autori u prirodu uključuju i ono što mi nazivamo kulturom; a upotrijebljena riječ *historija* ne znači da je Plinije bio zainteresiran samo za povijesnu dimenziju znanosti i umjetnosti, već je ta riječ upotrijebljena u njenu izvornom značenju, u kojem ju je upotrijebio i »otac povijesti Herodot: istraživanje, ispitivanje.

Našem Mati Ujeviću i Miroslavu Krleži bilo je ipak kudikamo lakše, jer su imali nebrojene suradnike za obradu pojedinih enciklopedijskih natuknica, ali Plinije, osim ilita i tajnika, koji su mu služili kao tehnička logistika, nije imao nikoga. Doduše, to je rezultiralo i slabim točkama u ovom njegovu voluminoznom djelu. Plinije ne distingvirao činjenice, mišljenja i spekulacije. Kriteriji kojima redovne činjenice nisu znanstveni, što unosi disharmoniju pa i konfuziju. U rasporedu grafičkim nema uvijek sustava, pa se nitko ne treba iznenaditi ako neke informacije o likovnim djelima našle na mjestu gdje se govori o pticama

ili opisuju vrste kamenja. Zbog raznolikosti sadržaja i raznovrnosti izvora neizbježno dolazi i do stilskih oscilacija, pa na jednom mjestu nailazimo na suhoparnu faktografiju, gdje samo katalogizira podatke, a na drugom mjestu, u digresijama gdje izlaže svoje filozofske i moralne refleksije, nailazimo na deklamacije i retorički zanos.

Plinije je pisao u 1. st. poslije Krista, u vremenu koje se u tradicionalnoj periodizaciji rimske književnosti naziva »srebrno razdoblje«. Sam naziv sugerira inferiornost i dekadenciju u odnosu na zlatno razdoblje. On doista skreće od Ciceronova jezičnog standarda, gdje su riječi i gotovo geometrijski raspoređene, i od Augustova klasicizma, gdje je jezik normiran a izraz uglavnom. U Plinijevo doba napušta se *urbanitas sermonis* zbog sve većeg utjecaja provincija na politički i kulturni život Rima i retorskih škola, koje promiču stilski manirizam, pompoznost i patetiku, što se sve reflektiralo i na Plinijev stil. Njegov stil i jezik oblikovali su, između ostaloga, njegova politička i vojnička karijera, zatim iskustvo prokuratora u Galiji i Hispaniji, čitanje drugih rimskih pisaca, stoicizam, koji on prihvaća u jednoj umjerenijoj i racionalnijoj varijanti. Jedna od karakteristika Plinijeva stila jest izbjegavanje longilokvencije. Radi toga često ispušta neke elemente iz rečenica, a dodatne informacije npr. o likovnim djelima iskazuje enormnom upotrebom apsolutnih ablativa koji funkcioniraju kao stenogrami ili fusnote. Možemo se složiti s mišljenjem da književnost srebrnog razdoblja doživljava određeno opadanje s lingvističke točke gledišta zbog radikalnog eksperimentiranja u stilu i jeziku, ali se ne bismo mogli složiti da su Tacit, Plinije Mlađi, Seneka, Petronije, Juvenal, Marcijal, Lukan, Kvintilijan – drugorazredni pisci.

Stil je često i pitniji ukusa. Ako u svojoj stilistici kojkrilatici polazite od nekog standarda kao norme, lako upadate u zamku da svako skretanje od te norme proglasite dekadencijom. Ne mora sve što je drukčije biti i lošije. Unatoč dvojbenaom znanstvenom i tehničkom leksiku, Plinijevo je djelo ipak jedan od najbogatijih repozitorija latinskog jezika. Uostalom, enciklopedijska djela i ne traže neko stilsko cizeliranje, ona su manje sputana formalnim kanonima, jer su nastala radi konzultacija a ne radi čitanja *in toto*. Unatoč stilskom manirizmu, greškama, znanstvenoj lakovjernosti i površnosti zbog nekritičkog preuzimanja činjenica, Pliniju treba priznati neizmjeran trud i zaslugu za prikupljanje podataka iz izgnanih djela, za romaniziranje znanosti, koja je do tada najviše im dijelom bila grčki teritorij.

Budući da znanstveno i tehničko nazivlje, koje su Pliniju ponudili Katon, Lukrecije, Varon, Vergilije, Seneka, Kolumela... nije bilo dostatno, Plinije je, radi izbora što adekvatnije prevedenice za neki grčki izraz, morao posezati za neologizmima, pa čak i za barbarizmima, kadšto ostavljajući greckizme. Bio je prisiljen modificirati značenje nekih latinskih riječi. Semantički sadržaj nekih grčkih riječi nije uvijek sretno transferirao posredstvom latinskih prevedenica. Takve greške pravili su neki rimski pisci i prije njega. Sjetimo se samo rimskog Aristotela, najplodnijeg rimskog pisca M. Terencija Varona, zbog kojega još danas 4. padež pogrešno nazivamo akuzativom, jer je grčki naziv *pt̃sis aitiatik*, što znači i uzročni padež, dakle, akuzativ, na temelju sličnosti s glagolom *aitiáomai*, što znači »tužiti«, naopako izvrnuo u akuzativ, koji je prihvaćen kao internacionalni termin.

Stoga je tekst Plinijeva *Prirodoslovlja* doživljavao bezbrojne emendacije. Ne samo da su neki prepisivači i zamjenjivali riječi već su popravljali tekst, drugi dodavali ili mijenjali tekst da bi ga prilagodili nekim partikularnim interesima i ciljevima. Petrarca se sredinom

14. stoljeća, dobivši jedan rukopis Plinijeva djela, retorički zapitao: Što bi Plinije, da kojim slušateljem oživi, mislio o svom djelu? Zapravo se upitao bi li Plinije prepoznao tekst svog *Prirodoslovlja*. Stoga je Hermolaj Barbaro Mlađi, pjesnik i humanist, objavio 1493. djelo *Castigationes Pliniana*, kojim je započeo kritiku reviziju Plinijeva *Prirodoslovlja* i kojim je, kako se sam hvali, obavio čak 5000 korekcija. Njegovi suvremenici taj su rad smatrali najautoritativnijim djelom o Pliniju do tada. Usput budi rečeno, taj Hermolaj Barbaro, kako je otkrio naš pok. Cvito Fisković, potjecao je iz one iste ugledne mletačke vlastelinske obitelji iz koje i Marulićev prijatelj Hermolaj Barbaro, splitski kaštelan i gradski blagajnik, koji se našao na popisu Marulićevih pozvanika na Šoltu.

Plinijevo je djelo već od kasne antike bilo ekscerpirano i kraćeno, ali na svu sreću nije doživjelo sudbinu Livijeve *Povijesti*, gdje su epitome, odnosno periohe (sažeci) zamijenili važne dijelove teksta. I brojni rukopisi, njih oko 200 sačuvanih, od kojih je najstariji onaj iz IX., a možda i iz VIII. st., svjedoče o recepciji Plinijeva djela. Među prvim djelima rimskih autora koja su se tiskala nakon izuma tiskarskog stroja bila je, uz Ciceronova pisma upravo Plinijeva *Naturalis historia*. *Editio princeps* (prvo izdanje) tiskano je u Veneciji 1469. godine, a do kraja 15. stoljeća svjetlo dana ugledalo je još 15 izdanja, da bi se od 16. st. pa dalje izdanja i prijevodi množili geometrijskom progresijom, što je najbolji indikator Plinijeva autoriteta i zanimanja Italije za publike za takvo štivo. Drukčiji pogled na svijet i empirijska znanost o prirodi u renesansi obarali su neke činjenice iz Plinijeva *Prirodoslovlja*, ali nisu umanjivali zanimanje renesansnih humanista za njegovo djelo. Unatoč Plinijevu stilu, u kojem je suhi tehnicizam prevalentan, unatoč dubioznom znanstvenom i tehničkom glosariju, unatoč činjenici što njegovo djelo ne sadrži samo sve znanje, već i sve zablude antičkog ovjeka o prirodi, fascinira njegova neutoljiva glad za znanjem, njegovo populariziranje znanosti, koje je prihvatio gotovo kao misijsko poslanje. Sve je to iziskivalo, u doslovnom smislu, danonoćni rad, iziskivalo je noćno bdjenje uz svijeću, koje Rimljani nazivahu *lucubratio*. Sam je Plinije najpregnantnije sažeo svoj životni credo u rečenici: *Profecto vita vigilia est* (»Biti živ zna i biti budan«). Bez obzira na poslovičnu praktičnost rimskog duha, za Plinija su znanje i obrazovanje bili vrijednost sami po sebi, nešto što bi moralo biti imanentno ljudskom duhu, sukladno onoj Aristotelovoj misli kako je razlika između obrazovanih i neobrazovanih tolika kolika između živih i mrtvih ili onoj Tome Akvinskoga: *Timeo hominem unius libri* (»Bojim se ovjeka koji je pročitao samo jednu knjigu«). To treba apostrofirati, osobito danas kada se znanje i obrazovanje promatra isključivo kroz prizmu utilitarizma, kada se oni svakim danom sve više podvrgavaju pragmatički kapitalizmu.

Kada sam govorio o Plinijevu stilu i jeziku, govorio sam implicitno o svim Scilama i Haribdama na koje smo u prijevodu nailazili *mea parvitas* i prof. Pasini, ali sve smo te leksičke enigme i dubioze rješavali *viribus unitis*.

Možda će se nekome naslov knjige *Povijest antičke umjetnosti* uiniti preuzetan, ali zahvaljujući iscrpnim objašnjenjima, komentarima, bilješkama, predgovoru, vlastitim opservacijama i vlastitim razrješenjima nekih Plinijevih gordijskih čvorova akademika Nenada Cambija, ova je knjiga nesumnjivo opravdala taj naslov.

Na kraju, ne mogu a da opet ne citiram Plinija: »Nijedna knjiga nije toliko loša da barem djelomično ne bi bila od koristi«.

HRVATSKI U POZNATOJ SVJETSKOJ EDICIJI PRIRUČNIKA
(*LE CROATE*, ASSIMIL, PAR SINEVA BÉNÉ KATUNARI, PARIS, 2012., 608 STR.)

Mirko Tomasovi

Na utuk onima što uporno poriču postojanje hrvatskog kao samostalnog jezika (ima ih i u Hrvatskoj, kako nadriteoretika i nostalgičnih praktikâ) glasovita francuska nakladnička kuća ASSIMIL (ovo joj je 350. edicija), nedavno je među šezdesetak svjetskih jezika iz svojeg programa predstavila i hrvatski (jedini od južnoslavenskih). Rečeni nakladnik od 1929. objavljuje priručnike za učenje inojezika, »bez muke«, tzv. *neposrednim usvajanjem*. To je u neku ruku bila prevratna metoda samostalnog savladavanja kakva tuđeg jezika, bez školskih didaktičkih posrednika, a nakladniku je donijela uspjeh bez premca.

Vrlo jednostavno: *hrvatski* u 100 lekcija i 186 vježaba, izloženih kratko, nagovorno i pragmatično, bez »bubanja« pravila. Ne samo to: izdanju su na kraju dodana dva obostrana rječnika (str. 489-608), kratka gramatika, popis naših svagdašnjih izričaja te, što mi se čini, posebno korisna bibliografija novijih izdanja hrvatskih pisaca na francuskom jeziku (posljednji je na popisu Pavlićev, »roman policier«, *Krasopis*, Paris, 2008.). Nisam jezikoslovac, ali sam jezikoznanac, ako ni po čemu drugomu, onda po tome što od 1957. prevodim sa šest jezika, i to u obilatom količinama. Posjedujem gotovo sve hrvatske rječnike, po čemu od Vrančićeva do recentno tiskana Vitezovića, većinu slovnica i pravopisa hrvatskog jezika, pa se osjećam ponukanim i pozvanim izreći svoj sud o auktoricu priručnika i njezinu uzorno obavljenu poslu. To je Madame Sineva Béné Katunari, magistrica kroatistike, koja je doktorirala i iz komparativne književnosti na slavnom sveučilištu »Stendhal« u Grenobleu, i koja je, pokraj toga, objavila i znatan broj članaka u francuskoj i hrvatskoj znanstvenoj periodici. Pisateljica je, naime, priručnik slagala s velikom ljubavlju i pomnjom, ne samo kao stručni uradak, što se vidi na svakom retku ove komunikativne i sugestivne knjige. Budući da sam edicije Assimil negda koristio (i još ih koristim) za upoznavanje iberijskih idioma, mogu mirne duše izjaviti da ovaj (*Le Croate*) nije ispod njihove razine, dapače da ih dostiže, pa čak povremeno nadmašuje protočnošću,

zahvaljuju i auktorinoj sposobnosti i maru (*amor mysticus*) prema »starom i drevnom jeziku Hrvata« (Nazor).

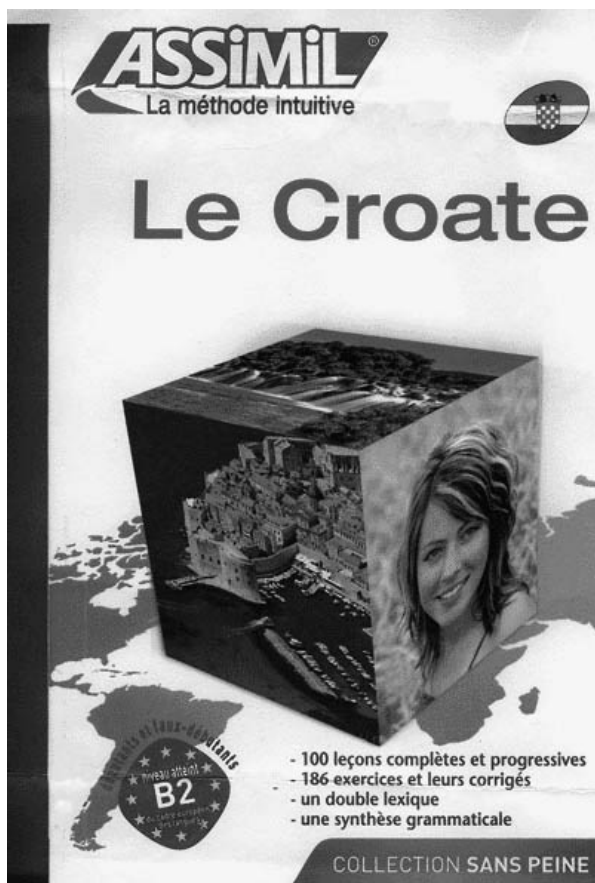
U sažetu Uvodu (na francuskom) podasterte su provjerene činjenice o povijesnom razvoju i posebitostima hrvatskog jezika, s jednom, primjerice, malo isticanom tvrdnjom da je »hrvatski jezik oblikovan po pisanoj urbanoj baštini«, što da je njegov temeljac, različit od srpskoga (to ja nadodajem) koji se temelji na govornicima iz rataraskih i starijih sredina. Trojezičnost hrvatskog jezika s virtualnom štokavštinom kao standardom, na koju se rado pozivaju osporavatelji toga jezika, ne samo da je pasivno bogatstvo Hrvata nego od 1990. i djelatno, jer se štokavski standard obogaćuje akavizmima i kajkavizmima, s kojih su skinute anatema »iliraca« i nekada zaboravljene konotacije, zahvaljuju i televizijskim serijama, bezbrojnim festivalima zabavne glazbe i sličnim manifestacijama; isto je tako s tzv. »arhaizmima«, od kojih su neki dijelovi suvremenog diferentnog leksika. Za Francuze nema to velikog značaja, ali trodijalektalnost s tobožnjom prevlašću u štokavštine, dogma je koju isti u praksi pristaše fantomskog »srpsko-hrvatskog« jezika.

Valja istaknuti da je kolegica Sineva uz vježbe, kao njihov kontekst, ispisala dosta popratne grafičke izvanjezične značajke. Navest ću za ilustraciju da, primjerice, *Notes* donose obavijesti o Zagrebu kojega Nami, kao o »prvoj robnoj kućici« u regiji (bilježi joj se i nekadašnji naziv »Kastner i Ohler«), pa o Harmici (Trgu bana Jelačića), Zagrebu kojega Gradskoj i dubrovačkoj Maloj kavani. Lijepo je uklopljen tekst o »kravati« (koju su nosili naši vojnici za Louisa XIII.). Spominju se i gostionice te zalogajnice koje su prisutne ili povezane u djelima hrvatskih književnika (Tin Ujević, Ranko Marinković, Antun Šoljan...), perivoji i šetališta nazvani po ličnim postojinama iz nacionalne povijesti. Od antičkih gradova, izdvajaju se Split i Pula, od osoba car Dioklecijan, čija je palača tema i tave jedne vježbe. Nisu zaboravljeni ni gurmanski specijaliteti (pršut, paški sir, kulen, štrukli, »crne masline«), a kako je pisateljica duhovita osoba, spominje da Zagrepčani »Dalmoše« po omiljenom povratku nazivlju *blitvarima*.

Auktorica se diskretno trudi da Hrvate prikaže kao narod razvijene kulture i umjetnosti. Sveuobičajenoj knjižnici u Zagrebu posvećeno je najviše redaka, uz Varaždin se spominje i njegov neponovljivi slikar Miljenko Stančić, uz kino Golikov film *Tko pjeva, zlo ne misli*, književni su vrhunci Ivan Gundulić, Ivan Mažuranić, Silvije Strahimir Kranjčević te Vesna Parun i Ivana Brlić Mažuranić. Citirane su i popularne napitnice (»Nikom nije ljepše nego nam...«), apostrofrani licitari i mediari, na inkičnja njegov drveć i štošta drugo. Jednom riječju, jezični priručnik *Le Croate* imade i značajke turističkoga i kulturološkoga vodiča, s izvrsnom grafičkom opremom i brojnim karikaturama, pa bi mogao poslužiti i našim sličnim djelima kao uzor. Stoga pariškoj skupini promicateljica hrvatske kulture (auktorica Sineva navodi posebno i Sandru Viktoriju Katunarić, Anu Drašković, Nellu Arambašić, Maju Dolibić) valja zahvaliti na ovom ugodnom izdanju, koje će, po svemu sudeći, slijediti i *Povijest hrvatske književnosti* na francuskom jeziku. Poznavaju i njihovu upornost (četiri sveska zbornika *Cahiers croates*) u to nema sumnje. *Bonne chance, mesdames!*

Jedna asocijacija na kraju. Ovaj pothvat pariških »Horvatica«, koji je napokon urodio izlaskom hrvatskog jezika na svjetsku pozornicu u prijestolnici europske kulture, može

se usporediti s istupom Ivana Kukuljevića na saborskom zasjedanju u jesen 1847., nakon kojega je hrvatski u nas postao službeni jezik. To govorim temeljem svoje kroatističke spreme, koja nije ni manjkava, ni malahna, usuđujem se reći. Zato me čudi što su naša javna priopćenja, tiskana i ona na struju, ignorirala priručnik prof. dr. Sineve Katunarić, tiskan u uglednoj pariškoj nakladnici kojku i. To smo prije koje desetljeće mogli samo poželjeti!

RAZIGRANO, RASPJEVANO PUTOVANJE DALMACIJOM
BOŽE V. ŽIGO: *DALMATINSKA SKITANKA (PJESMANKA/SLIKANKA)*,
NAKLADA BOŠKOVIĆ, SPLIT, 2012.

Jakša Fiamengo

Sve na svijetu nije samo to što jest već i nešto drugo što je valjda dano samo pjesnicima i ljudima od duha vidjeti i pokazati drugima. Sve stvari na svijetu imaju i ono svoje neko drugo, latentno značenje, tako je i s ljudima a tako je i sa, kako nas u ova knjiga za djecu ali i odrasle – tako je i s gradovima. Vidiš što ne vidiš, a ne vidiš to što vidiš i tako se ukrcavaš u jedan naroditi svijet, jedno osobito viđenje, u – ako hoćete – virtualni ringišpil u kojem se sve vrti i sve je sa svime u svezi, u razložnom dodiru sa svime, a poveznica je oko onoga koji ne samo da gleda već i vidi, što baš nije svakome u mogućnosti, osobito kad stane pred prazan papir, to – kako bi rekao svudaprisutni i svevideći Tonko Maroević – polje moguće.

Ako netko misli da pisanje za djecu mora biti izravnije, direktnije, neposrednije do krajnjih granica, onda se grdno vara. Ne samo zato što su danas djeca, glede uporabe elektroničkih pomagala, esto educiranija od odraslih, pravi mali sveznalci, već i stoga što su djeca sve manje *tabule rase* koje valja ispunjati znanjem – djeca već mnogo toga znaju i prije i im danas s kojekakvim bajkama gotovo je smiješno. Ako se ikada i moglo, njih se danas sigurno više ne može predriblati kojekakvim trikovima. Ona u gotovo sve što čitaju ulaze sa stanovitim predznanjem, dakle i kritički nije nego što su to mogli njihovi negdašnji istogodišnjaci. Potrebno im je stoga ponuditi obrat, nešto drugo, neki duhoviti i prihvatljiviji otklon, a to je slučaj i s knjigom koju predstavljamo.

A drago mi je da sve ovo mogu govoriti u povodu nove knjige Bože Žige, dugogodišnjeg novinara i urednika Slobodne Dalmacije, našeg prijatelja i na našu radost povratnika u literaturu, od koje zapravo nikada nije ni odustajao i nikada posve izbio, prateći je, i to ne samo rubno, svojim prvim ili tzv. *drugim* *itanjem* – da parafraziram svojedobnu njegovu rubriku. No, za literaturu u svom radnom vijeku autor ili nije imao vremena ili mogućnosti i volje i pravih poticaja. Sve u svemu, Bože V. Žigo (pri tomu nam uvijek pada na pamet ona

Marinkovi eva zgodna aluzija *Bože Peti Žigo*, latinski V s to kom!) dobrodošli povratnik u literaturu, a i ja sam bar malo u tomu kumovao, osobito s kolumnisti kim *Notesom kroni noga autosajdera*, kojoj sam knjizi lani bio urednikom u *Književnom krugu Split*. Pa i sada, s ovim nepretencioznim ležernim i na dje ji na in poetskim vi enjem dalmatinskih i veduta i vizura (jer to nije isto) – dakle, knjigom *Dalmatinska skitanka* (u podnaslovu *pjesmanka i slikanka*, svojevrsni – kako sam autor odre uje – *veseli kulturisti ki vodi po Dalmaciji za cool mladež od 7 do 77*), u ediciji agilne *Naklade Boškovi* .

Zapravo, Bože V. Žigo, poznati profesionalni reporter i skita po Dalmaciji, koji je svoje tekstove godinama objavljivao pod naslovima *Reporterske skitnje*, *Peta strana svijeta*, *Kulturisti ke skitnje* i druga ije, u ijim tekstovima nikad nije nedostajalo lucidnosti i tragala kog nerva, asocijativnih opservacija i originalnih iskri avosti, ije su – recimo i to – pojedine sintagme i misli, usmene ili pak zapisane, ak i cijele naslove, pojedinci »prisluškiivali« i ponekad bez ovlaštenja preuzimali i koristili kao svoje, osjetio je potrebu da još lucidnije i neobveznije prošeta Dalmacijom. A ona je, pokazuje to Bože u svojim tekstovima, kao stvorena za skitnje, u njoj se zaista ima što vidjeti, zoriti i nazrijeti, ona na dlanu nudi niz poticaja za nova vi enja, koja je poput jedne velike freske ili mozaika puna sjajnih boja, scena u kojoj se iz ulice u ulicu, s pjace na pjacu izmjenjuju prizori i razne, mahom vesele dogodovštine. Jer Bože Žigo je ne samo pametan i na itan skita ili skitalac ve i autor pun zdravog optimizma, koji u svemu vidi veselost i duhovitost, ak i ondje gdje ga mogu e i nema ili naoko nema.

Pa ipak, što je to posebno u ovom rukopisu, koji e zacijelo prigrliti osobito mladena ka populacija, ona kojoj se Bože najve im dijelom i obra a, ne bez primisli na to da su pjesnici i djeca, djeca i pjesnici najbliži ro aci i da je nerv igrivosti, koju Bože u obilnim koli inama iskazuje, u naravi svakog ovjeka? To je ta Božina, rekli bismo, uro ena iskošenost, pomaknutost i odmaknutost, stihom oplemenjena duhovitost svega što vidi i osje a, ali bez dodatnog optere enja i mudrovanja, prosto oblikovana, razumljiva i sugestivno iznesena, ak i uz uporabu *ad hoc* stvorenih kovanica velikog kova a rije i kakav je lucidni Bože. U po etku bijaše rije ali i niz na ina da se ona kaže druk ije, da stvori drugu rije , da bude ak njezina dvorska luda, njezina protivnost i komentator, racionalna pa i podrugljiva distanca, da je na osobiti na in dvori i opslužuje, da se na ini kao dobro tempirana asocijacija ali i da se od nje odmakne, da gola rije u vje noj vicioznosti leksika ne pokriva samo sebe ve i niz dugih, da ih ra a i iznalazi, da se u njima potvr uje, da za njih odgovara i da je oni podupiru, da u njima budi i neka svoja ina e latentna stanja. Ukratko, Bože V. Žigo je pisac s Erosom i to se ovdje, u pjesmama za djecu, dakle na manjem uzorku, itekako vidi.

Dakako, možda e netko pomisliti da pretjerujem, ali što je poezija kao *umjetnost drugoga* nego jedno vje no i blaženo pretjerivanje – bio bi nam život tako dosadan i uštogljen kad ne bismo preuobli avali, dodavali, izmišljali, uveli avali, dotjerivali i pretjerivali, sve vidjeli i kao mogu e i kao nemogu e. A nema nemogu eg kad je u pitanju umjetnost, pitanje je samo koli ine reda, mjere. I optike. To je naprosto druk iji pogled. Poslužit u se ovdje opservacijom jednog našeg uglednog pjesnika oto anina, koji iz metropole rijetko navra a u zavi aj, a držim da bi to trebalo initi kako bi se s vremena

na vrijeme promijenilo vizure, prodrimalo mogu u u malost. No, evo njegova odgovora: ne treba mi nigdje putovati, ja i u Zagrebu putujem i ako poželim sve vidim druga ije. Kako, pitao sam ga kao tadašnji mladac. Lijepo, odgovorio mi je, ja samo podignem pogled i putujem Zagrebom i šetam fasadama iznad razine onoga što ina e vidim hodaju i. Taj pogled iznad uobi ajenog zapravo je sjajna metafora meštrije da se sve vidi druk ije nego što uobi ajeno jest, da se pogledu doda druga, ak i doslovno viša dimenzija. Taj hod na mjestu i put u visinu zapravo i jest poslanstvo ljudi kojima je svjetonazor, životni i pjesni ki, iznad.

Oprostite na ovoj digresiji, ali ona se uistinu može primijeniti na Božinu *pjesmanku/slikanku*, rimovani abecedarij putovanja po Dalmaciji. Ovo zapravo i nije drugo nego svojevrsni poziv u Dalmaciju, druk iji i na poseban na in živ, osobit i osebujan, nikako ne kakav bedeker ve zaigrani, dje ji blago zakrivljeni abecedno složen kaleidoskop, pogled u ve vi eno a ovdje fokusirano pod naro itim kutom, nešto poput obojene maske svagdanjeg. A ona, ta naša Dalmacija, zapravo je, i po našem Boži, ne samo bremenita poviješ u, koju autor itekako dobro poznaje i njome se mjestimi no vješto poigrava ve i svakovrsnim šarenilom. To je, ukratko, prostor pojedina nih toposa optimizma i otvorenosti, zapravo punog života na otvorenom, goldonijevski razvedenog, slojevitog i sve anog, izuzetno živahnog kakav on i ina e jest na Mediteranu, u kojemu naši krajevi na najbolji na in participiraju.

Svakom je mjestu, gradi u i gradu Bože našao onu šuštu, šuštinu, gotovo obrazac za iš itavanje, gdje je ono, mjesto, i najosjetljivije pa je li to neki prirodni raritet, svetac zaštitnik, povijesne osobnosti, osobito graditelji i pisci, zanimanje žitelja, ak i samo ime toposa koje ponekad nudi niz igrivih aluzija. Tako je stvorena ležerna paleta u kojoj u za udnoj svjetlosti, iznimnom ljepotom ovjen ani, trepere razni lokaliteti pa jesu li to Hvar, Imotski, Šolta, Selca, Primošten, Dubrovnik, Trogir, Zadar, Vrgorac, Vrlika, Ston, Šibenik, Sinj, Omiš, Supetar... – da dalje ne nabrajamo, uklju uju i tu i moju Komižu. A svi ti stari i no i lokaliteti »potpomognuti« su, dakako svaki u svojoj vizuri, fotosima iz arhiva Slobodne Dalmacije, u kojoj je proveo gotovo cijeli novinarsko-skitala ki radni vijek.

No, recimo i to na kraju, valja znati da je ovo ipak štivo koje nikoga ni na što ne obvezuje, niti mu je to bila namjera, ve mu je zada a ponuditi razigrano, raspjevano putovanje znamim, na novi na in senzibiliziranim, morjem, priobaljem i kopnom, od (abecedno) Biograda i Blata na Kor uli do Zaostroga i Zlarina, da bi u tom arealu ležerno »portretirao« topose, ljude i navade, prepoznatljive detalje i one skrovite na mo noj paleti vje nog Sredozemlja u koji je uronjena stara i uvijek nova, naša Dalmacija.

KRONIKA KNJIŽEVNOGA KRUGA SPLIT

LIPANJ – RUJAN 2012.

22. lipnja

– U sklopu »Festivala mora *Rota palagruzona* (Komiža – Palagruža, 22. 06. – 25. 06. 2012.)« u Galeriji Borisa Mardešića u Komiži predstavljena je knjiga *Palagruža – Diomedov otok*, autora Branka Kirigina (Književni krug Split, 2012.). Knjigu su predstavili Ivo Babić, Joško Božanić i autor.

30. srpnja

– U organizaciji Muzeja hvarske baštine u crkvi sv. Marka u Hvaru predstavljena je knjiga *Palagruža – Diomedov otok*, autora Branka Kirigina (Književni krug Split, 2012.). O knjizi su govorili Vladimir Skračić, Marinko Petrić i autor, a tijekom predavljanja prikazan je dokumentarni film o Palagruži »Usamljeni otok« Živka Ristića iz 1953. godine.

18. kolovoza

– Prigodni domjenak u povodu 562. rođendana Marka Marulića, oca hrvatske književnosti i najpoznatijeg Splitanina svih vremena, održan je tradicionalno u dvorištu Muzeja grada Splita u organizaciji Književnog kruga Split – *Marulianuma*. Uz rođendanske estitike i zdravice svečano, Bratislav Lučin održao je predavanje pronačeno projekcijom: »Marko Marulić i kamenje koje govori«. Svečano ozračje pridonijeli su mladi akademski glazbenici Petra Hrnjak Skroza (violina), Ivan Hut (viola) i Sunčana Hut (violončelo).

26. kolovoza

– U Splitu je, u 63. godini života, preminula arhitektica Ivana (Ker) Šverko, jedna od osnivačica i prva dekanica Fakulteta građevinarstva, arhitekture i geodezije u Splitu. Bila je dugogodišnja članica Književnog kruga Split, gdje je 2003. godine objavila knjigu *Splitska škola za dizajn*.

24. KNJIGA MEDITERANA

(23. – 29. rujna 2012.)

23. rujna

– U Zavodu HAZU (Trg braće Radića 7) svečano je otvorena 24. Knjiga Mediterana, međunarodna kulturno-znanstvena manifestacija koju su organizirali Književni krug Split i Zavod za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu, uz znanstvenu pomoć Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, Pravnog fakulteta u Splitu i Odsjeka za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Samo otvaranje, koje je započelo pozdravnom riječ i predsjednika HAZU Zvonka Kusića i uvodnim esejom Mirjane Matijević Sokol »Splitski srednjovjekovni književni krug«, vodio je predsjednik Književnog kruga Nenad Cambi. U nastavku je predstavljena knjiga Drage Pavića *Pomorsko osiguranje. Pravo i praksa* (Književni krug Split, 2012.). Uz domaćina Davorina Rudolfa o knjizi su govorili Dragan Bolančić, Ivo Grabovac i autor. Otvaranje je pratila muška klapa »Mriža«.

24. rujna

– U Muzeju grada Splita (Papalićeva 1) započeo je radom međunarodni znanstveni skup SPLITSKI STATUT IZ 1312., PRAVO I POVIJEST. O 700. OBLJETNICI, koji su zajednički organizirali Književni krug Split, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu te Pravni fakultet u Splitu, uz pokroviteljstvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Skup je započeo radom nakon pozdravnog brzojavna predsjednika Republike Hrvatske Ive Josipovića a te pozdravnih riječi i župana Splitsko-dalmatinske županije Ante Sanadera, zamjenice gradonačelnika grada Splita Anđelke Visković, rektora splitskog sveučilišta Ivana Pavića i domaćina skupa Željka Radića. Otvorena je izložba koja prati skup: STATUT GRADA SPLITA. RUKOPISI I TISKANA IZDANJA, o kojoj je nekoliko riječi rekao Arsen Duplanić. Zatim je uvodno predavanje, pod nazivom »Srednjovjekovni Split i Percevalov statut iz 1312. godine«, održao Tomislav Raukar. Referate su uz ilustrativan materijal održali: Thomas Simon, Massimo Meccarelli, Nenad Cambi, Nella Lonza, Mirjana Matijević Sokol, Zdenka Janeković Römer, Ludwig Steindorff, Ermanno Orlando, Claudia Maria Storti, Nicoletta Sarti, Katalin Szende i Darko Darovec. U popodnevним satima nastavljen je rad skupa referatima Ivana Basića, Marka Petraka, Nine Kršljanin, Mirka Sardelića, Vilme Pezelj, Zrinke Erent Sunko, Danka Zelića, Joška Belamarića i Gorane Stanić.

U isto vrijeme u Zavodu HAZU (Trg braće Radića 7) predstavljen je *Zbornik Ka i – u čast Emilija Marina* (Franjevačka provincija – Zbornik Ka i, Split, 2009. – 2011.). Uz domaćina Marka Trogrlića, knjigu su predstavili: Mirjana Matijević Sokol, Radoslav Tomić, Hrvatinić Gabrijel Jurišić i Emilio Marin. Zatim je predstavljena knjiga Vicka Kapitanovića: *Povijesna vrela i pomoć znanosti* (Filozofski fakultet, Split, 2011.), o kojoj su uz domaćina Josipa Vrandečića govorili Mirjana Matijević Sokol, Milko Brković i autor. Na kraju svečano je predstavljen je *Zbornik u čast Stijepa Obada* (Filozofski fakultet Split i Sveučilište Zadar, Split-Zadar, 2011.), o kojem su uz domaćina Marka Trogrlića govorili Josip Vrandečić, Ante Bralić i Stijepo Obad.

25. rujna

– U Muzeju grada Splita (Papalićeva 1) nastavljen je rad meunarodnoga znanstvenog skupa SPLITSKI STATUT IZ 1312., PRAVO I POVIJEST. O 700. OBLJETNICI, uz sudjelovanje izlagača: Vicka Kapitanovića, Željka Radića i Marije Štambuk Šunji, Jadranke Neralić, Sabine Florence Fabijanec, Tonije Andrić, Zorana Ladića i Meri Kunjice, Branke Grbavac, Ante Gulina, Mirele Šarac, Željka Bartulović, Ivane Jaramaz Reskušić, Anamari Petranović, Arsena Duplanića, Mira Gardaša i Elvire Šarić Kostić.

U popodnevним satima u Zavodu HAZU (Trg braće Radića 7) predstavljene su tri knjige: *Fra Luka Vladimirović, neretvanski pregalac (1718.–1788.)*, *Izabrana djela*, koju je priredio Jozo Marević (Marka, Velika Gorica, 2011.), a koju su predstavili, uz domaćina Nenad Cambija, Nikša Stanić, Hrvatinić Gabrijel Jurišić i Jozo Marević; Ante Gulinić: *Srednjovjekovni katedralni kaptol svete Stošije u Zadru* (HAZU, 2011.), koju su predstavili Tomislav Raukar, Vicko Kapitanović i autor; Andro Gabelić, *Tri sadržaja Ivanićeva ustanka* (Književni krug Split, 2012.), o kojoj su uz autora govorili Nikša Stanić i Tomislav Raukar. U istom terminu u župnoj crkvi u Kaštel Suurcu predstavljena je knjiga: »Pisni« *Atanzija Jurjevićeva iz 1635. godine* (Udruga hrvatskih himnologa »Pavao Štoos«, Zagreb, 2011.). Uz domaćina Nikolu Bublu, o knjizi su govorili Emanuel Petrović, Zlatko Pavetić i mo. Miho Demović.

26. rujna

– U Zavodu HAZU je u podne predstavljena knjiga Darka Vlahovića *Hrvatski maritimni turisti i kapital* (Netgen, Zagreb, 2012.). Uz domaćina Joška Božanića predstavili Tin Kolumbić, Josip Botteri Dini i autor.

U popodnevним satima predstavljena je knjiga: *Tradicijsko crkveno pučko pjevanje u Franjevačkoj provinciji Presvetoga Otkupitelja* (Franjevačka provincija – Zbornik Kaštel Suur, Split, 2011.), koju su, uz domaćina Marka Trogrlića, predstavili Hana Breko Kustura, Stipica Grgat, Željko Tolić i Ante Akrap. Predstavljana je bilo popraćeno napjevima.

Zatim je održano predstavljanje izdavaštva otoka Korčule: *Od jematve do jematve*, (Gradski muzej Korčula, 2012.), koje su prikazali Tonko Barot, Anita Borovina, Nikolina Borovina, Zvonimir Maštović i Sani Sardelić. U većernjem terminu predstavljena je knjiga Branka Kirigina *Palagruža – Diomedov otok* (Književni krug Split, 2012.), o kojoj su govorili Ivo Babić, Vladimir Skračić i autor. Tijekom predstavljanja prikazan je dokumentarni film o Palagruži »Usamljeni otok« Živka Ristićeva iz 1953. godine.

27. rujna

– U Zavodu HAZU (Trg braće Radića 7) otvoren je 15. meunarodni znanstveni skup KOMPARATIVNA POVIJEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI s temom: (NE)PROFITANIKRLEŽA: OD TEKSTA DO POPULARNE PREDODŽBE. Na početku rada skupa predstavljen je zbornik s prošlogodišnjeg skupa *POETIKA I POLITIKA KULTURE NAKON 1910. g.* (Književni krug Split i Filozofski fakultet Zagreb, Split-Zagreb, 2012.), o kojem su govorili Pavao Pavlić i Slaven Jurić. Sudionici su bili: Reinhard Lauer, Zoltán Medve, Jólán Mann, Daniela Kurucová, Francisco Javier Juez Gálvez, Fedora Ferluga Petronio, Jevgenij Pašenko, Velimir Visković, Vlaho Bogišić, Pavao Pavlić, Perina Meić i Cvijeta Pavlović.

Skup je nastavljen u popodnevним satima u dvorani Književnog kruga Split (Ispod ure 3/I), gdje su referirali Lovro Škopljanac, Josipa Tomašić, Kristina Grgić, Andrea Milanko i Višnja Rogošić, te je održana zanimljiva rasprava.

U isto vrijeme u Zavodu HAZU (Trg braće Radića 7) predstavljena je knjiga Darka Gulina *Ratna luka Šibenik* (Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, Šibenik, 2011.) o kojoj su uz domaćina Arsena Duplanića govorili Gordana Tudor, Vilijam Lakić i autor. Nakon toga predstavljene su još dvije knjige: Milan Benko Ivanišević, *Katastar Solina i okolice u godini 1831.* (Nakladnik Milan Ivanišević, Split, 2011.), koju su predstavili Franko Oreb i Arsen Duplanić, te knjiga Dražena Grgurevića *Renesansni perivoji Lacija i Toskane i njihov utjecaj u Dalmaciji* (Vlastita naklada, Split, 2012.), o kojoj su govorili Joško Belamari, Stanko Balić i autor.

28. rujna

– U Zavodu HAZU (Trg braće Radića 7) nastavio je s radom 15. međunarodni znanstveni skup KOMPARATIVNA POVIJEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI s temom: (NE)PROFITANI KRLEŽA: OD TEKSTA DO POPULARNE PREDODŽBE, referatima Daniela Mišića, Morane Čale, Branka Vuletića, Ivana Boškovića, Lade Čale Feldman, Tomislava Brleka, Sintije Čuljat, Tatjane Jukić, Ljiljane Avirović, Deana Dude, Slavena Jurića, Maše Grdešić i Nikice Gilića.

U popodnevним satima predstavljen je dosad neobjavljeni roman Tonka Petrasova Marovića *Sram i strah* (Profl, Zagreb, 2012.) koji su predstavili Tonko Maroević i Maja Profuntar. Nakon toga predstavljena su izdanja Matice hrvatske Dubrovnik: Luko Paljetak, *Dubrovnik moj grad*; Serafno Razzi, *Povijest Dubrovnika*, Slikovnice o znamenitim Dubrovnicima (*Miho Pracat*, *Marin Držić*, *Rudolf Pater* i *Cvijeta Zuzorić*) i ovogodišnji brojevi časopisa *Dubrovnik*. Uz domaćina Ivana Mimicu, izdanja su predstavili Anamarija i Luko Paljetak, Ivana Burlezić i Rudolf Pater.

U večernjem terminu predstavljena je knjiga Joška Belamarića *Studije iz starije umjetnosti na Jadranu II* (Književni krug Split, 2012.), o kojoj su uz domaćina Ivana Mimicu govorili Milan Pelc, Josip Vrandečić i autor.

29. rujna

– U Zavodu HAZU (Trg braće Radića 7) predstavljena je knjiga Radoslava Bužančića i Nikole Ivanov Firentinac *i trogirski renovatio urbis* (Književni krug Split, 2012.). Uz domaćina Nenada Cambija govorili su Jadranka Neralić, Predrag Marković i autor. U nastavku je predstavljeno svečano izdanje Književnog kruga: Plinije Stariji, *Povijest antičke umjetnosti*, koje su preveli Uroš Pasini i Ante Podrug, a priredio Nenad Cambi (Književni krug Split, 2012.). O knjizi i Pliniju Starijem govorili su Nenad Cambi, Ante Podrug i Dražen Maršić.

Predsjednik Književnog kruga Nenad Cambi zatvorio je ovogodišnju manifestaciju i najavio novu u rujnu 2013. godine.

(Sastavila Vinka Glunčić -Bužančić)

ISPRAVAK

U *Mogu nostima* br. 4-6/2012. po etak drugog paragrafa teksta Ruggera Cattanea (str. 52) otisnut je ovako:

Za njezina sam autora, Giovannija/Ivana Androvi a, kasnije saznao da je bio poliglot i publicist solidne klasi ne naobrazbe rodom iz Skradina, i prvi put objavio u Milanu 1908. [...]

a trebalo je ovako:

Za njezina sam autora, Giovannija/Ivana Androvi a, kasnije saznao da je bio poliglot i publicist solidne klasi ne naobrazbe rodom iz Skradina, i da je prvi put tu knjižicu objavio u Milanu 1908. [...]

Uredništvo *Mogu nosti* ispri ava se autoru i itateljima.